Barbu Ştefănescu Delavrancea

Nuvele

CUPRINS:

Notă asupra ediţiei. 2
Tabel cronologic. 3
Sultănica. 5
Şuer. 28
Fanta-Cella. 33
Iancu Moroi. 39
Palatul de cleştar. 59
Răzmiriţa. 66
Sorcova. 72
Odinioară. 77
Susana. 81
Fata moşului. 87
Zobie. 101 „Trubadurul”. 109
Din memoriile Trubadurului. 131
Văduvele. 155
Milogul. 168
Hagi-Tudose. 177
Linişte. 193
Domnul Vucea. 237
Neghiniţă. 256
Poveste. 266
Irinel. 277
Paraziţii. 292
Norocul dracului. 349
Departe, departe. 362
Bunicul. 380
Bunica. 383
Aprecieri. 387

De-a stânga Râului Doamnei, razna de satul Domneşti, se vede o casă, albă ca laptele, cu ferestrele încondeiate cu roşu şi albastru.
Pervazurile uşii – curate ca un pahar; prispa din faţă – lipită cu pământ galben; pe creasta casei, de-o parte şi de alta, scârţâie, la fiece bătaie de vânt, două limbi de tinichea, aşezate pe două goange cât gâgâlicea. Curtea, îngrădită cu nuiele de alun; hambar de fag, obor de vite şi grajd pus la pământ pe patru tălpoaie groase.
Ăst cămin fusese odinioară cu rost pe când trăia jupân Kivu.
Fusese chiabur răposatul, dar biata Kivuleasă, rămasă singură, ca femeia, a luptat cu inima, iar nu cu gândul. S-a prăpădit cu firea, că Sultănica ajunsese fată mare.
Dar când e să-i meargă rău omului, pe orice-o pune mâna se sparge.
De câte ori n-o podideau lacrimile pe biata bătrână, privind acareturile mari, dar pline de sărăcie şi de pustiu. Nu cerea de pomanĂ. Daâ şi viaţa de azi până mâine viaţă e, ori foc?
Doi juncănaşi, o vacă, doi cârlani, zece oi ş-un berbec e sărăcie lucie la o vatră de care altădată ţineau opt perechi de boi ungureşti, şase vaci cu ugerul cât căldarea, nouă cai iuţi ş-o turmă de oi, ce umplea valea râului de behăit când coborau dinspre munte.
*Coleg de liceu cu care Delavrancea a locuit în aceeaşi casă la Paris. Dinu Golescu este fiul lui Radu Golescu-Catană – la rândul său – fiul lui Iordache Golescu, fratele lui Dinicu Golescu. Iordache Golescu are meritul de a fi contribuit la întemeierea şcolii lui Gh. Lazăr de la Sf. Sava.

Barbu Delavrancea

II.
E începutul lui decembrie.
A dat Dumnezeu zăpadă nemiluită; şi cade, cade puzderie măruntă şi deasă, ca făina la cernut, vânturată de un crivăţ care te orbeşte. Muşcelele dorm sub zăpadă de trei palme. Pădurile, în depărtare, cu tulpini fumurii, par cercelate cu flori de zarzări şi de corcoduşi. Vuiet surd se încovoaie pe după dealuri şi se pierde în văi adânci. Cerul e ca leşia. Cârduri de corbi, prididite de vânt, croncăie, căutând spre păduri. Viscolul se înteţeşte. Vârtejele trec dintr-un colnic într-altul. Şi amurgul serii se întinde ca un zăbranic sur.
Râul Doamnei, umflat, curge repede, cu un vâjâit mânios înecat în glasul vântului, şi izbeşte sloiuri mari de gheaţă şi butuci groşi de meterezele podului.
Arar se vede pui de om trecând prin sat. Pârtia e acoperită.
Abia se zăresc poteci ca de lăţimea unei lopeţi.
Cea mai îngrijită leagă cârciuma de primărie.
Lumini gălbui de văpaiţă joacă prin geamurile câtorva case.
Vremea rea a amorţit satul, îndeobşte zgomotos. Numai în bătătura Hanului Roşu hămăie răguşit doi dulăi de câini.
În cârciumă e harababură mare. Firitiseală nepomenită ţine nea Nicola Grecul, cu fruntaşii satului, de ziua sa.
O dată pe an e Sf. Nicolae.
În uşa prăvăliei stă un ţăran nalt, spătos, cu faţa conabie ca sfecla; uneori scutură din cap, râde şi îndrugă singur.
— Aşa e omuL. Un ciocan, încă unul ş-al treilea, până ajungi la tinicheA. De-acolo-ncolo. Dumnezeu cu milA. Torni, parcă torni într-o pârnaie. Dar Sanda ce-o să zică. Că mi-a dat Sfântul muiere harnică, dar rea, topenia pământului!
Înlăuntru s-aud ciocneli de pahare, buşeli de călcâie şi zbârnâitul otova al cobzarului. Trăgeau chindia de curgea ţărâna din pod. Apoi, când se mai muia jocul, numai ce-i auzeai pe toţi, care mai de care:

— Hai să ne fie de bine, nea Nicola. La mulţi ani cu spor şi sănătate. Cinstit socru mare.
— Suge, suge, că doar nu te-a îmbătrânit calea bisericii.

— Mai trage-i, părinţele, o liturghie.
— Să te văd, logofete, care pe care.
Fiecine cu ale lui. La nea Nicola veselie, la alţii obide. Unii abia aşteaptă Ignatul să-şi taie grăsunul cât malul, alţii abia au mălai de gură. Că cine a făcut lumea, cu deşertăciunile ei, la unii tună şi fulgeră, iar pe alţii îi îmbuibă cu norocul, ca pe curcani cu nuci.
III.
Aşa înţelenise, de pustia de vreme, mai tot satul; şi aşa, hangiul venetic, bogat putred, se răsfoia în duhoarea de ţuică şi vin, pe când mama Stanca Kivuleasa sta mâhnită la gura sobei, mângâindu-ş i odorul pe obraji. Sultănica aţipise cu capul în poala mă-sei.
Odaia e deretecată de ţi-e drag să te uiţi la ea. Pe pat o scoarţă aleasă în fel de fel de migăliturі. Pernele, cu feţe de cuadrilat. Pe lacra de sub icoane, două plăpumi groase.
Spre răsărit, trei icoane muscăleşti, roşii ca para focului. Toţi sfinţii se aseamănă ca două picături de apă. Toţi au ochii din trei linii, nasul dintr-una şi gura din două. Cât despre sf. Gheorghe, călare pe-un cal cu gâtul de cocostârc, tot omoară şi nu mai omoară un balaur de pe tărâmul celălalt. Mai jos de icoane arde candela.
Toate cele sfinte sunt înconjurate cu mănunchi de busuioc şi siminoc, din Vinerea Patimilor, strâns legate în vlăstar de salcie de la Florii.
Focul pâlpâie. Câteodată pocneşte de-aruncă spuza în sus.
Şi Sultănica deschide repede nişte ochi ca pruna de mari. Şi mama Stanca, ferind-o de scântei, îi zice încetinel: „Dormi, puiul mamei, dormi!”
Sultănica strecură, printre genele ei de catifea, două lacrimi.
Una se întinse pe obraz, iar alta îi încreţi gura.

Fata Kivului e cum arar se mai află sub soare. Chipul ei parc-ar fi zugrăvit: alb şi cu două răsuri pe obraji. Ochi negri ca mura, frumoşi de pică, dar când îi încruntă, te sperie ca-ntunericul.

Părul lins, cu unde albăstrui. Se poartă cu tâmple. Aşa a apucat de la mă-sa, şi mă-sa de la mă-sa, obicei adus de pe obârşia lalomiţei, unde nu se ştia de creţuri şi colţişori.
Sultănichii îi este dragă curăţenia ca lumina ochilor, că chiar de n-ar avea sprâncenele trase ca din condei şi buze rumene ca bobocul de trandafir, tot n-ar da cu foiţă şi cu muc de lumânare. Când merge, saltă puţin şi se mlădie. Trup omenesc de n-ar fi, s-ar frânge.
Multe capete a sucit. Mulţi ochi au jinduit-o. În horă fură toate privirile, şi ea s-aprinde de-ai crede că se topeşte.
Şi ce vâlnic, şi ce năframă, şi ce cămaşă de borangic, galbenă ca spicul şi subţire ca pânza păianjenului, încât i se simte tot sânul, pietros ca poama pârguită, cum se bate când abia răsuflă de osteneală.
Să crape de căldură, nu-şi sumete mânicuţele în faţa flăcăilor.
Să se îmbrebenească ea cu gălbenele şi bujori, cu creiţe şi cu ochiu-boului? Nu scrie la dânsa aşa ţigănie. He, arareori, numai ce-o vezi cu câte-o brânduşă în păr, ori cu doi-trei dediţei între betele ce-i încolăcesc mijlocul de patru ori.
La şezători s-a dus o singură dată de când e fată mare, dar de atunci să nu-i mai pomeneşti: „Cui îi arde de zbenguit e săritoare pentru aşa treabă”. Că până se coace dovleacul în sobă, câţiva flăcăi dau iama prin fete. Le mai ciupesc, le mai sărută de le scot ruji în obraz. Ba unora le ia ori betele, ori spilca, ori năframa, şi duminica, la horă, până să li le dea, le snopesc o toană pe după şura din spatele hanului. Unii mai împeliţaţi numai ce-i auzi: „Sări, cutăriţă, de suflă în ăl foc!” Şi când biata fată stă-n genunchi, suflând din băirile inimii, odată îi dă brânci şi cade pe spate.
Sultănica e leită-poleită răposatului. Când se aprinde, nu te poţi apropia cale de-o poştie. Când vrea ceva, vrea, nu se încurcă. De se mânie, nu mai vede înaintea ochilor.
9 Între vis şi viaţă.
Într-o zi, la sapa porumbului, cine ştie ce i-a năzărit că, cu toate rugăciunile mă-sei, n-a voit să mănânce din zori până la amurg şi n-a lăsat sapa din mână până n-a căzut ruptă de osteneală. A dus-o biata bătrână mai mult moartă decât vie acasă. A doua zi,

când s-a dezmeticit ş-a văzut pe mama Stanca la capul ei, galbenă ca turta de ceară, cu părul alb şi ciufulit, cu ochii traşi de durere, a sărit la gâtul ei şi, fără să zică nici pis, a început s-o sărute şi pe-o parte şi pe alta, pân-a podidit-o un plâns de-a muiat un ştergar întreg-întreguleţ.
Unele mai isteţe din sat au împrăştiat zvonul că ar cam suferi de vrun farmec.
De harnică, harnică, n-are cum mai fi! Unde pune mâna, Dumnezeu cu mila! Sare din vârful stogului şi cade ca un fulg. În argea nu i se văd mâinile. Când toarce, mănâncă caierul. De cinstită, nu e obraz mai curat. Când Ioniţă Rotarul, om chipeş şi hazliu, s-a încercat s-o sărute, a sărit parc-ar fi călcat pe coadă de şarpe şi, în mijlocul flăcăimii, i-a strigat:
— Mi-aş tăia obrazul, dar ţi-aş tăia buzele!
IV.
Ce punea satul în nedumerire, şi mai vârtos pe-ale ce cată nod în papură, e când apucă lumea în cap şi trece nouă hotare.
Numai ce-o vezi, la revărsatul zorilor, că o ia rara-rara, prin fâneaţă. Galbenă, cu cearcăne vinete în jurul ochilor, merge ce merge, şi se opreşte la vrun deal, la vrun pârâu. Ascultă neclintită un ceas, două. Vântul bate holdele. Izvoarele dau de-a dura pietricelele din matcă şi le sună ca pe nişte zurgălii auzite din depărtare.
Apoi culege flori şi le azvârle, până ce i se aprind obrajii şi se trezeşte ca dintr-un somn adânc. Ochii îi sclipesc ca oţelul învârtit la soare.
Joiţa Baciului ar fi văzut-o la un apus de soare cu capul rezemat de crucea din creştetul muşcelului ce desparte apa Vâlsanii de Râul Doamnei, privind, ca dusă de pe lume, la roşeaţa apusului.

Obosită de gânduri, se întorcea spre casă cu căutătura-n jos, cu un nod în gât, cu gura friptă de sete. Şi de întâlnea vrun izvor, bea până i se oprea răsuflarea. Apoi, făcând mâinile căldăruşe, le umplea cu apă rece ca gheaţa şi limpede ca diamantul, pe care şi-o arunca în obraji.
Da' să te ferească Cel-de-sus de gura satului şi de pizma celor vinovaţi şi răi!

N-avea să scoată capul în lume Sultănica, ea, care, de bună ce era, şi-ar fi dat şi dumicatul din gură, că începeau şuşuitul şi ponoasele.
Câte-n lună şi-n soare-i scorneau.
— Sultănica, frumoasă? Aida-de!
Mai bine îşi pune gâtul pe tăietor Ilinca, ciupita de vărsat.
— E o fudulă, o luată din Iele, n-are toate sâmbetele. Când umblă, calcă-n strâchini. Numai nevastă ca toate nevestele n-o să fie Sultana aia, zicea la fântână, la horă, la şezători fata Ciauşului. Ce are neica de nu i-a primit peţitul? Au nu e voinic? Ori e beţiv, stricător de case, zurbagiu? Au n-are de pe ce bea apă? He, he, fata proastă şi ţâfnoasă dă norocului cu piciorul.
Da' de, om sărac şi cu nasul în sus. Ştie Dumnezeu ce face!
Şi flăcăii, mai toţi, o luaseră în nume de rău. Nu, că de ce să fie aşa de mută? De ce să fugă de toţi parc-ar fi râioşi? O fată mare se mai lasă ba la un sărutat – că d-aia are gură dulce – ba la un giugiulit – că d-aia are sân cu drăgănele. Şi ştii, cum e omul, din una într-alta, se îngroaşă gluma, şi căpătuiala vine, că moş popa ce-aşteaptă? Să dezlege dorul după pofta inimii. Altfel cântă cucul pe fată bătrână şi rămâne muşuroi fără soboli.
V.
S-auzea, în depărtare, chiuit de danţ şi pocnete de pistol la nea Nicola Grecul.
Vântul vuia de te lua groaza. Măzărichea răpăia în fereastra mamei Stanchii.
11 Între vis şi viaţă.
Sultănica ridică capul din poala mă-sei. Se alipi de bătrână. O cuprinse pe după gât cu braţele rumenite de dogoarea focului şi privi lung în chipul ofilit al bătrânei.
Buzele mamei Stanchii tremurau. Multe îi treceau prin cap şi multe prin inimă când grecoteiul se desfăta.
— Mamă, mamă, grăi bătrâna, moş popa, când spune din Vanghelie, cică să rabzi şi iar să rabzi. Aşa e, părinţelE. Aşa e.
Că Mieluşelul Domnului a răbdat scuipat, bătaie şi răstignire.
Dar când mă gândesc la răposatul ş-aud chiuitul caţaonului, mă podidesc lacrimile, Sultănica mamei, şi blestem din suflet, doară de l-o ajunge mânia Domnului!

Sultănica strânse vătraiul de-i zbârnâi în mână.
— Nu mai pot, grăi iar bătrâna, nu mai pot să-mi târăsc zilele, când mă uit la tine şi nu ştiu pe ce mâini o să cazi. Aveam şi noi, pe vremea Kivului, rod şi vite cu duiumul; pătulele gemeau de pline; bătătura nu mai încăpea de vite şi lighioi. Mugeau de zguduiau casa vacile. Şi ce te pomeneai că se aruncau pe răsfăţ. Rupeau pământul cu fuga, de la un gard la altul, cu coada în sus, clătinată ca o măciucă. Şase argaţi nu le da de cap până nu se potoleau de bună-voie şi nu cătau spre obor, dând din cap şi băgând limba şi pe-o nare, şi pe alta. Bietul tat-tău se uita mândru la bogăţia lui cinstită. Parcă-l văd, c-o mână în şerparu-i civit, alergând de colo-colo. Ce hărnicie de om! Tot satul nu-i ţinea piept.
Când punea mâna pe plug, trosneau coarnele. Când da cu sapa, intra cu muchie cu tot. Coasa în mâinile lui rădea ca briciul. Tu erai mică şi nebunatică. Cum te zărea că-i ieşi înainte, cu mânuşiţele pline de noroi, creştea inima în el şi se topea de-a-n picioarele.
— Bietul tata!
Focul pâlpâia în gura sobei. Muşcelele alburii abia se mai zăreau prin geamuri.
— În toiul verii, îndată ce venea rupt de osteneală, ne ospătam bine, apoi ne odihneam pe prispă. Pe tine te-aşeza ca pe-o laiţă pe genunchi, şi te juca, şi spunea, şi râdea, şi tu-i băgai mâna în barbă. Uite aşa ne-apuca miezul nopţii. Îl luam cu de-a sila la culcare. Aud şi-acum glasul lui: „Să mai stăm, fă Stancă, fă, că parcă mă-ngraş când mă uit la voi!” Era rai, nu viaţă, până se pripăşi, ca pomojnic, pe plaiurile noastre, iuda de caţaon. Şi a sosit într-un ceas rău. Lăcuste erau, secetă era, vitele boleau şi mureau pe-un capăt. Dar ce să mai îndrug, Sultănica mamei.
Într-un an, a făcut ce-a făcut, lipitoarea, l-a băgat în judecăţi şi l-a lăsat sărac lipit. Kivu era iute şi-avea şi-un beteşug de tuse. S-a luat la contră şi, de mâhnire, s-a-mbolnăvit. Când şi-a dat sufletul, mă strângea de mâini ca c-un cleşte şi te chema, ars de-un foc nestins. „Încă doi ani. Să nu vă las pe drumuri”. A zis şi i-am închis ochii.

Pe mama Stanca o podidiră lacrimile; curgeau picături mari pe vatra de cărămizi calde, şi de unde cădeau se ridicau aburi înghiţiţi de gura sobei.
— Nu mai plânge, mamă, zise Sultănica sărind în sus. Îi dau foC. Să ardă ca şoarecii. Doar nu s-au stins toţi ai Kivului!
Mama Stanca îngheţă văzând pe Sultănica năprasnică la corp şi cu ochii ca doi cărbuni aprinşi. După câteva clipiri dese, zise cu mare evlavie:
— Fă-ţi cruce, fata mea, fă-ţi cruce, avuseşi un gând rău.
Necuratul a trecut pe lângă noi.
Bătrâna şopti de trei ori, plecând fruntea în jos: „Numele Tatălui, ş-al Fiului, ş-al Sfântului Duh, amin”.
Se liniştiră. Sultănica aruncă o buturugă în sobă. Bătrâna turnă untdelemn în candelă şi-şi şterse pe frunte deştile atinse de paharul ce ardea la sfintele icoane.
— Am să-ţi fac o rugăciune, mamă. Iacă, astăzi fuse Sfântul Niculae, vreau şi eu să-ncerc mila cerului. Să stau la privighere până la cântatul cocoşilor de-a treia oară. Poate să ne arunce cuviosul Niculae vro pungă cu bani, că văduva din carte avea trei fete, şi pe câtetrele le-a căpătuit.
Mama Stanca, cu tot amarul de care era covârşită, zâmbi.
13 Între vis şi viaţă
— De, maică, s-a cam umplut lumea de rele, d-aia şi milostivul nu mai face minuni. Ei, odinioară a fost cum a fost, dar acum e prea de tot. O să ne apuce judecata d-apoi. O să plouă foc şi pucioasă. Şi îngerii Atotţiitorului vor buciuma: „Sculaţi, morţi, din morminte!” Domnul şi-a întors faţa de la noi, păcătoşii.
— Să-mi încerc şi eu norocul.
— Bine, Sultănico, fie şi-aşa, răspunse Kivuleasa şi, făcând trei cruci căpătâiului, se vârî în plapumă.
Mama Stanca sforăia dusă. Din vreme în vreme ofta, înghiţind în sec.
VI.
Fiece oftare, năbuşită în plapumă, sugruma pe Sultănica. Gândul ei era neîndurat. Amestecase cele sfinte cu cele lumeşti. Cine pe lume a scăpat de chinul din care izvorăşte omenirea cu bunele şi relele ei? Toţi trec pe-acolo, oricât s-ar ruşina.

Sultănica rătăcea ca o umbră, nu de vrun farmec; ci, când e să te biruie dragostea, să te pui în cruciş şi-n curmeziş, să te tai şi să presari sare pe crestături, spuză să pui pe piept, tot degeaba. Toate durerile trupului le uiţi pe lângă focul dragostei, de este foc cu adevărat. Şi aşa fusese să fie cu Sultănica, că nu era d-alea ce pun pe ele carnea cu lopata şi trece prin toate şi buture de rovină rămâne: bâzâie fără să ia foc.
Că după cum simţea SultănicA. De s-ar fi vârât în gaură de şarpe şi s-ar fi dat vântului turbaT. Era ceva din altul în eA. Un chiP. Nişte ochI. Un sărutat ce-o tot săruta în acelaşi loC. Şi o fura, şi o ducea, legată-ferecată, acolo unde numai focşorul ei ştia. Se prăpădea după Drăgan Căprarul.
VII.
Căprarul, scăpat de militărie, cu una, cu alta, mai cu ce avea de la părinţi, scoase apă din piatră şi ajunsese a fi jinduit de multe fete în sat. Unii îl făceau, nu e vorbă, pişicher, papugiu de Bucureşti, dar cum ziceau alţii din prietenii lui: „Aşa e moara trândavilor. Căţăie, că nu ţine parale. Până o pune Căprarul mâna în chica vrunui, să-i facă morişcă de vânt”.
Cârdăşia lui era din flăcăi de muncă ca Voicu Ciauşului (ce nu se prea uita cu ochi buni l-alde Kivu, ca Ioniţă Rotarul şi alţii.
Nu-l vedeai umblând pe două cărări. Rămânea pe-oricine la prinsori.
Prindea armăsarul din herghelie cu dinţii de nările nasului.
Frumos, chipeş, avea o uitătură vie şi cam ascunsă, de nu-l ghiceai ce-ar vrea şi ce n-ar vrea. Mustăţi negre şi dese. De le netezea, pleca puţin capul şi pe-o mână, şi pe alta. Cămaşa pe el, ca floarea. Căciula ţurcănească, trântită pe-o ureche, îl prindea ca pe-un haiduc.
Era vesel şi glumeţ.
Dar de prin priar se schimbă Drăgan al nostru.
Începu să dea târcoale Sultănichii. Când îl cătai, de era şi Sultănica la horă, el sta de-o parte mâhnit, privea galeş, răsucind vrun pai în mână.
De-o întâlnea la adăpatul vitelor, i-ajuta cu dragă inimă, apoi întreba încetinel de mama Stanca. Şi când zicea „mama”, i se lipeau buzele, ca unse cu miere. De-i ajuta să puie în spinare

cobiliţa cu cofele, să n-o fi atins de mână, că pleca ochii în jos ruşinat.
Azi aşa, mâine aşa, că Sultănica, când prinse de veste, păru aşa de veche treabă, că de-ar fi fost de când lumea ar fi fost mai de curând.
I se făcu frică.
Ba se hotărî să nu mai dea ochii cu dânsul.
Trei săptămâni îl ocoli, şi fură trei veacuri.
Într-o zi o luă razna pe-un piept de muşcel, fără să ştie încotro.
Fânul îi trecea de mijloc. Arşiţa începuse de dimineaţă. Cântau păsările de te slăveau. Lăcustele zbârnâiau şi tot a bine şi-a duios spuneau şi ele. Florile îţi luau ochii şi te-adormeau cu mirosul.
Sultănica căta alinare, şi, în deşert, alinare nu găsea. Toate o munceau s-o răpuie. Că de-o supunea frământarea, de-o muia
15 Între vis şi viaţă dorul şi sângele de-i năvălea în colcote la cap, se trântea cu faţa la pământ şi săruta florile, până ce o piroteală plăcută o făcea nici s-adoarmă, nici deşteaptă să fie.
Şi simţea în astă zi de pribegie o nedormire, că suia către culmea dealului, fără să-i pese de ciulinii şi rugii ce-i tăiau picioarele ca un herăstrău. Plaiul, cu podoaba lui, o ameţea într-un vârtej de întristare.
Când ajunse în vârf, pământul i se învârti sub tălpi; mintea i se clătină de spaima ce te cuprinde când te prăbuşeşti într-o vultoare.
La umbra unui păducel, Drăgan sta pe-un buture de stejar.
Drăgan aruncă ghioaga cu care bătea păişul, răsturnă o tivgă cu lapte bătut şi strigă ca scos din fire: „Sultănico, mă prăpădeşti!”
Cum, ce fel, de cE. Se treziră strângându-se în braţe, că braţele le curma trupul.
Din acest ceas se întâlneau pe ascuns de lume.
Sultănica bolea. Nu adormea decât despre ziuă. Vise urâte îi tulburau odihna.
VIII.
Şi-acum, în noaptea de Sfântul Nicolae, era vorba să se vadă.
Mama Stanca dormea.

Sultănica suflă în văpaiţă şi căzu la icoane. Galbenă ca turta de ceară, dă să se roage, şi nu poate să-şi adune gândurile risipite.
O sudoare rece îi brobonă fruntea. Îşi acoperi faţa cu amândouă mâinile. Socotise că icoanele s-au clătinat, voind să se întoarcă de la dânsa.
Încet-încet, ca o stafie, se târî până la gura sobei. La lumina focului parcă murise şi înviase.
„Înşel pe mama, necinstesc curatele sale bătrâneţi, înşel cele sfinte!”
De-odată, lumina ochilor îi scăpără. Gura sobei se lărgeşte, buzele-i de pământ se roşesc, rânjesc, se întind ca un gâtlej de 16 balaur; flăcările sunt limbi de foc ce se răsucesc şi se desfac; duduitul dinlăuntru se porneşte ca un potop de jale.
Sultănichii, privind la vâlvătăile din sobă, i se păruse c-a văzut gura şi muncile Iadului.
Speriată, se repezi din nou la icoane şi dădu-n genunchi. Se rugă, mormăi: „Împărate ceresc, mângâitorule.” Îndurarea se coborî pe chipul ei. Vedeniile o părăsiră. Faţa i se lumină şi căzu cu fruntea la pământ.
Şi de ce mila de sus să n-o ajute? Nu s-a grijit la Paşte şi la Crăciun? Cine, ca dânsa, a mai atins Sfântul Potir cu atâta evlavie?
Şi dacă dragostea curată e păcat neiertat, cum de atâtea fete mari fug cu flăcăii, şi unele neveste se dau afund cu târgoveţii, şi tot bine, tot vesele, tot zile albe duc?
Ispita ei e mai afară din cale? Un sărutat o arde trei zile şi fiece bălărie o ameninţă s-o dea de gol satului.
După ce vede pe Drăgan, veşmintele o doboară ca nişte piei de plumb. Îndată ce scapă din braţele lui, e ceva care o încinge şi-i zdrobeşte oasele. N-o să-i mai vie minte la cap. De-ar fi de ţâţă, şi tot n-ar fi aşa de proastă şi de capie. Vezi binE. Nu se poate. Ce e de la ea nu E. Nu e după cum vrea, ci după cum îi e scris să vrea. Cine ne-a dat inima să nu ne fi înfipt dorul şi dragostea în ea.
Sultănica strânse pumnii de-i trosniră deştele.
În uşa tinzii se auzi ciocănind încetişor.

Sultănica abia-şi stăpâni răsuflarea. Îşi netezi părul. Îşi aşeză fusta înaintea icoanelor. Vru să meargă şi se clătină. Îi amorţise un picior. Apoi ieşi în vârful degetelor, aruncând o căutătură speriată. Trăsese zăvorul prea repede.
Mama Stanca doarme învârtindu-se şi pe-o parte, şi pe alta.
Chipul ei, zbârcit, uscat şi luminat de candelă, parc-ar fi chip de moaşte. Visează. Ar voi să scape de vro primejdie. Se-ntunecă.
Între vis şi viaţă.
IX.
Se crapă de ziuă. O fâşie de lumină, ca un brâu de argint, se întinde spre soare-răsare. Codrii fumurii parcă plutesc în depărtare şi ogrăzile sunt albe de zăpadă.
Sultănica gâfâie, scoţând, pe gură şi pe nas, aburi groşi ce-i cărunţesc părul şi genele. Picioarele i se scufundă până la glezne.
Nasul ei e roşu-vânăt. Lacrimile i-au îngheţat pe obraz. Se luminează.
Ea vrea să meargă mai iute şi cade. Se scoală repede şi iarăşi cade.
Speriată, priveşte în toate părţile. Se tăiase în gheaţă. Câteva picături de sânge căzură pe zăpada albă.
Un vânt uşor scutură, din ramurile pomilor, o puzderie de ninsoare.
Sultănica apucă o pârtie acoperită cu zăpadă măruntă, ce sare ca praful sub paşii ei pripiţi. În dreptul morarului, pune capu-n pământ, furişând o uitătură numai cu coada ochilor.
Un mârâit de câine o face să tresară ş-un ţipăt de gâscan i-aruncă inima din loc. Îşi încordează puterile şi-o rupe la fugă. Case, plute bătrâne, troiene cât dealurile, ogrăzi de pruni, toate fug şi s-afundă în urma ei. Într-o clipă trece podul de peste Râul Doamnei.
Nu s-ar mai uita înapoi s-o poleieşti cu aur.
A ajuns acasă. Lăbuş, câinele curţii, cu păr ca de lup, începe a lătra şi-a se gudura pe lângă dânsa.
Sultănica pune mâna pe clanţă, dar nu îndrăzneşte nici să deschidă, nici s-o tragă înapoi, arsă de ger.
Pielea degetelor i se prinse de clanţă.

— O nălucă, mamă, a sfântului Nicolae m-a făcut să alerg, să cad, ţinându-mă întruna după acel moş cu barba albă, în sfintele odăjdii.
Bătrâna, cu frica Domnului în sân, crezu. Se sperie văzându-şi fata sângerată. Îi legă mâna în cârpe curate. Nu ştia ce să mai facă ca s-o oprească din plâns.
Atât odor mai are Stanca. Atâta nădejde. În faţa ei vede pe Kivu, vede belşugul de-odinioară, zilele senine în nopţile petrecute pe prispă afară. În faţa ei vede căminu-i cum era când era.
O durere de-a Sultănichii îi curmă viaţa ce abia se mai ţine într-o aţă. Un dor, o înduioşare, când se zugrăveşte în chipul fetei, face pe bătrână, deşi veştejită şi uscată ca o frunză de brumar, să-şi învieze în adâncul ei ceea ce a simţit când a dat ochii cu Kivu pentru întâiaşi dată.
De-ar fi după gândul ei, Sultănica, „plăpândă şi frumoasă ca o cucoană”, ar trebui să fie şi mai şi decât nevasta arendaşului.
I-ar da caleşti cu telegari, poştalioane cu opt cai bidivii şi câte-n lună şi-n soare. Da' s-ar robi turcilor, numai s-o ştie bine. Şi când se gândeşte că nu poate nici pe sfert de sfert din ce ar dori, îi vine să se dea cu capul de pereţi, să intre în pământ de vie.
— Odorul mamei, odorul mamei! îngână mama Stanca, legănând capul fetei pe pieptul ei măluros şi mort.
Sultănica sughiţă. Pe umerii obrajilor îi joacă şi se schimbă două pete ca nişte nisfele de rumeneală. Privirile-i ascuţite, scăpate din umezeala ochilor, trec prin geamuri şi se îneacă în zarea zilei. Gura-i pare mai mare ca de obicei, mai răsfrântă.
Buzele, aprinse, le simte calde de sărutări. Sfârcurile urechilor îi ard. Părul e mototolit sub marama ce cade pe spate. Rochia, sucită pe trup. Năjiţele opincilor, dezlegate. Se pipăie. Îşi încheie cămaşa la gât. Clipeşte zorit. Ş-ascunde ochii în umărul osos al mamei Stanchii.
Dacă ar putea să se arunce la picioarele mă-sei! Să-i sărute tălpile şi să mărturisească tot.! Dacă s-ar arunca în râu.? Dac-ar lua lumea în cap şi şi-ar pierde de urmă.?
— Odorul mamei, odorul mamei! îngână mama Stanca, legănând capul fetei pe pieptul ei măluros şi mort.

Pe Sultănica o tăie această mângâiere curată. Sări din braţele mă-sei şi se-aruncă în pat, cu faţa într-o pernă, cuprinsă de-o jale cu lacrimi care ard pe unde pică.
Drăgan Căprarul câştigase rămăşagul cu Ion al Ciauşului că va veni de hac Sultănicăi. Un junc mai mult şi fala flăcăilor. Cum o să-şi răsucească mustaţa de grozav printre tineret! O să calce din pod. Câtă-i curtea hanului de mare, ca pe-o beizadea n-o să-l mai încapă locul! Leicuţei i-a făcut răvaş de drum. Bărbaţi sunt şi pentru ale sărace. Fiecare cu norocul ei. Dacă i-a plăcut, a vrut. Şi ce, nu e tot ea? Multe a văzut, multe a prefirat el prin ăl Bucureşti! Doară n-a tăiat câinilor frunză! Sporovăia, la cazarmă, Negoţoi, vistavoiul, şi de cucoana dlui maior. Că n-o să cadă el, Căprarul, în patarama dlui sublocotenent. Doamne, ce bătaie, i-a tras ţiitoarea! A doua zi, la „revizie”, era cu ochii ca fundul căldării.
Olio-lio! greu i-a fost lui să facă ce-a făcut, că de-aci încolo merge găitan. Pentru o cotoroanţă şi-o pitpalacă, un pumn, şi le-a luat mirul!
. XI.
Mitrana Tălugă a Tuţuenilor are şezătoare, nu glumă! Două lumânări de seu ard pe-o masă rotundă cu trei picioare. Nu e nici un flăcău. Altfel, nu e chip să ai la şezătoare nici pe fata popii, nici pe fata primarului.
Fiece nevastă tinerică, fiece fată mare şi-a făcut poala maldăr de fuioare. Da' mai încurcă lumea câteva fetişcane ce nu s-au prins în horă şi li se scurg ochii să fie şi ele printre cele mari.
Fusele zbârnâie alene într-un râs cu hohote. Un pisoi, cu cercei roşii, cu ochii ca două scântei, sare de la un fus la altul şi parcă le cântăreşte în labele lui neastâmpărate. Doi copilaşi, cu chica ciuf, aşteaptă să scoată daica Mitrana cartofii din spuză şi dovleacul din căldare. Şi se tot şterg la nas când le vin aburi dulci cu miros de godină.
— Aşa, soro, zise Ciauşanca, a început să cârcâie fata Kivului.
Vezi unde au dus-o gândurile, c-o s-o ia Drăgan. E împeliţat Căprarul, nu-i dai de fund. Cu rămăşagul i-a păpat neichii juncul cel mai gras.

— Iată colo, strigă Mitrana, de umplu casa, fiece pasăre măiastră îşi găseşte vânătorul. Măcar de şi-ar clădi cuibul în clopotniţă ori sub streaşina primăriei, tot o să cânte, că nu se poate: Dar un hoţ de vânător Smulse trei fire de păr, Le făcu un lăţişor Şi mi-l puse de picior.
— De, dadă Mitrană, grăi Marica, fata primarului, dând ghies fetei popii, cică şi vânătorul îi zice măiestrei: Cântă-ţi, puică, cântecul că mi-e drag ca sufletul.
Toată pasărea pe glasul ei piere. D-ta spui una, eu alta, cum o taie capul pe fiecare.
Marica e un boboc de fată. Cam puţintică, dar ce să-i faci, când omul e nurliu, duce ziua după el. Marica, de râde, ţi-arată două şiruleţe de mărgăritar. E prelungă la chip, codalbă, cu ochii viorii, şi se strecoară printre surate ca un prichindel. Şi gluma cu glumă bate şi spune basmele şi snoavele bătrâneşti cu atâta limbuţie, că parc-ar citi pe slove.
Mitrana simţi cuvintele Marichii ca şi cum o piersicase cu urzici. Tuşi, cântă ceva pe nas, apoi se duse să ia aminte de mezelic, cum se cuvenea după bunele datini.
Safta lui nea Ghiţă aduse iar vorba:
— O să se ducă vestea ca de popă tuns. Ce mai cinste şi pe Sultănica! Obraz smerit, suflet ascuns.
Nu sfârşi cuvântul, şi Catrina Pârvuleasa şopti la urechea Mirei, mai la o parte de celelalte:
— Uite, soro, ce ţi-e cu omul! Auzi colo la Safta. Şi ea are un copil ce se face măricel. Ăst copil l-a născut patru luni în urma măritişului cu nea Ghiţă. În curând o să aibă doi, şi, de, se cam zic multe. Altfel, nea Ghiţă e omul lui Dumnezeu, ce-are el cu gura lumii? Până nu vede, nu crede. Dacă o crede ş-atunci.
— Şi eu, lele Saftă, grăi Ilinca Ciupita, şi eu dam cu gândul că Sultănica n-o să sfârşească cu bine. Acum să-şi mute gândul la moşii ăi verzi că nimeni n-o s-o ridice din gunoi. Mai bine să-şi lege o piatră de moară de gât şi să se-arunce în râu decât să-şi târască zilele încărcate de aşa păcat.
— Nu spun eu, Miră, şopti iar Pârvuleasa, pe când celelalte dau prin ciur şi prin dârmon pe Sultănica, nu-ţi spun eu că naiba când n-are de ce râde face pe hoţ judecător.

— Ai gură de aur, surată Catrină, răspunse încet Mira. Auzi d-ta cum sporovăieşte Ilinca Ciupita, şi ea a îmbătrânit fată mare. Se dă ea pe lângă mulţi, şi mulţi se dau pe lângă ea, c-ar avea bune părăluţe. Da' ce face, ce drege, că n-are lipici. Când merge, să zici curat c-ar fi un butuc cu picioare. Încai când râde, sparge ţiple.
Până au început, atât le-au fost mult, c-apoi cădeau claie peste grămadă ponoase, cârtiri, zavistii, învălmăşite într-un hohot gras şi spart.
— O să-i semene Căprarului.
— De-o fi fată, o s-alerge d-a-ncâtelea pe la soare-răsare pân-o vedea pe dracu la soare-apune.
— Frumoasă zestre dăruieşte sfântul Niculae!
— Zestre cu mâini şi cu picioare.
— Ei, ei, guri rele, şi voi aţi ameţit în braţele flăcăilor! Ziceţi mai bine Doamne fereşte.
— O să vă placă.
— Da' nu ca Sultănichii.
— Pentru că inima cere, nu-şi pune fata poalele în cap.
— Vijelia le ridică.
— Nu se îngroaşă glumA. Dacă nu ţi le ridici singurică, fetica mea.
Şi ţipete, şi râs, şi frământare.
Fusele dormeau somnul mătuşii. Fetele fierbeau de un neastâmpă r cald şi puternic. Sudoarea curgea în cârâie pe obrajii lor graşi şi aprinşi. Unele-şi sumeseră mânecile chenăruite în stacojiu şi azvârliră coadele pe spetele largi. Altele-şi desfăcură sânul pietros, care ţipa sub cămăşile întinse.
Soba dogorea.
Fetişcanele jinduiau farmecul fetelor mari. Nu îndrăzneau, cu tot zăduful, să s-arate în bună voie: abia aveau ca două mere creţeşti.
Zbenguiala ridica casa-n sus, iar Mitrana, roşie ca coaja de rac, sosi cu dovleacul într-o tavă, spart în bucăţi mari şi galbene.
Aburii, groşi şi dulcegi, se încolăcea din tavă până la grinzi. Lelea Safta, lăsându-i gura apă, aruncă marama pe spate şi, de veselie, începu să cânte c-un glas prelung:

— Pentr-un măr de fată mare naiba aleargă călare, Pentr-o mură ş-o răsură de trei ori se şterg la gură, Şi răzaşi cu răzăşie, Şi ciocoi cu căftănie.

XII.

Sultănica nu mai băga nimic în gură. Se topea pe picioare. Îngălbenise, se uscase ca iasca şi-i scoteai vorba cu cleştele. Ochii ei, drăgălaşi odinioară, în fiece dimineaţă erau roşii. Noaptea, cum simţea pe mama Stanca înşelată de somn, plângea năbuşit până ce pleoapele îi zgâriau luminile.

Unde o apucau gândurile, acolo rămânea, fără a clipi, cu mâinile înţepenite ca nişte beţe. Şi după ce se întuneca, pe buzele

23 ei, crăpate şi acoperite cu pieliţe pârlite, trecea câte un surâs trist şi plin de amărăciune.

Nu mai ştia de lume, nici de rugăciunea obişnuită. Se mişca ca o vârtelniţă, fără să ştie, fără să vrea. Când umbla, aluneca uşor, ca umbra ce însoţeşte paşii omului.

Aşa se văd, în codrii muşcelelor, mesteacăni bălăi, cu frunzişul mărunt prin care tremură cerul vioriu, şi de-odată, ca arşi de var la rădăcină, se scutură de frunze, se cojesc de teaca lustruită, se-ncovoaie, se usucă şi pier pe nesimţite.

Sultănica, de n-ar pieptăna-o mă-sa, nu s-ar mai pieptăna. Şi când mama Stanca îi desfăşură valurile de păr, negru şi des, pieptenele îi scapă din mână ca la o ciolacă, gâtul nu-i mai ţine capul fără pic de carne şi, cu un glas ce abia se aude, îi zice: „Spune maichii focul tău”.

Ce nu făcuse bătrâna? Colindase, pe furiş, prin satele dimprejur după meştere şi cărturărese. Unei ţigănci dase trâmbă de nouă cămăşi pentru ghicirea soartei pe stele, pe bobi şi pe furtuni.

Dar nici liturghiile, nici descântecele, nici vrăjile nu-i scăpa copila de veştejire.

Din zvon aflase că ai scăpa ce ţi-e drag dacă te-ai da în munca ielelor. Nu c-a crezut, dar a încercat.

Într-o noapte de marţi, zărind un cearcăn în jurul lunii, s-a strecurat ca o nălucă până la biserică. Apoi s-a întors sub streaşina casei. Şi şi-a presărat în creştet pământ din trei morminte. A adăstat toată noaptea, dar Ielele n-au venit. În altă

zi a înşirat toate rugăciunile, de la moşi, de la strămoşi, până a căzut jos de ameţeală.
Trecu Naşterea Domnului cu sărbătorile mari, trecu câşlegiul şi cei patruzeci şi patru de mucenici. Vremea dădu în cald.
Primăvara mugură şi încolţi podoaba plaiului. Şi nici-o îmbunare l-alde mama Stanca.
În dimineaţa Floriilor, bătrâna plecă la biserică, mânată spre locaşul mântuirii de-o fărâmă de nădejde. Se dete cu inima toată cântărilor şi evangheliei. La ieşire, câteva muieri din sat făcură
24 roată în jurul ei şi începu vorba despre cele spuse în Duminica Floriilor.
Soarele şi un vântuleţ zbiceau văile. Copii desculţi goneau veseli, încinşi cu ramuri de salcie slujită de moş popa. Bătrânele, păşia-păşia, ţineau drumul casei, mestecând anafura sfinţită.
Viaţa se deştepta. Mugurii crăpau. Vrăbiile, stoluri pe moliftul din faţa bisericii, ciripeau cearta lor obişnuită. Şi zoriţi la trai de aerul căldicel, cocoşii s-auzeau cântând să-şi rupă beregata.
Muşcelele, acoperite de-o pojghiţă verzurie, abureau un fum ce se-nălţa alene, clătinat de adiere.
— Jupânească Stancă, grăi Tălugianca a mare – nerăbdătoare de-a sfârşi cu cele sfinte – se vorbeşte prin sat că Sultănica merge rău cu sănătatea. Bat-o norocul de fată, prea e inimoasă!
Iacă, n-are cuvânt să se prăpădească. E tânără, curăţică, harnică, ce mai vrea? Pentr-o dragoste nu-şi răpune cineva capul. Ce să-i mai faci? Că d-ta ştii, nu e ea pentru întâia oară. S-a încrezut pe mână rea, da' şi lui Drăgan n-o să-i meargă strună. Azi pângăreşte pe una, mâine p-alta, până ş-o găsi stăpânul.
Mama Stanca, apucată ca de alte alea, fără să deschidă gura, o rupse la picior, aruncând mirul sfânt în noroi.
— Prefăcătorii de vulpe bătrână, îngână Voiculeasa, plecă ca o vijelie, parcă n-ar fi ştiut de patarama Sultănichii. Ţandăra nu sare departe de buştean. Aşa a încurcat şi ea în tinereţe pe Kivu, numai că fetei nu i-a fost de-a bună.
Mama Stanca intră în casă, trântind uşa de perete. Chipul ei era ca mustul de bozii. Auzul îi vâjâia ca scocul morii. La încheietura

fălcilor simţea două ghiulele de plumb. Capul îi era greu. Picioarele-i îngheţaseră până la glezne. Şi, învârtind ochii în cap, aruncă un fulger de privire asupra Sultănichii.
— Ai pierdut toT. Ai pierdut cinstea casei! Atât ne mai rămăsese! strigă Kivuleasa, şi căzu mototol la pământ, bolborosind şi zvâcnind din picioare.
Sultănica începu să ţipe. Se plecă asupra mă-sei, ce în deşert
25 se-ncerca a mai vorbi. Bătrâna o apucă de gât. „ToT. ToT. Tot!” mai izbuti să zicĂ. Ş-o sărută cu focul cel din urmă.
Satul întreg îi trecea pe dinaintea ochilor ei orbi şi-o arăta cu degetul. În urechile-i surde auzi strigându-i: „Unde ţi-e fala?
Credeai c-o să ţie cât lumea belşugul fără căpătâi? N-a fost curată starea d-odinioară. Sărăcia te-a pedepsit o jumătate de viaţă şi necinstea te cotropeşte la moarte”.
XIII.
La trei duminici după Sân-Petru, soarele poleia lumea în aur cald şi tremurător. Zăpuşeala, în loc de-a da lenei vieţuitoarele, le zorea, le fierbea într-o mişcare veselă de sărbătoare. Belşugul împrăştia cheful pretutindenea.
Porumbiştile primăvăratice erau o podoabă. Iarba se strecura şi pe potecile bătătorite. Ogrăzile de pruni şi meri se îndoiau sub greutatea pometului. Vrejurile de dovleci se încolăciseră unul peste altul, acoperind gardurile cu foi ţepoase şi mai late ca foile de lipan. Era un an cât cinci. Săturase orice râvnă. Că din vreme veche nu se pomenise atâta prisos de bucate. Ai fi zis că fiece bob se însutise.
În faţa Hanului Roşu se încinsese o horă straşnică, de săreau scântei de sub călcâie. În vârtejul jocului, salbele de galbene împărăteşti şi icosari turceşti zornăiau la gâtul celor avute. Vâlnecele, cu fluturi sclipitori, zburau când la dreapta, când la stânga.
Suratele, împodobite cu flori-domneşti, râdeau izbind pământul după hihăitul flăcăilor pletoşi, rumeni de zăduf şi de sânurile durdulii. Se mlădiau rotund trupurile, dârdâind pe picoarele lor sprintene, parcă naiba gâdila astă tinerime plină de foc, şi-o arunca în sus ca pe-o minge.

Trei ţigani – două cobze ş-o lăută – trăgeau „mărunţica craiului”, înşirând, din când în când, chiote întocmite din senin.
Lăutarul se prăpădea cu firea, trântind capul şi pe-un umăr, şi pe
26 celalt, mai ales când zărea ulcica, plină până-n buze cu vin roşu, subţire şi înspumat.
Fruntea horei era Drăgan Căprarul. Cu mijlocul încolăcit în bete, c-un maldăr de ciucuri pe şoldul drept, cu pălăria pe ceafă, şi-ascundea mândria sub nişte sprâncene îmbinate. Se simţea în lauda lumii. Se răsfăţa în atâtea priviri drăgăstoase.
Femeile în vârstă nu se mai săturau privindu-şi mândreţele, îndrugând mai una, mai alta, să le treacă vremea, lipite pământului.
— Numai biata Stanca se stinse aşa cum cu gândul n-ai fi gândiT. Şopti morăreasa. Odinioară, când sosea în toiul horei, amuţea zarva.
— Doamne fereşte, grăi moaşa Safta, cu Sultănica lăsată pe drumuri, n-a avut parte nici de parastasul de trei zile. Şi pe deasupra mai va parastase la nouă zile, la trei şi şase săptămâni; la trei, la şase, la nouă luni: la anu, la anu şi jumătate, la doi ani, apoi la doi ani şi patru luni. Cine să i le facă? Astea-s capetele creştineşti pentru mântuirea sufletului. Şi cine poate, la şapte ani, scoate oasele din sânul pământului pentru sfânta moliftă.
După şapte ani omul e curat, că e ţărână. Şi ţărâna cu oasele binecuvântate se vor întrupa în ziua de apoi, mai curate ca lacrima, în faţa tronului de lumină veşnică.
— Iată la Drăgan, zise morăreasa, ce proţăpit e! Da, şi joacă, bată-l pustia, parc-ar trage tighel! O să ne nuntească satul cu fata primarului. Da' nu ca zărpălaticul de fi-meu: în loc să puie şi el ochii pe vruna, de-o vreme încoace umblă craun. Sărbătorile, când îl cauţi, cu hârzobul în mână. Pe cine i-o fi căşunat nu ştiu, că nu spune să-l tai.
— Lasă, cuscră, grăi Dumitra, femeie de cinci copii, cu ochii căprui, ce-i juca la fiece cuvânt. Ăsta să-ţi fie necazul ăl mare, că n-ai mai vedea fir alb.
Brâul răpăia pe-ntrecute, că flăcăii ceruseră ceva bărbătesc.

Puţine fete-l învârteau, da-l învârteau să se ducă pomena.
XIV.
Pe pieptul muşcelului dintre Domneşti şi Berivoieşti, Sultănica suia, mânând o vacă bălaie c-un viţel, ce se da pe furiş la uger şi scăpa, în mers, ţâţa rumenă şi asudată de lapte. Miercana mugea, întorcând capul cu nişte ochi negri, blânzi şi genoşi. Bătrânul Lăbuş îşi urma stăpâna cu credinţă.
Sultănica, afundată până la brâu în fâneaţă, mergea privind neclintit în depărtare. Slabă, galbenă, cu pielea de pe faţă aşa de subţire că-i numărai vinele albăstrui urzite în curmezişul tâmplelor.
Ochii ei, mari din fire, păreau mai prelungi decât sprâncenele şi nu spuneau nici dragoste, nici ură, uitându-se, fără pic de credinţă, la cerul întins ca un zăbranic nepăsător şi vioriu.
Părăsind vatra părintească, pustie de farmecele de odinioară, tot i se înfăţişa ca o minciună deşartă. Luase lumea în cap, căutând drumul muntelui Popău, unde tatăl său îşi ţinuse la păşune turmele de oi şi cirezile de vite mari.
Voia să-şi piardă urma şi să-şi adoarmă inima ostenită.
Fânul, de leandră, de mărgărintă, de trifoi cu vlăstare învoalte, de măzăriche vârtojită, se mişca în valuri uşoare, ca o pânză îmbrebenată cu flori. Scânteioarele se ridicau cu vârful roşu.
Drăgaica stufoasă răspândea, pripită de soare, un miros ca floarea de tei. Lumânărelele, drepte şi băţoase, întreceau fânul şi stau de streaje, din pas în pas, cu flori galbene şi bătute pe-acelaşi picior.
Arii de feţe să împreunau în toată întinderea plaiului, desfăşurat în colnice şi văi, închis, în depărtare, de înălţimi încovoiate ca nişte brâie verzi.
Peste toată această mândreţe plutea câte un vultur, alunecând în largi rotocoale pe aripile întinse ale căror sfârcuri abia se mişcau din vreme în vreme.
Sultănica ajunse în vârful muşcelului. Privi lung la turla bisericii din sat. Şi pieri la vale, înecată în fâneaţa ce cobora.
Miercana mugi, şi mugetul ei se pierdu, ca un glas de jale, în adâncimea văilor.
ŞUER.

La răspântia căilor singuratice, unde călătorul e minune şi glasul omului poveste, o colibă, dusă pe jumătate în pământ, stă locului neclintită.
Stăpânul lumii e vântul, şi aruncă, ca în bătătură la el, clăi de nori posomorâţi peste întinsul cerului. Frunzele uscate scot sunete seci şi, repezite în depărtări, se pierd spre roata pământului.
Noaptea învăluie tot ca într-o trâmbă de întuneric. Prin crăpăturile uşii licăresc fâşii de lumină, ce se mişcă, ca şi când s-ar ţese, schimbându-se între ele.
Înainte vreme, în aşa loc şi-aşezau pragul cei care, biruiţi de dorul libertăţii, fugeau de mincinosul trai al iobăgiei. N-aveau nici plug, nici boi, nici sapă. Pământul înţelenea nespart. Dar parcă se săturau cu bucuria de-a se mişca încotro i-or duce picioarele şi cu goana ce dădeau în huzmetarii vitregi.
Aşa sta, în limpezimea câmpiilor, coliba haiducului cu poturi ceadirii, cu şerparul verde, smead la faţă, cu mustaţa rară şi cu ochii ca solzul de crap.
Şuer aţine, în plaiuri depărtate, poteca arnăuţilor cu fes roşu şi cu iatagan adus.
Când făcu crucea, dând drumul murgului, Kira îi strigă, ţintindul pe cale:
— Lasă murgului tot zborul, Şuere, şi să-mi întreci vântul de miazănoapte, vânt fără noroc, de suflă încotro te duci.
Kira şi-aşteaptă voinicul din haiducie. În coarne de cerb atârnă carabine cu guri largi şi pistoale cu plăsele de argint şi de sidef.
Văpaiţa, cu feştilă de câlţi răsuciţi, tremură în colibă o lumină galbenă şi tristă. Flacăra ei slabă joacă, ca şi când ar voi să scape din feştilă, şi aruncă umbra Kirei, de pe perete, sus, pe grinzi.
Fusul Kirei zboară în lungul firului, ca la doi coţi de degete, şi suge de sub pământzalcă caierul plăvan. Pe genunchii ei doarme
29 somn dulce Niculina, o puiandră sălbatică, pe care Şuer o poartă în brâu ş-o schimbă pe umeri. Când a zis „mamă”, Şuer a iertat un ciocoi, când a zis „tată”, a trimis două zburături de icosar, una în frunte de urs, cealaltă în frunte de idicliu.

Mulţi ani Kira a străşnicit plaiurile cu alesul ei. Pletele-i, dese şi negre corb, se îndoaie din creştetul frunţii până la umerii obrajilor.
Ochii ei poruncesc când nu dezmiardă.
Cântă, muindu-şi pripit degetele cu care trage lână din caier.
Niculina tresare; cască ochii rotunzi şi albăstrii ca o mărgea; scuturã pe spate coama părului ca spicul şi, agăţându-se de sânul pietros al mă-sei, îi zice:
— Tu, bâcă, ai două fuioare, unul colea, unul colo, unul în furcă, unul pe grinzi, ăla e negru, ş-ăsta bălan.
Kira, zâmbind, răspunde:
— Ăl de sus e umbra, mamă; din aşa caier trag ursitorile firul
— Şi de se rupe firul tău, fusul cu tort cade; dar de s-ar rupe şi văzând pe mă-sa dusă pe gânduri, se vârî sub o blană de vieţilor de nimic.
Firul de umbră, cade şi fusul de pe grinzi?
Urs şi adormi cu mâna aninată de cerculeţele Kirei.
Ploaia începe cu boabe mari cât oul de graur; vântul goneşte năuc şi se umflă cu un vuiet ce se ridică necontenit. O clipă, coliba se lumină pe ferestruia podului. Un fulger cât un balaur se zvârcoli în norii groşi şi negri ca zgura. Noaptea îşi închise iarăşi întunericul. O uruitură se pierdu în depărtare.
Kira îşi făcu cruce; fusul îi scăpă din mână; de greutatea tortului rupse firul, căzu jos şi se învârti în jurul măciuliei. Niculina tresări. Kira o sărută în creştetul capului, se pipăi şi oftă apăsat.
Simţise mişcându-se în pântecele ei o nouă viaţă.
Niculina întrebă:
— Unde e fusul din perete? unde e fusul de pe grinzi?
Kira aruncă furca, se sculă de pe pătura sură şi, dreaptă şi nemişcată, ca o stană de piatră, zise pe gânduri:
— Cum mi se bătu inimA. Şi nu ştiu pentru cine. Nu-i bănuiesc nici partea, nici chipul, nici soarta. Dar-ar Domnul, de-a fi băiat, câmpul lui să dea nouă spice dintr-un bob, plugul lui să taie pân' la izvoare, boii lui să lase de-o şchioapă copita în pământ; să aibă umbra tihnită şi casă la văzul lumii; şi potera şi ciocoii să se ducă cum se duc stolurile de lăcuste, mânate de vânturi, în pustii locuri.

Dar – cum nu se mai pomenise – cel din urmă fulger dezlegă începutul iernii. Răcoarea se schimbă în frig. Fulgii de zăpadă cad împestriţând întunericul. Vântul amorţi.
Niculina întrebă iar:
— Unde e fusul din perete? unde e fusul de pe grinzi?
Kira zise încet:
— Vai de mine! bărbatul plecă pe vânturi şi pruncul se vesti pe viscol!
Într-un târziu suflă în văpaiţă, îşi ghemui copila la sân şi adormi muncită de vise şi de vedenii.
Dimineaţa câmpul e coliliu cât se pierde ochiul în zare. Cerul acoperă ca un coviltir de argint aria pământului.
Uşa colibei se deschide. Kira, într-o dulamă cu hărşii de vulpi, se repede înspre Cornul-Caprei şi priveşte neclintită.
La o fugă de cal, acolo unde cerul se împreună cu pământul, se zăreşte un vălmăşag de oameni care călări, care pe jos. Ei vin şi vin încet. Vin prea încetinel. Kira se cutremură. Vin şi vin domol. Chipurile lor uscăţive, cu mustăţi răsucite şi cu ochi de lup, se taie desluşit în moina limpede a dimineţii. Cel dintâi e Ursul, care lasă pistolul în oblânc şi ucide cu pumnul. În sărici blănoase, cu căciuli cât căldările, ceilalţi merg cu privirea în jos,
31 ca într-un alai de jale. Tolopan, Cătănuţă şi Deliu poartă pe umeri sarcină, ce, de-ar fi mai mare decât pământul, nu i-ar strivi mai greu. Parcă numără paşii, parcă dibuie locul în mersul lor. Să ducă ei, pe patul de tufani, cerb trântit din muchie de stâncă, ori mistreţ doborât la jiriştea pădurilor? Dar unde să fie mai-marele lor? De obicei, el venea în fruntea copiilor, jucându-şi murgul, ce-şi mesteca zăbalele înecate în spume albe şi roşii.
— Unde e Şuer? strigă KirA. Şi pustiul se umplu de strigătul ei deznădăjduit.
Când ceata haiducilor sosi în dreptul colibei şi puse încetinel jos patul de tufani, Kira văzu pe Şuer învăluit în bunde, vânăt, cu gura încleştată, cu capul sfărâmat, cu mâinile întinse de-a lungul trupului. Şi se repezi la gâtul lui Şuer ca o fiară care se azvârle asupra prăzii. Îi cuprinse grumajii, îşi lipi faţa de faţa lui.
Când se ridică, cu buzele roşii, în mijlocul tuturor, îşi aruncă dulama şi strigă:

— Deşteaptă-te, copil, în măruntaiele mele, c-a pierit viteazul codrilor! Şi codrii vor fi moştenirea ta, c-ai mişcat pe crivăţ, pe fulgere şi viscol. Apoi, înduioşată, plecându-se pe trupul mortului: Iartă-mă, Şuere, că blestemai şi soarta pruncului ce n-a sosit încă.
Haiducii măsurară pe Şuer c-o trestie în lung şi în lat. La câţiva paşi, săpară groapa cu cuţitele, scoţând bulgării cu pumnii.
După ce-l coborâră în locaşul de veşnicie, îi înfipseră la căpătâi două iatagane legate cu sârmă, în semn de cruce. Semn de viteaz şi de creştin. Şi cu toţii, în jurul mormântului, se rugară în gând, învârtind căciulile în mâinile lor cojite de soare şi de ger. Dar în aceste feţe de răşină, dorul şi mila se sfărâmă ca de nişte lespezi de piatră şi trec fără să lase urme.
Kira îngenunche; îşi acoperi faţa cu marama udă de lacrimi şi sărută mormântul, care începuse a îngheţa.
La răspântia căilor singuratice, unde călătorul e minune şi glasul omului poveste, în faţa unei cruci de iatagane ruginite, stă coliba Şuerenilor, mândră şi ridicată de la pământ ca la trei tălpi de grindă. De zăvorul uşii e priponit roibul, şi suflă sperios pe nări
32 răsfrânte, şi bate cu copita iarba de sub picioare. În colibă mama Kira se dezmiardă între copiii săi: o fată mare ş-un flăcău. Fata e bălaie; flăcăul e oacheş şi larg în spete. E Şuer-copilul, căpetenie de haiduci, ce poartă fulgere în priviri şi glasul lui te îngheaţă ca bătăile crivăţului, căci a sosit pe vânturi, pe fulgere şi viscol.
Ş-a strâns grămezi de mahmudele ca jăraticul, zestre pentru sora sa, şaluri de Ţarigrad şi chihlimbare cât oul de găină; iar zestre sieşi: carabine ferecate şi hangere de seraschier.
Acum, în toiul verii, ar dori să zboare la pândă, unde Şuercopilul, luând din cătare în cătare conacul isprăvniciei, îşi uită de trândăvia din răspântia căilor singuratice.
Din depărtare s-auzi încetinel un cântec prelung:
— La crucea de iatagane de te-aş prinde, caţaoane, Să-ţi dau foc la fustanele, Să scape ţara de ele, De lepră şi de belele.
— Vin! zise Şuer, sărind de lângă masă.

— Vin, fătul meu, răspunse Kira. Spune-mi mie, Şuere, ce-ţi lipseşte? Ce nu ai? Când ăi lăsa focului viaţa de haiducie, viaţă de azi până mâine?
— Când iataganele de fier de la căpătâiul tatei s-or preface în iatagane de aur, când din busuiocul de pe mormântul lui vor răsări dafini şi naramzi, când codrii or înfrunzi iarna ca şi vara, vara ca şi iarnA. Atunci şi nici atunci.
FANTA-CELLA.
Aici ţipătul goelanzilor nu e, ca aiurea, ascuţit şi jalnic. La Miramare1 cerul e albastru ca o boltă de peruzea. Marea se îndoaie în cute de smarald, bătând malurile golfului şi prelingă nd licărişul zării, arcuit din lagunele Veneţiei până în livezile Iliriei. Şalupele, cu două pânze, alunecă, se întrec, ca lebedele când îşi încondură aripile şi vâslesc adânc cu picioarele lor cenuşii.
Şi nu e dor, nu e farmec şi cântec de dragoste pe care călătorul să nu-l simtă izvorând de pretutindeni din pânza ce lincăie molatic şi din albia ţărmurilor cu grădini de chiparoşi şi portocali. Şi dacă năvodul atârnă greu, pescarii întind vesel de funii.
Muşchii lor de aramă se umflă; mânecile trosnesc; chipurile lor, torturate de opintire, se-nvioresză; iar când apar din valuri maldărele de peşti, care sar şi scutură din coadă, încep cu toţii să cânte, în mijlocul şuietului de peste ape, cântece moştenite de la strămoşii lor.
„Eviva! 2 colţ fericit al lumii, cu adieri şi calde, şi răcoroase.
Cât vei fi bogat în peşte şi aurit de soare, vom pluti în copăile noastre până în matca Adriei.” „Apus norocos, ce momeşti vietăţile undelor şi le arunci în ochiurile plăşilor late, vânturile tale arar vin năprasnice şi haine; norii se bolovănesc şi se sparg pe loc; ploile repezi parcă încetează înainte de-a începe. Eviva!” „Cerul nostru e ca un copil blajin, plânge ca să râdă îndată cu lăcrimile în ochi.
Eviva! grădină fericită a lumii!”
Pe ţărmul dinspre Molo, printre stânci de var şi de cremene, pescarii se odihnesc, râd şi mestecă tutun, scuipând cleios şi gal-

1 Castel zidit pe o stâncă, pe malul Mării Adriatice, la 6 kM. De Triest.
2 Sa trăieşti! (it.)
34 ben; cu pălării de pâslă vânătă, pleoştite într-o parte; pantalonii sumeşi până la ţurloaie; cămăşile groase, desfăcute până la umeri; piepturile lor cu păr roşcat, stufos şi creţ; raşi, uscaţi, cu toarte de argint în urechi.
Coşurile de cătină stau încărcate cu peşte proaspăt. Femeile îi aşteaptă fluturând batistele pe înălţimi. Copii coborând în cârduri îi întreabă, din depărtare, dacă au prins raci, crabi şi stele de mare.
Dar pescarii au tainul lor de glume, cântece şi poveşti. Tinerii spun ce furtuni au învins, ce fete din Triest au înduplecat şi câţi delfini au întrecut la înot. Bătrânii povestesc cruzimea condotierilor şi câte se mai zic de „Stânca sângelui", de „Crucea căpitanului Piombo„ şi de „Umbra Lagunei", care rătăceşte din miezul nopţii până se albeşte luceafărul dimineţii ca un ban de argint.
Numai moş Fanta stă tăcut, rezemat de-o lespede ocolită cu merişor. Barba şi pletele-i albe, ţurţurate de sarea mării, i-acoperă ochii şi faţa uscată şi scorojită ca o piele de miel întinsă la soare.
— Ai gură şi cimpoi, fă să răsune dealul şi smârcurile mării.
— Aide, moş Fanta, adu-ţi aminte din tinereţe.
— Uită dorul celor pierduţI. Tot se ascunde, nimic nu se pierde.
— Şi ca destul vei tăcea lungit pe scânduri de molift, cu mirul pe frunte şi cu pământ în gură.
— Cântă-ne, că ţi-or cânta şi ţie greierii, şerpii şi broaştele.
Moş Fanta scutură din cap şi amuţi gluma tovarăşilor săi.
— Ei! cimpoiul meu de cincizeci de ani a uitat să râdă, ca de-l umflu să îndruge Tarantella din Neapole, el plânge întruna, tovarăş trist al inimii mele.
Burduful cimpoiului se umflă, ca o lighioaie ce înviază, şi ţiuitul lui, lung, migălit, îngânat părea ca o veste tristă din capătul apelor. Ochii lui moş Fanta luminară în negura orbitelor. Fermecat de amintiri, începu să spuie: „Când lumea nu era pustie şi soarele răsărea de două ori, fără să apuie vreodată,

Fanta-Cella alerga zglobie pe creştetul golfuÎntre vis şi viaţă 35 lui, mânând caprele din iarba răscoaptă a muchilor în pajiştile grase de la umbra albăstruie a dafinilor. Şi nu era lămâie mai galbenă şi mai parfumată ca părul ei despletit, nici cicoare mai albastră şi mai învoaltă ca ochii ei limpezi şi blânzi.
De adormea, caprele îi mângâiau obrajii ş-o trezeau în glasul păsărilor care se certau sub boltele de viţă. Privirile i-alunecau pe poteca de argint trasă de soare peste velinţa mării mişuită de culori.
Petréle1, albatrozii şi muetele2, cu aripi ascuţite, retezeau netezişul apelor, muindu-şi guşa, în goana vânatului. Ogrăzile de măslini, pe povârnişul golfului, ca nişte petice de fum împrăştiate pe-o pânză verde şi înfloritâ.
Atunci Cella, fără să clipească, dreaptă ca o făclie, cânta. Vorbele ei curgeau ca nişte picături de apă ce cad pe marmură. Nu era şir, nici înţeles. Nu ghiceai gând, nici simţire omenească. Şi glasul Cellei suia fără căpătâi, repezindu-şi dorul, nedesluşit şi rece, între mare şi cer.”
Cimpoiul, chinuit la subţioara lui moş Fanta, se tânguia ca şi cum cineva l-ar fi sugrumat. Sunetele năvăleau afară înghesuite, repezi şi jalnice.
— De unde vii, CellA. Odor din lumea fără carne, fără ură.
De unde vii?
— De unde vin toţi şi calc pe unde nimeni nu atinge, îmi răspunse ea mângâindu-şi iedul grivei, ce-o împungea cu coarnele drepte şi ţepene.
— Un' te duci, Cella, unde te duci?
— Dincolo de lume, pe unde nimeni nu mă poate urma.
— Şi când te înfunzi în scorburile pietroase nu simţi singurătatea ca o durere?
— Nu ştiu ce e durerea, căci n-am cunoscut plăcerea, nu plâng,
1 Petrél – pasăre de mare de culoare albă, cu spatele şi aripile cenuşii (fr.: le petrél).
2 Muetă – pescărel (fr.: la mouette).
36 căci n-am râs niciodată. Păsările Sân-Petrului aleargă, despică vânturile, şi pe senin şi pe furtună acelaşi glas au, aceeaşi fire.

Întreabă-le pe ele de sunt fericite ori nu.
— Dar spune-mi, Cella, când noaptea se-ngână cu ziua, n-ai simţit focul inimii aprinzându-ţi obrajii? Şi n-ai întins braţele goale după închipuirile minţii?
— Cine m-a întristat, ca să fiu mângâiată? Cine m-a mângâiat, ca să-l pot dori? Şi de ce să mă mângâie? Şi de ce să doresc? Mi-e destul ce văd, ce aud, ce înţeleg, ce mă-mpresoară. Iasomia bălsămează aerul cu miros de faguri albi; soarele, în zori, şerpuieşte munţii Triestului cu chenare de rubin, iar la amiezi sparge şi risipeşte curcubeie care se mişcă în fiece creţ al mării. Iată dorul şi dragostea mea!
— Cella, dacă nici pirat, nici pescar, nici păstor nu ţi-a înduioşat inima, pe cine chemi când cânţi? De ce cânţi?
— Cânt că mi s-a dat glas, cum privesc că am ochi. Marea de ce-şi cântă povestea ei? Greierii de ce chirăie când noaptea învăluie pământul?
— Cella, tu mă priveşti pierdută gândurilor, ca ruinele Servolo1, care privesc nepăsătoare peste tot întinsul Istriei. Dar de-ai ghici, din ochii mei, câte nopţi le-am făcut zile, poate te-ai îndupleca să uneşti iezii tăi cu mrejele mele. Şi n-ar fi ciută nedoborâtă, n-ar fi vânt nebiruit, gândindu-mă cum mă aştepţi în pragul casei noastre.
„Şi când şi-a plecat, la sărutările mele, capul înecat în mătasea părului, fiorii îi cutreierară trupul şi broboane calde licăriră în genele ei tremurătoare.”
— Cine iubeşte nu mai moare.
„Nopţile nu întunecau lumina inimii. Fericirea adormise pe perna pe care Cella îşi odihnea capul. Sub ochii mei priveam necontenit înţelesul vieţii. Cerul mi se părea aproape ca un tavan
1 Vechi cartier în oraşul Triest.
37 azuriu; podoaba grădinilor din Miramare, ca un vis de care ne apropiam; viaţa, ca o veşcnicie”.
„Într-o zi pluteam spre Triest. Despicam marea cu lopeţile, îmi băteam joc de zborul goelandului. Şi mă fierbea dorul de-a împărtăşi lumii că la umbra dafinilor, pe unde aţipeam mângâind pletele Cellei, nu e zi şi nu e noapte ca orice zi şi orice

noapte, ci traiul zâmbet din stele ş-o simţire din alte lumi. Aş fi murit de fericire dacă aş fi închis numai în mine aceea ce toate inimile la un loc n-ar fi putut cuprinde.” „O, de ce vânturile nu mă dete rechinilor! Viaţa n-ar fi murit, căci, adormind pe talazuri ca pe-un pat moale, cea din urmă tresărire a dragostei ar fi călătorit veşnic, ca o fâşie de lumină ce colindă tot infinitul, fără să se stingă vreodată”.

— Aduceţi Chianti1, roşu ca sângele! Turnaţi Barolo2 ce fierbe ca patima! strigară prietenii când sării în mijlocul lor.

„Ş-am băut, printre fiascuri şi femei desfrânate, până când farul Triestului ş-a aruncat lumina, ca o limbă de aur, peste valurile întunecate ale golfului.

Când mă întorceam spre casă, o noapte posomorâtă înghiţise lumina stelelor, ş-o noapte şi mai profundă înfăşa mintea mea de mai multe ori. Cercai să-mi închipuiesc pe Cella în pragul uşii, şi, în creierii mei de plumb, acel chip, la care mă închinam, s-amesteca, dispărea. De-i zăream obrajii rumeni, ochii i se stingeau, de-mi apărea coama aurie, faţa i se risipea ca un fum uşurel.

De două ori mânia m-a ridicat în picioare. Am întins braţele, ca să smulg locaşul în care m-aştepta fericirea mea şi să-l arunc în mijlocul apelor.

Vijelia răscula valurile, negre ca nişte dealuri de marmură neagră, desfăşurându-le cu furie până le spărgea de maluri, unde-şi lăsau, ca nişte bale de mânie, spuma lor albă şi amară.

1 Vin roşu, spumos, din regiunea viticolă Chianti, Italia.

2 Vin spumos italian.

Şi când, mai târziu de miezul nopţii, trăsei zăvorul şi deschisei uşa, Cella plângea, îngenuncheată la candela Madonei.

— De unde vii? îmi strigă ea, înecându-şi suspinele. Ce patimi ţi-au stins lumina ochilor?

Şi dispăru în întunericul nopţii.

Alergai. Cercai să străpung întunecimea cu privirile aprinse de durere, dar îngheţai locului. Pe Stânca Vultorii se ridică, în mijlocul nopţii, un sul alburiu, şi glasul Cellei s-amestecă în vuietul mării.

— Fanta! Fanta! cine iubeşte nu mai moare!

Apoi un zgomot de trup omenesc care cade şi se amestecă în furia valurilor.” „A doua zi, târându-mă până la Stânca Vultorii, marea era netedă ca o oglindă. Nici o cută, nici un cerc nu-mi arăta mormântul fericirii de ieri.
Marinari, voi, care biruiţi vijeliile, fugiţi departe de Triest.
Despicaţi munţii şi vârâţi în pântecele lor odorul zilelor voastre.
Numai acolo omul apelor ar scăpa de omul oraşelor!”
Moş Fanta tăcu. Sprâncenele i-acoperiră ochii. Pescarii şoptiră, făcându-şi cruce: „E nebun, sărmanul, e nebun!” Bătrânul plecă. Îşi umflă cimpoiul şi, după o tânguire de sunete ascuţite care îţi tăiau auzul ca un ferăstrău subţire, mormăi, în tăcerea apusului: „Când lumea nu era pustie şi soarele răsărea de două ori fără să apuie vreodată, Fanta-Cella alerga, zglobie, pe creştetul golfului, mânându-şi caprele din iarba răscoaptă a muchielor în pajiştile grase de la umbra albăstrie a dafinilor. Şi nu era lămâie mai galbenă şi mai parfumată ca părul ei despletit, nici cicoare mai albastră şi mai învoaltă ca ochii ei limpezi şi blânzi.”
Între vis şi viaţă.
IANCU MOROI.
I lui Alexandru Economu1
Nu se auzea, în întunericul unei nopţi de toamnă, decât lătratul câinilor din mahala. Pe uliţele strâmte şi dosnice de pe lângă Grădina Icoanei, noroiul şi bolovanii de piatră se împestriţau cu băltoacele întinse de-a curmezişul drumurilor. Felinarele, înfipte din răspântie în răspântie, nu luminau mai mult decât stâlpii telegrafului. Norii posomorâţi burniţau, înecând casele într-o atmosferă fumurie şi împufată asemuită cu aburii ce plutesc alene pe deasupra bălţilor.
În faţa unui maidan, îngrădit cu laţe, o casă mai răsărită decât celelalte. Pridvorul ei, de scânduri noi, rânjea în întuneric, ca un şir de dinţi uriaşi.
Înlăuntru, răsturnat în lungul patului, cu capul vârât într-o pernă, şi-ascundea faţa în mâini domnul Moroi. Slab şi deşirat, îmbrăcat în haine negre, părea gata de plecare, cu toate că şi-afunda capul din ce în ce în pernă cu sforţarea unui om slab care, voind să scape de pericol, închide ochii şi strânge cât poate pleoapele.

În faţa unei oglinzi mari, cu pervazuri poleite, dna Moroi se piaptănă. Părul negru, azvârlit pe spate, face ape-ape la lumina a două sfeşnice cu trei ramuri. Rotundă la obraji, albă, cu ochii negri şi mânioşi, se-ntoarce când pe-o parte, când pe alta, nemulţumită de cum îşi potriveşte pieptănătura.
Cu o fustă scurtă, cu corsetul pus, cu mâinile goale până în umeri, cu ghetele descheiate, cu o talie rotundă şi mlădioasă, cu pieptul pliN. Femeie bine ziditĂ. Tânără încĂ. FrumoasĂ. Mai mult plăcută decât frumoasă.
1 Coleg de liceu cu Delavrancea în 1875-1876; a făcut parte din grupul „Trubadurului”; nepotul scriitorului Ciru Oeconomu.
Bate din piciorul drept. Strânge pieptenele. Îşi muşcă buza de jos. Închide ochii şi strecoară, printre dinţii albi, câte un „ah!” care-i mişcă repede pieptul.
După o răsuflare, grea ca de osândit, dl Moroi ridică capul din pernă şi, cu un glas slab şi umilit, îi zise, privind-o lung:
— Pentru ce, Sofi? Pentru ce vrei cu orice preţ să mergem? Vremea e urâtă. Mie nu prea mi-e bine.
Dna Moroi trânti pieptenele pe scânduri, de se sparse în două. Se încordă în lungul trupului şi îngheţă rigid, ca o pârghie, în dreptul oglinzii.
Figura prelungită şi galbenă, barba rară şi căruntă, ochii albaştri şi stinşi ai dlui Moroi îmbătrâniră într-o secundă. Acest cap blajin şi trist, abia susţinut de un gât scofâlcit, păru că se descompune.
În locul ochilor şi gurii se adânciră două umbre profunde.
— Vreau să mergem! răspunse apăsat dna Moroi. Vreau fiindcă vreau. Trebuie să înţelegi odată că nu pot trăi ca o pusnică. Ne-au invitat oamenii. Şi e superiorul d-tale. Ai dori să te privesc ca pe-o icoană, să trăiesc numai cu tusea, cu junghiurile şi cu palpitaţiile d-tale? Cine strică dac-ai îmbătrânit şef de birou? Lipsa ta de tact şi amorţeala în care trăieşti. Dacă nu te-aş mai scoate în lume, nu ştiu, zău, de n-ai pierde şi acei 300 de lei. Şi taci? N-auzi? Nu vezi? Taci? Trebuie să mergem.
Le-am scris că viu!
— Dar nu ştii cât ne costă seratele directorului? Cu ce să mai fac faţă. Dumnezeu ştie!

În vorbele lui Moroi era atâta durere şi dezgust laş, încât ar fi mişcat pe cel mai împietrit om. Mânia Sofiei amorţi o clipă, se prefăcu în milă, dar într-o milă rea, care învenineză fiindcă împiedică de-a vorbi. Şi sfârşi în revoltă:
— Nu care cumva ai socotit că răpindu-mi tinereţile din închisoarea de la Centrală1, să le închizi, ca într-o ocnă, în aceste patru ziduri. În familia d-tale de căruţaşi şi precupeţi, de şase ani de când îmi mănânci zilele. În fiece zi socoteli şi catastişe.
Împrumuturi la fiece păcătoasă de rochie. Spaimă la fiece pereche de ghete. Dar ce am eu ca lumea? viaţa din casă? relaţiile cu oamenii civilizaţi? balurile? băile? Minciună şi cârpeală toate! Ah! dacă nu mi-ai fi ieşit înainte! Ah! dacă n-aş avea pe Fiţi, îngeraşul mamei! Mă înţelegi? Trebuie să mergem.
Le-am scris că viu!
Ochii ei, plini de lumini vinete, zguduiau, mai mult decât orice cuvânt, şubreda fiinţă a lui Moroi, care nu trăia, în aceste scene de supunere oarbă, decât pentru umilinţă şi decepţie.
— Sofi, îngână şeful de masă, am pus şi lanţul, şi ceasornicul la ovrei, atât ne mai rămăsese în casă. Am scontat leafa numai ca să-ţi fac 200 de lei. Te-am ascultat. Dar gândeşte-te şi tu.
Până când? Ce-o să mai amanetăm dacă pierdem şi-n astă seară?
— Destul! Aceeaşi comedie de la nuntă şi până azi! Aceeaşi nesimţire. Acelaşi egoism! Vreau să vorbesc directorului de înaintarea ta. Mi-a făgăduit miE. Mie! Nu putem să stăm la o parte, ca nişte cerşetori. Oamenii cu educaţie fac ce fac şi ceilalţi. Mă mir că nu simţi aroganţa oamenilor cu maniere când te văd lihnit, tremurând la fiece leu pierdut. Şi au dreptate.
Aşa e lumea. Aşa e viaţa. Tu nu ai nici inimă, nici cap!
Să plângă, strângându-şi obrajii în mâinile încărcate cu inele.
Suspinele ei sugrumate şi repezi izbeau adânc, ca nişte alice, în inima lui Moroi, care bătea din ce în ce mai violent.
Dna Moroi se trânti pe o veche canapea damaschinată şi începu. Se sculă în picioare.
Slab, aiurit, păşi uşor, de teamă de-a nu se frânge de la încheieturi, şi îngenunche la picioarele soţiei sale. Răsuflarea se

opri ca la un om ce se prăbuşeşte într-o groapă fără fund. Până când genunchii îi ajunseră la covor, i se păru o eternitate de ruşine maladivă. Câteva pete rumene îi răsăriră în obraji.
Întinse încetinel mâinile pe genunchii dnei Moroi, care se
42 scâncea zadarnic, fără nici o lacrimă în ochi. Şi, cu înfăţişarea unui câine obişnuit să fie bătut, şopti, mângâind-o:
— Dacă vrei tu. Dacă zici tu. Dacă nu se poate altfel.
Îmbracă-te, dragă Sofi, să mergem. Cum pofteşti. Nu mai plânge. Ştii că-ţi face rău.
Şi mângâierile lui monotone îndrăzniră a i se apropia de umeri.
Când îşi plecă buzele, uscate şi pârlite, pe mâna ei mică şi parfumată, un surâs licări în ochii lui tăiaţi de munca registrelor.
Plecă fruntea pe genunchii ei. Sărută de mai multe ori în acelaşi loc, şi de plăcere, şi de greutatea de-a-şi mai ridica capul, şi de frică de-a o privi drept în faţă.
Neştiind cum să sfârşească şi nemaiputând lupta cu tăcerea, îngână:
— Dacă vrei tU. Dacă zici tu. Poate în astăseară să avem mai mult noroc. Scoală, Sofi. Mă duc îndată după trăsură.
Dna Moroi, ştergându-şi ochii ei uscaţi, îi răspunse răstit, nevoind să-şi trădeze mulţumirea:
— Cum, tu? tu? Dar slujnica unde e?
— Stanel. N-am putut să-i plătesc pe două luni. N-aveam decât cei 200 de lei. A plecat lăudându-se cu judeca.
Sofi se sculă repede. Se duse la oglindă. Începu din nou să se pieptene. Îşi desfăcu câteva codiţe, strâns împletite din frunte până la urechi, ţinând între dinţi un ac de cap.
Moroi, jinduind zadarnic o vorbă din partea ei, un surâs, o căutătură cu coada ochiului măcar, îşi puse jobenul ţuguiat.
Îmbrăcă un pardesiu, castaniu de felul lui, dar înverzit de soare, şi, tresărind la sunetul clanţei, se strecură pe uşă, abia îndrăznind să-şi descarce toată inima într-un suspin. Vântul fluiera prin streşini. Până la Sofi erau trei uşi închise, totuşi, Moroi furişă prin geamuri o privire. I se păruse că revolta lui, atât de tainică, descuiase rând pe rând fiece uşă, spărsese geamurile şi-l dăduse de gol.
II.

E ora 11. Ploaia răpăie pe acoperişurile de şindrilă şi pârâie pe cele de tinichea, parcă ar bate tobele. O trăsură cu coşul ridicat lupta cu noroaiele mahalalei. Caii, micşoraţi în ham de opintire, nu răsuflau decât în lapoviţe, aruncând şipote întregi de sub picioare, care se spărgeau de capră, de roţile şi de scările trăsurii, până pe deasupra coşului. Birjarul înjura. Ajunse în Podul Mogoşoaei. Ţinu înainte până la Biserica Albă şi apucă pe Strada Fântânii. Iancu Moroi făcu semn cu vârful umbrelei să oprească în dreptul unor case cu două caturi, luminate de sus până jos ajurnu1, cum observă Sofi Moroi.
Birjarul învârti un leu alb în mâna lui udă şi scorţoasă.
— Cuconaşule, păcat de Dumnezeu, mi-am omorât caii. Numai un franc?
Apoi, văzând pe cucoană că-şi întinde boierul spre gangul caselor, ridică glasul:
— M-ai luat de la teatrU. Nu plec de-aici!
— Dă-i dracului ce i-oi da, şopti Sofi, şi-şi îmbrânci bărbatul din loc.
— Sofi, n-am nici un gologaN. Rămân 198.
— Dă-i ce i-oi dA. Ne-aude de suS. Ce nesimţire! N-ai nici de birje! Începi de la poartă să rupi din 200. Tu eşti devena2 de vom pierde.
Moroi se cutremură, întinse birjarului încă un leu. Năduşelile îi brobonară fruntea.
El e de vină. Cum nu s-a gândit să împrumute doi franci de la copist?
Şi, suind scările directorului, urechile îi vâjâiau de ţipetele nevestei de-a doua zi, care îi dovedea, apucată de nevricale, că el e de vină.
1 Corect: a giorno – ca ziua (it.).
2 De la déveine – ghinion, nenoroc (fr.).
Până ce suiră scara, se împiedică de câteva trepte şi-şi trecu batista prin toate buzunarele. Vroi să-şi scoată ceasornicul şi se sperie că l-a pierdut, până ş-aduse aminte de „Solomon Berştein & fiu” din faţa Bisericii Creţulescu.
Sfârşise prin a se convinge că el o să fie de vină dacă or pierde şi-acum, ca de obicei.

Până la uşă suise în urma Sofiei. Apropiindu-se de intrare, Sofi îi dete braţul, îi lăsă 50 de lei, iar restul îl luă pentru combinaţiile sale. Când puse mâna pe clanţă, îi furişă în ureche, cu o asprime sugrumată:
— Iancule, bagă de seamă! Nu te ambala1. Deschide-ţi ochii. Nu-ţi urmări miza!
Deschiseră uşa salonului. Dl director le ieşi înainte. Vesel, legănându-şi pântecele, învârtindu-şi un deget prin lanţul de aur de la brâu. Sărută curtenitor mâna dnei Moroi. Întinse vârful degetelor şefului de masă. Moroi le atinse cu tot respectul cuvenit unui superior.
Directorul, după ce-şi netezi favoritele roşcate şi clipi des din nişte ochi mici cu pupilele vărgate, dete braţul dnei Moroi, lăsând în urmă pe subalternul său, care abia îndrăznea să calce covorul şefului.
În mijlocul salonului, două mese lungi, înţesate de musafiri.
La una domnii, la cealaltă doamnele. Directorul se opri şi, în surâsul tuturor, introduse pe noii-veniţi.
— Mi se pare că vă cunoaşteţi cu toţii. Dl şi dna Moroi.
Candelabrul plutea în mijlocul salonului, mişcând uşor flăcările a trei rânduri de lumânări. Oglinzile, paralele, înmulţeau nesfârşit, de-o parte şi de alta, mesele, scaunele cu mătase roşie şi întreaga adunare cu aspectul şi gesturile ei. În oglinzi predomina mişcarea, în salon zgomotul.
1 A-şi lua avânt; a miza sume mari (din fR. Emballer).
Pe pereţii căptuşiţi cu hârtie cu buchete de liliac şi trandafiri, câteva tablouri şi trei-patru heliografii. Pe nişte măsuţe ovale, chesele de tutun şi de dulceaţă, pahare subţiri, albe, tăiate la vârf c-un cerc mat, linguriţe de argint, farfuriuţe şi ceşti de porţelan.
Salonul avea aerul unei cafenele, din cauza fumului de tutun, gros şi trezit, al cărui miros pătrunsese în mobile şi începuse a îngălbeni hârtia de pe pereţi.
Pe cele două mese cu postav verde, câte-o lampă mare de bronz.
Şi doamnele, şi domnii jucau cu o plăcere nespusă. Zarva se încrucişa, apoi se potolea pentru câteva momente şi reîncepea

cu aceeaşi ameţeală de fraze, de cuvinte şi glume, şi vesele, şi necăjite.
Cucoanele vorbeau toate deodată şi trânteau furios cărţile.
Şi peste toată această zarvă, s-auzea regulat, ca bătăile unui ceasornic:
— Carte.
— Da.
— Nu.
— Şapte.
— Opt.
— Cinci.
— Bac!
Pachetele de cărţi treceau din mână în mână, trântite pe masă de cel care pierdea şi aşezate delicat de cel care avusese o mână norocoasă.
În mijlocul mesei la care jucau bărbaţii, deoparte sta directorul Ministerului de Finanţe, în faţa lui, un avocat renumit, galben, cărunt, ras şi cu o mustaţă groasă, fluiera o polcă şi zuruia o pilă de napoleoni, supărând, prin nepăsarea lui, pe căpitanul Delescu.
Căpitanul mototolea necăjit câteva hârtii de 20 şi scârţâia scaunul la fiece mişcare. Gras, gros şi rumen, cu vârful nasului roşu, cu un barbişon negru şi lung; fălcile îi ieşeau din linia tâmplelor; capul i se ţuguia în con; ceafa lată se răsfrângea într-un val de carne unsuroasă peste gulerul strâns al mundirului. Lângă
 dânsul, tânărul Palidis, feciorul bancherului cu acelaşi nume, urmărea jocul, îşi fuma ţigara, repezea pe nas coloane de fum şi arunca la distanţă cercuri care se lărgeau şi se spărgeau în părul unui bătrân din faţă.
La un cap al mesei, printre mai mulţi tineri, dl Christodor, fost birtaş, acum proprietar a trei moşii, mestecă câteva cărţi, şi-aşteaptă rândul şi nu slăbeşte din ochi rubla aruncată pe masă.
După un ceas de joc, orice urmă de cuviinţă încetă. Fiecare stă pe scaun cum îi vine mai bine. Cei graşi, înfierbântaţi mai ales de frica pierderii şi de râvna câştigului, se descheie la veste.

Numai căpitanul stă cu mundirul încheiat reglementar, ba chiar cu mantaua în jurul şoldurilor enorme, ca două burdufe de ciriviş.
— Căpitane, îi zise avocatul, dogoreşti ca un cuptor, de ce nu-ţi pui mantaua în cuier? Ne-ai îndatora pe amândoi.
Căpitanul tocmai se gândea la o mână ce-l ţinuse de trei ori.
130 de lei în bancĂ. Întinse de câteva ori pachetul cu cărţi, făcu semn că trece mâna, apoi şi-o retrase.
— Dai ori nu dai? Trece mâna dacă ţi-e frică! Joci cărţi de când erai sergent-furier, şi tot n-ai mai învăţat cum se joacă! îi zise necăjit tânărul Palidis.
Căpitanul se scărpină pe guşă. Parcă ar fi ras o burtă de şalău.
Ridică capul spre cucoane şi strigă cu o voce groasă:
— Lino dragă, m-a ţinut de trei ori, să dau a patra oară?
În râsul tuturora se auzi glasul ascuţit al unei cucoane slabe: „Mai dă o dată!”
Dădu şi pierdu.
Căpitanul se sculă furios şi, adresându-se brutal către avocat:
— Mai lasă-mă, nene, în pace! Ce-ţi pasă de mantaua mea?
Cheful adunării acoperi vocea de taur a militarului. Mânia lui, sinceră şi idioată, era ridicolă.
— Mantaua e de vină.
— Dă-o dracului, căpitane!
— Nu vezi că-i lipsesc doi nasturi?
— Îi cade epoletul.
— Trimite-o acasă, Delescule, că pierzi tot!
Căpitanul plecă cu nişte paşi de elefant, în entrée1 se auzi:
— MăI. SoldaT. Pune mantaua în cuier. Dă-o afară. Du-o acasă, numaidecât, şi adu-mi pe cea nouă.
Când se întoarse, se aşeză cu spatele la avocat, care zuruia vesel un purcoi de napoleoni.
Moroi pierduse treizeci de lei. Trist, slab, cu capul rezemat într-o mână, căuta în întunericul creierului ceva care să-l răpească din mijlocul sunetului de bani, din râsul şi din cearta tuturor.
Puţinul sânge ce mai avea i se strângea la inimă. Un frig de gheaţă îi şerpuia prin şira spinării, împrăştiindu-se, ca prin nişte ţevi, în tot trupul, din creştet până la tălpi. În fundul urechilor,

un vuiet ca o apă ce se aude noaptea în depărtare. Uneori, aiurit, îşi simţea creierul stingându-i-se încetul cu încetul, ca un cărbune care se înfaşă în straiele sale de cenuşă. Casa i se întorcea împrejur.
Masa de joc se depărta cu restul paralelor. Conştiinţa se întrerupea din slaba ei veghere. Se simţea în aer. O greutate în stomac ş-o greaţă i se ridica până la gât.
— Domnule Moroi, ţi-a venit mâna, îi zise bătrânul Christodor.
Şeful de masă tresări, ca un om care moţăie şi se izbeşte cu barba în piept.
Un sublocotenent de roşiori, făcând un „clanc” din limbă, trecu pe lângă directorul Ministerului de Finanţe şi, trăgându-l de mânecă, îi făcu cu ochiul spre şeful de masă, îngânând pe nas: „Deşteaptă-te, române, din sooomnul cel de moaoaoarte.”
Directorul zâmbi, regretând, foarte sincer, că „bietul om nu are o leafă mai mare”.
Ofiţerul plecă spre masa cucoanelor, legănându-se în mers, târşâind picioarele ca să-şi asculte zornăitul pintenilor. Ocoli masa, privind şi surâzând c-o politeţe forţată la fiece cucoană, tânără
1 Vestibul (fr.).
48 şi bătrână, şi nu se opri decât la spatele dnei directoare. Se apropie de dânsa şi, profitând de o neînţelegere ivită între doamne
— Cum foarte des li se întâmplă la chemin-de-fier1 – o atinse uşurel.
Directoarea se făcu că-i cade jos un bilet şi, plecându-se să-l caute, îi şopti:
— Nicule, ai dat tot?
Ofiţerul se plecă repede, ca un cavaler, să ajute pe dna directoare şi, pe când bâjbâia, cu ochii în sus, îi netezi piciorul şi-i răspunse într-un fel de tuse-imitaţie:
— Devenă, puiule! tot! şi ce mai aveam al meu. Bine-bine nu-şi aducea aminte să mai fi avut ceva al lui. În tot cazul, nu minţea. Pierduse trei sute de lei cu acea galantomie cu care se pierd banii picaţi din cer.

Când tânărul ofiţer auzi la masa domnilor „250 în bancă!”, se repezi, strigând cu ifos: „50 ţiu eu!” şi vârî mototol în buzunarul pantalonilor patru hârtii de câte douăzeci.
— Dle director, continuă el, închipuieşte-ţi noroc, ieri cu trei napoleoni am câştigat la „Clubul Progresului” o mie de lei. Ş-aş fi câştigat şi mai mult dacă doi dintre cei mai căutaţi în saloanele Bucureştilor, unul deputat şi altul avocat, n-ar fi stricat jocul, ajungând la scaune. Se bănuiau dE. Afaceri politice.
— Protestez, zise jurisconsultul, aseară am fost şi eu la club (era membru) şi nu s-a întâmplat nimic. Dar privind roşeaţa din obrazul tânărului sublocotenent, adăugă: Adică, când zic nimic, înţeleg mai nimic. Chestie de apreciere.
— Da, chestie dE. De apreciere, încurcă cavalerul, şi nu-şi mai găsea locul.
— Nicule, ai câştigat, îi zise directorul, uitându-se cam lung la el.
— Merci, mon directeur! 2 îi răspunse pripit, dând puţin la o parte colţul părului sclivisit ce-i lucea pe fruntea sa îngustă.
Numele unui joc de cărţi (fr.).
Mulţumesc, directore! (fr.).
— Căpitane, zise avocatul, pentru Dumnezeu, m-ai scăpat de dogoarea mantalei, fii aşa de bun şi alege-ţi alt portmoneu în locul acestui fund de sticlĂ. Te asigur că nu e parfumat deloc!
Veselia reînvie, împrăştiind în chipurile obosite câteva licăriri de viaţă. Toţi priviră pe bietul căpitan ameţit de pierdere şi de ruşine.
— Dar unde-ai găsit, căpitane, acel fund de sticlă?
— Spune drepT. Între noi să rămâie.
— Mă prind pe trei patace că nu bei chiuraso1 din el!
— Nu-l mai lăsaţi să iasă afară.
— Aruncă-l, căpitane, că nu e de trăit. Nici cu el nu faci parale.
— Domnilor! strigă directorul, abia stăpânindu-şi râsul (văzuse pe căpitan cum îşi vâra ciobul de sticlă în buzunarul mundirului), domnilor, e mâna la dl Moroi!
Şeful de masă puse mâna pe cărţi, întinse c-o mişcare zgârcită şi desperată cea din urmă patacă. Începu să dea cărţi adversarului.

Îşi apropie moneda de dânsul. Semn rău. Prea o depărtase întâiaşi dată. Răsuflarea i se opri.
— Nouă! strigă repede Christodor – moşierul, fostul birtaş
— Şi trase repede cele două mize.
Dl Moroi scăpă cărţile din mână. Scăpă mâinile pe masă. Închise ochii. Îl înecă o tuse seacă.
N-avea decât o carte.
— Trage cartea, nene Morol. De unde ştii? Trage cartea! îi zise Palidis, revoltat de bucuria bătrânului moşier.
Şi, luând cărţile, azvârli pe faţă a doua carte a bancherului, zicând satisfăcut:
— Fantele de treflă cu nouă de caro, fac tot nouă! „Bravo!" repetară de mai multe ori cei care pariaseră, pe de-alături, pe mâna bancherului.
Moşierul, palid de mânie, aşează rublele în dreptul bancherului.
O bucurie sinistră, ca a bolnavului care, cu o zi înainte de-a muri, visează că s-a însănătoşit, tresări în dl Moroi şi-i încremeni
1 Corect: curaçao; numele unui lichior franţuzesc.
50 câtăva vreme în chipul său stors, pe sub a cărui piele subţiată albeau dunga nasului şi pometele obrajilor. Dădu din nou cărţi.
De astă dată pierdu.
Trecu pachetul moşierului şi-şi sprijini în pumni greutatea capului.
— Ai pierdut tot, dle Moroi? întrebă avocatul.
— Psâââî! întrerupse directorul Ministerului de Finanţe, făcând cu ochiul jurisconsultului spre dna Moroi.
— Mai bine că te lefterişi, mormăi căpitanul Delescu, întinzânduse de barbişon, tot n-aveai noroc. Apoi îşi îngropă în guşă câteva cuvinte: De câte ori punea în contra mea câte-o sărăcie de patru lei, îmi spărgea toate băncile. Mai bine! Parcă fuse pe gândul meu!
III
— Mesdames et messieurs1, ceaiul! zise directorul, sculându-se de la joc. Şi, după ce-şi frecă repede mâinile, vârî, fără zgomot, în buzunarul pantalonilor un pumn de poli imperiali.
Bărbaţii se sculară, unii trişti, alţii nepăsători, veseli, glumeţi.

Se apropiară de masa cucoanelor învrăjbite la joc.
Sofi nu mai avea cu ce să-şi ţie mâna. Se sculă furioasă de pe scaun.
— A pierdut tot! dobitocul! a pierdut tot! zise ea văzând pe Moroi singur la masa verde.
Moroi, prins de friguri, cu ochii pe jumătate închişi, ameţea la fiece mişcare a capului. O spaimă vagă îl necăjea ca un vis urât.
Când chiar conştiinţa suferinţei îi adormi şi mâinile îi căzură de pe masa verde, se pomeni făr' de veste zguduit. Sări în picioare.
Se trezi din nou în mijlocul societăţii pe care o ura cu toată mânia omului slab, bolnav, exploatat şi învins.
1 Doamnelor şi domnilor (fr.).
Când îşi întoarse capuL. Căzu moale pe scaun. Era Sofi. Din ochii ei două lumini, ascuţite şi reci.
— Ai dat tot! zise Sofi, apucându-l de umăr. (Buzele vinete îi tremurau de mânie.) RăspundE. Tot? Nici patru lei nu ţi-au mai rămas?
— Da. SofI. Îngână Iancu Moroi.
— Ţi-am spus ori ba, dinainte, că tot tu ai să fii în astăseară, ca întotdeauna, devena şi ruşinea mea?
— Da. SofI. Eu sunt fară noroc. Iartă-mă. Eu sunt devena.
Şi lumea îi dispăru. Conştiinţa propriei sale existenţe încetă la răspunsul ce Sofi se pregătea a-i azvârli. Picioarele începură a-i tremura. Ameţeala îi sugrumă glasul. Câteva lacrimi, pe zbârciturile chipului.
— Ieşi! Ieşi! să nu te vadă lumea.
Şi îi arătă cu mâna întinsă – ai fi zis, o statuie – uşa ce da în coridor.
Când Moroi dispăru împleticindu-se, ea îi scuipă în urmă şi îi dădu cu tifla.
— BolnaV. ProsT. Fără noroc!
IV Cucoanele abia se învoiră să întrerupă jocul. Aburi groşi şi parfumaţi se înalţă din paharele cu ceai fierbinte şi risipesc un miros de sulfină în aerul trezit al salonului.
Lumea se împarte în grupuri. Unii se plimbă, vorbesc şi râd în silă.

Alţii se tolănesc pe canapele, legumind ceaiul linguriţă cu linguriţă.
Ploaia izbeşte în geamuri ca şi cum ar da cineva cu pumni de mazăre. Vântul se umflă cu vuiet de toamnă.
Mai la o parte, căpitanul de linie, căpităneasa şi sora ei, dra Mimi, o ocheşică destul de frumoasă şi durdulie, sorb alene, mestecă pesmeţi de Braşov, urmărindu-şi fiecare gândurile şi planurile care ar fi putut izbuti, fără cutare greşeală, şi de nu s-ar fi pus la spatele lor cutare neghiob ca un par de gard.
De acest grup se apropie tânărul Palidis, zâmbind către dra Mimi.
— Ah! ce posomorâtă e vremea afară, ce melancolic e vântul, domnişoară.
Se aşează pe canapea lângă dânsa.
— Ai dreptate. Ce melancolic e să pierzi la cărţI. Răspunse Mimi, muindu-şi surâsul în paharul cu ceai.
— Lino dragă, mormăi ca un urs căpitanul, şi cu patru aş fi câştigat. Pontul avea: opt peste cinci. Închipuieşte-ţi, dragă, bătrânul Christodor, el, care nu trage niciodată la cinci. S-ar fi făcut 250 în bancă. Mâna se schimba. Mai treceam de două ori.
O mie de lei.
— Dar eu, Delescule! Şi numai tu eşti de vină. Acum, în urmă, când nu vruseşi să-mi dai cinci lei. Aş fi jumulit pe directoarea.
Am urmărit pasa în gând. Tocmai de cinci ori ţinea. Făceam 180 de lei. Şi iată, pe ochii mei, tocmai la a cincea oară mă opream.
Ce să-ţi fac? Nu mă-nţelegi. Aveam o inspiraţie, dar ştii, cum te văd şi mă vezi.
Delescu închise ochii, se plecă la urechea nevestei sale şi îi şopti, aşa de încet, câteva cuvinte, încât Lina nu auzi decât: „. MâinE. BanI. Revizie”. Cu toate acestea, ea îi răspunse, necăjită, foarte convinsă:
— Mai încet! Ce dracu! îmi spargi urechile.
V La un colţ al salonului, sublocotenentul de roşiori, Nicu, vorbeşte şi râde cu dna directoare. Nicu, din când în când, ridică glasul şi-i spune, ca să audă toată lumea, lucruri indiferente. Îi vorbeşte de noua trupă a operei, de o primadonă celebră care vine într-adins, numai de dragul nostru, al românilor. Altfel.

„nu e decât un an, mai puţin, când e la adică, de când a auzit-o el făcând marţii pe m-me Krauss de la opera din Paris.” Apoi, vocea îi scade din ce în ce, până la un fel de şopăială tainică.
Directoarea, animată, vie, veselă, îşi pipăie buclele din frunte.
Fără voie, ar vrea să caute mâna lui Nicu. Aruncă ochii în toate părţile. Clipeşte des. Prin nişte oftări, puse cu meşteşug la locul lor, îngână mângâietor: „NU. Zău nu. Nu cred că e posibil. Să vedeM. Înţelegi tu. Vai! Nicule! ce copil eşti! Stai să se aşeze lumea la cărţi. Şi să nu te vadă el. Prin coridor. La stânga. A doua uşă.”
Ceaiul e pe sfârşit.
Aproape de-o fereastră, directorul Ministerului de Finanţe vorbeşte cu dna Moroi de afaceri, de îndatoriri, de înaintări şi primeniri în personalul său, ba încă subliniază cuvintele ori de câte ori se învârteşte cineva pe lângă ei. Mulţumirea îi năpădeşte în ochii aprinşi şi vărgaţi ca melcul. Sângele tot i s-a strâns în obraji. Se pleacă întruna. Aruncă câte-o vorbă vicleană, pe care o suge ca pe-o acadea. Se învârteşte. Îşi reia şirul şi îl părăseşte, ca să alerge după un zâmbet al dnei Moroi. Sub draperia perdelei se simt mai liberi. Ceilalţi s-au pus la joc. Nimeni nu-i vede.
Nimeni n-are interes de a-i observa, nici chiar directoarea, deoarece a ieşit puţin din salon.
— Sofi, orice mi-ai cerE. OricE. Şopti directorul, şi-i sărută mâinile, ce-i mângâiau favoritele roşcate şi lungi.
— Ce? Eu îţi spun că nu mă iubeşti. Sunt sigură. Ai dreptate.
Când o femeie e femeia unui Moroi. Degeaba, femeia lui Moroi rămâne.
Sofi îşi retrase mâna melancolic din mâinile directorului, plecă ochii în jos şi se rumeni. Era într-adevăr frumoasă. Strânse ochii. Se ridică puţin pe călcâie. Se întoarse spre fereastră. Şi oftă apăsat.
— Ah! Nu mă poţi iubi!
Directorul – fermecat de acea îndoială care-i întindea o melancolie pe chipul ei rotund, de acel dor care o ridica mai presus de restul celorlalte de la masa verde, încins de talia ei, care se mlădia (revărsându-şi drăgălaş pieptul, ce se zărea

mişcând pe sub zăbranicul unei dantele năutii). – îi sărută amândouă mâinile, atrăgând-o spre el.
Sofi răspunse, dusă pe gânduri:
— Nu mă iubeşti.
Şi lui (care nu ştiuse niciodată ce e iubirea), printr-un capriciu al nervilor, i se păru că Sofi nu e aceeaşi din toate serile, că inima i se umflă cu mai multă îndârjire. I se păru că acel minut începuse cu tinereţea lui şi se prelungea în viitor pentru tot restul zilelor.
— Sofi, eşti un copil. Te mai îndoieşti?
Şi, rezemându-şi obrazul de umărul ei, o atinse cu buzele pe gâtul cald şi rumen.
Dna Moroi se depărtă puţin. Privi prin geam în întunericul nopţii şi îi răspunse galeş, trecându-şi mâna pe frunte:
— DA. Mă îndoiesc. Tu nu-mi vorbeşti niciodată de planurile noastre. Am aşteptat să-mi mai spui un cuvânt. Nu ştii cât sufăr!
Plecă capul între mâini, îşi acoperi ochii şi tăcu câtva timp, ridicând des şi nervos din umeri.
— Sofi, cere-mi ce vrei. Cu ce să-ţi dovedesc? Aidem dincolo.
Să vorbim.
— Nu merg, nu merg! (Privirea îi scânteia.) Nu merg. Mi-ai spus c-o să te desparţi. Copil n-ai. Zestre n-ai luat. Nu merg!
— Tot, tot ce vreI. Răspunse directorul. Dar tu cu Moroi?
— Eu? eu? răspunse Sofi încrucişând braţele pe piept. Care alta ar fi făcut mai mult ca mine? Nu vezi în ce hal a ajuns? Dacă e umbră sau om mi se datoreşte mie. Dragostei melE. Amorului ce-ţi păstrez şi cruzimii cu care mă port cu el. Bietul Moroi!
Ce pot să fac mai mult? Orice capriciu mi-l satisface. Ce-aş putea pretinde în faţa justiţiei? Te desparţi? Altfel. Răspundemi, sau nu mă mai vezi în ochi.
Mişcarea mâinilor şi văpaia privirii, încordarea trupului şi glasul ei dovedeau o hotărâre aşa de mare, încât directorul se cutremură, el, care începuse a i se părea că iubeşte, el, care se simţea încleştat de corpul ei voinic şi mlădios.
— Bine, Sofi. Să vorbim dincolo. Pe lângă tine e şi proastă, şi urâtă. Aidem. E târziu. Lumea o să înceapă să se ducă. Sofi.
Era cât p-aci să dea în genunchi dacă ea nu l-ar fi oprit la vreme.

— Vino pe cealaltă uşă, eu mă duc prin coridor, zise Sofi c-un glas răguşit şi plecă.
Boierii şi cucoanele dimprejurul meselor verzi învârteau cărţile. Din chipul lor pierise viaţa. Din creierul lor pierise gândirea. Pe aceste schelete, înfăşate într-o piele galbenă şi moartă, nu se zăreau decât scârba, amorţeala, uitarea, într-o mişcare instinctivă de trup şi de suflet.
Nenea Christodor adormise şi sforăia pe un fotoliu cu mâinile în buzunar şi cu capul proptit în piept. Palidis arunca cercuri de fum. Căpitanul mormăia ca un urs. Cucoanele zărvăiau. De la o masă şi de la cealaltă s-auzea:
— Opt!
— Cinci.
— Carte.
— Nouă!
— Bac!
— Dai ori nu?
— Ce devenă!
— Toată seara m-ai prigonit! Ori de câte ori ajung până la dta, cad. Parcă e un făcut.
— Unde-o fi directorul?
— Ne umflă câteva parale!
— Regulat câştigă.
— Trebuie să vie.
VI Când bietul Moroi, prigonit de soartă, de oameni şi de ai săi, ieşise din salon, ploaia cădea în puhoaie, deasă, repede, cu băşici, împrăştiind un ropot trist şi prelung. Fulgerele se zvârcoleau în întuneric ca nişte bice de foc.
Cum dete în coridor, răcoarea, lumina fulgerelor şi uruitul tunetelor îi aţâţară slaba rămăşiţă de viaţă.
În imaginaţia sa, împietrită până adineauri, societatea care-l
 aruncase pe uşă afară i-apăru nesimţitoare, neruşinată, neîndurată.
Nevasta sa, la care se închina, fără să ştie de ce, i se păru ca un şarpe ce-şi vârâse capul drept în inima lui.

Moroi făcu câţiva paşi prin geamlâcul care da-n curţi. Sângele începu a-i alerga mai repede. Ameţeala îl părăsi puţin câte puţin.
Gândul i se limpezi şi puterea care zugrăveşte în întuneric ceea ce vede la lumină se ivi în creierul său. Viaţa amorţită de şase ani de zile îi reînvie toată în momentul acela. Un regret dureros de risipa puterilor sale măcinate în nedormiri, în certe, în registre, în muncă şi în griji.
Mâinile şi picioarele îi tremurară. Inima îi zvâcni, apoi bătu încet-încet. Pe gât simţi un gust de rugină, amăriu şi coclit. În toată gura lui arsă o umezeală crudă şi sărată. Atunci, în întunericul adânc al nopţii ş-al dezgustului, tresări.
Îşi încleştă amândouă mâinile în gât. Sugrumându-se, simţi că-şi opreşte viaţa în loc. Frica de a-şi părăsi, pentru totdeauna, cancelaria (cu acel miros învechit de catastişe şi monitoare).
Casa cu pridvorul cel noU. Patul în care se lungea mai mult ca să zacĂ. Societatea, pe care, deşi o ura, avea farmecul nespus de a i se mişca împrejuR. Durerea de-a închide ochii ş-a nu mai vedea pe Sofi, care-l chinuiA. Spaima de-a se aşterne într-o cutie de scândurI. Şi acei bulgări care vor suna a veşnicie ş-a întuneric când vor cădea pe pleoapa de brad uscaT. Zguduiră pe Iancu Moroi şi îl făcură să geamă, sugrumat, în zgomotul vântului, care se umfla trist şi sălbatic în geamlâcul coridorului.
Când oticni, într-o tuse scorboroşită, un clăbuc sărat şi coclit îi umplu gura. Mâinile i se înfipseră în beregată. Degetele i se încordară ca nişte arcuri de oţel. Năbuşi.
Se sugruma, voind să trăiască. Într-o clipă îi trecu prin minte viaţa cu chinurile ei şi moartea cu frigul acelei linişti fără înţeles.
O sudoare-i scăldă trupul şi-i îngheţă, ca un strat de zăpadă, din creştet până la tălpi. Spăimântat, bâjbâi în întuneric până dete de prima uşă din coridor.
Din creştetul cerului se sparse un trăsnet teribil. Moroi sări
57 din loc. Mâinile îi căzură de la gât. La lumina care aprinse întunericul, răsuflarea lui înecată năvăli afară cu un sul roşu de sânge.
Noaptea înghiţi din nou acei ochi scoşi afară din orbite şi gura aşa de căscată, încât trosnise din încheieturile fălcilor.

Picioarele i se îndoiră sub dânsul. Se rezemă de uşă. Uşa se deschise. Se repezi în întunericul acelei camere. Se trânti pe marginea unui scaun. Scaunul se răsturnă. Şi el căzu cu capul pe scânduri.

VII Dna Moroi, la braţul directorului. Se opriră în dreptul acelei uşi date de perete.

— Vântul a deschis-o, zise directorul. Să intrăm. Suntem singuri. Ah! ce fericit mă simt lingă tine.

În întuneric nu se zări decât rochia fumurie a dnei Moroi.

Directorul o îmbrăţişă în pragul uşii. O sărută, apăsat şi des, îngânând pătimaş:

— Şi pe ochi! Pe amândoi. Şi pe celălalt!

— Ah! ce nebun eşti! Parc-ai fi de 15 ani.

Intrară în odaie, trăgând binişor uşa după dânşii.

Înnemeriră patul. Sofi se aşează pe genunchii lui, cuprinzându-i gâtul cu amândouă mâinile.

— Nu e aşa c-o să te desparţi? Dar îndată, îndată! Ce bine o să trăim amândoi. Nu e aşa?

Directorul, descheind-o la piept, îi şopti tremurând:

— Da, Sofi, voi fi al tău. Te iubesc atât de mult cât urăsc pe nevasta mea. E urâtă, bătrână şi proastă. Iar tu. Sofi, fără tine nu pot trăi!

— Aprinde lumânarea, îi răspunse ea, înghiţind un oftat fericit.

Îşi scoase tunica, se descheie la cordon şi repezi rochia în jos, mototolind-o în picioare.

O râcâitură de chibrit se auzi, şi scânteia, prinsă de feştila unei lumânări, umplu odaia c-o lumină gălbuie.

Sofi, numai într-o fustă scurtă, c-o cămaşă fără mâneci şi deBarbu Delavrancea 58 colţată, c-o umezeală de plăcere în ochi, întinse braţele goale spre el.

— Vino! Vino mai iute!

Directorul înmărmurise. Chibritul arse până la degete, fără să-l simtă.

Alb ca varul, cu privirea năucă, aţintită în colţul dinspre uşă, încercă să spuie ceva, şi glasul îi amuţi pe buze.

— Vino! Vin' degrab'! îi repetă ea scoţându-şi ghetele.

El vroi din nou să vorbească, dar abia izbuti să-i arate cu degetul spre uşă.
Sofi se uită. Şi-acoperi ochii cu amândouă mâinile, scoase un ţipăt disperat şi căzu de-a curmezişul patului.
Moroi se ridicase în coate, îi fulgera cu nişte priviri înfiorătoare. Parcă era un mort ce îşi aruncase pleoapa coşciugului şi îşi sfâşiase pânza de pe obraz.
Gura – sângerată, cămaşa – albă cu pete roşii. Fruntea – spartă de piciorul unei mese.
După câteva sforţări se săltă pe brânci. Rezemându-se de un scaun răsturnat, se ridică în genunchi. Ochii i se rotiră în orbite. Un cadavru galvanizat.
— N-am murit încă!
Ce glas! Sofi se repezi dezbrăcată pe uşă afară. Zăpăcită, se împiedică de prag, căzu lat în lungul coridorului şi ţipă de zgudui casele. I se păruse că Moroi a apucat-o de picioare.
Lumea din salon, boieri şi cucoane, năvăliră în coridor cu câteva sfeşnice în mâini. Avocatul luă în braţe pe Sofi, care leşinase.
Ceilalţi se grămădiră în pragul acelei uşi deschise. Cucoanele se retraseră tremurând. Câţiva bărbaţi se întrebară speriaţi:
— Ce e asta?
— Ce s-a întâmplat, dle director?
Moroi se sculase în picioare, apucase pe director de gulerul redingotei şi, zguduindu-l cu cea din urmă sforţare a vieţii lui, îi repeta, înecat în sângele ce i-l arunca în faţă:
— N-am murit încă! Vreau să trăiesc!
Sângele îi izbucni pe gură ca dintr-un şipot. Se clătină şi căzu la picioarele directorului, sfâşiindu-i pulpanele hainei de sus până jos.
Spăimântată, sosi şi dna directoare, galbenă ca turta de ceară, cu rochia descheiată la piept, însoţită de sublocotenentul de roşiori.
În urma tuturor, căpitanul Delescu, c-un pachet de cărţi în mână.
VIII A doua zi se răspândise zgomotul în cancelaria şefului de masă şi în mahalaua Icoanei, că „dl Moroi, în vârstă de 42 de ani, a murit din cauza unei ruperi de vână şi, ciudat lucru, mai în

acelaşi ceas, directorul Ministerului de Finanţe a fost izbit de epilepsie”.
PALATUL DE CLEŞTAR Cam pe la începutul vremilor, până unde praştia minţii nu azvârle, se povesteşte, aşa, ca din scorneală, că omul era croit din alte foarfeci şi cioplit din altă bardă.
Tot cu mâini şi cu picioare era şi pe-atunci, tot cu ochi şi cu urechi, tot cu nasul deasupra gurii şi cu călcâiele la spate, dar de învârtea copacul smuls din rădăcină şi mi-ţi izbea la mir leii pustiilor, dihăniile cădeau tumba, cu labele în sus, marghiolindu-se a moarte.
Apele curgeau la vale şi munţii se ridicau în sus. Nu se pomeneau flori pe cer şi stele pe pământ – ca pe la pârdalnicii noştri de stihari – dar multe nu erau aşa după cum sunt.
Împăraţii de mureau în luptă de buzdugan, bine, iar de nu, li se uitau de zile. Numai dacă barba le mătura ţărâna la nouă coţi în urmă, chemau pe unul din feciori, pe cel mai viteaz şi mai cu minte, şi-i dăruiau năframa, inelul, paloşul, stema şi gonaciul, ca să poată împărăţi şi război în locul lor.
Apărarea şi dreptatea atârnau de tăişul paloşului. Cu mintea
60 cântăreau şi hotărau, iar cu paloşul împărţeau. Şi spun unii că pe atunci mergea mai bine cu minte dreaptă şi fără de legi, decât, ca în zilele noastre, cu legi drepte şi cu minte strâmbă.
Pe-aşa vremuri se zice că ar fi văcuit împăratul cu stema ruptă din soare, în cel mai frumos palat de cleştar şi peste cel mai înţelept şi mai viteaz norod.
Nu era crai pe care împăratul cu stema ruptă din soare să nu-l fi domolit, că nici o oaste duşmană nu putea să-i stea împotrivă.
La vreme de adânci bătrâneţi sta înzăuat în fruntea ostaşilor, călare pe un bidiviu ce arunca pe nări trâmbe de fum şi limbi de foc. Şi toţi ai săi prindeau la inimă şi biruiau, căci aşa li se păreau lor cum era el de bătrân şi înzilizit, tocmai ca o lance ruginită, care de-a pururea răpusese pe oricine izbise.
Dar cât era de mare şi de vestit, că se dusese vestea până unde pământul e drob şi piftie, de-a surda îi fură toate.
Într-o sfântă de vineri, cam pe la chindii, numai ce i se păru că stema din cununa împărătească se umflă şi creşte, creşte, ba cât oul de gâscă, ba cât un boşar, şi-i îndoi grumajii, şi-l plecă la

pământ. Înfricoşat, împăratul se luptă ce se luptă cu namila de diamant, iar la urma urmei căzu cu faţa în jos, podidindu-l un plâns de foc.
Nu trecu cât ai scăpăra din amnar, şi se apropiară de împărat, cu mângâieri şi dezmierdări, odrasla lui, de trei fete, ca trei zâne, surori şi nepoate, care mai de care mai chipeşe şi mai drăgălaşe.
Apoi veniră mai-marii tronului şi slugile ohavnice. Toţi cu toţi ieşiră ca dintr-o lacră, să cadă cu mătănii, doară or curma focul împăratului.
Cel mai de frunte dintre sfătuitori aduse vorba cam aşa:
— Luminate împărate, care paloş ca al măriei-tale n-a mai fost atâtea veacuri întunecat şi frânt la războaie? Care împărăţie a rămas, atâta amar de vreme, neştirbită şi cinstită pe faţa pământului?
Care răsură e mai învoaltă şi mai rumenă ca domniţa, fata cea întâi născută a măriei-tale? Care mură să fie mai neagră ca ochii celei mijlocii? Care rază mai luminoasă ca domniţa cea mai
61 mică? Apoi, luminate împărate, după atâtea noroace şi bunătăţi, ce-i fi având ca să te mai tânguieşti?
Împăratul, de ochii neamurilor ş-ai norodului, curmându-şi plânsul, mulţumi tuturora şi, furişând sfios ochii în sus, văzu că stema nu e nici mai mare, nici mai mică de cum trebuia să fie.
Se potoli şi făcu semn ca toţi să plece, îşi sărută părinteşte copilele şi opri lângă dânsul pe sora lui cea mai mare, care era şi cea mai înţeleaptă, şi-i zise încet, că zidurile de-ar fi auzit, nu l-ar fi auzit:
— Surioară, surioară, lipeşte urechea ta de inima mea, şi ce-i auzi auzit să rămâie. Pe mine m-a ajuns grea bătrâneţe, că uneori stema din frunte creşte, creşte, se-ntunecă, şi de ce se întunecă, e mai grea, până ce mă culcă la pământ. Vezi tu, pare-mi-se că în această arătare e căderea mea ş-a neamului meu din scaunul domniei, că din cele trei împărătese ce mi-au slujit de soţii n-am avut parte de parte bărbătească. Că făceau câte-o fată ş-a doua oară, cum făceau băiat, mureau şi cuconul, şi muma cuconului.

Cea din urmă mi-a zis: „Măria-ta, împărăţia ce stăpâneşti a fost zidită de un bărbat, şi ori cade, ori se însuteşte de o femeie, iar de cucon de parte voinicească n-ai să ai parte”.
— Ei, Doamne, şi d-ta, îi răspunse soră-sa, mângâindu-l ca pe-un copil speriat, eu văd că stema e cum era, şi tot la locul ei.
Cât despre vorba muierească, cea de pe urmă, ca şi cea dintâi, tot fără noimă şi fără de înţeles rămâne.
— Tatăl meu, urmă împăratul, mi-a zis: „Fătul meu, în cal îţi las goana voinicului, în inima ta vitejia, în paloş biruinţa, iar la temelia „palatului de cleştar”, odihna norodului tău. Acolo zac, la umbră, ferecate, patimile mari şi mici, care fac pe om fericit şi nefericit.
la seama, fătul meu, că de le-i slobozi, ai să-ţi vezi supuşii pe unii în desfătări, iar pe alţii în ahtieri. Ţine aste patru chei, şi să nu cobori în cele patru încuieri de sub talpa palatului decât atunci când ţi-o pieri o rază din frunte şi mărirea ţi-o îndoi grumajii.”
Împăratul scoase din sân patru chei, una de aramă, alta de argint, una de aur şi alta de diamant, şi le dete soră-sei şi-i porunci
62 să se ducă într-ascuns să deschidă şi să se coboare sub talpa de la răsărit a palatului şi să cerceteze cuvântul înţelepciunii asupra stemei împărăteşti, care uneori creşte, se împătreşte şi se întunecă, şi de ce se întunecă e mai grea, până ce-l doboară la pământ.
Noaptea, târziu, sora împăratului îşi făcu o cruce, îşi făcu două, îşi făcu trei şi, cum învârti cheia de aramă în broasca beciului de la răsărit, o vijelie îi amuţi auzul, apoi locul pe care sta i se afundă până la glezne, până la brâu, până la gât, iar de-i trecu dincolo de creştet, o văpaie, ce lumina fără să ardă, îi învălui obrajii.
La o cutremurare straşnică, două porţi, ţipând în copilele groase, se deschiseră, la dreapta şi la stânga, şi sora împăratului se pomeni într-o cameră cu totul şi cu totul de aramă. Şi când trecu prin alte două încăperi, una de argint şi alta de aur, sora împăratului văzu minunea minunilor: stoluri de păsări care cântau ca din tilinci de argint şi zburau în toate părţile, şi unele i

se puseră pe umeri şi-şi răsfirară aripile luminoase, zornăindu-le ca pe nişte bănuţi de aur vânturaţi din mână în mână.
Când descuie broasca de diamant, sora împăratului împietri de spaimĂ. În prag se zvârcolea o namilă de balaur şi-şi despica fălcile cât să înghită un călăreţ cu cal cu tot.
Limbile lui, ca nişte săgeţi pârjolite, le azvârlea din beregată şi le înfigea pe nările nasului, scuipând clăbuc, care se închega şi se rostogolea băşici albe de mărgăritar. Solzăria lui era ca un curcubeu de-a lungul spinării.
— Ah! muiere cu suflet de bărbat, zise balaurul, ţine-ţi îngerii, şi ce-i vedea să nu te sperii că cine ţine cheile tainelor e şi mai mare şi mai tare ca mine!
N-apucă să-şi vie în fire sora împăratului, că strălucirea camerei de diamant îi luă ochii cu sclipirile de toate feţele.
Când se trezi, se feri în lături. Lângă uşă, trei femei, în cătuşe şi priponite la zid de trei belciuge groase. Cea dintâi ar fi fost frumoasă de n-ar fi zâmbit şi n-ar fi mişcat gura necontenit, clevetind fără noimă. A doua bolboşea ochii săi verzurii, scăpărând scântei de mânie. A treia, groasă ca o butie, rumenă şi voinică, şi
63 tot semăna, ca o soră bună, cu celelalte două costelive şi piţigăiate.
— Domniţă, ce mai e pe lumea de pe tărâmul vostru? nici-o ceartă? nici-o ocară?
— Domniţă, te-aş face praf şi fărâme dacă nu m-aş teme că n-aş mai avea pe cine urî!
— Domniţă, de când v-am părăsit, nu mai e pui de om fericit!
Aşa ziseră pe rând cele trei surori: Zavistia, Pizma şi Prostia.
Sora împăratului se simţi, o clipă, rea, cum nu mai fusese, cu o mâncărime în vârful limbii şi proastă ca un buştean.
Se strecură pe lângă toate tainele încătuşate în cruci, până în dreptul altor trei, cu părul din frunte zbârlit, cu coamele despletite, care zbierau de se zguduia din temelie peştera de diamant, muşcând din carnea lor de le ţâşnea sângele.
Lângă ele sta una neclintită, senină, pe gânduri, cu privirea dulce şi fără pic de amăgire.

Numai ea, dintre toate, era slobodă. Şi, din privire, socotea, osândea şi ierta. Alta nu putea fi decât Înţelepciunea.
De-a dreptul la ea se duse sora împăratului şi-i dădu în genunchi, îi sărută mâna dreaptă, o puse la frunte, apoi îi zise:
— Tu, care eşti mai frumoasă ca revărsatul zorilor, mai dulce ca laptele îndoit cu miere din faguri, mai blândă ca mielul de trei zile şi, după Atotţiitorul, cea mai adâncă la înţeles, tu ştii de ce şi cine m-a trimis pe acest tărâm. Povăţuieşte-mă, îndurătoareo, ca să pot mângâia zilele tulburate ale împăratului cu stema ruptă din soare.
— Spune viteazului bătrân că, trecând pe lângă toate patimile, la hotarul nebuniei, ai dat de Înţelepciune. Şi spune-i că l-au ajuns zilele, că dacă stema îl apasă aşa de greu, nici nu se măreşte, nici se micşorează, ci-l apasă, aşa cum atârnă şi el de greu pe perina de pe scaunul împărăţiei. Şi spune-i că, neavând copil de parte bărbătească, să cunune pe una din fete cu flăcăul care, zicând din fluier, îi va preface părul în inele de aur, cu flăcăul care se înveleşte cu cerul şi doreşte mai mult ca fiecine din toată împărăţia. Acestuia să-i dea năframa, inelul, paloşul, gonaciul şi stema.
Când sora împăratului plecă, se năpustiră asupra ei, s-o soarbă şi mai multe nu, Furia, Smintenia şi Pizma. Ce valmă de vaiete şi blesteme, că se clăti încăperea din temelie, şi grinzile porniră din locul lor! În acel vuiet, glasul Înţelepciunii se risipi ca nisipul în luptă cu vijelia. Iar sora împăratului, pierzându-şi cumpătul, se repezi pe uşă afară, scăpând cele patru chei, care zornăiră pe pardoseală.
Când se trezi pe tărâmul împărăţiei, toate uşile i se pecetluiseră în urma ei. Şi plânse ce plânse cheile pierdute, apoi se gândi cum să mintă împăratului de-o veni vorba despre chei, căci plecase cu mintea de nouă coţi şi i se scurtase de zece.
Când împăratul auzi cuvântul Înţelepciunii, puse de răscoli domnia în cruciş şi în curmeziş, doar de-o afla pe cel ce ar dori mai mult ca fiecine, cât, cu dorul şi cu cântecul, să poleiască cosiţele unei domniţe de-a sale şi să se vrednicească de scaunul împărăţiei.

Şi-a întâlnit, în creţul crângurilor, vânători ce prind iepurii de coadă, în văgăunile munţilor, delii ce rup ursul în două, parc-ar rupe un fuştei de ceapă, la picurişul izvoarelor, năzdrăvani care adună scânteile din coada licuricilor de fac vâlvătăi în miezul nopţii. Dar unii doreau bogăţie, alţii slavă, alţii tinereţe fără bătrâneţe. Şi cosiţele domniţelor au rămas tot ca mai nainte, şi împăratul tot fără chef.
Într-o zi, cam pe înserate, cercetaşii domniei, rupţi de oboseală, pe malul unui râuleţ ce şerpuia ca o fâşie de argint, deteră peste un voinic cu pletele revărsate, ce zicea din fluier de te slăvea.
Şi ce mândreţe de voinic!
Cum îl văzură, ascultară teacă de pământ migala de şuierături care se-nşira şi se deşira ca o binecuvântare a sufletului.
— Ce doreşti, voinice, grăi ceauşul împărătesc, ce doreşti tu după pofta inimii?
— Cinstiţi boieri, alt nimic, să trăiesc, să cânt, să mor.
N-apucă să sfârşească bine cuvintele, şi se zăriră câţiva călăreţi, gonind năuci de înghiţeau poştiile.
De sub copitele armăsarilor vâjâiau pietrele ca nişte gloanţe.
Cum ajunseră, flăcăii se opriră ca un zid.
— Staţi, zise unul dintre ei, să-mi luaţi pe-acest băiat şi drept la scaunul împărăţiei să mi-l duceţi.
Bietul băiat se împotrivi: „Ba că nu merg, ba că n-am furat nimic, păcatele mele.” Dar n-avu ce face.
Când ajunseră în faţa palatului, tot norodul era de faţă cu mănuchiuri de flori. Buciumaşii, fluierarii şi surlaşii sunau ca de alai mare. Şi cu toţii se ploconeau la flăcăiandrul cu coama neagră şi lucie ca păcura. Iară el căsca ochii mari şi, suflet smerit, nu-i trăsnea prin cap de ce şi cui să i se facă aşa sărbătorire.
Pe scările palatului, împăratul, rezemat pe toiag, aştepta voios şi, de cum zări pe flăcău, îi sări de gât, sărutându-l şi pe-o parte, şi pe alta.
— Tu eşti dorul nevinovat, zise împăratul, prin barba albă ce i se lungise până la pământ, alesul Înţelepciunii şi al meu, hai de-ţi vezi mireasa şi să domneşti pe scaunul pe care am domnit şi eu.

Nu se desmeticise voinicul, şi se trezi dus pe sus într-o cămară cu jeţuri aurite. Acolo îl aştepta, printre sfătuitorii tronului şi jupânesele cu cuconii lor, fata cea mai mică a împăratului.
Şi era fragedă şi subţirică din creştet până în bărbie, cu nişte cosiţe ca o betea1ă de aur – lumină şi dragoste – că bietul om ameţi. Palatul, cu mulţime cu tot, i se învârti sub picioare şi căzu în genunchi şi-i sărută condurul.
— Scoală-te, fătul meu, zise împăratul. Şi voi, sfetnici credincioşi, aduceţi năframa, paloşul, stema şi gonaciul, că lui i se cuvin, pe lângă cea mai frumoasă din fetele mele.
Dar, în clipa când împăratul vroi să binecuvinteze pe noii stăpânitori ai domniei, cerul se întunecă, norii se posomorâră, cutreierând pacea văzduhului. Vânturile porniră bătaie oarbă, făcând una cu pământul copacii neclintiţi de veacuri întregi. Un potop de ploaie se sparse din culmea întunecimii şi împrăştie, care pe unde înnemerea, mulţimea norodului.
Împăratul şi adunarea înmărmuriră; palatul de cleştar se clăti
66 pe temelie; cutremurul zgudui pământul; mesele, jeţurile şi policandrele căzură zdrobite pe pardoseală; oamenii nu se mai cumpăniră pe picioare.
Împăratul, trezit de spaimă şi de mânie, strigă către soră-sa cea mai mare:
— Muiere, ce e asta? Ce-ai făcut cu cheile patimilor? Un' ţi-ai uitat minţile să-ţi fi uitat oasele!
Cuvântul lui se înecă într-un vuiet de cutremur. Geamlâcul şi uşile se zguduiră şi săriră din ţâţâni. Tavanul se crăpă drept în două. Pe uşi şi pe ferestre se năpustiră nişte femei despletite, care vărsau, pe nări şi pe gură, fum şi pară de pucioasă. Răcnind ca fiarele, ele aruncară la pământ pe toţi cei de faţă. Şi peste trupurile lor întinseră dansul patimilor.
La o nouă zbuciumare, pământul se despică în două. Palatul de cleştar, trosnind, se porni şi se făcu nevăzut într-o prăpastie fără fund.
Mânia, Furia şi Nebunia, şi după ele altele, plecară vârtej în alte părţi ale lumii acesteia.
Iar la urma urmelor, tocmai la coadă, Prostia, rumenă şi voinică, se târa mulţumită, de-a înboulea. Dar ce-i păsa? Ca ea nu era

nimenea. Şi, la dreptul lui Dumnezeu vorbind, niciuna din celelalte, de-atunci şi până azi, n-a sălăşluit mai fericit în mai multe capete omeneşti.

RĂZMIRIŢA lui Alexandru Vlahuţă I

Scăpătase soarele.

Bogăţia de grâu, orz, ovăz şi mei se pleca la adierile încropite ale vântului de miazăzi. Spicele răscoapte şi ţepoase, încărcate cu bob mare şi greu, se clătinau alene, încovoindu-se în văi şi

67

dealuri de aur ruginit, în jurul colnicelor, sub care s-afunda satul Măgura. O parte din bucate erau secerate, legate în snopi şi movilite în clăi.

Dar, înainte de vreme, secerătorii mânau năvală spre bordeiele lor, iuţind boii cu coada ascuţită a furcilor. Bătrâni, însurăţei cu nevestele care îşi târăsc copiii de mână, luptându-se cu cei din braţe, flăcăi care pocnesc din bice, gonind înaintea lor vitele speriate, ţin răzoarele şi se îndeasă la drumul mare, care duce la vatra satului.

Mulţi ies din porumbişti şi se revarsă în mulţimea ce se întreabă, în graba fugii, arătând cu degetul spre soare-răsare:

— Ce să fie acolo, nea Strujane?

— Ce veste, bădiţă?

— Ce pârjol, vere Dinule?

— Ce e nu e de-a bună, răspunse moş popa, îndesându-şi în brâu pulpana giubelei. Mână, preoteasă, dă zor, parcă eşti ciolacă, pârjolul se apropie şi tu tremuri ca un căţel bolnav de jigodie.

— O, păcatele noastre, Doamne, ce-o mai fi şi asta! mormăi baba Uţa, care îşi încurcase vaca în carele omeneşti.

Desculţă, cu picioarele cojite şi arse, nu mai căta la bolovani şi mărăcini, dând cu tânjala să ia nouă piei de pe juncană.

În urma tuturor, lipiţi unul de altul, într-o cărucioară târâtă de doi mânzaţi, Miu şi Cobila.

— Scăpai de beilic, Cobilo, de arnăuţi şi de muscali, ţinându-mi zilele în fundul codrilor cu porumbe sălbatice şi cu pere pădureţe.

Trecui prin toate, gândindu-mă la tine. Şi nu trecură decât cinci zile de când ne cununarăm, şi iacă ce ne-aşteaptă.

— Ce-ţi pasă, MiulE. Îi răspunse ea. Sa mergem în ceata lui Dinu Potop. Noaptea la răspântii, ziua în vizuini, voi fi cu tine.
Nu mai e de răbdat. Eu sunt muiere, dar nu mă înşeală mintea. Vine răzmiriţa, şi de ea nu scăpăm nici noi, nici copiii noştri.
— Vine, veni-i-ar numele! grăi Miu, şi-şi potoli necazul sărutând-o pe obrajii ei bălai, cu nişte pajure roşietice ca nişte răsuri de măceşe.
Praful răscolit îneca, ca în fum gălbui, norodul speriat. Uruitura şi gălăgia speriau păsările crângurilor. Stolurile de grauri zburau ameţite, ciripind ca de spaima şoimilor. Lăstunii se-afundau glonţ în nemărginirea zării. Mugetul se-amesteca în nechezarea cailor. Cumpenele liniştite ale fântânilor de pe vâlceaua satului îşi arătau vârfurile în şir, atingând cerul în depărtare.
II Când se apropiară de sat, lighioile bătăturilor fâlfâiră, speriate, în frunzişul pomilor. Câinii începură a lătra, ca şi când hoţii călcau satul. Până şi porcii trândavi se iuţiră, pornind-o anapoda, guiţând ca de cuţit. Cu toţii năpădiră la biserică, să vadă ce era de făcut.
Cerul dinspre soare-răsare, roşu cât prindea ochiul, se încingea dogorând până în cătunul Măgura. De la o vreme, pălălăi de fum şi de flăcări se ridicară, amestecându-se între ele şi scăpărând scântei răsucite în sulurile uriaşe de negură posomorâtă.
— Să dăm foc satului şi să luăm calea pădurilor! strigă un flăcău din mijlocul lumii înmărmurite.
— Ci ca ho, voinice, prea o iei repede! răspunse părintele Ştiubei. Ce dai gurii să mănânce la întoarcere? Minunile Domnului sunt mari. Să fugim cu toţii în ascunzătorile codrilor. Ş-o trece ş-asta. Că nu una am văzut eu de când am albit.
— Faceţi copiii şi nevestele grămadă, şi noi, roată în jurul lor.
S-o pornim cu ce-om apuca, încotro ne-o duce norocul, grăi un bătrân.
— Înhăţaţi topoare şi coase. Ce ni s-o întâmpla întâmple-ni-se tuturora.
— Aşa! Aşa! strigară cu toţii. Iar copiii, tremurând de spaimă, goi puşcă, agăţându-se de bietele femei, îngânau înecaţi de plâns, ştergându-şi nasul cu mâinile slabe:
— Mamă, vin turcii? Vin căpcăunii cu două guri, mamă?

Un ropot de cai, fără de veste. Picioarele li se tăiară de la
69 încheieturi. Popa îşi făcu cruce, şi după dânsul toţi bănănăiră semnul mântuirii.
III Într-o goană nebună, pe deşelate, bătând gonacii cu iataganele, un polc de călăreţi se-arată în capul Măgurii.
Cât te-ai şterge la ochi, ceata sosi în faţa mulţimii.
— Sunt de-ai noştri, sunt creştini, strigară toţi în toate părţile.
Bine-ai venit, Potoape! Ce mai veste, haiduce?
Caii deliilor erau în spume, în loc de frâie, ştreanguri şi curmeie.
Cuţite late la brâu. Căciuli ţurcăneşti date pe ochi. Priviri de fiare.
În fruntea lor, Dinu Potop, cu iataganul de mâna dreaptă, răspândind răcoare în jurul său de cotropitor, nalt cât un brad, cu faţa crestată de luptă şi de nedormire.
— Veste rea, creştini de Dumnezeu, zise Potop, a flămânzit omida. Vin turcii mânaţi de arnăuţii stăpânirii. Ard satele. Robesc copiii şi femeile. Scrum în urma şi vâlvătăi înaintea lor. Mâna pe topor şi să luăm calea pădurilor. La strâmtoare să-i apucăm. Jur că voi mânca unul de viu cu carne şi cu oase.
Unii peste alţii, porniră.
O vălmăşeală de care, de cai şi de boi, de moşnegi, de femei, de bărbaţi şi de copii, cu traiste de mălai, cu tingiri, cu tigăi şi căldări. Unii se roagă, alţii înjură. Zgomotul sec al roatelor, bălăngăitul arămurilor, ca nişte clopote dogite, împrăştie spaima în lungul ţinuturilor. Se duc, ducându-şi sărăcia şi plânsul.
Unde-şi zidiseră bordeiul vor găsi tăciuni şi, răscolind cenuşa satului mistuit, vor da peste petice de velinţe, peste crâmpeie de icoane, la care s-au închinat o viaţă întreagă. Şi poate n-or cunoaşte vatra în jurul căreia ş-au cârpit zi cu zi traiul, îndrugând poveşti şi basme.
Droaie netrebnică, ce nu mai crede în mântuire, se repede încurcată, ca fulgii unui viscol în lungul drumului, fără să ştie ce s-o întâmpla pe ziua de mâine.
E noapte. Cerul în urma lor s-aprinde, cătrănind văzduhul.
Dinu Potop, înaintea tuturor, îşi sângeră armăsarul, jucând pe spinarea lui ca un stâlp negru. El îndeamnă poporul la viaţă şi la goană.

IV Rătăcit de ceilalţi, Miu s-a aruncat pe calul din cetlău, retezând-o de-a curmezişul holdelor. Se duce de zor. Cobila, în căruţă, pe-un maldăr de fân, se gândeşte la desişul unei păduri şi la creasta de piatră a vreunui munte, departe de răzmiriţa care cotropeşte temeiul omului.
— Vremuri grele, Miule, mormăi ea săltată în sus pe maldăr.
Nu e de trai. Mai bine cu lupii pârloagelor decât cu stăpânirea de azi. N-apucă să se încălzească locul sub tine, şi bir cu fugiţii, că răzmiriţa bate la uşă.
Nu sfârşise bine cuvântul, şi-i apropie din spate un ropot de cai ş-un zăngănit de arme.
— Ne-au dat de urmă, strigă Miul, nu e scăpare, Cobilo, dar să încercăm ceva.
Degrab' el îşi opri caii. Ridică fânul din căruţă, îşi lungi nevasta cu faţa în jos de-a lungul dricului ş-o acoperi cu maldărul de fân şi îi zise, pornind-o la drum:
— Te chinuiesc, Cobilo, dar poate c-aşa ne-o ajuta soarta să trecem şi de-astă primejdie.
Încălecă, îşi făcu cruce. Apucă hăţurile. Şi începu să bată mânzaţii cu codirişca, de le plesnea pielea pe coaste.
— Mai încet, grăi năbuşit Cobila, mă îneacă răsuflarea.
Miu, fără s-audă, fără să vadă înaintea ochilor, goneşte în pustiul întunericului. Căciula îi cade din cap. Cămaşa i se umflă de vânt. Codia biciului i s-a spart în hăşchii, şi sar din ea puzderii când dă în şoldurile uscate ale cailor numai apă şi spume.
Degeaba însă. I-a sosit. Cu şalvari roşii şi creţi, găitănaţi şi strânşi pe fluierul piciorului, cu iatagane lucioase, ei prind pe Miu de ceafă, oprind căruţa în loc, înjurând, beţi morţi, să te cutremuri: „Bre! Ghiaur! Ana sâna sictir!”1
Îl croiră cu latul iataganelor. Unul din ei, de-abia se mai ţinea pe şa, îl izbi cu pumnul în faţă şi-i zise pe româneşte:
— N-ai nimic în car, păcătosule?
— Jupân ciauş, răspunse Miu, mai mult mort decât viu, aşa să-ţi ajute Dumnezeu, nimic. Îndură-te de mine! Lăsaţi-mă cu zile!
Ceauşul bolborosi câteva cuvinte tovarăşilor săi, iară ei începură a băga iataganele în fânul din căruţă, până la mâner, da' de-or găsi ceva pitulat.

În acea gălăgie de ocări şi urlete de fiare, la fiece împunsătură de iatagan, parcă se-aud vaiete năbuşite, şi maldărul tresare. E viu. Îl dor acele limbi ascuţite care-l spintecă.
Miu, smulgându-şi părul din cap, sărută imineii ceauşului şi răcneşte:
— Stăpâne, n-am nimic, nu mă mai chinuiţi, îmi mor copiii de foame, lăsaţi-mă! Stăpânul cerului să v-asculte cum vă înduraţi şi voi de mine.
Îl iertară. Întoarseră caii. O tuliră ca vântul.
Miu se repezi la fân. Înhăţă din el cât putu şi, după ce-l aruncă tot la pământ, se ridică pe inima căruţei. Fără să vadă, fără să-şi dea seama de ce face, strigă ca şi cum l-ar fi hărtănit o fiară sălbatecă:
— Scoală, Cobilol. Nu te mai face! Sunt eu. Deşteaptă-te!
O luă în braţe. O aşternu pe iarbă. Trupul îi era moale şi cald încă. Spinarea ei, scăldată în sânge, era ciuruită de iatagane. În gură avea hăşchii din scândura dricului, în care-şi înfipsese dinţii, ca să nu strige.
Miu începu să ţipe, simţind în adâncul inimii toate găurile din spinarea ei.
Se sculă năuc. Plesni cu biciul caii, care fugiră.
— Duceţi-vă, altul să vă fie stăpân, eu n-am ce mai face cu voi!
1 Cuvinte injurioase la adresa creştinilor (turc.).
Sărută pe Cobila de mai multe ori. Se sculă din nou în picioare.
Strânse biciul în mână. Apoi se izbi cu palma în faţă.
— Jelesc ca o babă.
Îşi potrivi codirişca în gură şi-o înfipse toată pe beregată.
Horcăi şi căzu la pământ.
A trecut o săptămână, şi răzmiriţa s-a dus. Măgurenii, pocâltiţi de foame, se apropiară de vatra satului.
Şi-au găsit bordeiele pustiite, biserica arsă, sfintele icoane pângărite.
Iar unii din copii, după ce s-au întremat cu câteva îmbucături, alergând după un stol de corbi, au dat peste Miu şi Cobila, lungiţi unul lângă altul, cu ochii scoşi, cu coşurile pieptului scobite, şi caii lor, târând căruţa, le dau târcoale, păscând de jur împrejur.

SORCOVA I

Troienele se ridicau namilă până în tinda creştinului. Vântul spulbera fulgii de zăpadă în vârteje şi stoluri, repezite în lungul uliţelor, sparte la răspântii şi împrăştiate fără căpătâi în largul maidanelor de la Olănita1. Pârtia nu se mai cunoştea. Zăpada îţi trecea de glezne şi mai bine.

Fumul căminelor, zăpăcit de bătaia crivăţului, se zvârcolea pe loc şi, ca şi cum ar fi fost sorbit de vetre, se prăbuşea îndărăt pe gâtul coşurilor. Mahalaua înţepenise îngropată în troiene.

Nu se pomenea nici gură de om, nici lătrat de câine. Aşa An Nou, aşa Sân-Vasile, să-l hărăzească Domnul vrăjmaşilor noştri, că şi de-ai avea tufă în bătătură, uiţi şi de topor, te dai cât mai

1 Veche mahala în Bariera-Vergului din Bucureşti.

73 afund în plapumă, îţi răstorni toate ţoalele în spinare, şi tot gheaţă rămâi din tălpi până la creştet.

Taraful lăutarilor, al lui Sotir Ciupitul, ţambalagiul Olănitei, împodobise din preziuă un cap de porc cu tibet conabiu şi albastru, cu busuioc şi cu cercei roşii în amândouă urechile, şi mi-i vârâse, în dinţii rânjiţi, un trandafir umplut cu tocătură rumenă.

Toţi aşteptau să vadă astă grozavă „Vasilcă”, şi nimeni n-o mai vedea, deşi trecuseră ca la trei ceasuri de când se luminase de ziuă.

Nu se pomenea nici de sorcovăială, după cum s-ar fi cuvenit de la moşi, de la strămoşi. Ţi se prindea pleoapă de pleoapă, nară de nară, falcă de falcă, degera oul în găină de ger ce se pornise.

— N-am putea duce l-alde biata Bălaşa ceva curmeie de viţă şi vreascuri ujujite? zicea mama Arghiriţa fetei-mari ce învârtea mămăliga între genunchi şi se ştergea la ochi din pricina fumului.

Biata Bălaşa! o fi amorţit cu copil cu tot! Săracă lipită, bolnavă că nu se mai poate târî, văduvă, cu copilul gol puşcă, pe aşa căţea de vreme, nu ştiu, zău, de şi-o mai înnoda zilele. Scoală, Irino mamă, pune pe tine cojoaca ta şi dulama mea şi du-te de vezi, îi abureşte coşul a fum?

Irina lăsă făcăleţul în mâna mă-sei, se strecură pe prispa din jurul pereţilor până la spatele casei, apoi se întoarse într-un suflet în tindă, se scutură de omăt şi sări pe vatră.
— Nu e, mamă, nu e fum, nu e nimic; geamurile – îngheţate tun, cu frunze geruite, de nu le-ai răzui nici cu custura.
— Grăbeşte, Irină, să-i duci ceva găteje, niţică mămăligă şi ceva fiertură; să le aprinzi focul cum ăi şti, să le pui masa, c-or fi flămânzit; şi e mai mare păcatul să ştii pe femeie cu copilaşul ăla pocâltit şi degerat la o zi aşa de mare!
II Zăpada îi pătrunsese în tindă; vântul îi cânta prin crăpăturile uşii parc-ar fi vuit în duba mare; şi Bălaşa era întinsă în pat, învelită c-o plapumă veche, soioasă şi ciuruită cu găuri prin care
74 ieşeau ghiomotoacele de lână neagră. Pe picioare îşi trântise două scovergi. La sân îşi ghemuise copilul îmbrăcat cu nişte zdrenţe de pantaloni, c-o scurteicuţă blănită şi încins pe la mijloc c-o basma roşie. Chipul ei, gălbejit de boală şi de sărăcie, începuse a da în vânăt; ochii, pironiţi asupra copilului, pierduseră luciul vieţii ca şi cum i-ai fi răzuit c-o gresie.
— Mamă, mi-e frig lângă tine, tu eşti prea rece, îngână copilul dârdâind, lasă-mă să mă dau jos.
— Bine, Nică, fă cum vrei, şopti Bălaşa. Câteva lacrimi îi umeziră ochii ei uscaţi.
— Mamă, mie mi-e frig când stau în casă, adăugă copilul trăgându-şi cizmele, mai bine ar fi să mă duc cu sorcova. Soba nu s-a dezmorţit de trei zile, şi eu am merişor şi busuioc uscat, pot să-mi fac o sorcovă, dacă nu am una de târg cu flori şi cu beteală: şi poate să vin cu parale; am să-ţi cumpăr pâine caldă. Aici e frig, mamă, vreau să mă duc!
Şi el, care înghiţea în sec de foame, nu-i venea să spuie drept
— Deşi abia era de şase ani – căci simţea pe mă-sa bolnavă greu, şi tot zadarnic ar fi fost s-o mai mâhnească şi el cu foamea lui.
— Du-te, răspunse Bălaşa închizând ochii. Ştiu eu ce te mână pe tine, dragul mamei, ştiu eu, numai Dumnezeu nu ştie! Să te sărut o dată înainte de-a pleca.
— De ce sa mă săruţi, mamă, înainte de-a pleca?

— Ca să-ţi fie cu noroc, ca să câştigi parale, ca să te primească cu bine la casă de oameni.
Şi după ce-l sărută pe frunte, pe obraji şi pe ochi, copilul se uită lung în faţa ei.
— Mamă, dar gura ta este de gheaţă? Altădată, când mă sărutai, mă încălzeai, acum parcă mi-ai bătut două piroane de gheaţă în amândoi ochii.
Şi, văzând că mă-sa şi-a luat faţa în mâini, o socoti mâhnită de vorbele lui, se repezi la gâtul ei, o mângâie uşor pe tâmple şi-i strigă c-un glas între râs şi plâns:
— Vrei să te sorcovăiesc? Aşa cum m-ai învăţat tu, mamă?
75 „Tare ca fierul, iute ca oţelul.” Nu vrei? „Să înfloreşti, să mărgăreşti!„, „Nu zic bine?„. „Ca un măr, ca un păr!”.
Bălaşa, după ce zgârci de trei-patru ori din mâini şi din picioare, îşi veni în simţire ca dintr-un somn adânc.
Nică era la gâtul ei şi începuse a-şi îngâna vorbele cu plânsul.
— Nu zic bine, mamă? De ce nu mă asculţi? „Ca un fir de trandafir, tare ca piatra, iute ca săgeata”. Mai sărută-mă o dată, c-am să-ţi aduc pâine caldă de la Iane brutarul.
Îl sărută. Parcă buzele i se încălziseră într-un zbucium de viaţă fără nădejde. Nică, după ce o bătu pe frunte cu mănunchiul de merişor şi de busuioc, plecă îndesându-şi căciula pe urechi.
Când copilul ieşi afară din tindă, îl săgetă crivăţul, care te orbea şi-ţi îneca răsuflarea. Cercă să facă un pas din prag şi nu văzu înaintea ochilor. O pală groasă de zăpadă îl izbi peste ochi.
În acea frământare cumplită, un singur gând îi licări în mintea lui de copil: „Vreau să aduc pâine caldă mamei, pâine caldă de la Iane brutarul!”
Şi intră în zăpadă până în brâu. Se opri încremenit. Auzise ceva. Îl striga cineva? Auzise bine numele lui. Vântul să fi fost?
Şi vântul era rece, şi glasul care-l chemase fusese cald. Ca şi vântul se pierduse în depărtare, deşi venise de aproape. „Nică! Nică!” Iar? Şi acest glas, care ieşea ca de sub o copaie răsturnată, era slab, năbuşit, tăiat de tuse, bolborosit într-o hârâială care-l îngheţă până la măduva oaselor.
— E mama! şopti copilul clănţănind, şi se repezi la uşă.

Pe când se lupta să deschidă uşa cu mâna stângă, căci cu dreapta strângea cât putea sorcova de merişor, iacă şi Irina a mamei Arghiriţa, cu un maldăr de găteje şi de viţă uscată.
— Mama, dadă Irină, cere apă, deschide-mi, deschide-mi!
Când intrară în casă, biată Bălaşa se dusese pe lumea ailaltă. Plapuma şi velinţele căzuseră jos. O mână-i odihnea pe piept, iar cealaltă încremenise înfiptă în aşternut. Cu ochii pe jumătate închişi, părea că-şi caută copilul la sân. Gura ei căscată, o pată neagră ca întunericul, şi, tot ca întunericul, fără fund.
— Dadă Irină, vrea apă, să-i dăm apă, dadă Irină! îngână bietul copil, căutând prin odaie cana cu apă.
Dada Irina, în loc să-l asculte, îl luă în braţe şi se repezi cu el pe uşă afară.
Când îl duse l-alde Arghiriţa şi dădu de căldură, Nică îmbrăţişă soba, închise ochii şi zise încetinel şi dulce:
— Dadă Irină, să faci şi mamei foc, că mult e bine la căldură!
Apoi, băgând de seamă cum şopteau de tainic Irina cu mama Arghiriţa, care adusese ş-o lumânărică de ceară galbenă, întrebă cu binişorul:
— Da' ce să faci, dadă Irino, cu lumânarea?
— Să duc la mă-ta foc, lele, îi răspunse Irina.
— Şi eu, după ce m-oi încălzi, mă duc cu sorcova, să-i aduc pâine caldă, mormăi copilul, aţipit lângă sobă, strângând necontenit în mâna dreaptă mănunchiul de merişor şi de busuioc.
Dar pe când Arghiriţa vorbea ceva mai tare cu fie-sa, socotind că copilul adormise, Nică deschise sperios ochii săi albaştri, înecaţi în lăcrimi, sări de lângă sobă şi strigă, neputându-şi stăpâni plânsul:
— Dadă Irină, nu vreau s-o daţi popii! De ce s-o bage în groapă? Mama e a mea, nu e a popii! Nu vreau să-i dea ţărână în ochi. N-a făcut nimic. Dacă e săracĂ. Când m-oi face mare o să fie bogată. O să-i cumpăr scurteică, rochie şi şorţ. Să nu mi-o daţi popii! Nu s-a dus la biserică c-a fost bolnavă, dadă IrinĂ. Dumneata ştii cum se ducea înaintE. Dumneata ştii.

Abia după multe făgăduieli se linişti, se culcă de-a curmezişul patului de lângă sobă şi adormi oftând, nevoind să mănânce decât „odată cu mama”.
A doua zi toate i-au fost de-a surda. S-a rugat, a plâns, a ţipat, că popa n-a voit să-l asculte. Pe mă-sa au pornit-o cu picioarele înainte. Degeaba le-a zis tuturor: „Lăsaţi-o barem până s-o muia curtea bisericii!”, auzind că pământul de groapă e tare ca osul.
Şi toată lumea i s-a părut rea de-atunci încolo, mai ales Între vis şi viaţă ODINIOARĂ părintele Tudor. Şi din mâna popii multă vreme n-a luat nici prescură, nici artos.
Iar mama Arghiriţa, în loc de-o fată, avu o fată ş-un băiat.
Lui George Radu Golescu1
Anii trec aşa de repede, că nu-ţi dai seama când şi cum cutare flăcău, rotar ori grânar, s-a schimbat în moş cutare, de unde şi până unde un bujor de fată, să o fi sorbit într-o lingură cu apă de dragă ce-ţi era, să te pomeneşti cu ea zbârcită, cărunţită, apoi albă-colilie.
Aşa curge vremea, şi pe noi nu ne lasă în urmă, ci ne târăşte cu ea până la hotarul vieţii. Ne aşează frumuşel pe două scânduri, ne întinde pe deasupra o pânză albă cu cruce în mijloc, ne stropeşte cu vin şi cu untdelemn. Bulgării şi ţărâna cad şi astupă.
Şi tot vremea din muşuroi face neteziş, surpă crucea de la cap, bătătoreşte locul şi acoperă cu bălării cel din urmă locaş al nostru.
Ei, câte se duc cu zilele şi ce triste minuni ni se arată de ieri până azi! Câte ne mai aşteaptă de azi până mâine!
În curtea bisericilor vechi, cruci de piatră şi de lemn, uneori câte două-trei în acelaşi cuib, umbrite de vişini şi de pruni. Rămâi pe gânduri. Parc-ai vrea să ştii cine odihneşte sub pământul încărcat cu ştevie şi cu urzici. Parc-ai vrea să afli ce locşor a căzut la fiecine din cei ce odihnesc acolo. Cu mulţi ai copilărit, mulţi te-or fi mângâiat şi pe unii poate că i-ai iubit.
E trist.
Dar e şi mai trist să te reîntorci, după mai mulţi ani, din pustiuri
1 Coleg de liceu cu Delavrancea la „Sf. Sava”, cu care acesta a locuit la Paris în

—1884. Frate cu Dinu Radu Golescu.
78 străine în mahalaua în care te-ai născut şi-ai crescut, şi să nu mai vezi nimic din câte ştiai. Pe aceeaşi streaje să intri, pe aceeaşi cărare să te strecori, şi să nu mai vezi mândreţea de-odinioară.
La marginea capitalei, departe de zgomot şi de făpturile pizmaşe, între oraş şi ogoarele ţărăneşti, se întindea, înflorind, mahalaua grânarilor. Mergea bine de la Dumnezeu. Unde îşi punea creştinul vatra, se prindea pe tălpoaie neclintite. Casele văruite se afundau în grădini cu rogodele, veselia copiilor. Pe-alocurea viile se mlădiau, încărcate cu ciorchini, pe aracii plecaţi de greutatea rodului. Ţăranii cu dare de mână se îndesau să-şi găsească loc între grânari.
Era o fierbere de muncă, o dragoste de propăşire ş-o frăţie de trai, că nu se mai pomenea aşa mahala tihnită şi harnică.
Când sosea câte un jupân, ori nea cutare, călare pe rotaşul din stânga, plesnind voiniceşte în naintaşi, leliţele, cumetrele, finele, suratele îi ieşeau voioase înainte, îl opreau din drum şi-l zăpăceau cu cercetările. Grânarul, cu o mână în brâu, cu alta pe hăţuri, cu biciul pe după gât, le răspundea cu rânduială, să nu lase pe niciuna mâhnită.
— Nea Mitrane, ai întâlnit, p-ale drumuri, pe alde dumnealui? (Şi „dumnealui” îi era bărbatul.)
— Da, cumetriţă, descarcă la Olteniţa.
— Nea Mitrane, ai văzut pe bâcu? (Şi „bâcu” îi era tată-său.)
— Da, fină, cale d-o zi, şi vine, e sănătoşel, tare mare.
— Nea Mitran, ne-ai întâlnit flăcăul? (Şi „flăcăul” era frate-său.)
— Cică a câştigat bune părăluţe. Dar tu, când ne-i întinde halageaua nunţii?
Şi aşa, cu una, cu două, până le dădea de rost, apoi toate alergau, ca un stol de vrăbii speriate, care încotro şedeau, ca să spuie veste bună şi noroc pe la cei de-acasă.
Chiaburii se înmulţeau. Copii rumeni şi bucălaţi goneau cu ghiozdanele la şcoala din curtea bisericii, să plătească sfănţoaica pe lună dascălului Nicuţă şi să înveţe slove noi, să citească pe felurime, să scrie pe platcă şi, hei! mai târziu, să învârtească tocul pe hârtie, ca nişte logofeţi.

În serile de vară, mai ales pe lună, toată mahalaua ieşea pe prispă ori pe laiţa de lângă poarta mică, şi poveştile începeau lungi şi nesfârşite. Bunicile şi mumele îşi luau nepoţii şi copiii cei mai mici, prâslele, în poală şi le spuneau câte-n lună şi-n soare.
Ba de turci, ba de tătari, ba de calmuci, ba de căpcăunii cu două guri, ba de muscali, ba de nemţii cu coadă, mă rog, din câte omul apucă şi vede, aude şi nu uită.
Şi când liliecii goneau de-a lungul drumurilor, copiii măricei părăseau scurteica bunichii pentru ca să arunce după ei cu căciulile, strigând de la ştreaje până la biserică:
— LiliaC. Liliac, trage noaptea la conac, din cloponiţa bătrână, hop, o dată, hop, de două, pân' la nouă.
Liliacii dacă scapă sub căciulă fac calpacă.
Şi de veneau Floriile, Paştele, cu hainele noi, St. Ilie, cu pepenii de Pantilimon, Moş Ajunul cu colindeţele, această prăsilă voinică şi vioaie umplea mahalaua de veselie şi de năzdrăvănii.
La Ignat, când zăpada cădea de două palme, porcii înjunghiaţi asmuţeau câinii, guiţând de se cutremura pământul. Fumul focurilor, în care îi pârpăleau până la şorici, acoperea cerul mahalalei ca o ceaţă deasă şi fără căpătâi.
Aşa îi mergea, pe acele vremuri, omului, în bine şi de-a bună.
Case noi se clădeau întruna. Ogrăzile se făceau mai dese şi mai frumoase, împodobite primăvara cu stufuri de flori, iară vara mlădiate până la pământ de rod bogat şi felurit. De-atunci tot să fi trecut cincisprezece ani de zile.
În ziua de azi, bătrânii s-au dus după tărâmul ăsta. Casele vechi, nespoite, dărâmate, fără garduri, mărturisesc că sărăcia s-a încuibat în locul belşugului de-odinioară. Azi tot e de-a valma, Barbu Delavrancea 80 căci toate sunt de-a valma când bietul creştin nu mai are ce ocroti. Grajdurile, ulucile cu porţile mari au fost aruncate în sobă, pe gerul Bobotezei. Curţile, pline altădată de păsări, azi sunt pustii. Abia câte un câine pocâltit mai hămăie şi te vesteşte că e la locaş de om.
Copiii sunt galbeni şi slabi, zdrenţăroşi şi fără chef, căci la Paşte n-au cu ce se înnoi, la Moşi n-au cu ce să-şi cumpere fluiere şi hârâitori. Zmeurile nu mai vâjâie pe la Sân-Petru. Dascălul

Nicuţă nu mai cântă cu o sută de băieţi într-un glas: O daátă-i una, uúna!
Doórdoó paătrú!
Nunta de azi se cheamă sărăcie la sărăcie, botezul, din cumetrie cu chef şi lăutari, se numeşte belea la capul omului.
Grânarii au ajuns la două mârţoage de cai şi nu mai pun în căruţele cu coviltir patru chile mari.
Toată mahalaua a sărăcit şi se-ngroapă în ruine şi bozii. Şi, spre batjocură, soarta a făcut să se ridice în locul bisericuţei (plină al'dată de credincioşi la sărbători), biserică mare şi falnică, dar goală chiar la sărbătorile împărăteşti. În locul şcoalei lui Nicuţă, şcoala primăriei, ca un palat frumos, încăpător, dar pustiu şi fără spor la carte.
— Ce e asta, lele Ancuţo? am întrebat mâhnit, privind în toate părţile. Şi de ce-aţi ajuns în halul ăsta?
— Ei, maică, ce e de la Dumnezeu şi de la stăpânire este. Iacă şcoală mare, iacă biserică frumoasă, dar de ce le-or mai fi ridicat în mijlocul dărâmăturilor eu nu pricep. Uite, ne-am stins în câţiva ani. Se zice că acele maşini blestemate de drumuri-de-fier au luat cheagul grânarilor noştri. Apoi de, o fi, n-o fi. Atât, mamă, ştiu că odinioară copiii îşi numărau anii după casele noi care se ridicau, azi îşi socotesc vârsta după casele care se dărâmă.
Şi bătrâna plecă cu doniţele spre puţul cu două roate.
SUSANA În via părăginită, iarbă grasă acoperă răzoarele cu o pânză smălţuită cu flori. Parc-ar fi scuturat cineva bidinele muiate în roşu, galben şi albastru pe deasupra câmpiei dintre „casele pustii” şi gropile de nisip.
Soarele e zăpuşitor. Lumina te orbeşte. Aerul joacă, fierbe, şi nici un pic de adiere nu potoleşte arsura.
În mijlocul viei, doi castani bătrâni şi stufoşi stau neclintiţi, rupând albastrul cerului şi întinzând pe verdeaţă umbrele lor împreunate, ca două poloage rotocolite.
La rădăcina lor se odihnesc grânarii la Sân-Petru şi Sânt-Ilie.
De la amiezi, rogojinile şi velinţele sunt aşternute. Perne de paie se pun căpătâie. Botele cu apă proaspătă, clondirele cu vin scufundate în doniţi, puişoarele noi cu miros de brad, câteva

castroane cu fiertură, lingurile de lemn şi ştergarele vărgate la căpătâie sunt rânduite cu îngrijire şi înconjurate cu foi de pelin ca să le dea un miros sănătos şi răcoritor.
S-au aşezat pe mâncare şi veselie. Toţi sunt rudă, rudenie, rubedenie, cuscri, fini, naşi, că pe nume curat nu-şi zic. E o familie întinsă. Mănâncă din acelaşi castron, sorb cu aceeaşi lingură, rup din aceeaşi azimă, din aceeaşi turtă caldă.
Mai-marii lor sunt moşnegii de câte un veac, cum este bunăoară Tămădueanu, cu barba pân' la cingătoare, Doroftei, căruia îi cam place să sugă, aşa bătrân cum este, şi să ciupească cu vorba pe fetele mari, care se ruşinează.
Amândoi stau în capul mesei. Şi când se scorneşte vreo pricină de neînţeles, bărbaţii şi femeile, ba până şi liota de copii, dau năvală cu întrebările, şi ei ascultă cu mândrie şi le împart dreptatea după cum li se cuvin.
— Nu e aşa, tată Doroftei, că cuscra Vişea e cu munca la Rădovan?
— Nu e aşa, tată Tămăduene, că neamţul e mai hain ca muscalul?
Ş-apoi lua cuvântul Tămădueanu, şi mi-ţi vorbea aşezat şi îndesat, că lingurile nu se mai mişcau de pe buzele strămoşilor.
— Suntem, le zicea el, de-aceeaşi cruce cu muscalul, dar nu de-acelaşi sânge. Beilicul neamţului, muscalului, turcului e tot beilic. Oricare din ei ar călca ţara, ambarele se golesc, de păsărime te-ai spălat pe mâini, clăile de fân se fituiesc. Şi unii aduc lăcustele, alţii molime, iar în urma lor ne lasă praful şi sărăcia.
Dacă nu te înţelegi cu românul la vorbă, adicătelea dacă nu grăieşti acelaşi grai, poate să facă o mie de cruci, una peste alta, până ş-o găuri frunte, umerii şi buricul, că tot juvină şi pacoste cade pe urechile noastre.
— Dar se închină, răspunse una din femei, înghiţind o năstrapă cu apă rece de la Susana.
— Taci, cap de tivgă, grăi Tămădueanu. Apoi îmbătrâneşti de-a surda, muiere. Şi ce-ai văzut, şi ce-ai auzit, mai bine le vedea şi le auzea coţofenele, că tot atâta era. Gara-gaţa, ca şi ele. Ce mi-

e mintea lor, ce mi-e mintea ta? Să îmbucăm ceva, ş-am să vă spun eu, că una e crucea şi alta e neamul.
Clondirul cu vin gâlgâi de-a rândul în gâtul bătrânilor, care răsturnau capul pe spate, şi se opri o toană l-alde tata Doroftei.
După ce-şi potoliră foamea şi-şi înecară setea, unii cu vin, alţii cu apă rece, bătrânele plecară capul pe perne, bărbaţii, flăcăii şi fetele mari făcură roată împrejurul Tămădueanului, iar băieţii o tuliră de-a lungul viei, strigând în goana lor:
— Cine vrea de-a puia-gaia să-i adune cu tigaia?
— Cine vrea de-a v-aţi-ascunselea?
— Cine de-a hâra care taie vâna?
— Cine de-a poarca?
Iar fetiţele:
— Cine vrea de-a leapşea?
— Cine de-a feţele?
— Cine de-a ineluş-învârtecuş p-al cui deşt te-ai pus?
— Cine de-a hai la groapa cu furnici care pişcă mari şi mici?
Asupra acestui stol zburdalnic şi speriat ca de uliu îşi îndreptară
83 cu toţii privirile vesele. Multe din femei îşi făcură cruce, mormăind: „Ţine-i, Doamne!”, „Lighioile mamei!”, „Veselia bunichii!” Ba unele scuipară de trei ori în vânt, ca să nu se deoache, tânjind, de la umbra castanilor, pe Bălaia, pe Neghiniţa, pe Cicoarea, pe Brebenica şi pe Ţigăncuşa, că şi-au prăpădit tibetul roşu din codiţele care le joacă pe spate şi se despletesc la sfârcuri.
Tămădueanul se scărpină în cap, îşi drese glasul şi începu dibuind în pustiul amintirilor. Roata din jurul lui îl asculta neclintită, ferindu-se chiar de a-şi întinde picioarele, ca nu cumva târşiala rogojinilor să-i tulbure şirul.
— Năpădise muscalul, cu tot potopul puterilor, de nu se mai isprăvea. Oriun' te-ntorceai, herghelii de cai cu coame lăţoase şi cu fotoloage la picioare, şepci, chivăre, ciacuri şi purcoaie ţuguiate de puşti şi de suliţe. De la Pantilimon până la streaje numai corturi. Ofiţerimea în fireturi, polcovnicii şi prapurcicii bănănăiau de-a încâtelea, uluiţi de vutcă şi de rachiu, muştruluind, ca vai de lume, căzăcimea cu chipul scofâlcit şi negricios.

Pornise viteaz la viteaz, împărăţie la împărăţie. Muscalul, nici una, nici două, aducea plocon turcului, de peste nouă mări şi nouă ţări, vârf de suliţă, ascuţiş de sabie şi ghiulele mai mari ca mămăliga mocănească.
Da' de ce voiau să se dovedească care pe care, asta n-au ştiut-o nici feţele boiereşti, darmite noi, sărmanii, topor de oase, vite de beilic, tobă de buşeli, creştini de jumulit.
În mahalaua noastră abia se aciolase câţiva săteni, de pe la Sohat, Postăvaru, Pastramă şi Rădovanu. Le mergeau strună. Harnici, de omenie – nu că mă laud – aşezaţi, strângători. Curţile le îngrădirăm, casele se şiţuiră. Biserica Delii se zugrăvi. Puţurile cu ghizduri se sleiră cu sfeştania cuvenită. Prinserăm la inimă. Şi ca noi nu mai era nimeni. Din cer să fi picat, şi tot am fi avut mai multe păcate, afară de Doroftei, care de altfel era, ca şi în ziua de azi, om voios şi cu inima lui Dumnezeu, dar ce pârdalnicu făcu, că făcu o cârciumă şi-şi bău butia toată singur singurel.
— Apoi, despre partea voastră, se oţetea vinul în pivniţă de
84 nu eram eu om pricepuT. Răspunse tata Doroftei şi, aruncându-şi pe spate pletele albe care îi dădeau în ochi, mai răsturnă clondirul pe beregată.
— Aşa, cum vă spusei, urmă Tămădueanul, cum năpustiră muscalii peste noi – fir-ar de râs să fie cu crucea lor cu tot – parcă ne luă piuitul. Într-o săptămână nu se mai pomeni de lighioaie omenească. Grăunţele de vite le măturase vântul. Căruţele noastre erau încărcate pân'la coviltir cu de-ale lor. Caii ni se clătinau în ham, ca nişte mârţoage nebăute, nemâncate. Femeile şi fetele mari se dau afund în ascunzătorile dintre vii, ca să scape cu faţă curată. Copiii se făceau teacă de pământ când auzeau că vine muscalul răcnind din poartă să-i dea mâncare.
Tot aşa îşi ducea zilele, ca vai de capul ei, biata Susana, c-o fiară de cazac ce-i căzuse pacoste şi-i rodea până şi urechile. Era numai o fetişcană, dar cu ochii în patru şi inimoasă ca un voinic.
Fără mumă, fără tată, muncea să se răpuie şi-şi ţinea casa cu rostul ei, stropolind şi deretecând prin vecini. Pleca din revărsatul zorilor şi se întorcea pe la amurg cu alba-n căpestere:

cu de-ale gurii pentru ea, cu boabe pentru păsări şi cu oscioare-n poală pentru căţei.
Şi să fi văzut cum toate lighioanele curţii îi ieşeau înainte, parcă erau dăscălite. Cloşca cu puii: clonca-clonca. Dolfa cu cinci-şase buflei. Mâţa, cu prăsila în şir. Şi tuturora le purta de grijă.
Când o pedepsi soarta cu spurcatul de muscal, nu mai putu pridiidi. Alerga ea cât o ţineau puterile, dar de-a surda alerga.
Gămanul mânca căzăceşte. O găină întreagă la o friptură, şi tot răcnea de-o apucau groazele, mai ales când scrâşnea din dinţi şi învârtea sabia (.)
Într-o bună dimineaţă veni la mine cu noaptea-n cap. Era c-o cămăşuţă soioasă pe ea, de unde o ştiam albă-floare din tălpi până la creştet. C-un glas de-ţi era mai mare mila, începu să mi se tânguiască, ştergându-şi ochii cu mânecile.
— Nene Tămăduene, ce să mă mai fac? îl spăl, îi dau să mănânce, şi nu mai ştiu ce vrea. Am tăiat toate alea din curte. O 85 cloşcă cu pui mai rămăsese, şi mi-a păpat-o şi p-aia. Puii o caută pretutindenea, ţipând de te arde la inimă.
— Ţine-ţi firea, Susano, bun e Dumnezeu, o trece ş-asta, îi răspunsei eu.
— Bun o fI. Îngână biata fată pe gânduri, ş-o podidiră lacrimile.
Într-un rând a venit beat mort, că nu-l mai ţineau picioarele; ş-a dat peste căţeii Dolfei, care dormeau grămadă în bătătură. Dolfa s-a repezit şi ea, şi doar că l-a lătrat. Ei, ei, nene Tămăduene, atât i-a fost de-ajuns! C-a tras sabia şi i-a despicat capul în două. Nene Tămăduene, s-a mai dus, săraca Dolfa, câţiva paşi, împleticindu-se, cu sângele şi cu puii dâră după dânsa, ş-a căzut moartă în mijlocul lor! Şi eu n-aveam pe nimeni decât pe ei. Mă simţeau din depărtare. Şi de nu puteam să le dau îndestul, ştii, ca oamenii, mă credeau. După ce se jucau pe lângă mine, plecau mulţumiţi, care încotro apucau.
Şi începu să plângă.
— Ce să mă fac, vai de zilele mele! La un miez de noapte, ce să mă pomenesC. Cu el, câinelE. Începu să dea cu sabia în uşă, apucat de alte alea. Striga cât îl lua gura: Tureţchi duh! tureţchi duh1. Astă-noapte, abia adormisem, şi tresării din somn. Îl auzii, bâjbâia la clanţa de la cămara mea. Până să mă reped să încui

uşa, el o şi deschise, îndată ce mă zări, mă cuprinse, nene Tămăduene, în braţe. Mă zmâcii din mâinile lui. Îmi dădu la picioare şi începu să se roage: Duşinca! duşinca2. Era beat. I-am înfipt pumnii în ceafă şi l-am repezit pe uşă afară.
— Nu e nimic, Susano, nu e nimic, îngânai eu, neştiind cum s-o mai mângâi.
— Ei, nu ştii dumneata cum se uită la mine! E mai blând, ce e drept. Aş vrea să fie rău ca o fiară, cum era şi mai nainte. Dumneata nu ştii cum se apropie de mine. Şi nu ştii că mă trimite, tot pe-nserate, să-i aduc apă dintre vii, şi el îmi aţine urma. Scapă-
1 Spirit turcesc! (rus.). Aluzie la uşile închise ale haremurilor turceşti.
2 Sufleţele, sufleţele! (rus.).
86 mă, nene Tămăduene. Scapă-mă! Rămân aici. Nu mă mai întorc acasă! Mi-e frică ca de moarte!
Şi iar o înecă plânsul. Puterile o părăsiră. (Nu ştiu de îmbucase vrun dumicat de câteva zile.) Se învârti pe spate şi căzu pe pat din mâinile mele. Când se dezmetici, îi zisei:
— Mai du-te şi în astă seară la apă, şi eu o să mă-ntorc tocmai pe-nserate, printre vii. Şi lasă că-i pui eu mirul, drept în frunte, ca la mistreţ.
Susana plecă oftând.
Apusese soarele. Stufăria şanţurilor întuneca potica dintre vii. Mă apropiam de fântâna cu „apă-bună”, pipăindu-mi brâul, aşa, fără să ştiu de ce, doar să văd de pustia de teacă. Mâna mi-alunecă a mângâiere pe plăselele cuţitului. Netezeam cuţitul ca pe-un câine credincios.
Mi se păru că auzii ceva la fântână. Mă oprii o clipă. Făcui trei cruci. Spaima şi mânia m-aruncă din loc. Grăbii pasul şi, deodată, fără de veste, la un ţipăt, o rupsei la fugă spre cumpăna puţului, ce se înălţa repede printre cei doi plopi.
Când ajunsei la fântână, înlemnii. Sângele îmi năpădi la cap.
Susana, cu chipul alb ca varul, trântită la pământ, se lupta cu spurcatul de cazac, scrâşnind, nemaiputând nici să ţipe. Cum mă văzu biata fată, căscă gura, parcă şi-ar fi dat sufletul:
— Nu mă lăsa, nene Tămăduene!

Trupul i se-ntinse sub genunchiul cazacului. Mâinile-i plesniră de verdeaţă.
Toate se petrecură mai iute decât le-aţi gândi cu gândul.
Trăsei cuţitul, îl înhăţai de beregată, îl măsurai de la inimă până la pântece şi, înfigându-i cuţitul pân' la mâner, îl răbufnii la pământ.
Susana mai căscă o singură dată ochii săi mari. Mă privi lung.
Îi închise şi adormi de veci, c-un surâs blând pe chipul ei alb ca floarea de muşeţel. A murit de spaimă.
Pe Susana am plâns-o şi-am îngropat-o în apropiere de fântână, dar n-am putut s-o slujesc de frica polcovniciei. Pe cazac l-am
87 aruncat pe gârlă, lângă Vitan, şi eu m-am dat afund până s-a dus muscălimea din ţară, bătută şi ruşinată de puterea turcului.
D-atunci fântâna dintre vii se cheamă, din botezul poporului, „Susana”, şi voi până şi azi, când plecaţi scuturând capacele doniţelor, ziceţi, fără să vă daţi seama: „Aducem apă de la „Susana”.
— Săraca Susana!
— Ce apă bună!
— Cum fierbe de bine lintea şi fasolea!
— Fireşte, că nu e sălcie.
— Şi rufele le speli, că face clăbuc ca apa de gârlă.
Tămădueanul, întorcându-se către Vişana Ţuguiului, o întrebă:
— Ei, muiere, face cruce muscalul? Şi dacă face, are milă de neamul tău? Nu-ţi spuneam eu că o să îmbătrâneşti nici coaptă, da' nici pârguită?
FATA MOŞULUI Copiii cutreierau voioşi via părăginită. Un şir, ţinându-se cu amândouă mâinile de mijloc, se încolăcea, strigând de frică să nu-i înhaţe „mama-gaia”. Fetele începuseră „de-a ulciorul”.
— Cum dai ulciorul?
— Cum îl vezi, cu ochii verzi, ş-o lingură de păsat, să nu zacă de vărsat.
Sub castani, oamenii stau de vorbă. Numai moş Doroftei judecă cel din urmă clondir şi-l stoarce, picătură cu picătură.
— Aşa să se scurgă ochii fetelor după mine.
— Ei, aş! ţi-ai trăit traiul, ţi-ai păpat mălaiul, zise una dintre

88 femei. Mai bine ne-ai spune câte ceva, da mai altfel, nu ca nea Tămădueanu.
— Hai să spunem ghicitori, zise Doroftei, începând a cânta, legănând capul, cam fără voie, aci pe-un umăr, aci pe celalt.
Şi lumea se grăbi a-i da de nimic ghicitorile lui.
— Bulgăraş de aur, joacă pe piele de taur?
— Soarele.
— Nuia vâjâia, ocolii ţara cu ea?
— Gândul.
— Şervet vărgat, pe Dunăre aruncat?
— Şarpele.
— Minţi, moţato!
— Curcubeul.
— Ei, aşa, aşa mai merge.
— Sus copaie, jos copaie, la mijloc carne de oaie?
— Scoica.
— Hudurabaie-baie, bună de bătaie?
— Toba.
— Ce e mic, mititel, îşi îndreaptă Vodă hainele pentru el?
— Puricele.
— Eh! grăi moş Doroftei cam supărat, am să v-astup cloanţa la toate. Ghiciţi acuma, de vă taie capul, de nu, să-l tăieţi voi pe el: Din pulpă născută, pe claie aruncată, de vultur răpită, de babă robită, la domnie-ajunsă, de ţigancă tunsă: călugăraş mă făcui.
Ce să fie? Ce să fie? Toţi se uitau lung unii la alţii. Cei mai pricepuţi se codiră la răspuns. Vedeau ei că nu e glumă cu tata Doroftei. Tot bătrânii ştiu mai multe, nici vorbă. Câteva fete mari,
89 necăjite de râsul lui Doroftei, cercară s-o brodească cum le-o trăsni prin cap.
— Nu e nunta? întrebă una din ele.
— Tu o să te călugăreşti după ce te-oi mărita, zise râzând Doroftei, şi-şi şterse faţa de sudoare.
— Ba e curat „minciuna”, zise alta.
— Minţi tu, fără să vrei, c-aşa fac proastele. Tu n-o să te măriţi decât când te-oi lua eu.

Aşa-i spuse ăsteia tata Doroftei, şi-o mângâie pe sub bărbie, că nu era tocmai o glumă dulce, mai ales pentru o fată mare, frumoasă, harnică şi cu zestre.
— Ei, să vă desluşesc tot eu, că tot eu de nu v-oi desluşi. Şi nu e de mirare, urmă Doroftei, că pe când vă năşteaţi voi, eu însuram flăcăi, măritam fete, beam o butie, luam o casă în spinare, atingeam cerul cu deştul şi ţineam douăzeci ca voi la subţioară, treizeci în brâu şi-o sută în sân. Iacă, e un basm cu ghicitoare vorba mea şi, de vreţi, am să vi-l spun, dacă mi-o face poala căpătâi o fată frumoasă.
— Mai e vorbă? Vrem, vrem!
— Uite, vin' la mine.
— Ba la mine!
— Ba la mine, că-ţi caut în cap!
— Ba la mine, că-ţi aduc apă de la „Susana” să-ţi fac o turtă cât toate zilele.
Aşa îl rugară fetele pe bătrân, întinzându-l toate de mânecă.
Doroftei îşi plecă capul în poala Marichei şi începu să povestească.
„Pe vremea când se înnodau iepurii de coadă şi iepuroaicele îşi spălau mustăţile în vârful stejarilor, în nu se ştie ce parte de loc, o babă şi-un unchiaş îmbătrâniseră fără să aibă copil.
Bani aveau, bucate aveau, cirezi de boi şi herghelii sumedenie.
Unde zgâriau pământul, scoteau galbenul, că nici nu mai ştiau ce să-şi mai facă capului de atâta avuţie.
Într-o zi, baba trânti de la gură lingura cu zeamă şi aduse vorba aşa:
— Da' bine, bărbate, ce ne foloseşte nouă, unor bătrâni, atâta bogăţie? Mai bine am fi săraci lipiţi, fără petic de cămaşă în spinare. Barem atunci ne-am trudi pentru gură. Dar aşa, bogaţi, putrezi de bani, şi să n-avem noi un copil măcar care să ne zică „tată” şi „mamă” şi să ne închidă ochii când o fi să ne ducem?
— Lasă, femeie, grăi unchiaşul, nu te mai amărî, că o da Dumnezeu să dobândim şi noi unul. Cine ştie. Minunile de-aia sunt minuni.

— Aida-de, dacă n-a dat Dumnezeu până acum, nu mai dă de-aci înainte. Mai bine ar fi s-o ştergi mâine din revărsatul zorilor la Sfânta Vineri, milostiva, că aşa am visat eu ast-noapte.
— Bine, mătuşă, bine, m-oi duce pân' la sfârşitul pământului, numai s-avem şi noi un copilaş care să ne râdă şi să ne plângă în casă, că mă topesc şi eu ca şi tine de-atâta pustietate.
A doua zi unchiaşul se sculă cu noaptea în cap. Puse şaua pe Murga, o înstrună bine, încălecă şi o şterse, luându-şi rămas bun de la babă.
Şi merse, merse, şi trecu ape limpezi şi felurite, care aci curgeau drept, două-două, ca urmele carului, aci se răsfirau şi se rotocoleau pe după dealuri, pierzându-se unele spre răsărit, altele spre apus.
Şi lăsă în urma lui împărăţia florilor, a păsărilor şi a piticilor, unde cei mai mari sunt cei mai mici. Şi tocmai când se gândea că lumea de-acolo încolo n-o să mai fie ca lumea, iar dete peste oameni ca şi dânsul.
— Un'te'ci, moşule? îl întrebară nouă fraţi, tot unul şi unul, care se trudeau la arătură cu nouă boi cu coarnele aurite.
— Mă duc, taică, să-ntreb pe Sfânta Vineri ce să mă fac eu.
Că mi-a dat Dumnezeu de toate, numai copii nu, şi mai bine mi le lua pe toate şi-mi dăruia un copil.
— Moşule, să spui şi de noi că întindem de dimineaţă până seara, cu nouă boi, şi brazdă tot nu facem. Se înfige fierul plu-
91 gului adânc şi spintecă în sus, apoi alunecă pe deasupra ţelinei ca un călcâi pe gheaţă. Moşule, da' să nu uiţi!
— Bine, tată, bine.
Mai merse ce mai merse, şi întâlni un flăcău, voinic, să fi spart pietre-n pumni. Şi cât era de namilă şi de rumen, sta despuiat şi lungit pe-o rogojină la umbra bălăriilor.
Cum văzu pe bătrân, vru să îndruge ceva, şi cum deschise gura, gura – clanţ, falcă pe falcă. La urma urmelor, se frecă bine la ochi, căscă zdravăn, de i se văzu omuşorul şi, clefetind buimăcit de câteva ori, izbuti să spuie, mai mult pe nas:
— Aba. Moşule. Încotro? Un'te'ci pe-aşa zăpuşeală?
— Iacă, taică, sa întreb şi eu pe Sfânta Vineri ceva de mine şi de mătuşa mea.

— Că ce bine ai face s-o întrebi şi de mine. ZaC. Gol puşcă. Numai c-o rogojinĂ. Aci sub minE. Aci-n spinare.
Şi căscă, din căscat în căscat, până-l trecură lacrimile. Şi-i căzu capul pe spate şi începu să horcănească parcă n-ar fi dormit de când lumea.
Şi tot aşa gonind goană de voinic la vreme de bătrâneţe, nemaiţiind socoteala zilelor ş-a săptămânilor, sosi la un deal nalt, cu fân ca mătasea de moale şi cu flori să le fi cules de-a încălarele.
După ce sui dealul, dete peste o apă întinsă, liniştită şi sclipitoare ca o oglindă, din mijlocul căreia se ridică un glas ca de om:
— Moşule, moşule, nu trece aşa trecător, ci spune şi de mine, acolo unde te duci, că lată sunt, limpede sunt, adâncă sunt, şi peşte tot nu fac.
Mai apoi, un păr verde şi frumos:
— Moşule, să spui şi de mine, că nalt sunt, frumos sunt, că înverzesc, înfloresc şi mă scutur, şi pere tot nu fac.
La urma urmelor, din fundul unei fântâni:
— Moşule, de-ai simţi şi foc în cerul gurii, să nu te pleci la izvorul meu. M-ai blestema şi tu ca toţi care au trecut pe lângă mine. Mai bine ţi-ai căta de drum şi-ai întreba pe Sfânta Vineri, milostiva, că de ce izvorul meu, limpede ca roua şi rece ca gheaţa, Barbu Delavrancea 92 codeşte gura călătorilor şi pleacă toţi bombănind: „Mai bine am fi băut dintr-o mocirlă, zvânta-ţi-ar Dumnezeu apele tale amare şi spurcate!”
Abia când i se mai ţinea viaţa într-un fir de păr, ajunse unchiaşul la poarta de argint a Sfintei Vineri. Şi cum se apropie de ea, Murga se trase înapoi spăimântată de-aşa mândreţe, c-o fi având dobitocul abur în loc de suflet, dar văzul e tot văz.
Peste porţi, mai dincolo de ele, un palat în lumini de toate feţele, că nici penele de pasăre măiastră, nici noaptea cu spuzeala de stele, nici zorile cu revărsatul lor, nici curcubeiele n-ar fi întrecut acest palat, minunea minunilor.
În pragul porţii bâzâia o albină, care se roti o dată şi trecu în pasăre, se roti a doua oară şi se prefăcu într-o ciută, se roti a

treia oară şi se prefăcu într-o fecioară albă ca laptele, cu părul ca un abur auriu.
— Intră, îi zise ea, intră, că trebuie să fii om bun, altfel, fără să vreau, m-aş fi prefăcut într-o căţeluşă c-un dinte de fier şi cu altul de oţel şi te-aş fi făcut praf şi fărâme.
Sfânta Vineri, după ce ospătă bine pe unchiaş, îi dete trei mere de aur şi-i zise:
— Iacă, moşule, merele să le mănânce baba, iar cojile să le dai Murgii, şi vi se va împlini dorinţa, că ştiu ce vânturi te-au adus pe la mine.
Unchiaşul îi sărută poala şi se şterse cu o cută pe la ochi, îi sărută mâna dreaptă, i-o puse la frunte, apoi o întrebă şi de ce întâlnise în drum. Şi Sfânta Vineri îi răspunse ce se cuvenea fiecăruia. Moşul, nemaiputând de bucurie, întoarse Murga şi o luă spre casă. Când zări fântâna, fântâna, de departe, îl întrebă:
— Moşule, da' de mine ce-a zis?
— Că până nu ţi-i scoate comoara de argint de lângă izvor, apă bună n-ai să ai.
— Moşicule, fă bine şi pune mâna pe-o cazma şi scoate-mi pustia de comoară.
Unchiaşul uşură fântâna. Sorbi o gură de apă limpede, rece şi bună, şi luă o desagă cu bani şi plecă.
Merse ce merse, şi zări părul. Nici nu-l zărise bine, şi părul începu să strige:
— Moşule, de mine ce-a zis? Moşule, de mine ce-a zis?
— Că până nu ţi-i scoate comoara de galbeni de la rădăcină, pere n-ai să legi în vecii vecilor.
— Taică moşule, pune mâna pe cazma şi îndură-te de mine.
Moşul, cioc-boc, până dădu de buzele cazanului. Şi când îl scoase de-o şchioapă, părul înflori. Când îl scoase de două palme, părul se scutură. Iar de-l scoase pe de-a întregul, părul legă pere care crescură cât pumnul, se pârguiră şi se coapseră galbene-ceară.
Unchiaşul mâncă o pară dulce ca mierea, umplu cealaltă desagă cu galbeni şi plecă.
Când dete la apa adâncă, limpede şi lucie ca o oglindă, din mijlocul ei se ridică un glas jalnic:

— Moşule, da' de mine ce-a zis?
Moşu tăcu.
— Moşule, moşule, da' de mine ce-a zis?
Moşu tăcu.
Şi tocmai din vârful dealului, se întoarse şi strigă, dând vânt Murgii:
— A zis că până nu-i îneca om, peşte n-ai să faci. Şi apa să repezi năprasnic, să-l soarbă, şi mai multe nu. Dar abia ajunse să umezească creştetul dealului, şi se prăvăli clocotind iar în matca ei, strigând de băgase spaima în moşul, care gonea năuc.
— Ah! hodorog şiret, căci n-am ştiut! Întâi pe tine te-aş fi răpus!
Unchiaşul nu se opri decât lângă namila de voinic despuiat, care sforăia dus, întins pe rogojină.
— Hei, voinice, cică ţi-o fi de-atâta somn! Sfânta Vineri mi-a spus că, de nu vei munci, n-ai să rămâi nici cu rogojina aia de sub tine.
Leneşul se învârti pe partea cealaltă, crăpă ochii, căscă de trei ori în şir şi bombăni ameţit:
— Cată-ţi de drum, că de n-ar fi să mă scol în picioare, ţi-aş
94 arăta eu. Apoi aşa leac de sărăcie ştiam şi eu. Şi închise ochii şi aţipi şoptind: Uf! da' multă vorbă!
Şi dădu Dumnezeu un soare de frigea pământul şi asudau pietrele. Unchiaşul mâna, mâna. Şi calea nu se mai isprăvea. Şi foamea îl leşuia. Şi setea îl ardea. Tocmai acum înţelese că el călcase în gura lăcomiei. În loc de apă din fântână, luase arginţi, în loc de pere din păr, luase galbeni.
— Stăpâne, n-o mai duc, dă-mi ceva pe cerul gurii, zise Murga.
Unchiaşul, nemaiavând încotro, scoase un măr de la Sfânta Vineri, îl mâncă, iar cojile le dete Murgei.
Mai merse ce mai merse, şi abia se mai ţinea pe şa, şi Murga abia se mai ţinea pe picioare.
— Stai, zise moşul, oi spune mătuşii că numai un măr mi-a dat Milostiva. Şi mâncă şi pe-al doilea.
Dar de ce mânca, de ce foamea creştea şi merele i se păreau mai bune. La urma urmelor, îşi dădu el un pumn în cap, dar mâncă şi pe-al treilea măr.

Cât înghiţi cea de pe urma felie, îl apucară căldurile şi rămase greu în pulpa piciorului drept.
Pulpa creştea, Murga se umfla (apucase şi ea din cojile merelor) şi drum mai era.
Când întâlni pe cei nouă fraţi, care trosneau cu biciul în spinarea boilor, şi brazdă nu mai spărgeau, le grăi, ţinându-şi drumul:
— Mi-a zis Sfânta, oameni buni, că până nu veţi dejuga pe muma ălor opt boi, brazdă n-o să trageţi, că omenie fară hărnicie se mai poate, dar hărnicie fară omenie, ba.
Ajungând unchiaşul acasă – abia târându-şi piciorul – spuse babei tot, din fir până în aţă. Şi plânse baba ce plânse, apoi se-mbună, că tot o să aibă un copil, fie şi din pulpa moşului.
Pe unchiaş îl apucă facerea în mijlocul câmpului. Când îi plesni pulpa în două, sări din icrele lui o fată cu părul de aur, ce strălucea ca soarele, şi mirosea ca sulfina, şi tremura ca brebeneii ciufuliţi de vânt, şi zicea c-un glas dulce de te topea: „Tată, mi-e frig!” Unchiaşul, zăpăcit, o culcă într-o căpiţă de fân şi alergă
95 să-i aducă un zăbun moale ca s-o înfaşe. Dar n-apucă să se întoarcă, şi un vultur, din albastrul cerului, îşi strânse aripile şi căzu glonţ pe căpiţă, răpi fata şi se pierdu în zarea de la răsărit.
Departe, departe, vulturul i-a clădit un cuib de puf în vârful unei sălcii pletoase ce se oglindea într-un pârâu argintiu. Vântul s-o răcorească, salcia s-o legene şi pârâul s-o descânte.
Aşa crescu fata până se făcu mare. Că „tata vultur” îi aducea câte-n lună şi-n soare, sângele murelor, mustul strugurilor, mierea albinelor şi miresmele florilor.
Într-o zi veni de la împărăţia vecină o slugă domnească să adape, sub salcie, pe bidiviul împăratului. Calul plecă nările la pârâu şi începu să sforăie şi să arunce bulgării de sub copite.
Auzind aceasta, împăratul trase o ceartă robului şi-l trimise iarăşi la pârâu cu calul de căpăstru.
— Uite-te bine, prostule, c-o fi văzut calul ceva, nu se sperie el de florile mărului.
N-apucă să plece, şi se şi întoarse, spunând împăratului că în apă se vede chipul unei fete cu părul de aur, aşa de frumoasă, că la soare te poţi uita, dar la dânsa ba.

Împăratului pe loc îi rămni inima. Adună pe toţi ai curţii, ca să vadă cum să aducă în palat aşa minune. Dintre toţi ieşi o ţigancă, bătrână, zbârcită şi urâtă, şi vorbi aşa:
— Luminate împărate, să-mi dai un car cu boi, nişte pirostrii, o cremene cu amnar, o tingire, mălai, sită, peşte sărat ş-o ploscă cu vin vechi, şi ţi-o aduc eu cum nici că te-ai gândi.
— Daţi-i ce cere, zise împăratul.
Dihania bătrână opri carul sub salcie şi începu să se văicărească, de hoaţă ce era.
— Vaaai! vai! Păcatele mele. Că mult mi-e foame. Şi pustiii de ochi m-au lăsat. Cum să fac eu mămăligă! Vaaai! vai!
Şi puse câteva găteje şi dădu s-aprindă iasca, dar izbi cu amnarul în unghii.
— Nu aşa, mamă, zise fata din salcie, făcându-i-se milă.
— Da'. Cuuum, mamă? Nuuu văd, mamă. Că m-au lăăsat pustiii de ochi.
Şi pirostriile le puse cu picioarele în sus, căldarea o răsturnă cu gura în jos, mălaiul îl turnă alături de sită.
— Nu aşa, mamă, nu aşa, zise fata cu părul de aur.
— Da'. Cuuum, mamă? Nuuu văd, nu văd. Dăă-te jos, mamă. Fiiie-ţi milă de-o biată bătrânĂ. Făără ochI. Făără vedere.
Fata se dete jos din salcie. Aprinse focul. Puse de mămăligă şi-i întinse masa.
— Ţine-mi de urât, bunico, zise dihania, şi gustă şi dumneata, cucoană bună şi blajină, din peştele meu.
Fata o ascultă şi mâncă cu poftă peşte sărat. I se făcu sete.
Baba îi întinse un pahar de vin, două, trei, până o ameţi ş-o culcă în poală, să-i caute în cap, „c-aşaaa se cade la cucoanele mari”.
Pe biata fată o fură somnul şi adormi tun. Bahniţa o puse în car şi, bătând să omoare boii, o aduse la tronul împărăţiei.
Când se deşteptă fata, plânse ce plânse, până ce se mângâie, că împăratul o îmbrăcă în mătăsării, o plimbă în caleşti şi-i făcu toate voile.
Dar n-apucă nici să aibă un cucon, şi, într-o zi, o altă haină de cioară se furişă pe lângă ea şi-i şopti în ureche:

— Măria-ta, măria-ta, o să naşti un copil mut şi orb, că te-a fermecat ţiganca care te-a robit. Vino cu mine în grădină, să te descânt.
Împărăteasa se înduplecă. Ce făcu, ce drese, ţiganca o adormi cu capul în poala ei. O tunse frumuşel de podoaba părului, se tunse şi pe ea de părul ei de porc şi, cum îşi puse acele cosiţe, ca nişte beteli de aur, pe loc se şi prinseră, ş-o şterse p-aci încolo.
Iar împărăteasa rămase cu capul pe iarbă.
Când se deşteptă şi se văzu tunsă, plânse până ameţi şi plecă pe drum, încotro or duce-o picioarele.
Când îşi văzu împăratul prămatia de împărătească, neagră tăciune, spaima copiilor, crezu c-a pârlit-o soarele, după cum spunea ea, că n-avea ce să-şi facă capului văzând-o cu pletele de aur.
Împărăteasa adevărată luase lumea în cap. Pe drum întâlni un călugăraş, îi dădu veşmintele ei şi îi luă rasa şi caucul lui. Plecă înainte şi ajunse la stâna împărăţiei. Acolo, la un foc cu vâlvătăi, baciul şi ciobanii spuneau ghicitori, care de care mai împeliţate.
— Ia spune şi sfinţia-ta una, părinte călugăraş, îi zise baciul.
— Să spun, de ce nu, dar ghicitoarea mea e cu legătură mare. Dacă veţi ghici-o, să-mi luaţi rasa şi caucul, dacă nu, să vă iau eu turmele de oi.
— Bine, răspunseră ciobanii.
Călugăraşul deschise gura şi zise:
— Din pulpă născută, pe claie-aruncată, de vultur răpită, de baba robită, la domnie-ajunsă, de ţigancă tunsă, călugăraş mă făcui.
O fi tunsă. O fi rasă. Că hâr. Că mâr. Ciobanii nu ghiciră, şi călugărul le luă turmele de oi şi-i lăsă cu buzele umflate.
Călugărul merse ce merse şi ajunse la cirezile şi la hergheliile împărăteşti, şi iar se legă cu ghicitoarea şi luă şi cirezile, şi hergheliile.
Şi porni mai departe.
Atunci, dădură năvală ciobanii, văcarii şi herghelegiii la împăratul şi-i spuse că un călugăr, frumos de pică, c-o

ghicitoare, le-a luat turmele, cirezile şi herghelиile, ş-a pornit cu ele, tânguind mai mult ca o femeie decât ca un călugăr.
Pe loc împăratul porunci la doi cetaşi să întoarcă călugărul din cale, ca să-i spuie şi lui ghicitoarea pe care nimeni nu putu s-o dovedească.
Când se înfăţişă călugărul, toţi rămaseră înmărmuriţi de frumuseţea lui şi se uitau lung, dându-şi ghiesuri:
— Da' unde-i sunt mustăţile?
— Da' n-are barbă?
— Uh! ce ochi!
— Păcat că e prea gros!
— Păcat că e călugăr!
— Ei, rogu-te, părinte călugăraş, zise împăratul, şi nu-şi mai lua ochii de la el, ia spune-ne şi nouă ghicitoarea cu care ne-ai luat avuţiile. Călugărul începu:
— Din pulpă născută, pe claie-aruncată, de vultur răpită, de baba robită, la domnie-ajunsă, de ţigancă tunsă, călugăraş mă făcui.
— Cum? cum? Mai zi o dată.
— Dă-l încolo de hoţoman! Ce te uiţi în gura unui şireT. Zise cioara de împărătească, albind ochii în cap. Împăratul îi întoarse spatele supărat, şi iar la călugăr:
— Mai spune, tată, mai spune o dată ghicitoarea.
Părintele călugăraş mai spuse o dată ghicitoarea şi, pipăinduse cu binişorul la cingătoare, începu să cânte:
— Copilaşul mamei, dormi şi nu mai plânge, că rasa nu strânge; că rasa-i de jale nu pentru matale; caucul nu-i greu pentru capul tău, nici pentru al meu.
Barbu Delavrancea Aşa cântă şi-şi azvârli caucul din cap, iar din creştetul capului pân' la brâu se desfăcură valurile de păr mai strălucitoare ca lumina soarelui.
Împăratul îşi cunoscu pe adevărata lui împărătească, îi dădu în genunchi şi-i plânse pe iminei.
Dar ca o fiară se răsuci pe loc şi, umflând pe cioara haină, care se gogoţase pe tronul împărăţiei, porunci ca iataganele s-o hărtănească, găilor s-o dăruiască şi vântului s-o risipească.
Şi încălecai pe-o şa şi vă spusei d-voastră aşa. Şi încălecai pe-o.”

— Ho! Ho! oprea la basma, tată Doroftei, că mai sunt p-acilea şi fete mari, zise Ţuguia. Şade rău. Nu fi slobod la gură. Aici nu e cumetrie cu chef şi cu lăutari.
— Aide, treacă-meargă ş-asta de la mine, mormăi Doroftei, să isprăvesc fără isprăvit, deşi mă ciupeşte gluma de limbă parc-aş fi luat în gură un furnecai întreg.
— Tată Doroftei, dar baba şi unchiaşul, dar vulturul ce s-au făcut? întrebă un copilandru care ascultase pitulat după Marica.
— Aci fuseşi, ciufule? răspunse bătrânul. Nu mai poţi după poveşti şi basme; copiii se joacă, şi tu pândeşti vorba cu urechile ciulite. O să visezi la noapte şi iar o să deştepţi pe mă-ta din somn. Dar cine poate să răspundă la ce întrebi tu? O să ajungi rău, că prea vrei să ştii multe! Aşa e basmul. Baba, moşul şi vulturul or fi crăpat de dor, şi pace bună!
— Mamă, mi-e foame, hai acasă, zise un alt copil, ca de patru ani, şi se plecă la urechea mă-sei şi-i şopti încetinel.
— Ce ţi-a spus, mamă Floare, spune drept! întrebară câteva fete mari, râzând să se prăpădească.
— Uite, băiat mare, şi cere ţâţă, aţi mai pomenit una ca asta?
— Bravo! nu ţi-e ruşine, flăcău de însurat, şi adormi cu botul în sânul mă-tei.
— La şcoală, nu la ţâţă! Nu ţi-e ruşine!
— Să-ţi pui sabur, zise Doroftei.
— Am pus şi l-a spălat, răspunse Floarea.
Iar copilul, ruşinat, fugea plângând spre casă, ne-ndrăznind să se mai uite îndărăt.
Scăpătase soarele. Adierea clătina frunzele castanilor. Copiii, aprinşi la faţă de zbenguială, se adunau unul câte unul, lăudânduse fiecare că pe el nu l-a luat „mama-gaia”, pe el nu l-a tăiat „hâra” şi nu l-a făcut porcar, că nimeni n-a fost mai grozav ca el în tot jirul.
În depărtare se-auzeau pocnete de bice. Erau grânarii. Sărbătoarea i-apucase pe drumuri.
Se sculară cu toţii de la umbra castanilor ş-o porniră în cârduri spre casă. Bărbaţii, tăcuţi, gândindu-se pe-a doua zi. Femeile vorbeau de leacuri.

— Aş! Untul de sunătoare nu e aşa de bun pentru bube, tăieturi şi zgaibe ca pătlagina.
— Foile de leandru, oricât le-ai fierbe în apă sărată, tot mai bună e ţintaura pentru friguri.
— Socul, macul, salcâmul şi coada-şoricelului sunt pentru tuse.
— Pânza de păiajene dezumflă obrinteala.
— Aş! orce umflătură e mai bine s-o moi, s-o răsufli cu abureală de bozii, cu ceapă coaptă şi cu oblojeli de lipan.
— Pe Ancuţa, gropăreasa, a aruncat-o în apă rece, şi parcă i-a luat cu mâna lungoarea.
— Cătană şi-a descântat dălacul, şi l-a stropit cu apă ne-ncepută, fermecată de vestita Trandafiră, şi degeaba, a trebuit sa se ardă cu o muchie de bardă înroşită, altfel nu scăpa.
Aşa mergeau agale, spunând fiecare ce-o tăia capul. Şi sănătate, mulţumire, veselie.
A doua zi le aştepta lucrul, de dimineaţa până seara, şi ele îl aşteptau cu drag.
Copiii zburdalnici goneau înainte, cântând, fluierând şi aruncând cu bulgări „care mai departe”. Cei cu praştia şi-ascultau piatra cum piuia, ca un glonţ scăpat din carabină. Începuse a însera.
Între vis şi viaţă Cu toţii începură să azvârle căciulile în vânt, cântând:
— Liliac, liliac, trage noaptea la conac!
Din cloponiţa bătrână hop o data! hop de două, pân' la nouă.
Liliecii dacă scapă sub căciulă fac calpacă.
Mândreţea de-odinioară.
ZOBIE Găinuşele bâzâiau, zburând greoaie, şi copilele alergau după ele să le prindă cu şorţul. Licuricii şi-aprindeau scânteile de argint.
Şi acea linişte adâncă, întinsă peste toată mahalaua, aui de ţipetele copiilor când zăriră primul liliac care gonea, cotiş, de-a lungul uliţelor.
De-atunci tot să fi trecut cincisprezece ani, şi pe-aceeaşi streaje am intrat, pe-aceeaşi cărare m-am strecurat, şi n-am mai văzut De-a lungul tufăriilor dese şi verzi, printre plute bătrâne, sălcii tunse şi scorburoase, Râul Târgului îşi răsfiră apele pe minunata

sa albie, în fâşii şerpuite, reci şi străvezii, că îi numeri petricelele rotunde rostogolite la vale.
Morile vuiesc pe malul stâng, învălmăşind în spiţele roatelor talazurile albite de spuma ce fierbe şi se sparge de bolovanii de piatră.
Peste hălăciuga de verdeaţă, copacii de la moara lui Crasan.
Mai sus decât clădirile oraşului, aşezată în lungul şoselei, stă neclintită turla lui Negru-vodă1.
De-o parte şi de alta, dealurile smărăldii se încovoaie şi, depărtă ndu-se, se prefac în muscele, muscelele se azvârlă în munţi năprasnici cu creştetele brăzdate de puhoaie şi pârlite de arşiţa soarelui.
Şi munţii, încălecând unul peste altul, ceafă pe ceafă, se amestecă la hotarele ţării în albăstrimea cerului.
Acolo, pe creştetele Craiului, Cetăţuii şi Păpuşii, vulturii cuibează puii şi-i reped la vânat. Şi când cad ţintă la pământ, par nişte gloanţe trimise din senin. Firea vieţuitoare se mişcă ca o secătură în aşa mândreţe, minunea minunilor, podoabă răsărită din pământ, din iarbă verde, care trezeşte şi întunecă mintea, înalţă şi sugrumă orice licărire a gândului.
Dacă frumuseţea naturii deşteaptă închipuirea, bogăţia ei năbuşeşte orice tresărire a omului. Când ea nu-şi mai stăpâneşte uriaşele minuni, omului îi răpeşte mintea, îi fură măreţia inimii.
Deschizându-i belşugul sânului, îi răpeşte bogăţia minţii.
Peste ce-a făcut natura de prăpăstios, numai geniul şi prostia stăpânesc.
Aici numai pătrunderea fără seamăn şi neghiobia fără pic de înţeles pot pridid i. A stăpâni sau a nu înţelege e singurul mijloc de-a nu suferi. A pricepe tot sau a nu te sinchisi de nimic, aceasta e singura taină a vieţii.
Pe zăblăul verde al platoului Bughea, bubat de muşuroaie şi întins ca o velinţă zbârcită, merge de-a-nboulea Zobie guşatul, ticălosul şi batjocora oraşului.
Capul lui mare ca o baniţă se rezemă pe-un gât înfundat în umeri. Picioarele şi mâinile-i cată anapoda. Faţa, lată şi

scofâlcită, la fiece pas se strâmbă. Iar guşele, înflorite ca la un curcan, şi le-
1 Cetate şi schit în satul Băbeni-Muscel.
103 aruncă pe spate, şi le mişcă moale şi gras în mersul lui şontâcăit pe piciorul drept.
Ochii adormiţi nu spun nimic. Buza de jos se răsfrânge pe bărbie. Pieptul dezvelit e blănit cu păr roşcat, ca de vulpe.
Zdrenţos, murdar, desculţ, cu părul capului viţioane, sărac, idiot şi liniştit, Zobie îşi deapănă alene picioarele, fără a şti încotro.
Zorile şi-au desfăşurat apele lor portocalii. Oraşul doarme sub poalele platoului.
Zobie, rezemat în ciomagul său neted şi galben, îşi ţine drumul întovărăşit de un copil, ca de vreo opt ani, bălai, cârlionţat, îmbrăcat într-o cămaşă petic de petic. Copilul ţine în braţe un pisoi cenuşiu cu cercei roşii în urechi.
Mirea, sărac de tată, n-are altă mângâiere decât pe nea Zobie.
Cu el se-nţelege. Cu el şi cu pisoiul. Şi când mă-sa îi caută, adesea îi găseşte ghemuiţi unul peste altul. Guşatul orcăie cu faţa în sus. Pisoiul, lipit de fruntea lui îngustă, toarce caierul său neisprăvit. Copilul stă lângă acest sân zbârcit şi negru ca pământul.
— Nea Zobie, îi zise copilul apucându-l de braţ, nea Zobie, ei, ce frumos e cerul de Sfântul Ilie! O să avem câştig!
— Aba-abu! aba-abu! îi răspunse guşatul, netezindu-l uşurel pe frunte, şi-i arătă pisoiul din braţe, care dormea cu picioarele împletite şi cu gâtul răsfrânt în sus.
— Nea Zobie, azi n-o să plouă ca ieri. Şi să cerem la cucoanele cu betele de argint. Ele mă mângâie şi au mâinile ca puful. Ştii că mie-mi plac? Sunt frumoase şi se poartă ca noi. Ai, nea Zobie? Ai?
Guşatul dădu din cap. Se uită la Mirea, şi faţa i se deschise. Îşi aruncă ochii spre răsărit. Şi cerul, subţiindu-şi aurul, părea ca o pieliţă de argint cald. Iar şirul muscelelor, din Nămăeşti până la Măţău, ca un talaz cernit, acoperit cu păduri mărunte, creţe şi pitulate la pământ.
Ochii săi mici se crăpară. Zbârciturile feţei plecară spre tâmple.

Nările nasului i se deschiseră şi, înviorându-se în obraji, începu să alălăie un cântec înfiorător.
— A, la, la, la, lu, la, lu, la, lu!
Mirea începu să ţipe ascuţit, vesel de cu ziuă de ce-o să câştige de la cucoanele lui cu mâinile moi ca puful, cu ochii blajini, cu zâmbetul pe buze.
Şi juca în jurul guşatului, tremurând de răcoarea dimineţii. Şi Zobie cânta mereu, arătând cu ciomagul spre soarele care se aprinsese în vârful munţilor.
În toată liniştea surdă a platoului nu se-auzea decât glasul ascuţit al copilului şi jalea veselă a lui Zobie.
Era un fel de înfrăţire ciudată între scălămbăiarea guşatului şi cântecul bezmetic al lui Mirea.
— Nea Zobie, şi-o să bei rachiu când ne-om întoarce pe înserate la Bughea, că o să-mi dea de cheltuială fata aia blândă, blândă, care mă-ntreabă mereu cum mă cheamă? şi pe mama cum o cheamă? şi tata când a murit? şi unde dorm eu? şi cu cine mă culc?
Guşatul îi morfoli obrajii, vroind să-l sărute. Pisoiul se deşteptă şi se întinse lung în picioarele de dindărăt.
— Bade Bie, o să-mi dea gologani fata aia, că-mi dă în toate zilele. Că e cu părul ca fumul şi cu ochii albaştri. Şi e mititică şi bună. Şi mă întreabă dacă plâng, dacă o să mai vie tata, dacă mi-e dor de el şi dacă-l visez noaptea.
— Bu, a! ba! îngână Zobie, împleticindu-se pe picioare.
Era vesel. Erau numai ei trei. Aşa înţelegea viaţa guşatul. Obrajii săi întunecaţi i se luminară. Soarele, revărsându-şi întreaga sa lumină şi căldură, le îndulci viaţa. Mirea începu să întindă de ciomagul lui Zobie, iară el, clătinat pe picioare, zâmbi. Şi câteva lacrimi, cotind după scofâlciturile feţei, îi alunecară la vale.
Când ajunseră în muchia Gruiului, se aşezară jos ca să se odihnească.
Negustorii începură a zărvăi ducându-se spre târg. Câţiva copii sunau din fluiere. Cocoşii s-auzeau la întrecere dintr-un cap până la celălalt al oraşului. Râul Târgului şopotea în matca sa, şi morile vuiau parcă le-ar fi luat cineva la bătaie.
Guşatul îşi luase copilul în poală. Mirea vârâse pisoiul în sân.

Şi basmele începură, ca la fiece popas obişnuit.
— A-ba, a-ba, a-bu, a-ba.
Aşa ştia Zobie să povestească ce-i trecea prin minte. Şi privirea i se încrunta parc-ar fi văzut sânge înaintea ochilor. Mâinile uscate se înfigeau în cămaşa copilului, care asculta înmărmurit.
— Şi l-a sorbit Mama-Pădurii, nea Zobie, nu e aşa? îngâna Mirea.
— U! u! răspunse guşatul.
Veselia îi străluci în luminile ochilor. Îl înţelesese cineva pe pământ, şi el numai atâta vroia.
Apoi ridică pumnii încleştaţi în sus, îi trânti jos, scrâşni din dinţi, strigând îndesat: „He! he!”
Copilul, cu ochii căscaţi, în loc să se sperie, îi răspunse liniştit:
— Şi pe Mama-Pădurii. Făt-Frumos a ucis-o cu paloşul.
Zobie-şi sfârşi povestea şi-şi mângâie prietenul. Buza de jos se frângea pe bărbie. Scuipatul i-aluneca în creştetul copilului.
La urmă se sculară de jos mulţumiţi şi-o porniră spre târg.
Mirea-şi netezea pisoiul, îndrugând:
— Şi era o fată de împărat, frumoasă-frumoasă.
Şi mergea Zobie bombănind o limbă pe care nimeni nu o înţelegea.
Capul, greu şi mare, i se clătina pe umeri. Obrajii scofâlciţi atârnau în jos. Ochii i se duseseră în fundul capului. Nasul său, turtit şi lat, cu nări răsfrânte şi adânci, îi răpea orice asemănare de om.
Rezemându-se de ciomag, târându-şi piciorul drept, moale de la gleznă, se ducea cu sacul gol la spinare şi se întorcea greoi, să-l vadă pe Mirea ce-i păşea în urmă cu pisoiul în cârcă.
Cum ajunseră în dreptul Bărăţiei, copiii de pe drumuri îşi făcură cu ochiul, asmuţindu-se asupra guşatului.
— Ho! Ho! uite şi Zobie, frumuşelul maichii!
— Miau! miau!
— Huidu-ho! potca pământului!
— Hâr, ho! pe el, mă!
Şi unii azvârliră asupră-i cu coceni, alţii cu cartofi şi cu paie leoarcă de apă, adunate din canalul oraşului. Iar Viezure, cel mai nebunatic, îi apucă, în fugă, ciomagul şi îl smuci, dând un chiot. Ciomagul îi căzu cu zgomot şi se rostogoli pe pietre. Zobie se

clătină pe picioare. Se plecă binişor. Şi când se ridică ameninţător, orcăind ca o fiară rănită, copiii se împrăştiară.
— Blă! ablă! na, na, ablă!
Aşa înjura Zobie. Ochii i se zăreau, sub sprâncenele de carne, galbeni, umezi şi acoperiţi cu firişoare de sânge. Scrâşnea din dinţi şi mesteca, ducând mâna stângă la gură, parc-ar fi vrut să-şi mănânce duşmanii care îl necăjeau în fiece dimineaţă. Scutură din cap.
Viţioanele de păr ca de capră i-acoperiră faţa. Şi porni înainte, luând pe Mirea de mână. După dânşii iar se adunase droaia de copii. Şi-i ameninţau care cu vorba, care cu bulgări, ba câte unul mai sprinten se repezea ca un şoim până sub zdrenţele lui Zobie şi-l înhăţa de hartanele zăbunului, opintindu-se să-l dea pe spate.
Guşatul se învârti în loc, ridică ciomagul şi căscă gura, încât i se văzu omuşorul. Dar nu putu bâlbâi nimic. Se umflă în gât.
Guşa sa roşie îngălbeni, şi tot sângele îi năvăli în obrajii veşteziţi.
Se împletici, oftă şi plecă plângând.
— Ce au ei cu noi, nea Zobie? zise Mirea, sfiindu-se de bulgării ştrengarilor.
Şi în jalea guşatului se amesteca mânia cu un fel de rânjet.
Jelea a milă, a mângâiere, ridicând din umeri. Aci semăna unui câine care visează şi latră, aci unei bătrâne care leagănă un copil mic şi ululuie ca să-l adoarmă.
Cercă să fugă, strângând pe Mirea de mână, dar se opri, temându-se să nu cadă. Şi începu a-şi bate piciorul drept.
— Lasă-l, nea Zobie, îngână Mirea, ce-ai cu el?
Ajunseră, în sfârşit, cu chiu, cu vai, în târg. Negustorii începuseră a zărvăi şi a-şi rândui marfa. Lumea bucureşteană, leneşă, ca de obicei, nu se sculase încă. Soarele se ridicase ca la două suliţe şi scânteia pe cerul fără pic de nori, ameninţând să zăpuşească oraşul
107 cu arşiţa sa. Carele cu stambă, cu zeghii, cu cioareci, cu flori de târg, cu lăzi şi tronuri, şi câte şi mai câte, descărcau în pripă, căci Sfântul Ilie, în anul acesta, făgăduia minunea minunilor. Câţiva ovrei, veniţi din Piteşti, graşi şi rumeni,

vorbeau repede, încurcat, şi-şi spuneau mulţumiţi, „gheşefturile” din preziuă.
Când Zobie şi Mirea intrară sub şirul umbrarilor, încredinţaţi că se vor odihni de gălăgia nebunilor care le aţineau drumul, negustorii se uitară urât la dânşii.
— Aţi venit cu noaptea în cap, cerşetorilor!
— Toată ziua, bună ziua, milogilor!
— Ai, cărăbăniţi-vă! N-are omul să se mişte de voi!
— La o parte, că v-arunc troaca asta în spinare!
Aşa-i primiră şi negustorii. Bietul Zobie nu-şi mai găsea loc.
Şi gonit de un ceaprazar, înjurat de un toptangiu, huiduit de un pantofar, îmbrâncit de un grec care vindea coase şi securi, căzu pe brânci. Se sculă bombănind. Luă pe Mirea de mână şi ieşi din târg, vroind să aştepte, pe podul dinspre Flămânda, sosirea cucoanelor şi fetelor mari, care, oricât, sunt mai frumoase şi mai cu milă de sărmani.
Acolo, rezemat de laţele podului, se uită c-o privire tâmpită la apa limpede din Râul Târgului, ce curgea liniştită, zuruind pietricelele în matcă şi ocolind în şuviţe argintii burţile de pietriş. Dar aci îi încolţi din nou ştrengarii de copii. Se aşezară pe două rânduri, la cele două capete ale podului, şi începură a-i ochi cu pietre. Înaintând ca două armate – comandate de câte un căpitan cu chivără de hârtie – îi strângeau la mijlocul podului.
Zobie începu a striga. Mirea se vârî în el, ţinându-şi cu amândouă mâinile sânul în care se frământa pisoiul speriat.
Deodată se-auzi glasul unuia din cei doi căpitani strigând: „Iureş!” Şi se năpustiră cu toţii asupra lui Zobie. Îl întinseră de zăbun, îl îmbrânciră, râzând să se prăpădească de spaima idiotului.
Unul îi răpi sacul din spinare. Altul îi puse piedică. Altul îi dete cu nuiaua peste obraz.
Zobie urla, învârtind ciomagul pe deasupra capului. Ochii săi

erau ca două picături de sânge. Fălcile îi tremurau şi buza de jos i se lungea din ce în ce. Mirea începuse să plângă.
— Ce aveţi cu el! Ce aveţi cu noi! Nu v-am furat nimica! Cătaţi-vă de drum!
În învălmăşeala aceea guşatul izbise pe vreo câţiva cu ciomagul.

Lupta se înverşunase. Cel mai în vârstă dintre copii îl apucă, pe la spate, de mijloc, şi-l trânti cu faţa în sus. Mirea căzuse lângă el. Iar ceilalţi se porniseră droaie asupra lor. Pisoiul miorlăia în sânul lui Mirea. Un copil îl înhăţă de coadă şi, învârtindu-l de câteva ori, îl azvârli în râu.
Zobie se zvârcoli. Aruncă cu mâinile şi cu piciorul stâng în sus. Faţa i se învineţi. Cu gura căscată, căută să muşte, şi, când văzu pe unul din ei trei azvârlit în râu, îşi ieşi din fire. Închise ochii şi izbi în toate părţile cu pumnii încleştaţi. Urletul i se înăbuşi de copiii care veniră valvârtej asupră-i. Răsuflarea lui era o orcăială care se stingea din ce în ce.
Dar deodată, de sub acel morman ce colcăia, se-auzi un ţipăt ascuţit. Copiii, de spaimă, se rostogoliră unii după alţii şi într-o clipă o rupseră la fugă.
Guşatul se sculă de jos. În mâna dreaptă strângea cât putea gâtul lui Mirea, care înţepenise, cu limba scoasă afară, cu ochii albi în cap şi cu două şiroaie de sânge de la nas până la poalele cămăşii.
Când Zobie se dezmetici şi deschise ochii asupra copilului, începu să tremure. Căzu jos. Se tăvăli pe grinzile podului. Îşi rupse cămaşa de pe el şi, vârându-şi degetele sângerate în gură, îşi muşcă pielea uscată de pe ele.
Procurorul însoţit de poliţaiul oraşului îl găsiră într-o văgăună adâncă de sub poalele Măţăului. Lungise trupul mort şi alb al copilului, îl împodobise cu flori şi-i jelea la cap, fără strop de lacrimă în ochi. Era un fel de cântec, o legendă tristă, o poveste de nebun şi de părinte.
Între vis şi viaţă A trebuit să-l lege ca să-i poată lua trupul copilului.
„TRUBADURUL”
Şi gângâia mereu: „U, lu, lu! ah! lu, lu!”, fără a se îngriji de cei care veniseră să-l ridice.
Prieteni din liceu, sfârşeam anul al doilea de facultate. Ceata noastră era un amestec de la Drept, de la Ştiinţe şi de la Litere.
Unii, trecând examenele de Drept, urmau cursurile de la Ştiinţele fizice; alţii, distingându-se la Matematici, răsfoiau

tomurile lui Mourlon1, ca să susţină, cu mai multă înverşunare, că Dreptul nu este o ştiinţă.
„Trubadurul” – cum îl porecliserăm noi – trecuse examenele de latineşte şi de greceşte. Dezgustat de literatura veche, aruncând pe Leopardi sub cuvânt că prea e trist, purta în buzunarul unei haine măslinii poeziile lui Giusti2 şi urma la anatomie şi fiziologie cu o patimă nefirească şi cu o scârbă ascunsă.
De cum începea luna lui mai, pentru noi încetau cursurile academice.
De la rontul al doilea înainte, ogoarele se întind verzi, îmbrăcate în orz aspru, trifoi creţ şi ovăz orbotat cu grăunţe care se clatină pe firişoare la fiece adiere. Ne-ar fi fost peste poate să mai ascultăm acţiunea pauliană3, sărurile cuprului, funcţiile ficatului şi perechile de pârghii.
1 Claude Etienne-Frédéric Mourlon (1811-1866), jurisconsult, avocat şi profesor de drept.
2 Giusti Giuseppe (1809-1850), poet italian. A scris mai ales satire, printre care Dies irae, împotriva lui Francisc I, regele celor doua Sicilii, între 1825 şi 1830.
3 Acţiunea pauliană – dreptul creditorilor de a ataca pe debitorul care, prin înşelăciune, a sustras şi înstrăinat bunurile, fără să-şi achite datoriile.
Ne înţelegeam instinctiv. O pornire vagă ne prevestea, disdedimineaţă, călătorie.
Soarele cald de pe cerul limpede, bâzâitul albinelor şi tolăneala căţeilor de sub streşinile caselor însemnau golirea buzunarelor de hârtie şi de creioane, lipsă de dreptul roman, odihnă descriptivei, pace determinanţilor şi să ne vedem sănătoşi infiniţilor mari şi mici.
Fiecare din noi înfăşura în batiste şi ziare de-ale gurii pe o zi.
Şi astfel, unii cu brânză şi pâine, alţii cu ouă fierte şi smochine, alţii cu portocale şi sardele, iar Trubadurul cu o năstrapă, moştenită de la bunică-sa, ne întâlneam pe treptele Academiei, în faţa statuii lui Mihai Viteazul.
Destul era să zică unul din noi „Haidem!”, şi câteşicinci o porneam spre Şosea, tăcuţi, cu capul în jos, sfioşi, pe Podul

Mogoşoaiei, şi abia aşteptând să ieşim odată la câmp, căci bănuiam noi că în capul vreunuia se ascunde vreo problemă socială, literară ori politică; sau ne aşteptam ca, de la rontul al doilea încolo, Trubadurul să ne cânte ceva nou, pe cuvinte şi melodii improvizate, triste, fără şir, dar profunde şi ciudate.
Dacă eu n-aveam alt merit decât dragostea de ceilalţi şi prietenia tuturora pentru mine, acest merit ar fi prea mic când e vorba de tovarăşii mei.
Revoltaţi contra şcolilor, cârtind contra profesorilor, nesăţioşi de studii, cercetând împreună toate greutăţile ştiinţei, răsfoind ultimele descoperiri, veghind nopţile de iarnă pe formule algebrice şi pe operele criticismului modern, aceşti fraţi de studii şi de viaţă deveniseră, înainte de vreme, nişte capete culte şi severe, pentru care nimic nu era străin cu desăvârşire.
Cel mai tânăr era de douăzeci şi unu de ani. Slab, palid, cu capul mare şi tuns mărunt; ochi negri şi vii, gene lungi şi lucioase.
Nervos şi totuşi stăpân pe mişcările lui sufleteşti. Cel mai neîndurat analist în viaţa de toate zilele şi în daraverile ştiinţei.
Despicând şi clasând orice problemă, pentru el, orice corp, ca şi orice adevăr ştiinţific era un tot al unor părticele de viaţă şi de
111 valori. Vrăjmaş al paradoxelor, în el se încarnase metoda de-a izbi mai întâi în forma dinafară sub care se înfăţişa o controversă; odată cântărite cuvintele dintr-o cugetare şi problema redusă la subiect şi predicat, începea a dumica ideea în sine.
Ceilalţi, pe vrute, pe nevrute, erau târâţi pe această cale „pozitivistă”, cum îi ziceau unii, „sigură şi omenească”, cum îi zicea el.
Şcolile, în ştiinţă? Nişte gogoriţe. Sistemele? Basme. Iar arta, mângâiere pentru săraci şi modă pentru bogaţi. Veşnic nemulţumit cu formulele sale, ar fi dorit să aibă vreme ca să studieze „societatea noastră egoistă, săracă, leneşă, fudulă, sceptică, incultă şi nemiloasă”. Pentru cei mici şi umiliţi, un adevărat amic, neîmpăcat contra „utopiştilor nebuni”, care, vroind să le dea prea mult, s-au ridicat pe umerii lor şi nu le-au dat nimic.

Dintre noi, cel pe care îl iubea mai mult era tocmai vrăjmaşul metodei sale. Pentru acesta analiza era un mijloc, adesea fără nici o importanţă. Vederile generale, dragostea sintezei şi-a sistemului erau puterea şi mulţumirea lui. Puternic şi violent, o discuţie de mai multe ore o închidea într-o frază largă şi vârtos aşternută.
Cât pentru neînţelegerile sociale – deosebiri de stare, de naştere, de inteligenţă şi de trepte – erau o greutate închipuită, căci toate pe lume sunt bine şi armonic; tot ce poartă pe umeri un popor e drept să poarte; formele sociale şi legile, dacă nu le dărâmă, le merită.
Al treilea era blând şi îndurător, în toate neînţelegerile zgomotoase, din cauza limpezii sale convingeri că nimic nu e sigur.
Tot e „probabil”. Chiar dovezile matematice ţin adesea de nişte valori virtuale ce par valori reale, căci satisfac anume serii de probleme.
De câte ori nu ne zicea surâzând:
— Dacă argumentele voastre ar avea vreo greutate reală şi hotărâtoare, ar trebui ca ele, turnate în oricare creier şi pe deplin înţelese, să nască aceeaşi convingere ca şi în voi. Eu înţeleg, rând pe rând, tot ce-mi spuneţi despre Auguste Comte; am citit cu voi aceleaşi comentarii, nu schimb nimic din toate argumenBarbu Delavrancea 112 tele – aş putea să le repet chiar cu aceleaşi cuvinte, ce dovezi pot să vă dau că le înţeleg? – şi cu toate acestea mi se pare falsă calea pozitivismului. Se vede că un mare adevăr, la trecerea sa din natură în noi, nu se supune la aceeaşi lege generală. Şi nu e adevăr care să fie perfect identic în toate capetele; dovadă despre aceasta e că în vreme ce acest adevăr rămâne în stare de abstracţie, oamenii se înţeleg, iar când e vorba să-l aplice, acelaşi adevăr se preface în fapte deosebite în parte, ba chiar pe de-a întregul deosebite.
La asemenea cuvinte, ironia celorlalţi sfârşea prin a-l întreba:
— Duminica trecută ai fost la biserică? Ce evanghelie se citea?

Ce cazanie? Tu ai fi în stare să zici „poate” când ar veni vorba despre sf. Ştefan, care a înverzit nucul uscat al văduvei.
El, fără a se sinchisi, râzând voios de glumele noastre, ne răspundea:
— Şi de ce nu m-aş duce? Fiecare om poartă într-însul copilăria sa, micşorată, ce e drept, înghesuită de atâtea impresii şi idei noi. Pentru ce – când nici mie, nici altora, nu fac nici un rău – să nu-i fac ei plăcere ascultând o parabolă? Care din noi înţelege ce simte când ascultă o elegie de Chopin sau de Heine? Şi ascultaţi; şi vă face plăcere. Afară numai dacă n-aţi amesteca ce simţiţi cu ce înţelegeţi şi socotiţi că în om tot e conştient, că tot se poate pune în formule algebrice. Sunt sigur că voi, dacă aţi descompus un acord în do, mi, sol, credeţi că aţi înţeles ce aţi simţit când aţi auzit acordul. Discutaţi dacă o linie dreaptă la infinit este o curbă închisă şi nu vă daţi seama cum omul a ajuns la ideea de unul şi de mai mulţi.
Cu asemenea început de discuţie, într-o zi, ajunseserăm în şoseaua care duce la Băneasa. „Scepticul” ducea la braţ pe Trubadur.
— Să cânte Trubadurul! Altfel, burduful cu paradoxe o să ne ameţească.
— Ba nu, mai bine să ne spuie câte ape de culori vede el în pieliţa albăstrie a cerului.
— Să mai zică o dată legenda de alaltăieri cu Fata gândului, „de care când te-ai fi apropiat ai fi îngheţat sloi”.
— Nu, nu, răspunse Trubadurul, cătaţi în ochii mei şi veţi vedea dacă-mi arde de basme.
Pe sub pielea lustruită a obrajilor lui se răsfirau, ca o reţea vânătă, firele vinelor. Gura mică, cu nişte buze subţiate, ca un arc tras cu creionul pe hârtie albă. Ochii verzi dormitau sub pleoapele moleşite, şi părul negru i-atârna în talaji cu lumini argintii pe spetele înguste.
— Iar ai visat.
— Iar n-ai dormit ast-noapte.
— Aşa e. Era o lună, către miezul nopţii, că ai fi citit la lumina ei. Şi cu firea lui, pe-aşa lună.

— Ei, nu ştiţi nimic, răspunse Trubadurul. De trei zile mi-a rămas în nas mirosul morţii: rece, rânced, ceva de melc fiert, şi n-am izbutit să-l gonesc nici cu cel mai delicat miros, nici cu cel mai tare. Mă încearcă frigurile. Cânt cu vioara, şi ea răsună în coşul pieptului. Mi s-a rupt o coardĂ. Am crezut că a plesnit ceva de lângă inimă. De trei zile dorm câte zece ore. Mă deştept şi mi se pare că odaia cu cărţile e în vis. Mi-e frică să mă mişc.
Numai când mă spăl cu apă rece, încet-încet, se trezeşte în mine ştirea de viaţă, de mişcare, de lumină. Sunt obosit. Aş vrea să ne odihnim.
Sărirăm un şanţ plin cu buruieni înflorite, tăiarăm o pădurice de stejar, plecându-ne sub rămurile cu frunze late şi creţe. La umbra unui carpen voi Trubadurul să poposim.
Ne îngrijea soarta Trubadurului. Totdeauna fusese plăpând şi chinuit de vise, dar nu aşa de slab şi de deznădăjduit. Îl cocoloşeam cât puteam. Nici de bani, nici de casă, nici de cărţi el nu trebuia să se îngrijească. Ne era drag peste măsură. Durerea, ca şi veselia lui erau desfrânate. Nici tragedian, nici comedian n-ar fi putut să-l întreacă în mişcarea feţei, în privire, în mlădierea vocii şi în răguşeala în care îşi îneca glasul când vroia să-şi arate dezgustul.
Fiecare din noi îl întrebarăm, cu un fel de ceartă în glas:
— Ce e, ce ţi s-a întâmplat?
— Eşti copil. N-ar trebui să te lăsăm în voia d-tale.
— Ţi-am zis să te muţi cu mine. Se vede că nu ţii la nimeni pe pământ.
— Ba da, ba da, răspunse Trubadurul, ba ţin prea mult, dar mă iubeşte mai mult pământul decât voi toţi. Uh! şi rece, şi greu trebuie să fie! Voi nu ştiţi nimic. Nu puteţi înţelege pe deplin, bombăni el, plecându-şi capul pe genunchiul meu. Ar trebui să uitaţi tot ce aţi învăţat din cărţi, să nu mai fi văzut nimic pe pământ, şi acum, primul glas pentru voi să vă fie al meu, prima faţă să vă fie a mea, cea dintâi idee de viaţă să v-o pot da eu.
Numai astfel m-aţi putea înţelege. Altfel, orice v-aş spune se va izbi de cine ştie ce credinţă a voastră dobândită cu multă străduinţă. E greu să mă înţelegeţi fără să vă sfărâmaţi metoda voastră de-a judeca, de-a înţelege şi de-a simţi. Nu ştiţi nimic.

Nu ştiţi că de trei zile.
— Ei, ce e? ce ţi s-a întâmplat? ţi s-au înecat corăbiile pe Marea Neagră? Ţi-ai tăiat capul şi nu-l mai poţi lipi la loc? Ce e?
Ce primejdie? se răsti unul dintre noi cu un fel de necaz prefăcut.
— Mai rău, răspunse Trubadurul, strângându-şi obrajii în mâini. Să nu râdeţi. De trei zile mi-a rămas în nas mirosul morţii; rece, rânced, ceva de melc fiert. Şi-mi scorboroşeşte nările şi se duce adânc-adânc, până în fundul creierului. Eu, care vă spuneam cu ochii închişi toate ierburile; eu, care vă spuneam tot ce şopteaţi din depărtări de necrezut; eu, care vă ghiceam la doi kilometri, ori strâns legat la ochi vă deosebeam numai printr-o atingere de deget, acum, acest miros îmi omoară simţurile. Aud un sunet uscat, văd un trup alb şi întins pe-o masă de marmură şi parcă buricele degetelor mi se lipesc de-o mână uscată şi ţeapănă.
Închise repede ochii, zgârci mâinile, strânse pumnii, se îndesă în mine, şi un fior îl cutremură din tălpi până la creştet.
— Dar unde ai fost, omule? În veci n-o să-ţi vii în fire. Iar ai visat.
— La disecţie! răspunse Trubadurul, tresărind. Am văzut pe
115 masa de marmură o fată tânără, mai frumoasă ca toate poveştile mele. I-am deschis pleoapele. Ochii verzi. Semăna cu ele.
— Cu cine?
Ne privirăm lung, îndoindu-ne de mintea amicului nostru. De mult se furişase în noi o temere.
— Semăna cu elE. Şopti apăsat Trubadrul. De astă dată, numărul două m-a înşelat! Să vă spun. Nu mai pot ascunde. Să nu râdeţi.
Vocea i se stinse, începu să povestească: „Era un timp când viaţa pentru mine n-avea nici formă, nici culoare, nici înţeles. Mi-aduc foarte bine aminte că sugeam încă şi deschideam ochii mari fără a primi vreo impresie statornică.
Auzeam vorbe pe care le prindeam numai ca sunete. Păsările care se certau în desişul grădinii, strămchinile care hodorogeau pe masa rotundă, papucii care se târşâiau prin casa lipită cu pământ galben, ca şi cuvintele omeneşti mi-erau deopotrivă.

Câteodată, speriat fără să ştiu de ce, scăpam ţâţa din gură cu un fel de ţocnet gras şi dulce.
Numai atunci am fost gras, nesimţitor şi fericit. Mâncarea o găseam la nas, leagănul în braţele mamei şi o căldură de blană la sânul ei.
Eram cel din urmă copil. Adormeam totdeauna, ca pe puf, într-o troacă aşternută cu scutece vechi şi arse de atâţia copii care se odihniseră pe ele.
Voi, care aţi supt lapte străin şi v-aţi legănat pe braţe plătite, aveţi dreptate să nu înţelegeţi.
Când m-am săltat şi alergam prin grădină şi prin viile din apropiere, odihna şi somnul pieriseră cu cele dintâi cuvinte, cu cele dintâi dorinţe conştiente, cu prima vrere înţeleasă şi voită.
Îmi plăceau basmele, zisele din bătrâni şi mai ales întâmplările apucate de neamul meu. Nu m-ai fi luat pe-o împărăţie din poala bunichii; şi, în serile când fetele mari, cosând la gherghef, spuneau câte istorii toate, de m-ai fi bătut nu m-aş fi vârât în plapumă.
Încetul, pe nesimţite, creierul meu se tulbura, se aprindea; în
116 fiece noapte tresăream din somn, speriat, cu pumnii încleştaţi şi cu răsuflarea năbuşită. Muma Pădurii, Zmeoaica cea bătrână, Strigoiul şi Ielele care fierbeau într-un cazan, roşiu ca para focului, mintea fetei de împărat mi-apăreau în vis. Le vedeam mai limpede de cum vedeam troscotul şi nalba din bătătură; mai real mi-apăreau ca dudul din fundul grădinii în vârful căruia mă suiam. Glasul lor de dihănii, ascuţimea ghearelor şi văpăile de pe beregată îmi spărgeau urechile, mi-ameţeau vederea şi-mi dogoreau obrajii. Biată mama, lângă care dormeam, se trezea din somn şi în zadar aprindea văpaiţa şi mă mângâia, dându-mi să beau o cană cu apă. Eu, cu ochii deschişi, nu vedeam nimic, n-auzeam nimic, şi obrajii mierau aprinşi încât mă usturau, parc-ar fi fost pârpăliţi pe spuză.
Rar deşteptam pe mama cu râsul meu, la miez de noapte, căci rar mi-apăreau Fata din dafin, fericitul Cheleş, fata cea mai mică de împărat şi Zâna cea bună care trecea pe Făt-Frumos prin valea lacrimilor.
Şi, ciudat, din toate aceste basme şi vise – de grijă şi de frică

— Mă deprinsei să ascult cuvintele până în fundul lor, să răspund la vorbă cu înţeles nevinovat, dar mai adânc decât s-ar fi căzut la un copil. Vorba la mine era icoană: o vedeam cu ochii. Atât de mult basmele şi visele îmi sorbeau viaţa, că chiar lăcomia copilărească dispăruse. Trebuia cu de-a sila să mă puie la masă.
Galben şi uscat ca nişte moaşte, de capul meu nu rămăsese decât părul vulvoi şi îmbâcsit de praf.
Că mă iubeau toţi ceilalţi. Dar la ce-mi slujea dragostea lor?
Ei mă credeau bolnav şi-mi dădeau foi de leandru şi ţintaură, pe când eu zăceam, aprins, nemulţumit cu ale vieţii. Zadarnic îmi descântau şi-mi puneau în mână câte un ou proaspăt şi rece; şi degeaba tata îmi răsturna punga lui cu sfanţi, căci eu mă stingeam de dorul basmelor, care jucau şi se prefăceau necontenit pe geamurile ferestrelor. Numai cântecele tărăgănate şi haiduceşti mă odihneau o clipă, apoi vroiam să fiu singur şi să-mi închipuiesc ţările, cu munţi, cu ape, cu soare, pe unde toate jivinele vorbesc şi cocorii se înşiruie şi cântă acelaşi cântec jalnic.
Când soră-mea mă lua în cârcă şi fugea spre nucii de la gropile cu nisip, eu închideam ochii, tremuram şi mi se părea că zbor spre tărâmul de care nu pomenisem nimănui.
Nu ştiu dacă înţelegeţi că la mine nervii şi visele îmi mistuiau viaţa. Şi totuşi, nimic nu-mi scăpa din câte se petreceau în jurumi.
Vorbele, şoaptele, micile răutăţi, mişcările, dorinţele, temerile, plăcerile, nevoile şi adesea chiar gândurile le înţelegeam, pe toate, de minune. Dar cu cât le înţelegeam mai bine, cu atât mă scârbeam de toate câte se petreceau în creierul meu.
Într-o zi eram bolnav, după cum auzisem, de cuţit, şi mama veni voioasă, la umbra corcoduşului, unde zăceam întins, şi-mi zise vesel:
— Ştii c-o să te faci bine, sănătoşel şi-o s-ajungi om mare?
Aşa mi-a dat în bobi.
— Om mare? Şi unde s-ajung om mare?
— În lume, cu aga şi cu boierii ţării.
— Şi aga şi boierii ţării sunt oameni ca toţi oamenii?

— Păi ce să fie, mamă, vezi bine, ce vrei să fie?
— Atunci mai bine cu voi; nu vreau s-ajung om mare cu oamenii; mai bine singur; mai bine cum ştiu eu şi nu ştie nimeni!”
Trubadurul se ridică în genunchi. Închise ochii. Pleoapele, când i se-atingeau una de alta, tremurau. Era un semn la el că inima îi bătea prea repede.
— Destul, îi zise vecinul meu, iar o să începi cu acea părere de rău de copilăria ta smintită, cu acel dor de nesimţire şi de neştiinţă desăvârşită. Iar o să-ţi plângi zilele pentru că ai învăţat să citeşti. Parcă te văd căzând de oboseală, muncindu-te să dovedeşti că tipografia este nefericirea omenirii.
— Să mâncăm, că iar o să înceapă cu izbândirea viselor. El, care visează în toate serile de câte zece ori, se sperie că i se izbândeşte un vis. Pe el, copii! Unul îl apucă de mâini, altul de picioare. Şi, pe când îl legănam, din buzunarele hainelor îi căzură pe iarbă câteva cărţi şi un vraf de hârtii.
— Lăsaţi-mă, strigă Trubadurul, lăsaţi-mă, simt în nas acea duhoare de moarte! Lăsaţi-mă să isprăvesc.
Îl întinserăm pe iarbă. Dacă el vroia ceva, era cu neputinţă să-l întoarcem. Se odihni puţin cu faţa în sus, se ridică în genunchi şi începu: „Viaţa era prea lungă. Trăiam deştept şi-n somn. Sufeream la lumină şi pe întuneric, îmbătrâneam în loc să cresc. Visele se înmulţeau şi mai toate se sfârşeau cu o babă bătrână, spaimă de urâtă, numai cu doi dinţi în gingia de sus. Astă babă mă lua la goană, şi eu fugeam de-mi răpăiau tălpile; sfărâmam bolovanii, săream şanţurile, treceam prin mărăcini; oasele călcâielor mă înjunghiau şi mi se oprea răsuflarea. Şi baba, după mine, în spatele meu, cu mâna aproape de umerii mei; îi simţeam suflarea ei de gheaţă şi îi vedeam, fără să mă uit înapoi, văpăile ochilor.
Aşa mă gonea poştii întregi şi, când simţeam cum şi-a înfipt ghearele în spinarea mea, deodată sângele îmi îngheţa în vine, pământul se despica în două şi mă cufundam într-o prăpastie.
Mă deşteptam cu ţipătul sugrumat şi spuzit peste tot trupul. De multe ori ai mei au crezut că am pojar. Numai eu ştiam ce am. Nimeni n-ar fi putut crede.
Începui să am vedenii.

Într-o noapte vroiam să ies afară. Sora cea mai mare, care mă iubea ca pe luminile ochilor, sări din pat, mă luă în braţe şi mă duse în fundul grădinii.
Era o lună nepomenit de frumoasă. Lumina ei poleia în argint vişinii înfloriţi. În capătul cărării soră-mea, subţire şi dreaptă, părea o stană de marmură albă. Lumina lunii se schimbă în rumeniu, în violet, şi înecă lumea într-un aer albastru. Încremenii. Vroiam sa mă mişc şi nu puteam. Înaintea mea, de-a curmezişul cărării înguste, văzui, cum vă văd pe voi acum, două ghemuri de tort învârtindu-se pe loc şi ce se deşira de pe unul se înşira pe celălalt. Cercai să fug şi nu izbutii, de frică ca nu cumva firul să m-apuce de picioare.
Vroii sa strig. Fălcile mi se-ncleştaseră. Numai când mi-apărură nişte broaşte, buboase şi moi, şi începură a sări spre mine, căzând
119 pe pământ ca un plesnet umed, făcui câţiva paşi şi căzui la pământ cu mâinile întinse. Firul ghemelor mi se încolăcise de picioare.
Când soră-mea mă luă în braţe şi mă sărută apăsat, îmi venii în fire. Suspinam. Luna, ca o sinie de argint, revărsa lumina ei obişnuită. M-am uitat îndărăt. Ghemele şi broaştele dispăruseră.
Într-o zi cădea o ploaie caldă. Fulgerele se frângeau aprinse în norii rostogoliţi de vânt. Streşinile giuruiau în căldări parcă s-ar fi jucat cineva pe o coardă de chitară.
Eu aveam ceva; nu puteam sta în casă; fulgerele mă aţâţau; cântecul streşinilor deştepta în mine dor de poveşti.
Vârâi căţelul Corbii în sân şi, de pe uluci, pe creasta casei.
Nici nu ştiu cum m-am trezit în pod. Acolo, lanţuri, bleauri şi leoci vechi, vârtelniţe rupte, ţevi de puşcă, dărace, piepteni de lână, meliţe şi sculuri de în şi de borangic agăţate de şiţele învelitorii.
Le cercetai pe rând. Lanţurile mai ales îmi făceau o deosebită plăcere cum le zângăneam în ropotul ploii.
Apoi pusei mâinile căpătâi şi mă lungii cu faţa în sus. Căţelul mi se încolăci pe piept, îşi vârî botul sub picioarele de dindărăt şi adormi tremurând. Eu spuneam Fata nebună de împărat: Fata, una singură la părinţi, bolea într-un geamlâc de cleştar.

Şi era aşa lumină, parcă s-ar fi aprins cerul. Şi fata ceru să se ducă la fântâna cu colac de piatră ca să bea apă. I se făcu pe plac şi se duse. La fântână, o babă, zbârcită şi uscată, turna apă într-un ulcior.
— Mamă, fă bine şi pleacă-mi ţâţâna urciorului să sug şi eu puţintică apă rece că mult mă arde un foc nestins.
Cum îi luă Dumnezeu mâinile, nu ştiu, că fata scăpă urciorul de pe ghizduri şi îl făcu numai cioburi. Atunci bătrâna, oftând, o blestemă:
— Măiculiţă, lua-ţi-ar strigoiul minţile cum mi-ai luat tu potolirea setei.
Şi parcă văzuI. Da, îl văzuI. Pe strigoi şontâcăind de la cap până la picioarele fetei ce zăcea întinsă, şi îi picura, dintr-o chitară veche, un cântec ameţitor ca o apă liniştită şi adâncă.
Coardele groase zbârnâiau izbite de lemnul uscat al chitarei, iar cele subţiri se răsfăţau într-o piuială măruntă şi întoarsă pe loc.
Strigoiul rânji şi puse mâna pe fata de împărat. Ea se lăsă moleşită s-o puie în cârcă. Îngheţai de spaimă şi răcnii, făcându-mi cruce:
— Piei, proclete! Oh! cât e de frumoasă! Unde vrei s-o duci?
Privii împrejur. Se făcuse întuneric. Mă aruncai pe gura podului. De pe acoperiş mă rostogolii în putina cu apă".
— Fleacuri, nervi! zise unul dintre noi, tăind şirul Trubadurului, galben ca ceara; fleacuri, cântau şiroaiele de apă ce cădeau în fundul căldărilor goale. Iacă chitara strigoiului.
— Ai dreptate şi eşti prost, răspunse Trubadurul necăjit, ştiu şi eu că fundul căldărilor bombăneau acel farmec de sunete, dar dacă închipuirea creează o viaţă de chinuri, crezi tu că suferi mai puţin decât dacă aceeaşi viaţă ar avea şi brutalitatea realităţii?
Şi dacă o veste mincinoasă ţi-ar veni la urechi, că iubita te înşeală, crezi că n-ai suferi ca şi cum te-ar înşela în realitate? Şi chiar de te-ai încredinţa de eroare, îţi va rămânea îndoiala, un început de nefericire. Un om poate muri dacă asemenea temeri îl vor covârşi.
Cauza e uşor de înţeles. Poţi să râzi tu de ea, poţi s-o numeşti iluzie, vedenie, nervi. Eu o numesc „jumătatea cealaltă a vieţii

pipăite”. La unii pridideşte sângele, la alţii nervii. De-aci cele două vieţi: viaţa reală şi viaţa închipuită.
— Dacă înţelegi aceste lucruri, amice, îi zise cel mai voinic dintre noi, pentru ce nu păstrezi o cumpănă mai potrivită între cele două vieţi?
Trubadurul îşi şterse sudoarea de pe frunte şi răspunse:
— Oh! dar nici voi. Nimeni pe lume nu va înţelege că o idee adânc înfiptă în mintea ta împreună cu un sentiment al ei este forţa fatală care te poate duce la pieire sau te poate face om mare. Şi o idee în aşa condiţiuni este o realitate pentru om mai brutală decât un bolovan pe care l-ar pipăi cu de-amănuntul. Eu poate să pier, prada unor iluzii triste, după voi, a unei realităţi nedrepte, după mine. Deosebirea între noi e că eu vă înţeleg
121 toate cuvintele vieţii voastre, iar vouă vi se pare că le înţelegeţi pe ale mele. Vă făliţi cu pozitivismul vostru. Ştiinţa care studiază un creier mort este ştiinţa morţii. Şi nu tăgăduiesc, ştiinţa a înţeles pe deplin de ce moare un om şi toate prefacerile prin care trece un cadavru, dar n-a înţeles nici pe sfert viaţa şi schimbările ei. „Cauza unică şi iniţială” este o taină pe care nu cu algebra voastră o veţi înţelege.
— Să mâncăm, că te-ai obosit.
Credeam că l-om întoarce din povestirea sa.
— Nu, răspunse Trubadurul, vreau să isprăvesc. Nu înţeleg.
Şi dacă nu înţelegi, de ce să trăieşti? Daţi-mi un pahar cu vin.
Mi-e frig. Daţi-mi să beau.
Luă un pahar; îl aduse la gură. Mâna îi tremură aşa de tare, încât îl scăpă şi îl vărsă pe iarbă. Luminile ochilor i se măriră fără pic de scânteie, ca nişte ţinte bătute în doi nasturi de sidef.
— Dar visele începură a mi se izbândi; vorbesc de cele urâte.
Şi începu să povestească c-o voce aşa de puţin omenească, că pe noi, prietenii lui de-atâţia ani, ne cuprinse o frică mai ciudată ca frica unui copil care ar trece noaptea prin curtea bisericii.
„Eram de zece ani. Deschisesem ochii pe o copilă cam de vârsta mea, cu care colindam viile. Bălaia îi ziceam eu, căci era albă, slăbuţă, cu părul ca un caier de lână moale şi învoaltă. Ochi verzl. Verzi şi blânzl. Nu mă înşelau niciodată. Un glas dulce, ca după somn.

Semăna cu ochii aşa de mult, că, de vorbea, mi se părea că-i văd ochii, şi de mă privea, lung şi blajin, mi se părea că în fundul urechilor auzeam glasul ei mângâietor. Semăna cu soră-mea. Pe amândouă le iubeam deopotrivă. Şi le iubeam din cale-afară, căci numai ele se apropiau de lumea basmelor mele, după care aş fi alergat până să nu mai rămâie piele pe tălpile picioarelor.
Într-o seară, înainte de a ne despărţi, o gătii cu flori de păpădie şi cu mlădiţe de măzăriche şi îi zisei, trist, fără să pricep de ce:
— Bălaio, de cine ţi-e dor ţie când eşti singură?
— De tine, de lună şi de flori. Cu ele mi-e dor de tine. Cu tine nu mi-e dor de ele.
— Dar tu o să mergi cu mine dacă m-oi duce departe-departe?
— DepartE. Nu e ca aicI. Departe e pustiu. Mai bine cu ai noştri.
— Dar dacă oi săpa o groapă adâncă-adâncă, o să te cobori cu mine, să vedem ce-ar fi pe alt tărâm?
— AdânC. E frig! AdânC. E întuneric! Mai bine la soare.
Adormii în noaptea aceea încet-încetişor; mi-auzeam răsuflarea. Vroiam să nu adorm, dar, închizând ochii, de frica întunericului, mă fură un somn în care numai trupul şi ochii adormiseră. Dam să mişc mâinile şi să deschid ochii. Mâinile – grele, ca nişte drugi de fier, cu neputinţă de mutat din loc. Pleoapele – ca turnate în plumb şi topite una într-alta.
După un vânt, pe care-l auzii o clipă ca şi cum ar fi suflat peste lumea toată, mi se păru că deschid ochii, că mă scol în picioare, deşi îmi ziceam: „Cum, deschisei ochii şi sunt cu ochii închişi? Cum, mă sculai în picioare, şi stau lungit în pat, sub plapumă, lângă mama? „
Se făcea o câmpie întinsă. Eram cu tata, cu soră-mea şi cu Bălaia. Trei cai, înhămaţi la o căruţă, păşteau, sforăind.
Din senin, auzii: „Destul aţi odihnit pe drum! să nu vă mai opriţi.” Ne suirăm în căruţă. Caii sorbeau depărtarea gonind; iarba se uscase; un nor de praf ne învăluia. Caii plesniră. Căruţa se sfărâmă. Pe noi ne arzvârli unul peste altul. Eram deasupra lor, ameţit de zguduire. Pământul se deschise. Întâi înghiţi pe soră-mea, apoi pe Bălaia şi la urmă pe tata, care mă înhăţase de cămaşă şi mă târa după dânsul. Pământul îi acoperi şi se închise

între ei şi mine. Şi din fundul lui auzii o jale năbuşită: „Ah! e pustiU. E friG. E greU. Întuneric! „
A doua zi soră-mea se bolnăvi. Visul meu mi se deşteptă în minte. De spaimă, nu mai vorbii nimănui. Toată viaţa mea se mărginea la micile servicii ce făceam bietei bolnave. I-aduceam apă, îi ţineam de urât, îi mângâiam mâinile slabe şi reci. Eram sigur c-o pierd. Visul meu o răpunea. Durerea mea era un fel de nesimţire. Câteodată mă muşcam de mână, ca să mă încredinţez
123 dacă trăiesc, şi nu simţeam nimic. În sfârşit, ea muri fără să se plângă, închise ochii uitându-se în ochii mei, cu părerea de rău că m-a întristat.
Ce noapte posomorâtă! La capul ei ardea o lumânare de ceară. Mâinile – încrucişate pe piept. Tata era pe drumuri, pentru pâinea de toate zilele, fără nici o ştire. Ceilalţi adormiseră plângând.
Eu mă sculai încetişor, ca o pisică, şi îngenuncheai la patul ei. Încremenisem gândindu-mă că, dacă cineva mi-a trimis acea veste în vis, acel cineva trebuie să fie undeva şi, de mă voi grăbi, voi întâlni pe soră-mea. Gândurile mele se rupseră de-un ululuit care ieşea de sub cerceaful moartei. Sării în picioare. Mă plecai spre dânsa. Un zgomot de scânduri. Tresării. Iubita mea se îndoi puţin de mijloc, şi mâna dreaptă a ei rupse panglica care o lega de cea stângă şi-i alunecă pe coaste. Vrusei să strig: „Mamă, scoală-te, e vie!” Imposibil.
În spatele meu auzii nişte hârjiituri pe geamuri. Mă întorsei spre ferestre. Ceva negru aluneca de-a lungul geamurilor, cădea şi iarăşi se ridica. Casa mi se învârti sub picioare. O ameţeală îmi luă vederea şi căzui mototol la pământ.
Nu ştiu peste câte zile m-am deşteptat. Soră-mea, care mă purta în cârcă, care îmi dădea cele dintâi vişine pârguite, care nu mă lăsa să plâng niciodată, pierise dintre noi. Zadarnic îmi spuneau ceilalţi că în noaptea aceea căţelul intrase sub pat, că o scândură rău aşezată căzuse, că pisica, cu pisoi mici, dase să intre în casă cu un şoarece. Acel alai jalnic, de hârjiituri, de zgomote şi ululuieli în jurul moartei, care mişcase mâna dreaptă, nu-mi ieşea din minte.

Căzu şi tata bolnav de junghi. Zăcea în patul de lângă sobă, şi eu tremuram de friguri în patul cel mare. Ceilalţi stropoleau pe-afară trişti, şi vai de mâncarea şi odihna lor!
Tata începu să sufle greu. Îmi făcu semn să m-apropii de el.
Eu ieşii de sub cojoacă şi mă lungii lângă dânsul. Mă îmbrăţişă şi, când eu îi zisei: „Tată, mă doare”, el mă sărută pe frunte şi târziu îşi dezlipi buzele de pe fruntea mea. Mă încinse căldura.
Ochii mă usturau. Picioarele nu mi se astâmpărau, căutând
124 răcoarea. Degetele m-ar fi fript dacă s-ar fi alăturat. Şi tocmai când aţipii simţii o mână rece care mi se înfige în spinare. Auzii bine un „ah!” năbuşit. Cercai să fug din pat şi rămăsei spânzurat în mâna tatei, ţeapănă şi încleştată în spatele cămăşii mele.
În acea zvârcolire, un fulger îmi trecu prin minte: „Desigur, şi tata a murit, şi Bălaia va muri. Mi s-a izbândit visuL. Întocmai!”
Cu soră-mea se dusese mângâierea, cu tata cântecele, cu Bălaia dragostea.
Mă întremasem.
Luna lui iulie era caldă şi veselă. Singura soră ce-mi mai rămăsese, ai cărei ochi nu erau verzi, mi-aduse căpşune şi dude albe. Mă trezeam ca dintr-un somn lung. Nu-mi rămăsese din toate nefericirile decât un fel de amintire pierdută în mintea mea ca într-o negura adâncă.
— De ce nu mai cântă tata?
— A murit, răspunse ea, ridicându-mi părul de pe ochi şi netezindu-mă pe obraji.
— Dar Colia? Mi-e dor de dânsa.
— S-a dus Colia, biată Colie?
— Dar Bălaia? N-am văzut-o de-atâta vreme!
— Bălaia? Nu se ştie nimic de dânsa. Trăia din uşă în uşă.
Unii spun că a murit şi-a îngropat-o popa pe seama bisericii.
Atunci mi se păru că mă aflam în pustii locuri: nemărginire, muţenie, cer albastru. Şi mi-era dor, şi n-aveam cui să spun dorul.
Începui să plâng. Viaţa mi se stinsese cu izbândirea visului de care mi-adusei aminte.”
Trubadurul stătu neclintit în picioare. Buza de jos îi tremura.

Clipea des, ca şi cum ar fi voit să alunge nişte vedenii.
— Destul, îi zise unul din noi. Ne-ai obosit. Culcă-te jos.
Odihneşte-te. Ce te uiţi aşa? Nu e nimic. Nu vezi nimic decât cerul limpede.
— Ba văd! răspunse Trubadurul.
Ochii i se desfăcură mari şi tulburi, gura i se deschise larg.
Pieptul i se umflă.
— Ba văd! Văd bine ceea ce voi nu puteţi vedea! Fata de la disecţie era BălaiA. Albă şi recE. Pe masa de marmură.
— Nu putea fi ea. Ţi s-a spus de mult că a murit.
— Nu, nu, se făcuse nevăzută. O fi înşelat-o cinevA. A furatO. Era sărmană de părinţi. Numărul două nu m-a înşelat.
Visasem că murise treI. Au murit numai doi. E un număr fatal.
Când întâlnesc un chip ciudat, pentru întâiaşi dată, ori pe ce uliţă m-aş duce, până seara, trebuie să-l întâlnesc a doua oară.
Când oi râde într-o zi, e cu neputinţă, în aceeaşi zi, să nu râd a doua oară, deşi foarte rar mi se întâmplă să râd. Odată mi s-a spus de un domn cu dinţi frumoşi că are dinţi falşi; de altul, că înşeală la cărţi; de nu ştiu cine, că se însoară a treia oară; de un ministru, că se îmbată, şi de un avocat, că face testamentele muribunzilor aşa ca să le moştenească întreaga avere. Până seara, în aceeaşi zi, mi s-a vorbit despre alţii întocmai ca de cei dintâi.
Credeam – adăugă Trubadurul – că la disecţie am întâlnit o a treia fiinţă care să semene cu soră-mea şi cu Bălaia. M-am înşelat.
Şi de astă dată două a bătut pe trei. Bălaia era pe masa de marmură.
Am cercetat în catastivele bisericii, am citit pe toate crucile.
Numele ei lipsea. A răpit-o cineva, şi nimeni nu s-a îngrijit de dânsa: o belea mai puţin la uşă, o îmbucătură de pâine câştigată!
Oamenii sunt fără inimă. Câini! Hoţi! Stârvuri! Nu mai sunt oameni! Cultura i-a ucis!
— Nu ai destule dovezi. De unde ştii?
— Era eA. Era ea! răspunse Trubadurul, amestecându-şi vorbele cu râsul. Era ea! I-am deschis ochiI. Erau verzi ca ai ei.

În cel drept avea o pată galbenă pe iriS. Ca şi dânsa. În stânga sânului, desfăcut la vederea tuturor elevilor, avea o mură neagră.
Ca şi ea. Nu puteau fi trei în lume ca ele! Soră-mea avea aceleaşi semne.
— Trebuia să afli de unde fusese adus cadavrul.
— Oh, am aflat! răcni Trubadurul parcă l-ar fi înjunghiat cineva. Ah, tăceţi! Am aflat! Nu mai există oameni! Lumea s-a prefăcut într-o mocirlă în care numai porcii se răsfaţă! Mă
126 îneacă acel miros al morţii, rânced, greu. Şi odinioară mirosea a flori de câmp.
Ochii i se supseră. Picioarele i se tăiară de la genunchi. Îl luarăm de subţiori. Mâinile îi căzură moi, legănându-i-se din umeri. Capul i se dete pe spate, clătinându-se ca şi cum ar fi fost un ghem legat c-o sfoară cu care te-ai juca.
Îl întinserăm pe iarbă. Îl dezbrăcarăm şi începurăm a-l freca pe mâini şi pe picioare cu rom amestecat cu vin.
Când se deşteptă, faţa-i era albă-vineţie, ochii stinşi şi degetele mâinilor îi tremurau. Sughiţă. Îşi trecu mâna pe frunte. Ceru un pahar cu apă. Privi împrejur. Şi, ca şi cum şi-ar fi adus aminte, din fundul unui veac, ne zise liniştit:
— Nu e nimic, dragii mei, nu face nimic. Ştiinţa voastră va dezlega toate. Aş vrea să mă culc. Cred că acum voi dormi bine.
Cum îşi plecă capul, adormi. Înaintea noastră stau merindele risipite. Ne ajunsese foamea, dar nimeni nu îndrăzni să ia vreo îmbucătură.
Priveam, tăceam, ne gândeam. Analistul clipea des; scepticul ridica din umeri; al treilea se uitase c-o mână pe frunte; eu închisesem ochii şi pufăiam dintr-o ţigaretă stinsă.
Se deşteptă tocmai când soarele aluneca pe după frunzişul pădurii.
Ceru să mănânce. Îi păru rău că din cauza lui noi răbdaserăm de foame. O privighetoare îşi piruia povestea ei neisprăvită. Prin pădurea deasă străbăteau săgeţi de lumină.
— Să ne întoarcem, zise Trubadurul liniştit. Voi credeţi în viaţa viitoare?
— Aş! fleacuri.

— Va veni o viaţă eternă şi perfectă peste câteva miliarde de ani.
— Altă prostie! Când se va stinge soarele, aşteaptă tu mult şi bine o viaţă eternă şi perfectă.
— Soarele nu arde ca să se mistuie vreodată. E o nerozie ştiinţifică că soarele ar fi un colos înflăcărat. Căldura şi lumina e rezultatul sferei de eter care îl înconjoară. Eterul condensat a
127 produs tot ce există, materie, plante, animale, şi tot din el, vibrând veşnic, va izvorî o viaţă veşnică şi perfectă.
— Eu, zise Trubadurul, n-aş dori o altă viaţă, chiar dacă ar fi eternă şi perfectă, decât numai o clipă. Ce mult doresc să le mai văd o dată!
— De unde ştii că n-ai să le vezi? Lumea este un şir nesfârşit de fenomene, şi oamenii, descoperind legile la care ele se supun imediat şi vremelnic, cred că au isprăvit cu misterele naturii.
Cine ştie dacă n-o să vă întâlniţi!
— Se poate; dar aş dori să am conştiinţă că ne-am întâlnit. Să ştiu cine au fost ele şi cine am fost eu. Altfel, la ce mi-ar folosi reînvierea cu o conştiinţă străină de cea de azi?
Aşa, lăsându-se în voia vorbei, ajunserăm la capul podului.
După părerea tuturor, eu trebuia să dorm cu Trubadurul, acasă la el, căci cu nici un preţ n-ar fi voit să se culce aiurea. Toţi îmi şoptiră că n-ar fi bine să-l las singur.
Se înserase când ajunserăm acasă. Luna se ridica la orizont cât o baniţă şi aşa de roşie, că parcă ieşea dintr-un ocean de sânge. O cărăruie îngustă tăia grădina până-n fund.
Cum ne simţi, câinele începu să hămăie, apoi se plecă la picioarele Trubadurului şi, dând din coadă, chifni de bucurie. Câteva găini, culcate în corcoduşul din faţa casei, trezite din somn, se mutară pe picioare, ploconind capetele în sus şi în jos. Intrarăm în casă.
Aprinse două lumânări. Cărţile erau răvăşite pe scaune, pe masă şi pe patul de lângă sobă. Păianjeni îşi întinseseră pânzele, ca nişte dantele străvezii şi prăfuite, în unghiurile tavanului de scânduri. De grinda groasă din mijlocul tavanului atârna un crâmpei de aţă, pătat de muşte, de care odinioară atârnau halviţa la lăsatul-secului.

— Am rămas singur, îngână încet Trubadurul, aruncându-şi pălăria în firida sobei. Am rămas singur, şi am fost mulţi. Toate lucrurile din casă îmi fac rău, şi totuşi, nu m-aş muta nici într-un palat. Dacă n-aş fi mâhnit şi torturat, ce aş putea fi eu pe lume?
Deschisei gura ca să-l întorc din aceste gânduri, dar, mai înainte de-a slomni vreun cuvânt, el îmi zise repede:
— Ai dreptate! Ai dreptate! Ce-a fost s-a dus, ce va mai fi o să se ducă. Fii pe pace. N-ai venit degeaba. Am să-ţi cânt o romanţă pe care am scris-o ieri noapte.
Îşi desprinse vioara din cui. Încercă coardele şi începu să cânte.
Atacând repede coarda subţire cu o migală de sunete ascuţite, trecu printr-o gamă pripită pe cea din urmă coardă. Arcuşul lui scotea nişte vaiete care se asemănau cu jalea omenească. Începu un duo pe coarda a treia ş-a patra, prelung, naiv, sfârşind cu o vijelie pătimaşă, ca să-şi reia iarăşi ideea sa pe prima coardă într-un şir de note tremurătoare, calde, aci vesele, aci triste, necontenit puternice şi sigure.
De după sobă scoaseră capetele trei pisoi mici, care se clătinau pe picioare. Cu ochii ţintă, albaştri şi sticloşi, priviră fermecaţi şi se retraseră în fund, şi iarăşi apărură, ca şi cum capetele lor rotunde erau legate împreună. Unul din ei pâhăi şi începu să mişte capul după arcuşul care aluneca pe coardele viorii.
Deodată se-auzi un plesnet sec. Căzuse căluşul, prididit de braţul nervos al Trubadurului. Pisoii se ascunseră în culcuşul lor.
— Nu mai cânt, zise trist Trubadurul, mi-e frică să nu cadă căluşul a doua oară. Ah! numărul două!
Dormiserăm un somn. Pe la miezul nopţii, mă trezi o târâitură de paşi.
Deschisei ochii şi îngheţai văzând pe Trubadur. Se furişase de lângă mine şi se încerca a-şi potrivi căluşul la vioară. Luna lumina odaia aşa de bine, parcă s-ar fi revărsat de ziuă. Trubadurul era în cămaşa de noapte. Cu ochii închişi, îşi potrivi căluşul. Luă arcuşul din cui; deschise o cutioară mică; îşi frecă arcuşul cu sacâz; trase zăvorul uşii şi ieşi liniştit cu picioarele goale.
— E somnambul, bietul Trubadur!
Îmi auzii tâcâitul inimii.

Sării din pat şi-l urmării, neîndrăznind să-l deştept, de teamă să nu moară de spaimă.
El, după ce trecu pragul tinzii, se îndreptă spre fundul grădinii, încercând coardele cu degetul. Ocoli tăietorul din bătătură; păşi peste nişte ostreţe, uşurel, ca să nu se taie, şi apucă pe cărăruia îngustă. Când ajunse la dudul bătrân, îşi acordă vioara. M-apropiai de dânsul. Era cu ochii închişi.
Faţa – albă ca varul.
Tremuram de frică. Nu ştiam ce să fac. El îşi atârnă vioara şi arcuşul de degetul cel mic şi, cu o uşurinţă nemaipomenită, se agăţă de primele ramuri, se îndoi de mijloc, rezemându-se în picioare, şi începu să se suie printre crăcile groase ale dudului.
Voii să strig: „Destul! o să cazi! dă-te jos!” Frica îmi luase limba.
Când se apropie de vârf, încercă cu mâinile cele din urmă ramuri, ceva mai groase ca degetul, şi, punând piciorul pe ele, se înălţă deasupra dudului ca o statuie alburie clătinată de mlădierea ramurilor. Ridică capul spre luna care strălucea deasupra lumii.
Era tot cu ochii închişi. Înmărmurisem, cu gura căscată şi cu braţele întinse spre el.
Trubadurul aduse vioara sub bărbie şi începu o furie de sunete în tăcerea adâncă a nopţii. Eram hotărât să-i strig: „Destul!
Destul!” Două coarde îi plesniră una după alta şi căluşul trosni sinistru. Trubadurul tresări şi ridică vioara în sus. O fantomă se încerca a pluti în văzduh. Deschise ochii; se trezi, se clătină pe picioare, îşi pierdu cumpătul şi, ţipând disperat, se prăvăli din vârful dudului.
Răbufni de pământ, la picioarele mele, scăldat în sânge, cu capul zdrobit.
Mă plecai. Mi se păruse că dându-şi sufletul şoptise. „Ah!
Numărul două”.
În învălmăşeala de cărţi şi de note, i-am găsit testamentul olograf, scris şi subscris cât se poate de desluşit. Ne ruga: „Să se vândă toate lucrurile din casă, între altele, o pereche
130 de paftale turnate în argint şi un chilim vechi şi frumos ales. Să se dărâme casa.

Să se răsădească pomi peste tot locul, păstrându-se poteca care duce la dudul bătrân din fundul grădinii.
Pe mine să mă îngroape în stufăria de vişini, la rădăcina unui piersic rătăcit printre ei; florile de piersic sunt cele mai frumoase, iar fructele au cel mai răcoritor gust. Acolo se află un mormânt adânc săpat. E mormântul Bălaiei.
Veţi săpa până veţi da de un coşciug larg, căptuşit cu plumb; să mă lungiţi binişor lângă dânsa, ochi în ochi, gură în gură, să pară că suntem vii, ca odinioară.
Veţi ţintui în piroane groase pleoapa coşciugului, ca nu cumva broaştele să ne tulbure liniştea şi să ne păteze trupurile.
Viermii care se vor naşte din noi se vor iubi.
Pe mormânt veţi răsădi merişor.
Prima fată cu ochii verzi a oricăruia dintre amicii mei E. A.
A. Şi B. Va moşteni grădina mea.
Amicii mei de mai sus, pe care totdeauna i-am iubit, vor fi executorii acestui testament şi vor publica, când vor voi ei, memoriile mele, scrise de mâna mea. Aceste memorii se găsesc în chichiţa lăzii de sub icoane.
P. S. Vioara să mi se puie sub căpătâi.”
Executorii testamentari au împlinit o parte din dorinţele bietului Trubadur. Grădina în care se odihneşte el este cea mai frumoasă din Olteni. Pe mormânt i-am ridicat un bloc de marmură în formă de piramidă.
Până acum n-a avut nici o moştenitoare. Pozitivistul are un copil mic cu ochii verzi, căruia îi zicem „micul inginer”, dar e băiat, nu e fată.
Ne-a făgăduit însă că în curând ne va răpi scumpa noastră grădină.
DIN MEMORIILE TRUBADURULUI S-a dus greutatea întunericului care învăluia toată încăperea lumii. Parcă vântul a desfundat ş-a risipit negura din reţeaua copacilor.
Soarele şi-a deschis la răsărit apărătoarea sa năprasnică, roşie ca para focului, aurie, violetă, albastră şi, pe la mijlocul cerului, ca o jumătate de roată verzurie.
Desfăşuraţi pe cer, cu închipuirea, o coadă de păun, înfiptă cu rădăcina în pământ, şi prelungiţi-i penele cu lumini metalice

până la înălţimea amiezii, şi totuşi n-o să simţiţi acea frumuseţe fără de pereche a unui răsărit de soare. Nu vă rămâne decât să vă scuturaţi trupul de trândăvia încropită a patului, să crăpaţi ochii voştri cârpiţi de somn şi, deşteptându-vă simţurile greoaie cu apă proaspătă şi rece, să priviţi fără a vă sătura ceea ce omul nu poate nici descrie, nici zugrăvi cu feţe mincinoase pe o pânză moartă.

Arta împuţinează natura. Arta e născocită pentru cei ce aud şi văd pe sfert din câte natura le desfăşură înaintea lor. Tot ce creează omul e o sărăcie vicleană a realităţii. Câteva însuşiri mari ale unei pajişti, ale unui suflet, ale unui trup scos din marmură, câteva însuşiri care domnesc pe deasupra celorlalte şi pe care artiştii le schilodesc mărindu-le şi le morfolesc potrivindu-le cu puterea simţurilor oricărui nesimţitor. Iacă arta. Marile genii au simţit în toată viaţa lor o durere fără repaos în faţa naturii.

Ei, care pătrund adânc tainele culorilor, ale sunetelor, ale formelor şi ale simţirilor şi rămân departe de ceea ce vor să se apropie, de câte ori n-au reînceput iarăşi şi iarăşi acelaşi subiect, aceeaşi inimă muncită, aceiaşi ochi vii, feluriţi în clipire, în lumină, în umbră şi în expresie, acelaşi trup perfect ale cărui linii, moi şi pătimaşe, se împletesc cu atâta noroc şi cumpănire, că marmura nu le poate fura decât pe sfert de sfert din adevărata lor căldură!

De câte ori n-au rupt volume întregi, n-au spart pânze enorme şi n-au aruncat cu dalta în faţa Venerei lor, albă, netedă şi moartă!

Cine-ar putea să puie pe pânză toată gama verdelui care începe cu nota sură a spicului când bate în galben, apoi se schimbă în curatul verde de smarald al creţului proaspăt de stejar şi sfârşeşte cu verdele sever şi sănătos al nucului? Cine poate să păteze, norocos ca natura, o privelişte, cu umbrele norilor, cu apele închise pe care le aruncă foaie pe foaie? Cine poate da toată adâncimea unei perspective? Cine poate să-şi scalde un copaci măcar în atâta aer în care îl creşte, îl înverzeşte, îl înfloreşte şi-l încarcă cu rod nevăzutele puteri ale naturii? Cine poate să puie sub pieliţa străvezie a unui trup tânăr acel rumen al sângelui, care tremură, licăreşte, aleargă şi se schimbă după

cum vei ridica perdeaua de la geamurile camerei tale? Cine poate săpa în piatră un muşchi încât să vezi într-însul o forţă care se odihneşte? Ferice de acela care se îmbată de mărimea şi frumuseţea acelor ce veşnic trăiesc şi se răsfaţă în aplauzele mulţimii, fără a simţi depărtarea de la ceea ce a făcut până la ceea ce vroia şi trebuia să facă.
Ah! dar ce nenorocire blândă pentru mine, care, înfiorat de soartă de-a nu fi înţeles de lume, mai găsesc prieteni buni şi drepţi ca să mă smulgă din lumina îngustă, zgomotoasă şi spălăcită a oraşelor! Acele case mari, greoaie, încărcate şi schiloade, care împeticează albastrul cerului, acele uliţe strâmte, gloduroase şi murdare, care îţi împuie urechile cu uruiala şi-ţi îngreţoşează nasul cu duhoarea, acele cârduri de oameni ce-ţi ameţesc capul şi-ţi scârbesc sufletul cu acelaşi spirit trezit, cu aceeaşi goliciune de minte, au pierit în afundişul poştiilor. Capitala mi-apare ca un tablou prost, pe care-l pot întoarce, după plac, cu faţa la perete.
Aici cerul e limpede, străveziu, cald: o jumătate de sferă, fără pic de nori, pe a cărei rază poţi să-ţi plimbi gândul o eternitate.
Soarele, din creştetul cerului, îşi revarsă pulberea strălucitoare; inundă văzduhul cu o lumină care îşi roteşte fâşiile în jurul unei tipsii de foc, şi se albeşte, şi se îmbunează când se împrăştie pe netezişul câmpiilor.
Cât de bine e să mergi în neştirea pasului! Într-o fâneaţă ca aceasta, moale, înaltă şi cernută pe deasupra cu flori de nenumărate feţe, aş colinda o viaţă întreagă, fără a mai odihni. Ce miros plăcut, care îţi umple pieptul! Ai voi să-l sorbi, şi te îmbată, te farmecă, te pătrunde, te atrage, şi desluşit nu ştiu cu ce se aseamănă aceste miresme care îţi fericesc creierul până în fundul lui. Un miros sănătos, un amestec de faguri de miere, de oţet de trandafiri, de smirnă, de chihlimbar, de azimă caldă; un vârtej de aburi, aromatici şi nevăzuţi, pluteşte, se leagănă, se amestecă şi se împrăştie pe deasupra acestui covor înflorit. Culeg buchete şi le arunc. Din ce în ce, mai colo, mai colo, mai departe, florile îmi par şi mai frumoase.
Floarea-Paştelui străluceşte ca o pajeră de alamă lustruită.

Bursuceii fumurii şi împufaţi, graminelele orbotate pe firişoare ca acele, lăpuşul, ochi rotund cu genele galbene, sângele-voinicului, roşu-foc, se amestecă cu sulfina naltă, fragedă şi mirositoare, cu pupezelele mărunte şi conabii, cu ochiul-şarpelui ca o pâlnie civită, cu măselarii năutii, cu jaleşul aspru şi stânjeniu, şi cu drăgaica stufoasă, fără foaie, parc-ar fi un pămătuf muiat în gălbenuş de ou.
Nesfârşita simfonie a vietăţilor pe cine n-ar descânta a bine, cu glasurile ei, aci glumeţe, aci triste, când repezi, când prelungi, şi piuitoare, şi grave, şi migălite, şi otova? Acum, o clipă, au tăcut cu toatele. Un maestru nevăzut ţine deasupra lor vergeaua neclintită. O pitpalacă şi-a repezit glasul de două ori. Un vuiet a mii de instrumente dezleagă somnul tăcerii. Deasupra bâzâitului întins – o ceartă veselă, o ciripeală ascuţită, dedesubtul lui – o bombăneală melancolică, şi în acest „trio”, plin şi statornic, privighetorile, ca nişte piculine, îşi piruie, la timp, melodia lor întreită de fluieratul gros al filomelelor şi de chirăitul uscat al greierilor de câmp.
Ce felurimi de glasuri şi de fraze, ce deosebiri de simţire şi de expresie, ce veselie şi ce jale, ce instrumente vii şi bizare, şi
134 totuşi, în acest haos simfonic, ce frumoasă şi ce profundă legendă nu-şi cântă veşnica natură!
Această simfonie, blândă şi măreaţă, s-a speriat de un ţipăt dureros, ascuţit, disperat: ţipătul vieţii care se stinge. Desigur, şarpele, lacom şi nemilos, suge din vreo nefericită de broască moale şi motoloagă. Păsările zboară încotro apucă. Doar surdele lăcuste mai bâzâie.
În adevăr, visele mele şi-aici sunt chinuite.
Nicăieri nu pot să-mi adorm dezgustul. Pretutindeni e aceeaşi luptă vicleană, neîndurată, sângeroasă, în care numai forţa oarbă a fălcilor izbuteşte.
În pletele acestui fân mătăsos, se muncesc aceleaşi patimi, mici şi crude ca şi în omenire, aceleaşi vicii, aceeaşi dobitocie nesimţitoare, aceleaşi virtuţi înfrânte, aceeaşi dragoste şi ură, aceeaşi necinste triumfătoare, aceeaşi sărăcie artistică, aceeaşi burghezie grasă, voinică şi bogată. Mari şi mici, cinstiţi şi necinstiţi, răi şi buni, pasionaţi şi indiferenţi, voinici şi plăpânzi,

darnici şi zgârciţi, târâtori şi mândri, înşelători şi sinceri, de tot felul, de toată mâna, se găsesc în acest paradis amăgitor.
Turturica şi privighetoarea, patimă caldă şi artă rece, curată, pompoasă şi divină; furnicile strâng, economisesc ca băcanii, bob cu bob, firimitură cu firimitură; greierii, lăutari făr' de talent, îngheaţă de frig şi de sărăcie; brotăceii se sparg la cântec ca nişte poeţi zgomotoşi şi fără minte; lăcustele, cobzari de cârciumă; pitpalacul, hoinar cosmopolit; broasca se reazemă pe picioarele-i strâmbe şi-şi răsfrânge guşa şi burta cleioasă şi, privind dobitoceşte, cu ochii pe jumătate închişi, seamănă cu un moşier gros, cu ceafa şi cu pântecele revărsate; şoarecii sunt nişte hoţi fricoşi; boii-popii, popor tihnit, peste care toată lumea calcă; sobolul, dobitoc liniştit, nu vrea să ştie de ce se petrece dincolo de muşuroiul lui; şerpii se târăsc, farmecă cu privirea şi sug cu o sete nepotolită sângele altora; fluturii, nişte secături cochete care, fără a iubi pe nimenea, zboară cotiş din floare în floare; găinuşele şi licuricii, craidoni de noapte, îşi colindă felinarele şi serenadele lor vechi şi nevinovate.
Şi în aceste popoare – atât de fericite după aparenţă – câte lupte, câte nedreptăţi, câtă durere şi câte pungăşii, ziua, la lumina soarelui, sub ochii tuturora nu se întâmplă, fără ca vreo fiinţă veşnică şi sfântă să puie capăt răului care izbuteşte! Se fură îmbucătura din gura celui slab, se strică cuiburile, se mănâncă ouăle şi puii, se bat până la sânge, se robesc, şi nelegiuirile şi crimele se petrec fără frică de lege şi de Dumnezeu. Un guşter face douăzeci de omoruri pe zi; o furnică fură şi robeşte pe bieţii purici de iarbă; o vulpe striveşte la fiece pas trei-patru gângănii.
Şi câte soţii nu sunt părăsite într-un chip ruşinos! Câţi nevinovaţi înşelaţi! Câte zavistii! Câtă ură! Câte talente ucise! Şi câţi neghiobi în fruntea bucatelor!
Aceste partide, ori aceste noroade, se mişcă, se aţâţă, se-nşeală, se ucid şi-şi duc viaţa într-o luptă egoistă şi înţestată. Şi când şarpele, aprins de focul soarelui, se repede fâşâind şi culcând la pământ paiele de fân, vietăţile se împrăştie ca puii de potârniche, şi multe din ele îşi dau sufletul de spaimă. Trece cel

mare, cel brutal, cel prost, dar cel mai tare. Cum n-o să înspăimânte pe-atâţia laşi, slăbănogi şi fără de caracter?
Câtă asemănare între oameni şi micile dobitoace!
Şi cât de ipocrit nu-şi ascunde natura, sub velinţe de flori, nemerniciile şi crimele ei!
Aceste gânduri mă obosesc. Culorile vii şi fermecătoare, mirosurile fără de seamăn de plăcute sunt nişte neruşinate momeli cu care natura atrage şi azvârle în luptă turmele de vietăţi pătimaşe şi proaste.
Să caut liniştea sub pluta bătrână. La umbra acestei namile, asurzit de orăcăitul broaştelor din mlaştină, să-mi aud numai gândul, să uit această poftă nestăpânită de bine şi de armonie universală. Nebunii pe care cel sătul le găseşte fără a le căuta, iar cel flămând le caută fără a le găsi.
Aşa e. E atât de bine şi de aromitor pe iarbă verde, la umbră deasă. Vântul care fâşâie, basm vechi şi lung, prin frunzişul tremurător al plutei, te pune pe gânduri şi te dezmiardă, parcă

ar fi o bătrână care te leagănă şi-ţi cântă, şi-ţi şterge broboanele de pe frunte, şi te apără de zăduf şi de singurătate.
Lungit cu faţa la cer, cuprins de liniştea senină de sus, gândurile încep să-mi tresară în creier şi se înmulţesc, se înşiruie ca un cârd înalt de cocori şi se duc, pe alte tărâmuri, peste nouă mări şi nouă ţări.
De unde-or fi venind toate câte au venit? Şi unde or fi curgând ca să se întoarcă iarăşi cu alte chipuri, dar cu aceeaşi materie?
Puterea nevăzută, care seamănă dragoste şi ură printre firimiturile ce se unesc şi se prigonesc pentru a face şi a desface viaţa, o fi ştiind ea de ea, cine e şi cât poate?
Ideile sunt copilăreşti, zadarnice şi urâte. De câte ori nu râd de mine cei doi fraţi, bunii mei prieteni, şi mai ales sora lor, când mă prind cu asemenea gânduri! Şi-apoi de ce atâta mânie? Câte jucării frumoase nu face natura; câte lupte nobile nu aţâţă; ba uneori pregăteşte izbândă şi triumf chiar şi binelui. Pentru ce i-aş cere mai mult? Urât şi murdar e pământul când plouă; şi natura e atât de meşteră, încât cerne, frământă, dospeşte şi plămădeşte şi toarnă ce era urât şi murdar într-un calâp frumos şi curat. Din noroi – floare.

Când, văzând o adevărată femeie, frumoasă, blândă, caldă în mângâieri şi care să nu creadă că un obraz frumos şi un creier tâmpit fac mai mult decât o minte înaltă şi-o faţă urâtĂ. Cine a văzut o astfel de minune şi n-a iertat tot oarbei naturi?
Ah! dacă eu aş fi întâlnit în calea mea pustie pe aceea care să nu râdă când eu oftez, care să nu se strâmbe când eu visez, care să mă întrebe ce am când lacrimile mi se rostogolesc pe obraji.
Cine ştie, poate că şi eu aş fi izbutit să am o viaţă mai omenească, să fiu un om mai cu dorinţă şi înţeles de viaţă.
Dacă ea, al cărei păr ar cădea în inele de fum pe umerii săi plăpânzi şi albi, ai cărei ochi ar fi ca cicoarea de albaştri şi de miraţi, a cărei mână mică şi moale mi-ar mângâia mâna mea aspră, al cărei glas mi-ar răsuna în fundul creierului ca o muzică cântată numai mie, dacă ea, a cărei fiinţă n-o cunosc şi al cărei
137 nume nu-l ştiu, ar fi aci, lângă mine, aş uita poate toată durerea, aş înfrânge toată revolta şi ascuţimea nervilor mei şi aş adormi fără alt vis decât chipul ei, fără alt dor decât, curând, curând, curând, să mă deştept ca iarăşi s-o văd, şi iarăşi s-o mângâi, şi iarăşi s-o îmbrăţişez. Ar sta aci pe iarbĂ. M-ar privi şi, fără să mă uit la dânsa, aş simţi pe mine două mărgele albastre şi calde care mi-ar furnica tot trupul. Şi când aş pleca capul pe genunchiul ei cu miros de muşeţel, ce bine i-aş vorbi şi ce ciudat şi dulce mi-ar răspunde.
Vântul şuieră, şi ea parcă-mi vorbeşte.
— Iubita mea, tu eşti lângă mine.
— Te legăn, ca s-adormi.
— Iubita mea, a ta e mâna pe care o sărut şi nu mă satur?
— Te mângâi, ca să nu visezi de rău.
— Iubita mea, fânul şi-a plecat florile cu mirosurile lor pe faţa mea, ori vântul ţi-a adiat inelele uşurele ale părului tău?
— Mă plecai spre tine; credeam că dormi; voiam să te sărut.
— Iubita mea, tu, când vorbeşti, îmi cânţi; când mă atingi, tresar, şi când tresar, simt o căldură fericită care se revarsă în mine; tu, când mă priveşti, îmi luminezi mintea şi-mi aprinzi inima; tu, când mă cerţi, mă mângâi; tu, când mă săruţi, mă faci

să cred în vise. Iubita mea, vorbeşte-mi, dă-mi mâna, priveşte-mă, ceartă-mă şi sărută-mă totdeauna.
— Adormi, adormi, căci până ce voi avea sânge cald în buzele mele şi lumini vii în ochii mei, ochii şi buzele sunt ale tale.
Aşa de puternică fu această închipuire şi eu aşa de lacom şi de prost! Pentru ce dorii să-i strâng mâna moale şi să-i sorb buzele ei atât de bune? De ce mi se stinse închipuirea de o clipă?
Şi m-am trezit cu iarbă-n mâini şi cu pământ pe buze.
O clipă de fericire mincinoasă, stinsă într-o clipă, e o nefericire cu mult mai mare şi mai adâncă ca toate durerile văicărite în gura mare pe la răspântii.
Vai! cât pierde omul într-o iluzie! Pentru ce atâtea intrigi, atâtea scrisori pierdute, atâtea taine dezvelite, atâta gimnastică
138 de fălci, când adevărata tragedie sufletul cel mare o poartă în el, deştept şi dormind, şi pe care cu cât o poartă mai liniştit în pustiul lumii, cu atât se ucide mai încet, mai dureros şi mai sigur.
M-am deşteptat.
Aud iarăşi marele concert al naturii. Câmpul ei, cu pânze urzite în verde şi plouate cu flori albe, galbene, roşii şi albastre, iarăşi mi se desfăşură în valuri mişcătoare. Dar mi-e silă de această natură, care nu se primeneşte decât prin lupte şi prin crime.
Dacă aş adormi, m-aş întrema.
Ziua, închizând ochii, te afunzi într-o noapte roşie, care joacă împrejurul tău şi îşi scânteiază buchetele de artificii violete şi albastre. Câteodată te înspăimânţi văzându-ţi ochii afară din tine, ca două cercuri vinete în două inele galbene.
Dacă învârteşti ochii pe sub pleoape, către rădăcina nasului, simţi un fel de apăsare sub frunte, o greutate între sprâncene şi un curent ameţitor în tot capul. Obrajii ţi se liniştesc a somn.
Mâinile amorţesc; trupul cade în piroteală. Gândurile se împuţinează; se reduc la câteva noţiuni; dau să se limpezească iarăşi, şi mai rău se tulbură. Negura care a îmbrobodit vederea se varsă în creier. Cel din urmă gând e ca flacăra unei feştile fără untdelemn: zvâcneşte, se ridică, se îneacă şi se stinge.
Unde-oi fi? Mi se pare că dorm la umbra plutei. Mi-e frică să mă deştept. Mi-e frică să crăp ochii. Mi se pare că cineva mă ţine de

mână. Inima mi se bate. Cine e lângă mine? Mâna aceasta care m-atinge e caldă, moale şi parfumată. Nu pot să mai rabd această nouă glumă, pe care n-o văd, dar o simt cu mult mai bine decât pe cea dintâi.
— Cine eşti?
Mă deşteptai; sărisem în genunchi; şi obrajii mi-ardeau de ruşine. Sora amicilor mei era lângă mine. Mi-era ciudă ca să mă vadă speriat, aşa, în neştire, mie, căruia de nimic nu-mi este frică cu adevărat.
— Îmi pare rău că n-am putut să te deştept mai binişor. Te-ai
139 speriat? Mi-era milă de tine. Desigur că visai ceva trist, căci plângeai în somn şi buzele îţi tremurau.
— Nu visam nimic.
— Nu se poate. De ce plângeai?
— Mă mir şi eu.
— Nu se poate.
Era o fată bună, dintr-o familie mare. Era brună, cu părul lustruit şi creţ ca o piele de astrahan, cu ochii mici şi pătrunzători, parcă înfigea în tine două vergele aprinse când te privea. Ne certam necontenit, şi totuşi, necontenit rămâneam buni şi adevăraţi prieteni.
— Nu se poate, repetă ea, te-ai gândit la ceva înainte de-a adormi.
— La nimic, îngânai eu, aruncându-mi privirea obosită pe deasupra clădăriei de flori.
— Nu se poate. Te-am căutat cu toţii în toate părţile. Te-ai făcut nevăzut din revărsatul zorilor. Nici apă, nici mâncare până acum, la patru ceasuri. Şi dormeai azvârlit pe iarbă. Eşti un „trubadur” nesuferit. Spune-mii: ce ai? Mi-ai făgăduit.
— Când n-oi mai fi, ţi-oi spune.
— Eu vreau acum.
— Şi eu nu vreau.
— Uf!
— Uf!
Când o văzui că pleacă mâniată, o strigai, căindu-mă de răutatea mea, căci era violentă generoasa şi buna mea prietenă.

— Stai, c-am să-ţi spun tot, deşi bine nu ştiu ce. Şi e mult, mult, nesfârşit de mult.
— Spune-mi, răspunse ea, întorcându-se mulţumită.
— Nu acum; mi-e foame şi mi-e sete.
Mă luă de braţ şi, fără a-mi spune vreo vorbă, mă duse acasă.
Ea îmi puse masa. Ea îmi turnă vin şi apă într-un pahar mare şi subţire. Ea îmi dete cafeaua. Ea mi-aduse o ţigară. Îmi venea să râd. Cu câtă bunătate mă servea ea, căreia i s-ar fi cuvenit zece 140 servitori ca mine. Îmi venea să râd cu hohote, gândindu-mă că cine ştie la ce destăinuiri se aştepta, pe când eu nu aveam să-i spun aproape nimic.
Ne-am aşezat pe treptele pridvorului din curte. Soarele scăpăta, întinzând pe cer brâul roşu al apusului. Câinii se goneau.
Puii de curcă piuiau a culcare. Şi în depărtare se-auzeau clopotele vitelor, care porniseră spre vatra satului.
— Acum trebuie să-mi spui ce ai. Ţi s-a urât cu noi? Ţi-e dor de Bucureşti?
— Nu mi-e dor de nimeni. Nu pot suferi oraşele. N-am nimic. Sunt trist.
— Dacă n-ai nimic, cum de eşti trist?
— Când ţi-ar tăia cineva un deget, când ţi-ar frânge un picior, te-ar durea şi ai şti unde te doare; când ai pierde punga cu bani, ţi-ar fi necaz; când nici nu te doare, nici ţi-e necaz, dar te părăseşte vreun gând plăcut, ori te înşeală vreo credinţă ascunsă de până mai ieri, atunci eşti trist; când o durere se învecheşte şi îşi pierde tăişul material, rămânând din ea numai un sentiment de amintire, atunci eşti trist; când părăseşti vatra unde ai crescut, şi din ea nu-ţi mai rămâne decât imaginea ei, atunci eşti trist; când ai iubit pe cineva, demult, demult, şi ţi se reîntoarce în minte numai un chip şters cu obraji, şi gură, şi ochi, şi păr în aceeaşi culoare fumurie, atunci eşti trist; când, după ce ţi-ai îngropat iluziile, rând pe rând, una după alta, şi vremea ţi-a îngroşat inima, ţi-aminteşti cum era de frumos înainte de primul doliu, iarăşi eşti trist; când, fără să ai nimic, deodată, o mişcare melancolică din natură îţi deşteaptă umbrele trecutului, întocmai cum un copil care plânge face să zbârnâie coardele unui clavir, atunci eşti trist. Nu trebuie să ţi se întâmple

nimic în prezent ca să fii trist, e de ajuns să-ţi reaminteşti cele din trecut. Numai dobitoacele suferă, le doare, se întristează acum, acum, când văd carne ori fân şi vor să mănânce, fără a se mai gândi la bătaia şi nedreptăţile de ieri. Şi unii oameni simt tocmai ca dobitoacele;
141 sunt astăzi trişti nu pentru că le-a murit muma lor ieri, ci pentru că n-au ce bea astăzi.
— Nu pricep. Eşti un copil răsfăţat.
— Da, sunt. M-a răsfăţat durerea; m-au răsfăţat lacrimile.
Întristarea se duce, şi rămâne îndoiala.
— Trebuia să mai găseşti ceva.
— Îndoiala e o luptă neîmpăcată şi nesfârşită a omului cu el însuşi. Lumea minte. Să minţi şi tu? Lumea înşeală. Să înşeli ori nu? Dacă înşeli, eşti o bestie necinstită, dacă nu înşeli, mori sărac şi nebăgat în seamă. Ce-o fi mai bine: să fii necinstit, încărcat de onoruri, ori să mori sărac şi curat? Lumea fură, lumea e rea, lumea e intrigantă, lumea e indiferentă. Ce-o fi mai bine: cum s-ar cădea omului să fie, ori cum sunt ceilalţi? Când la fiece pas te-ai mâhnit, te-ai scârbit, te-ai înşelat, când în toate părţile vezi un obraz ş-o inimă prefăcută, un prost ridicat la ceruri, un hoţ vânturând banii publici, o secătură înşelând mulţimea, un dascăl care nu ştie să citească, şi măgarii schimbaţi în lei, şi cărbunele în luceafăr, şi tonţii în cugetători, şi copiii în bătrâni, şi bătrânii în nebuni, şi cartoforii în miniştri, şi când de toate îţi dai seama bine, bine, până în fundul lor, îndoiala te cuprinde în braţele ei cu solzi reci, şi sfârşeşti prin a nu şti ce-ar fi mai bine: măgar cu samarul în spinare, ori om cu creierul în stomac? Dacă ţii prea mult la viaţă, nu poţi dori să simţi şi să înţelegi lumea pe deplin.
— Ce-ţi pasă de lume?
— Îi pasă ei de tine. Nu e om cât de mic, cât de necunoscut, care, dacă ar cerca să-şi trăiască zilele mai altfel decât ea, să nu fie arătat cu degetul şi clevetit de toţi nerozii.
— De oraş eşti departe, nici fumul lui nu te atinge; în mijlocul naturii, pe care o admiri aşa de mult când n-o vezi, pentru ce te gândeşti la atâtea prostii?

— Şi natura e rea. M-a dezgustat cu făţărnicia ei. Aceleaşi vicii şi crime în sânul ei ca şi printre oameni. La rădăcina unei sulfine un furt, sub o cicoare un omor, şi pretutindeni, sub velinţele ei înflorite, ură neîmpăcată pe veci. După îndoială, dezgustul
142 vine fără să-l cauţi. Şi e veninul cel mai amar din câte-ţi rod inima. Să vezi pe alţii lăcomind să ajungă mari şi tu să rămâi rece la toate boldurile vanităţii, rece la toate plăcerile şi slăbiciunile vieţii, şi să nu sfâşii giulgiul dezgustului decât numai pentru plăceri sălbatice: pentru o călărie în goană întinsă, pentru călătorii nesfârşite şi primejdioase, pentru nopţi de vegheri. Oh! dezgustul te înmormântează de viu! Nimic nu vezi înaintea ochilor decât întunericul care te înghite.
Stelele şi-aprindeau clipirile lor strălucitoare. Calea robilor alburea pe cerul liniştit. Vântul adia uşurel. Înmărmurisem, fără a mă gândi la nimic. Mi se părea că plutesc pe deasupra unei prăpăstii. Răsuflarea mi-o simţeam caldă, şi în spate îmi şerpuiau firicele reci, care mă făceau să mă scutur din când în când.
— Ţie nu ţi-e bine, îmi zise blând prietena mea. Îmi pare rău că nu părăseşti acele închipuiri torturante, care ţi-au răpit sângele din obraji şi viaţa din ochi.
— Nu sunt închipuiri. Văd, simt, înţeleg micimile lumii mai bine decât aş vedea, simţi şi înţelege un fir de iarbă.
— Păcat.
— Omul nu mai e decât un instrument orb al urâtului şi al răului.
— Păcat, păcat de tine!
Şi aşa de adânc simţii aceste cuvinte din urmă, încât, pe neaşteptate, vederea mi se întunecă şi boabe mari de lacrimi mi se rostogoliră de-a lungul obrajilor.
Toate nemulţumirile şi impresiile dezgustătoare ale unui om trist, descurajat şi sceptic colcăiră în creierul meu necumpănit.
Buna mea prietenă mă privea şi, în privirea şi tăcerea ei, ascundea bunătatea limpede şi genială a străbunilor săi.
Mi-era frig şi picam de oboseală şi de somn. Ce n-aş fi dat să fiu lungit în pat! Ochii mi se închiseră. Simţurile mi se topiră, învălmăşindu-se într-o piroteală aiurită. Mâinile îmi căzură pe

treptele de piatră ale scării. Capul mi se plecă pe genunchi. Realitatea mi se stinse, ca un ochi de mort care se închide.
A doua zi, moleşit, ca şi cum atunci mă născusem, eram întins în pat.
Lângă pat, pe trei scaune, ei şedeau de vorbă şi se uitau la mine îngrijoraţi.
— Boala e un bine, căci micşorează dezgustul, le zisei eu, şi mă cutremurai când apropiai mâinile de trup. Multe zile am să fiu vesel până mi s-o întrema creierul meu, slăbit de friguri.
— Ai putea să sfârşeşti cu chinurile tale dacă nu te hotărăşti să fii om ca toţi oamenii, îmi răspunse unul din ei cu un glas supărat, dar mângâietor.
— Ce bine ar fi ca omul să fie liber, cel puţin să aibă libertatea de-a trăi ori nu. Credeţi voi că în mine nu e robia specei?
Acea laşitate, acel dor de trai, de care natura are trebuinţă în jocurile ei şi pe care le-a semănat în toate speciile de vietăţi, le-a implântat în fiece individ. Dacă oricine ar putea să îşi puie capăt zilelor, lumea, cu toate dobitociile ei, s-ar duce pe copcă. Dar nu, în faţa morţii simţim suma laşităţii semenilor noştri. Voinţa ta nu mai e nimic pe lângă o voinţă inconştientă şi stupidă şi care, desigur, e în noi şi nu e a noastră, este a tuturor, a lumii întregi, a naturii, care te leagă de viaţă cât timp are nevoie de tine în planurile ei. Eu nu mint când vă spun că mi s-a urât cu viaţa, dar nu i s-a urât ei cu mine, marii canalii, naturii!
— Începi o nouă viaţă. Uită toate mâhnirile.
— Natura uită, eu nu pot să uit. În ţară la noi cartea pentru un om sărac este o nefericire, afară numai dacă nu eşti prost, şiret şi linguşitor, o bestie care a înşelat pe tată-său furându-i chipul de om. V-am spuS. Voi, crescuţi într-o familie mare, cinstită şi glorioasă, aveţi la ce ţine şi de ce trăi; un ţăran necunoscut, nebăgat în seamă, aruncat într-o lume proastă şi vicleană, sosind la banchetul vieţii cu inima deschisă şi fără nici o apărare, trebuie să fie de oţel ca să nu cadă. Şi apoi, chiar lumea voastră, mare şi frumoasă, s-a împuţinat, s-a stricat, v-a trădat şi-a uitat limba şi legea pământului. Şi voi, cei rari, cei generoşi, cei drepţi, cei

144 nobili, o să fiţi sugrumaţi, ca mâine, chiar de ai voştri. Viitorul este al faliţilor.
— Şi datoria ta este să cazi în luptă, iar nu afară din luptă.
— În adevăr, sunt unii răniţi uşor, care mai pot pune mâna pe armă, dar alţii sunt aşa de adânc răniţi, încât nu se mai pot ridica de la pământ. Nu-mi rămâne decât o singură nădejde: ceea ce nu poate laşitatea mea va putea gluma şi veselia naturii. Ea îşi bate joc de durerea noastră. Toate dramele, pentru ea, sunt nişte comedii, nişte farse. Nu simţiţi cu câtă plăcere îşi zice ea:
— Acest copil e frumos de pică şi deştept cât zece: va muri la zece ani.
— Acest om e de geniu: va muri la treizeci de ani.
— Acest om e prost şi grosolan: va ajunge ministru.
— Acest om, care-mi aude toate tainele sunetelor mele, va muri de surzenie şi de dezgust.
— Acesta va muri de bucurie.
— Acestuia, rumen şi voinic, i se va rupe o vână. Şi Eschyle, marele tragedian al antichităţii, retras la casa sa din Sicilia, într-o zi se culcă într-o câmpie ca să se odihnească. Era chel. Pe deasupra lui trecu un vultur c-o broască ţestoasă în gheare şi, socotindui ţeasta capului drept o piatră, dădu drumul broaştei să-şi spargă ţesturile, ca apoi s-o poată mânca. Broasca căzu drept pe frunte poetului. Şi Eschyle, care dormea, adormi de veci. Astfel, glumele naturii fac ceea ce laşitatea noastră ne împiedică de-a face. Dar sunt obosit. Aş vrea să dorm.
Am rămas singur. Am adormit. A treia zi am plecat la vânătoare.
Atât de răvăşite sunt cărţile, scaunele, caietele de note şi hainele vechi în odaia mea, încât ai crede că toate s-au îmbătat şi-au dănţuit până au căzut leşinate, unele pe masă, altele pe pat, altele spânzurate în piroanele cuierului şi câteva în mijlocul casei.
Numai praful galben şi gros, înfăşurând odaia c-o pojghiţă,
145 dovedeşte în ce linişte de cimitir se odihnesc toate lucrurile între tavanul cu grinzi negre şi cărămizile reci de pe jos.

E moină. Streşinile picură sfredelind încet şi adânc zăpada albă şi lucioasă. În depărtare abia se-aud cocoşii vestind miezul nopţii.
Zgomot trecător şi trist. Povestea streşinilor se mai aude îndrugând atâta melancolie, în acelaşi cântec monoton, în acelaşi „pic, pic, pic” lipicios, moale şi metalic. În gura sobei câteva lemne au pâlpâit, şi n-au mai rămas decât o grămăjuie de jăratic, pe deasupra căreia tresare câte o văpaie albăstrie. Cărbunii se închid şi se deschid, ca nişte ochi de aur, sub cămaşa lor de scrum gălbiniu.
Noaptea soarbe zgomotul nesuferit al trăsurilor, ocările dobitoceşti ale oamenilor, convorbirile lor copilăreşti şi veninoase, şi adoarme sufletele chinuite ale ambiţioşilor, amuţeşte gura flecarilor şi-a atâtor oratori, care se aseamănă, unii, cu coţofenele ce-ţi împuie urechile, alţii, mai serioşi la glas, cu morile hodorogite, alţii, mai artişti, cu un studiu fără căpătâi cântat pe un clarinet vechi.
Noaptea nu mai vezi salutările înţepate ale oamenilor mari, nici moţăitul prefăcut al cucoanelor; nu mai simţi nici acele strângeri de mână care te-ar vinde pe doi lei; nu mai auzi nici acele banale:
— Ce mai faci?
— Un' te duci?
— De când nu te-am văzut!
— Da, ai slăbit.
— Cu ce te mai ocupi?
Ş-apoi încep nesfârşitele poveţe că „omul trebuie să fie mai altfel„. „Să nu puie tot la inimă.„ „Fiecare trăieşte pentru sine.” „Aşa e lumea, cine poate s-o întoarcă din cale? Tu ori eu?”
Şi să ai răbdare s-asculţi: cei coptoroşiţi de vicii îţi vorbesc de cinste; cei cu şira spinării din belciuge îţi declamă despre meritul caracterelor. Şi teorii, citite pe coperta cărţilor expuse pe la librării, îţi fac tocmai cei care, de n-ar citi varietăţile şi ştirile zilei de prin gazete, ar uita, desigur, să citească.
Stomacul a râşnit o zi întreagă, gura a clevetit, picioarele au purtat greutatea trupului, mâinile au bănănăit, luându-se după gură, creierul a ars pentru nişte idei vagi, uşurele, neguroase, ca

o lampă cu gaz prost, care face fum mult şi puţină lumină. Vezi bine dar că după lupta zadarnică a zilei, noaptea e o binefacere, o odihnă pentru furnicarul lumii. Noaptea, în dreptatea ei neîndurată, adoarme viaţa şi, coborând-o mai jos de bestie, o reduce în starea liniştită a pietrelor.
Întreaga lume e colţorată, aspră, mărginită în contururile ei limpezi, ca în nişte linii de oţel, de care adeseori ţi-e frică să te apropii de teamă de-a nu te răni. Când soarele se coboară şi cade la apus, oamenii şi dobitoacele parcă sunt nehotărâte în pielea şi-n veşmintele lor. Turla bisericii se apropie de cer, se face una cu cenuşiul coviltirului nemărginit şi adânc, în jurul lucrurilor se întinde o apă închisă. Când biruie întunericul, colţurile şi liniile băţoase ale formelor se topesc. Întreaga fire ţi se deşteaptă în minte în stare de închipuire, şi ideile sunt armonioase şi plutesc, limpezi, fără zgomot, într-un haos netulburat al minţii. Da, pentru că închipuirea a smuls naturii, în aceste idei, numai masca lucrurilor, numai conturul şi culoarea, iar nu şi ceea ce este turnat în acest contur şi sub această culoare.
Acum, la gura sobei, în mijlocul nopţii, la slabele clipiri ale cărbunilor somnoroşi, îmi trăiesc adevărata mea viaţă. La lumina soarelui, laşitatea, cruzimea şi prostia oamenilor mă fac să cred că-mi mistui viaţa într-un vis nefericit. Acum, în întuneric, mi-apare o realitate vie a închipuirii, cu mult mai frumoasă şi mai blândă. Grădinile înflorite, aleile verzi şi stufoase, apele care se mlădie şi curg în albiile lor, păsările care se ceartă voios şi în felurite glasuri, oamenii care se mişcă fără zgomot plutesc într-o muzică nepomenit de dulce şi se rotesc într-o mişcare atât de moale, încât străzile parcă sunt aşternute cu catifea.
Am lungit pe masa mea două păpuşi cu rochiţele învoalte.
Mâine e Anul Nou. Ce bine o să le pară fetiţelor pentru care sunt
147 pregătite! Ce uşor şi ce ieftin poţi să împrăştii bucuria în capetele acestor păpuşi vii şi nebunatice.
Mâine, parcă le văd, când le-oi striga, arătându-le păpuşile, cum o să sară de bucurie în jurul meu, cum o să bată din micile lor palme. Cu ce ochi vii şi nesăţioşi o să privească aceste păpuşi

cu ochii rotunzi şi sticloşi ca de mort. S-apropie de mine, cu părul lor creţ, blond, uşurel, ca un fum revărsat pe spetele lor fragede. Întind mâinile cu degetele răsfirate; înghit încetinel.
Ochii nu le sunt de ajuns, ar vroi să înghită porţelanul sticlos care a furat forma omului. Şi eu le sărut pe fiecare. Îşi pleacă aşa de drăguţ obrajii rumeni, şi-mi spun atâtea mângâieri, şi se răsfaţă în atâta veselie, încât doresc ca acest sărutat să rămâie veşnic pe fruntea nevinovăţiei şi a frumuseţii. Mai presus de un copil frumos, care priveşte cu ochi veseli, care se mlădie la mângâierile noastre, care te simte fără a te înţelege, nici un geniu n-a putut crea nimic, fie pe pânză, fie-n piatră, fie-n cuvinte.
E aşa de cald în casă, aşa de liniştit în adâncul nopţii, şi aşa de bine sunt turnat pe scăunelul de la gura sobei. Mi-e cald. Mă simt prea mult. Ochii, când mi se învârtesc în orbita lor, îi văd: nemulţumiţi şi tulburi.
Tresar dacă mă ating, şi nu e nimeni în casă. Dacă ar cădea vreo carte de pe masă, mi-ar face rău. Răsuflarea, deasă şi neliniştită, prea o aud: e tare, e zgomotoasă, parcă vuieşte apa la scocul morii. Prea m-am gândit. Mi se pare că văd păpuşile mişcând. E o părere. Am închis ochii. Mi-e silă să mă scol de pe scaun. Atâtea închipuiri, ca nişte ape ce-ar îngheţa pe loc, s-au oprit din mers. Sulul care se învârtea şi îmi desfăşura nenumăratele aparenţe a adormit în osia sa. Ce delicat şi fără de veste liniştea dimprejur mi se strecoară în creier, parc-ar fi un fum care-mi înfaşă ideile. S-a dus culoarea aspectelor. Toate mi-apar în minte: cenuşii, alburii. Nu sunt decât forme de aer cu linii geometrice împrejur, dar nişte linii subţiri, ideale, care se clatină, se amestecă, se duc şi se sting într-un nimic fără hotar.
— Oh! lăsaţi-mă! nu vă mişcaţi! Sunteţi atât de frumoase!
148 atât de blânde! atât de asemenea vouă înşivă! Două raze n-ar semăna mai mult între ele! Nu vă mişcaţi! Mi-e frică ca voi să nu dispăreţi şi eu să nu mă deştept! Tu, care eşti atât de albă la chip şi la veşminte, ai cărei ochi sunt atât de senini şi de albaştri, şi pe care te văd, te simt şi nu te pot apropia de atâtea ori în visele mele, spune-mi cine sunteţi şi câta vreme a trecut de-adineauri până acum?

— O veşnicie într-o clipă. Tot atâta vreme cât trebuie să treacă de la un nimic fără formă până la un nimic cu formă.
Şi, îngenunchind înaintea mea, mă cuprinse în braţele ei calde.
— Ochii tăi mă sorb, îmi fac rău şi bine; gura ta subţire, ca un arc de mărgean, mi-aprinde atâta poftă de-a te săruta; părul tău, ca un fum de aur, mi-atrage capul; aş voi să plâng de plăcere în buclele tale curate şi strălucitoare. Acum n-aş mai voi ca lumea să fie o idee. Unde ţi-e trupul, pe care îl văd şi nu-l pot simţi? El e alb ca marmura şi moale ca puful, dar numai pentru ochi. Cine eşti? Şi de ce nu te simt? Eşti în braţele mele, şi totuşi eşti departe.
Oh! şi se scoală de lângă mine! Eu am sărutat aerul şi tot aerul am strâns în braţele mele. Şi ce trup rotund, mlădios şi perfect se-ascunde sub cutele veşmântului ei alb!
— Tu pari o iluzie care mă ameţeşte cu farmecele ei şi mă seacă la inimă cu depărtarea ei! Şi surâzi aşa de cinstit, aşa de puţin omenesc la cuvintele mele! Îţi pare bine că ţi-am zis pe numele care ţi se cuvine. Iar tu, cealaltă, aproape tot atât de frumoasă, pari cu mult mai bună decât sora ta. Mângâie-mă tu, căci iluzia e rece şi se depărtează. Tu simţi poate mai bine cât gol mi-a deschis în inima mea. Toate comorile lumii nu l-ar putea umplea.
Şi cea de-a doua se mişcă uşurel în veşmântul ei mai albastru şi mai străveziu ca cerul. Căldura acesteia e mai omenească şi mai pătrunzătoare. Ce nobil şi-a rezemat coatele de genunchii mei! Îi simt inima; sunt fericit că-i bate.
— Ochii tăi au o faţă pe care am mai văzut-o în lumea în care trăiesc; gura ta dulce e de carne, şi veşnic o pot săruta fără să mă satur; braţele tale mă strâng mai apăsat; te simt în mine; mă
149 pătrunzi; mă farmeci fără a mă obosi; tu desigur că eşti a mea!
Şi simt că de la începutul lumii m-am închinat ţie.
— Da, da, pe umerii mei te poţi rezema; mâna mea o poţi strânge; glasul meu îl vei înţelege; şi, dacă lumea nu ţi-o tulbura visul, vei trăi şi te vei stinge legănat pe braţele mele. Lacrimile

tale vor fi şterse cu buzele mele, care usucă; grijile tale vor fi risipite cu privirile mele, care înseninează.
Cine, Doamne, s-ar fi putut opri de-a nu o săruta o veşnicie întreagă? Şi buzele mele au tresărit la căldura vie a obrajilor ei rumeni, şi toată fiinţa mea s-a îmbătat de o fericire neînchipuită când mi-am trecut mâinile pe după gâtul ei rotund, alb şi rumen ca o floare de măr, dulce şi mirositor ca un fagure de miere aibă.
— N-o să mă părăseşti tu niciodată?
— Niciodată!
— N-o să mă uiţi?
— Niciodată.
— N-o să mă înşeli?
— Niciodată.
— N-o să mă urăşti?
— Când mă vei părăsi.
— Cine va pieri întâi?
— Amândoi odată.
— Şi morţi cum vom dormi?
— În acelaş coşciug.
— Şi cine ne va plânge?
— Nimeni, afară de greieri.
— Şi ce monument ne vor ridica potrivit cu frumuseţea şi bunătatea ta?
— O cruce fără nume, înjurată de pietrarul care îşi va zdreli degetele între dalta şi ciocanul cu care va ciopli-o.
— Şi nimic n-o să mai auzim din lumea în care am trăit o viaţa atât de sfântă?
— Nimic.
Mă sculai în picioare. Eram încins de mijlocul ei. Şi ea era
150 mai mare şi mai voinică ca mine. M-am lăsat pe pieptul ei. Bătea încă. Îmi era spaimă, să nu înceteze. Ah! ce căldură blajină! Ce mlădiere dumnezeiască! Ce mângâieri copilăreşti şi norocite! Ce glas paşnic şi armonios!
— Aş vrea să mor, iubita mea, fără să ştiu, în braţele tale.
Şi ea îmi netezi delicat părul. Câteva lacrimi fierbinţi îmi picurară pe obraji şi mă arseră ca nişte cărbuni, îşi deschise

puţintel gura şi îşi topi toată căldura şi dulceaţa buzelor ei în ale mele.
Când îşi ridică capul, ochii ei erau podidiţi de lacrimi. Faţa ei era galbenă ca ceara. Trupul îi tremura şi, uitându-se lung şi adânc la mine, se depărtă. Când se apropie de uşă, luă pe sora ei de mână, înmărmurită, cu ochii în sus.
— Şi tu te duci, strigai eu, şi tu mă înşeli, şi tu vrei să mă laşi singur, exilat printre oameni? Şi tu mi-ai descoperit fericirea o singură clipă numai ca s-o plâng întreaga viaţă?
— Vino cu mine, îmi răspunse ea, eu sunt nădejdea ta.
Cu câtă lăcomie m-am repezit, tot cu atâta durere m-am trezit întins pe cărămizile reci şi tari. Zăpada albă se vedea prin geamuri pierzându-se în depărtare. Streşinile picurau întruna. Visasem.
M-am sculat de jos. Eram cu cele două păpuşi în mână. Una cu rochie albă, cealaltă cu rochie albastră.
Păşii peste pragul tinzii, îngânând cu o amărăciune liniştită:
— Atunci nădejdea şi iluziile mele s-or izbândi când vor învia aceste două păpuşi!
Într-o zi, bine nu ştiu în ce zi, cerul era albastru închis, soarele intrase într-un nor argintiu, şi mie făcându-mi-se dor de câmp, cum deseori mi se întâmplă, plecai singur spre Şosea. Eram bolnav.
Capul greu, ochii mă usturau – dormisem puţin – şi gleznele îmi tremurau parcă aş fi gonit poştii întregi.
Pe la 10 ore dimineaţa nu se pomenea pui de om prin aleea teilor. Eram singur. Atât mai bine. Fără a urî pe oameni, ori de

câte ori îi aud spunând câte-o prostie, îmi fac rău: ori mi-e scârbă, ori mi-e milă; şi când îi simt că vor să înşele, îmi fac rău, căci îi văd cât de grosolani sunt în neghioabele lor uneltiri. În sfârşit, eram singur.
Scosei un album şi un creion. Cercai să desenez un salcâm la rădăcina căruia înflorea un liliac alb. Mâna îmi tremura; ochiul nu era sigur; impresiile formelor când îşi trimiteau din creier pornirile lor în vârful degetelor, pe drum, se schimbau, se învălmăşeau; liniile n-aveau limpezimea cuvenită naturii. Nu

izbuteam să aştern pe hârtie valorile umbrelor cu siguranţă. Nu eram în stare să desenez.
În adevăr, nu mă simţeam tocmai bine, deşi lumina şi căldura soarelui, singurele cauze care-mi lungesc viaţa, mă întremau, parcă cineva îmi turna c-o pâlnie pe gât o înviorare materială.
Scurt: orcum mă sucii, îmi fu peste putinţă să întind pe carton măcar o linie de omenie.
Cercai să scriu.
Versurile îmi sunt nesuferite când le fac eu, deşi amicii mei m-au poreclit „Trubadurul”. Mai ales cu rima nu mă învoiesc.
O idee. Să cerc o nuvelă. Am subiect pe care îl tot plimb cu mine pe la băi, pe la ţară, pe Podul Mogoşoaei; şi uneori îl transform într-o melancolie care mi-acoperă faţa, alteori într-o melodie care se deşiră, fără a se mai isprăvi, notă după notă, măsură după măsură, iar când mă culc şi luna prea e vie şi prea bate în geamuri ca să mai adorm, se preface într-un basm care mă ţine deştept până la alba zilei.
Să scriu. Începutul ar fi cam aşa: „Îmi place o femeie când, după ce s-a supărat, din nou se întoarce spre mine împăcată; atunci în ochii ei se vede atâta bunătate, copilărie, dulceaţă şi farmec, că mă pune pe gânduri să născocesc o nouă glumă care s-o supere ş-o nouă rugăciune care s-o împace.
Îmi place să întreb pe-o fată tânără: ce oră e? Cine n-a văzut cu câtă delicateţe şi pripeală caută să-şi încheie nasturele de la
152 piept, sub care se încălzise ceasornicul? În aşa moment nu-mi pare rău că ceasornicul meu, moştenit din familie, mi s-a vândut la ovrei de-un prieten, şi caut un nou prilej ca s-o întreb a doua oară: „Câte ceasuri sunt?”
Unii susţin că întâia oară este adevărata iubire, alţii cred că a doua oară. Cei dintâi n-au iubit a doua oară, cei de-ai doilea n-au iubit întâia oară. Musset a iubit de la una până la a zecea oară inclusiv şi, murind de dezgust, nu se îndoia că ar fi iubit şi a unsprezecea oară.
Câţi, dincolo de poftă, nu mai zăriţi nimic, nu vă înşelaţi să credeţi că puteţi iubi.”
Dar subiectul nuvelei mele se risipi când mă apropiai de dânsul. Persoanele ce caut să descriu n-au viaţă cu adevărat, n-au trăit,

n-au pătimit şi n-au nici de bune, nici de rele. Şi mie întotdeauna mi-a trebuit să ştiu de ce iubeşte cineva, de ce moare, de ce trăieşte, de ce înşeală, de ce e rău şi de ce e bun, căci nimeni nu poate fi nimic, şi nimic nu face fără anume cauze. Apoi ţesătura subiectului mi se pare dezlânată şi fără noimă. Să las nuvela.
Sunt bolnav. Trebuie să fac ceva. Dacă în mine nu văd nimic, desigur că voi vedea mai uşor în ceilalţi.
Meseria cea mai uşoară din lume este de-a minţi ori de-a filosofa. Să mint mi-e silă. Ca să nu-mi pierd vremea, nu-mi rămâne decât să filosofez. S-aleg forma aforistică; e şi la modă, şi cea mai uşoară. Adesea sub o figură măiestrită izbuteşti a spune un lucru vechi de când lumea, o observaţie făcută de toţi, un gând de nimic, şi totuşi, oamenii se impresionează, căci de-aia sunt ei oameni. Meşteşugul unei aforisme e simplu: o figură retorică, de obicei o comparaţie, şi aforisma e gata. Prostia e nu că ai făcut un lucru uşor, ci adevărata prostie e când zbârceşti fruntea, ridici nasul în sus, socotind că ai înnimerit o idee extraordinară.
Voi filosofa, fiindcă nimic alt nu pot să fac pe ziua de azi.
Bunăoară: Sunt oameni deştepţi. Deşteptăciunea nu e decât o frământare mai vie, mai continuă a creierului; o ardere mai puternică a lui;
153 o consumare şi-o primenire mai repede a materiei nervoase. Un om deştept e tot atât de deştept chiar când ar fi incult. Dar, fiind incult, multe din gusturile frumoase, cum e citirea, dragostea picturii, patima muzicii, nu-i ocupă acea ardere continuă a creierului; şi creierul lui frământat are nevoie de acţiune, de luptă, iată de ce un asemenea creier, neştiind ce să facă, alunecă uşor la rele. De aci creierul lui născoceşte intriga, ura, pofta de a înşela şi de a râde subţire de vecinul lui, şi multe altele tot de soiul acesta. În natură, pe toată scara ei, acest adevăr se observă, într-un pământ gras, gunoios, unde plugul n-a trecut şi sapa nu s-a înfipt, năpădesc plantele rele, grase, cu miros greu, şi cu greu e pe un asemenea pământ să-l mai îndrepţi, căci buruienile şi-au înfipt rădăcinile adânc şi şi-au scuturat sămânţa cea rea.

Aforisma este gata.
— Pământul bogat şi părăginit nu-l vezi coliliu de flori, ci mai întotdeauna odrăsleşte rugi, ciulini şi bălării care înţeapă şi orbesc pe călători; astfel, adeseori în oamenii cu o fire distinsă, dar necultivată, încolţesc patimile brutale şi-i fac primejdioşi societăţii.
Mai folositori sunt cei cu o fire sărmană şi cu năzuinţe modeste: pământul uscat şi nisipos nu dă nici flori, nici rugi, şi tot e bun de-o potecă, răbdând pe orişicine fără a-i sângera gleznelE. Ă. î Pe acest drum şi cu această metodă, pornii în aforisme. Unele spun ceva, altele nu spun nimic. Şi totuşi, înşir înainte, căci, după cum am spus, omul, când nu poate face ceva mai bun, filosofează.
— A izbi pe oameni, în genere, şi îndeosebi pe vrăjmaşii noştri, în ce au mai de respectat, este o patimă pornită din egoism şi dobitocie. Este o iluzie sufletească netrebnică a socoti că noi cântăm, vorbim ori scriem mai frumos decât ne este dat, morfolind, fără cuvânt şi convingere, roadele unui muzicant, orator sau scriitor. Vorbiţi de rău cât vă ia gura zborul vulturului şi al rândunelei, stârpiţi chiar dacă puteţi aceste pasări, şi nu veţi izbuti a face pe cocoş să zboare mai sus de streaşină şi de gard. Dar
154 mărimea slăbiciunilor este atât de nemărginită, încât dacă pietrele ar avea simţ şi grai, grăuntele de nisip ar critica înălţimea munţilor.
— N-aş voi să mă înţelegeţi rău când zic că toţi oamenii sunt răi; aş dori o bună înţelegere când zic că arare om e bun.
— De multe ori un om, dus pe gânduri, îţi face impresia unui ocean liniştit şi întins, al cărui fund e pururea ascuns de cerul vioriu, oglindindu-se în apele lui. Dar ce de stânci, ce de nămol, ce de animale care furnică pentru existenţă se ascund cu prisosinţă sub acea velinţă nemărginită! Sfâşiaţi aparenţa, şi veţi vedea dacă liniştea omului nu se aseamănă cu liniştea oceanului.
— Animalele nu invidiază; invidia este o deşertăciune omenească ce pedepseşte instantaneu pe cel care o simte: ea este cea mai neîndoioasă conştiinţă a inferiorităţii.

— Cei care într-o societate dezmăţată sunt pentru paliative fac tocmai ca acei grădinari nepricepuţi care, voind a vindeca răul de la rădăcina unui arbore, îi taie câteva crăci uscate.
— Voiţi să ştiţi cât de făţarnici sunt oamenii de azi? Dacă aţi izbuti a pune în talerul unei balanţe toate jurămintele lor, iar în celălalt o minciună, pe loc aţi vedea balanţa intrând în echilibru.
— Limba celui viclean e mai fină ca pânza păianjenului: şi adesea oamenii sunt mai proşti ca muştele.
— Voiţi glorie? Munciţi, dar munciţi mult: nu umblaţi s-o prindeţi în cursă. Gloria e ceva mai mult ca un şoarece.
— Politeţea este primul dement al ipocriziei; ipocrizia este cea mai cochetă expresie a corupţiei.
— Libertatea pentru demagogi este un soi de balon; îi ridică, după cum îl şi umflă. Dar balonul lor e captiv; demagogii nu sunt nici cavaleri, nici pricepuţi: niciodată nu-i vor găsi cârma.
— Pe adversar, cu cât îl dai mai zdravăn de pământ, cu atât eşti mai sigur că nu se mai scoală. Patima însă de multe ori e ca o minge: cu cât o trânteşti mai tare, cu atât sare mai sus.
VĂDUVELE Oamenii, când n-au ce face, se-apucă de gâlceavă. Se dau la vorbă, şi destul e unul s-o apuce anapoda, că cearta e gata. Prostia pândeşte mintea omului cum pândesc lupii razna oilor. Când inima e spre rele, apoi velinţe de flori să-i semeni, că tot ciulini şi pălămidă dă şi, de n-o găsi în miere fiere, iepuri la biserică, câini cu covrigi în coadă şi apa Dunării prin curtea vecinului, atunci e atunci, să te mai ţii, pârleo, că nu-şi mai vine în voie măcar de i-ai da tot mărunţişul şi pe deasupra şi toiagul lui vodă pe spinare.
Se întâmplă, câteodată, şi mai altfel de cum gândeşti. Nici lene, nici prostie, nici răutate să nu fie la mijloc, şi totuşi sare omului ţâfna din senin, din iarbă verde. Ba că s-a gândit la cutare lucru când a zis cutare cuvânt; ba că a tras cu coada ochiului când se uita la mine; ba că îi dau din toată inima şi-mi răspunde: „Aş, la ce te mai superi!” Şi pe-aşa povârniş, până nu s-o izbi omul de vale, nu se mai opreşte. Din bună prietenie ajungi să te uiţi chiondorâş, şi zavistie, şi chiloman tocmai când crezi că lumea toată este a ta.
Aşa e. Că de ne-om cântări cuvântul cu cântarul şi ne-om

156 măsura privirea cu cotul, ori să numeri câte pahare de vin a băut omul la masa ta ca să nu-l înşeli la a lui, s-a dus prietenia pe copcă, c-aşa e făcută să fie dragostea, fără şţreang de gât şi fără căluş în gură.
Cine a auzit şi nu s-a crucit de neînţelegerea mamei Iana cu mama Ghira? Din vecine de omenie, cu datini frumoase, acum, toată grânărimea ştie, de la fetişcane până la bunici, c-au ajuns la cuţite. Se minunează până şi copiii; şi când, călări pe băţ, îşi încură armăsarii de-abia să-i ţie, pe dinaintea caselor lor, furişează câte-o privire, şi-ascut urechile, doar d-or prinde ceva, să alerge apoi să spuie că „ce e nu e bine”, „s-a făcut lumea rea”, „se dă răilor şi umblă cu şoalda”.
Mama Iana şi mama Ghira erau văduve. Mama Iana avea pe Irina, mama Ghira pe Răducanu. Atât rămăsese din două neamuri harnice, c-adusese muscalul boleşniţe şi boale de seceraseră lumea în toate părţile.
Da', slavă Domnului, nimeni pe-atunci nu pierea de foame, nici că rămânea la Crăciun fără porc, la Paşte fără veşminte noi şi la Moşi fără doniţi şi ulcioare şi pomană morţilor.
Amândouă aveau de la răposaţi acareturi bune, aşezate cu temei, să tot ţie şi să nu mai putrezească; ceva bani cheag, ogrăzi cu pruni şi zarzări, grădini cu flori şi legume, toate ocolite cu garduri-pleturi, să nu vezi prin ele, şi umbrite cu streşini de mărăcini.
Că după cum se sfătuiau între ele: „Omul e sărac numai când doreşte ce nu are şi nu se mulţumeşte pe ce are; cine râvneşte la bunul altuia numai cinstit nu este, că, de-ar putea, l-ar fura; bine e să rămâi într-ale tale”.
Şi când se îndemnau la lucru, urzind pânza ca un brâu alb întins de-a lungul curţii, ori se crăcănau în duzi să-şi umfle şorţurile cu frunză pentru gândaci, se mângâiau cu cuvânt bun şi aşezat:
— Vezi d-ta, leică Ghiro, când te mulţumeşti pe puţin, dă şi D-zeu. Prunilor noştri li se frâng crăcile de încărcaţi ce sunt.
— Poi da, leică Iano. Da' gândacii d-tale merg bine? Ai mei mănâncă de sting pământul.
— N-au cum să fie mai bine. Sprâncenaţii mai ales, bată-i sănătatea, sunt ca pe deşt şi parcă-s încondeiaţi, să zici că le-a

tras cineva sprâncenele, tocmai ei, care se deoache şi de-un copil.
— Să ştii că de Sfântă Mărie o să tai curcioaica a mai grasă şi să întindem o masă straşnică în fundul grădinii, că prea ne-au mers după plac cu toatele! Şi Răducanu meu e un zmeu de flăcău, că în postul Crăciunului împlineşte şaptesprezece ani şi mână caii mai abitir ca bietul răposat, D-zeu să-l ierte. Ţesala, ţesală; pologul lui n-are pic de gaură; să fie sănătos, că, de pune vârtejul, ridică căruţa cu cinci chile parcă n-ar fi nimic.
— Ei, leică Ghiro, nu că râvnesc, dar îţi spun şi eu, uite, mie mi-e mai greu, că alta e flăcăul, şi alta e fata la vatra văduvei. Irina mea e vrednică de n-are cum mai fi, da' tot se simte că nu e cruce de voinic în casă. Vezi d-ta, e altfel când trece bărbatul prin bătătură; unde calcă, colo, rar şi îndesat şi mi-ţi stăpâneşte c-o privire cât ţine curtea; şi păsăret, şi căţel, şi purcel se dau în lături şi se fac teacă de pământ că trece stăpânul, nu glumă. Înţeleg şi lighioile.
Ce gândeşti d-ta? Da' pe Irina căţeii o întind de rochie, purcelul ridică râtul în sus, procletul, şi-i guiţă a mâncare, fofolocii de raţă fug de la cloşcă şi-i dau târcoale căscând ciocurile lacom.
— Şi ce socoteşti d-ta, leliţă, c-aici adică să nu fie nici o potrivealã?
Ce, dumitale ţi-ar părea rău ca să facem din două curţi una, din două mese una mai mare, şi lighioile noastre, toate la un cârd, să aibă şi stăpână ca să le răsfeţe, şi stăpân să le poruncească, iar d-ta să ai şi fată, şi băiat, iar eu să am şi băiat, şi fată?
— Să dea Dumnezeu, cumătră!
— Ce, n-ai luat seama cum se-nvoiesc ei? Apoi o veni vremea şi s-or alege bătrânii cu bătrânii şi tinerii cu tinerii.
— Să dea Dumnezeu!
— Că aşa se primeneşte omenirea. Ca mâine o să te văd cu unul în poală, cu altul în cârcă şi cu altul în troacă, şi bunico, încoa, bunico, încolo, mai înţelegi, capule, dacă-ţi dă mâna!
— Să dea Dumnezeu!
— Că de-o lege suntem, doar n-o să ne legăm pe pricopseală cu greci, cu bulgăroi, cu turci şi cu hantătari.
— Ferească Dumnezeu, cumătră!

Într-o zi, ca niciodată, mama Ghira, după aşa vorbă bună, o aduse cam în sfârcul biciului, fără vrun gând rău:
— Leliţă Iano, da' ce-ai păţit să laşi pe peretele alb ca laptele o pată de pământ galben? Niţel var stins, niţel nisip cernut, nu e a treabă. Că şi casa, ca şi noi, are obraz. Ce-ai zice d-ta de mine să mă vezi cu cârâie pe obraji?
— Uite, ca păcatele, am uitat, mânca-m-ar pământul.
— Apoi, cumătriţă, asta e dat fetei să îngrijească de curăţenia casei. Aşa am apucat noi de la părinţii noştri.
— De, leliţă, o mână de fată am, n-am zece. Cine să depene, cine să facă ţeavă, cine să deretice, cine să aducă apă?
— Iar cocenii şi cojile de dovleac prea vă stau în pragul uşii.
Şi curtea, ca şi masa, se cuvine să fie curată. Ce-ai zice d-ta de mine de-aş pune bucatele pe-o masă pătată?
— Aşa e, leliţă Ghiră, cum m-oi da jos, am să curăţ ca în palmă.
— Da, cumătră, dar să ştii de la mine, curtea e a fetei; că de n-o învăţa de-acum ale ei, nici nu le mai învaţă. De n-o pune mâna pe târn, târnul nu-i strigă „aoleo”.
— Poi, să-i mai crezi şi d-ta, că la paisprezece ani nimeni n-a avut douăzeci de ochi.
— O dată să crezi lenei, a doua oară îi crezi fără să vrei.
Lenea e ca porcuL. Scarpină-l o dată pe burtă, a doua oară dai în el, şi el intră în casă.
— Vezi d-ta, aici ai vorbit cu păcat, că Irina mea numai leneşă nu este.
— Se prea poate; da' eu, când eram ca dânsa, mă învârteam într-un călcâi; nici un lucru nu se clintea din locul lui. Pe dinăuntru odăile ca paharele, pe-afară curtea ca o tavă, şi prispa de s-ar fi cojit, măcar într-un locşor, mi-aş fi tăiat mâinile din cot.
Fu de ajuns mamei Iana. Îşi iubea fata ca lumina ochilor. Trase
159 necăjit un vlăstar de dud, îndesă foile în şorţ şi, dregându-şi glasul, după ce se şterse la gură, zise cam înţepat:
— De, cumătriţa mea, fiecine îşi spală rufele în albia ei, şi, de-a fi floare, de-a fi cărbune, pe umerii lui îşi poartă cămaşa.
Mie, din mila Domnului, Irina, atâta suflet mi-a rămas pe sufletul meu, şi de-a avea vro vină, nu pot s-o jupoi de piele. Ca copilul,

nu e picat din soare, şi d-ta ăi fi trăgând multe cu Răducanu d-tale.
— Ferească Dumnezeu! Nu s-a pomenit! Unde se află! N-a avut la cin-să vadă!
— Apoi să ne vedem cu bine! zise mama Iana şi, înfigându-şi şorţul în brâu, se dete repede din vârful dudului.
— S-auzim de bine, răspunse uscat mama Ghira, apoi, ca şi cum şi-ar fi adus aminte de demult, îngână sfios şi mândru: Mâine e rândul vostru. Veniţi la noi? Să v-aşteptăm cu masa?
Iar mama Iana, strecurându-se printre prunii brumării, încurcă două-trei vorbe:
— Să vedeM. Om venI. Că dE. Mai cu deretecatul curţii.
Mai cu cârpitul caseI. Om venI. Să vedem.
Mama Iana, cum ajunse acasă, trânti frunzele în mijlocul odăii.
Gândacii se târau în cârduri grase şi bălaie pe velinţele de frunze.
Şi nici că se uită la ei. Nici o vorbă bună nu le spuse, de unde până aci îi mângâia cu ochii şi cu cuvântul. Irina depăna. Şi barem n-o întrebă ce face. De-a dreptul la târn. Îl smulse din colţul magaziei şi începu să măture în toate părţile câteva coji de dovleac şi doi-trei coceni, că numai grămăjuie nu-i făcea. Apoi luă grabnic un bulgăre de var, îl stinse şi trase câteva bidinele pe pata din perete. Irina lăsă rodanul şi ieşi după mă-sa, care robotea tăcută.
Cămaşa ei subţire şi creaţă, cu mânecuţe largi şi scurte, se aduna în cute la betelia rochiei, se lipea de spinare şi se încovoia pe sânu-i rotund şi cucuiat. Aşa de fragezi îi erau obrajii, aşa de curată şi limpede privirea ochilor săi negri, umezi şi lucioşi, ca ai unui viţel de trei zile, că ai fi înţeles pe loc de ce durea aşa de
160 mult pe mama Iana când ai fi atins măcar la degetul ăl mic pe Irina ei.
Mama Iana era posomorâtă cum nu fusese de mult.
Avea ceva greu pe suflet, că dădea o dată cu bidineaua, şi tot îşi vâra mereu tâmplele cărunte sub barişul verde, şi mişca buzele parcă ar fi spus ceva în mintea ei. Mai la urmă, Irina deschise gura cu sfială şi-i zise drăgăstos:

— Da' ce ai, mamă? Cin' te-a necăjit? Eu am isprăvit ţevile.
De ce nu mi-ai zis mie să mătur curtea?
— Nimica, maică, răspunse mama Iana. Iată lumea, cum e lumea făcută. Ba că nu e măturată curtea; ba că nu sunt curaţi pereţii; că hâr, că mâr, şi te seacă la inimă. Ia, alde Ghira, ce-i căşună şi eI. S-a sculat cu plapuma în caP. A călcat cu stângu azi-dimineaţă.
Irina se puse pe gânduri. Să-i fi zis mama Ghira vreo vorbă rea? Să fi râs de ei? Şi ce i se părea mai ciudat e că nu-şi putea închipui cum poate fi cineva rău, mai ales mama Ghira, ea, care are un băiat aşa de voinic şi de vesel, ea, care totdeauna le-a păşit şi părăsit pragul cu vorbă părintească: „Bun găsit, leliţă", „Bun rămas, leliţă", „Ce mai ala-bala?", „Irino, ş-ălălalt obraz", „Dă-mi şi ochii", „Aşa, să te faci mare, puica maichii". Cum, adică omul o fi şi altfel de cum se arată? Că mama Ghira dacă priveşte pe bătătura lor gâştile cu bobocii care pasc, găinile cu puii care ciugulesc troscotul şi curcile cu puii lor plăpânzi şi cu fulgii zbârliţi, pune mâinile în şolduri, îi râd ochii şi zice din toată inima: „Batăvă să vă bată sănătatea de lighioi, să vă înmulţiţi ca nisipul mării!"
Vra să zică că le vrea binele. Atunci cum de-a mâhnit pe mama Iana? Şi, necăjindu-se că nu înţelege nimic, rezemă capul de perete şi întrebă pe mă-sa, să-i spuie:
— Cum e omul când se înrăieşte? Îşi uită de zilele de până în ziua aia? Nu mai vede înaintea ochilor? Nu se mai întoarce în toată viaţa?
— Ei, Irină maică, răspunse Iana cu un zâmbet amar, aşa e omuL. Se întoarce, că şi lăstunii se întorc. Da' vezi tu, de cade
161 pustia de ploaie sărată pe şoimanele de bucate, le păleşte foile, le seacă spicul, şi bucatele nu se mai întorc.
Irina oftă. Ar fi plâns şi-i fu ruşine. Bănuia multe din vorbele mă-sei.
— Mamă, mâine e duminică şi e rândul nostru, mergem la masă l-alde maica Ghira?
— Să alegi fasole de fiertură şi mâine dimineaţă să arzi ţestul pentru azimă, să coci ceva ardei şi pătlăgele vinete. O să mâncăm acasă.

Aşa răspunse Iana intrând în casă. Irina rămase locului. O apuca cu călduri: i se bătea ochiul drept; i-ardea o ureche; înghiţea în sec; şi, nemaiputându-se stăpâni, începu să plângă, ca şi cum ar fi dus la groapă o mumă din cele două şi n-ar fi ştiut pe care din ele.
Duminica asta nu mâncară împreună. Şi unora, şi altora le părea rău. Alde Ghira se gândi: „Aşa E. Să zic că eu aş fi de vinĂ. Da', tocmai de-aia, de ce să nu vie ele la mine? Slabă nădejde dacă de-o vorbă le sare ţâfna”.
Alde Iana înghiţi cu noduri.
„BinE. Să zic că eu m-am zbârlit de pomanĂ. Dar cine-a început? Şi ce, a grozăvie era să mai vie o dată şi să-mi spuie omeneşte: „Ia fugi de-acolo, leliţă, şi poftim la masă la noi.”
Azi aşa, mâine aşa, până începu să le fie teamă una de alta. La început îşi mai dădeau bună ziua în faţă, pe urmă plecară ochii şi sfârşiră cu o moţăială drept „bună vremea” şi „mulţumim d-tale”.
Ba mai pe iarnă se plânseră copiilor, care ascultau trişti şi tăcuţi:
— Mă! da' repede mai trece Iana pe lângă minE. Ca o vijelie!
— Bre! da' s-a călugărit Ghira, pune ochii în pământ pe lângă minE. Parc-aş fi luat vederile cuiva!
— Poi ce fel, mai bine dă Iana prin noroi decât să se întâlnească cu mine pe-o potecă.
— Vezi d-ta, Ghira plouă, Ghira zbiceşte, ea e nor, ea e vânt, ea e soarE. Ale ei sunt potecilE. De mă vede, abia trece poteca, ca să mă ţie smirna în capul celălalt.
— Ştii, Răducane, că Iana a dat drumul găleţii când m-a văzut că vreau să apuc de roata puţului? Te-ai fi gândit la una ca asta?
— Aşa, Irino mamă, cum mă vezi şi te văd, eram la biserică, am întins lumânarea să mi-o aprind de la lumânarea ei, ş-odată s-a făcut că-i cade jos, ca să se stingă. Toate muierile au înţeles.
Uneori mai venea Răducanu pe la mama Iana, da' stătea mai mult rezemat în picioare decât pe pat. Aşa, se mai ducea Irina pe la Ghira. „Ce mai faceţi?” Ş-atâta tot.
Astfel trecură aproape toată iarna. Nu se uitau de iese ori nu fum pe coşul celeilalte. Dacă s-auzea una buşind să taie lemne, cealaltă o aştepta să isprăvească, ca nu care cumva să o

zărească prin gard. Ei, dar la lăsatul-secului de Paşti e mai mare păcatul să nu-şi facă barem datinile moştenite de la părinţi. Să nu mănânce plăcinta cu brânză împreună, să nu bată alviţa băiatul şi fata la aceeaşi grindă, da cel puţin să schimbe doi bulgări de alviţă şi două lumânări de seu.
Se aşternuse zăpada de trei palme. De pe coşurile caselor se ridicau suluri de fum ca nişte copaci. Pe seară ceaţa se lăsă uşurel şi îneca mahalaua. Grădinile şi acoperişurile caselor abia se mai zăreau albăstrii-neguroase. În geamurile vecinilor, lumini gălbui.
— Fă degrab', Irino, de lumânări şi de alviţă pentru alde Ghira, zise mama Iana, că văd eu de turta din spuză.
Şi, după ce plecă fata, mama Iana, ea, care se gândise să apuce înaintea Ghirei cu omenia, tot ea bombăni necăjit:
— Parcă le-ar fi căzut nasul şi gionatele sa vie ei întâi.
Ghira, cum văzu pe Irina cu lumânări şi alviţă, încreţi fruntea, se roşi, zbârci din nas, se gândi: adică cum, vecina s-o umilească apucând înainte cu „Doamne ajută”? Şi fără multă vorbă:
— Bre, ce pari de lumânări! O să ardem până la anu pe vremea asta!
Erau cam micşoare lumânările. Biata Irina săruta mâna mamei Ghira, dădu bună seara Răducanului, puse ochii în pământ, apoi plecă mâhnită că nu mai înţelegea lumea.
Răducanu veni şi el la mama Iana. Iana se uită cruciş la dânsul, se posomorî şi-i zise, dând capul pe-un umăr:
— Măăă, da' straşnică alviţă! Ne scoatem şi măselele într-însa. Unde o găsirăţi voi cu atâtea nuci?
Ce e drept, alviţa era cam sfărâmată, cam negricioasă şi nu prea se vedea să aibă nucă. Raducanu se roşi; îşi strânse căciula la piept; şi, după câteva bineţuri încurcate, se uită lung la Irina, care abia îşi ţinea lacrimile. Plecă. În poartă mormăi, ars de nimicurile astea:
— De hotărât, şi mama şi mă-sa şi-au pierdut minţile. Aşa se învrăjbiră, fără sa vrea, ca şi cum Necuratul şi-ar fi vârât coada.
Bombănea una într-o parte, alta într-alta. Într-o bună dimineaţă, ce i se păru Ianei? Că Ghira ar fi aruncat peste gard lăturile la

dânsa. Ca sorbită de vântul turbat, aşa veni de cătrănită şi-i zise fie-sei:
— D-apoi ce, Irino, s-a sfârşit pământul? Alt loc nu găsea să-şi verse murdăriile? Eu nu pun palma la scuipatul nimărui.
A doua zi şi-aruncă lăturile şi gunoiul peste gard, la mama Ghira. Vecinii şi vecinii vecinilor începuseră a şopăi: că bătrânele prea sunt de tot, prea se ocolesc, prea se uită chiondorâş, prea-şi dau, la vreme de bătrâneţe, barişul pe ceafă şi poalele peste cap.
Zvonurile astea le împuiară urechile şi le aţâţară una contra alteia, fără nădejde de pace, ceea ce le ustura şi mai rău.
Într-o zi, spre primăvară, mama Iana înhăţă de şorţ pe Irina şi-i zise cu mânie:
— Vezi, tu zici că nu ştiu ce şi nu ştiu cum, dar cine mi-a ciopârţit toţi prunii de pe lângă gard dacă nu dumneaei, cu mânuşiţa dumneaei?
— Poate că vântul, mamă, răspunse Irina.
— Vorbă să fie; să vorbim să n-adormim! Vântul frânge plopul, pluta, nucul, salcâmul, zarzării, perii, merii şi gutuii, dar nu prunii, când n-au pic de frunză şi de rod în ei. Aşa? Lasă pe mine, au să treacă vijeliile şi pe la ei!
De-a doua zi începu să reteze crăcile prunilor care treceau
164 peste gardul ei. Prunii de pe lângă gard se înjumătăţiră şi la una, şi la alta.
Mahalaua se crucea.
Doamne fereşte! Ce e să nu mai fie!
Mai era ca la trei degete de zăpadă, încolţea urzica şi ghioceii.
Mama Iana ieşi din casă şi se duse aşa, în neştire, în ograda cu pruni. Ce n-ar fi dat să fie tihnită şi cu vechea prietenie, prietenie.
Şi, în vreme ce-şi învârtea gândurile în cap, ce i se păru ochilor că o scurteică neagră s-apropie de gard şi o mână omenească azvârle, în grădină la ea, un stârv de cioară.
Aşa! lumea-şi bate joc de bunătatea ei? Ea se căieşte, şi ceilalţi râd şi-şi scutură puricii în cojocul ei? Să vedem: care pe care? Şi încet, pâş-pâş, se apropie de cioară, o luă de sfârcul aripilor, o învârti de câteva ori ş-o azvârli cât putu în grădina Ghirei. Cioara

se întoarse înapoi, şi iarăşi se duse, şi iarăşi veni. Fiecare din bătrâne, cu capul în jos, aduse de mijloc, căutau în pământ – ca doi cocoşi care se lasă din bătaie şi se pregătesc să înceapă din nou – aşteptau, tremurând, bombănind, cu nerăbdare, cu necaz, să arunce stârvul în ograda vrăjmaşei. Îşi sărau inima când auzeau cum răbufnea de pământ mortăciunea. Iana plecă şi rămase Ghira. Se întoarse Iana şi plecă Ghira. Cu aşa poftă se mârâie câinii când îi despart gardurile.
— Vrasăzică, ograda mea vine ca un fel de groapă de murdării pentru IanA. Zise Ghira, vorbind cu Răducanu, şi-şi frecă buricele degetelor îngheţate.
— Adică de ce să nu-mi mânjească casa, de ce să nu-mi puie cuţitul dacă îşi descarcă toate scârbele în curtea mea? Irino mamă, să nu-ţi mai calce piciorul pe la ei! Să creadă lumea că mori după cine ştie ce?
Aşa se tângui Iana fie-sei.
Iar Ghira, mânioasă foc:
— Răducane, una şi cu una fac două. Câinele care cerşeşte din uşă în uşă nu păzeşte nici o casă. Din două praguri, unul: al meu sau al lor! Ce, vrei să zică mahalaua că te-au obrocit?
Copiii sufereau pe tăcute şi, de ce sufereau mai mult, mai mult doreau să se vadă, să-şi vorbească, să-şi verse focul.
Bătrânele vedeau pârjol înaintea ochilor. Adeseori visau că le ia casa foc, că vin turcii, de oţelite ce erau una contra alteia.
Se puseseră Babele cu un ger în neştirea lui Dumnezeu. Ce să te pomeneşti cu Ghira, ce i se păru ei, că ar fi lipsind câteva nuiele din gard, tocmai de unde începea împletitura ei.
— Ei! apoi stăi-mi-te, jupânească IanO. De-alea mi-ai fost?
A doua zi, cu noaptea-n cap, începu să scoată nuiele din gardul împletit de-alde Iana. Şi smulse, şi smulse, până ce văzu prin gard ca prin geam. Iana, prinzând de veste, muri şi învie.
— Aşa? aşa? aşa? Bine! bine! bine!
Pe la miezul nopţii se sculă binişor de lângă Irina, se îmbrăcă, trase ivărul uşii şi se duse puşcă la gard. Măsură ce măsură, de colo până colo, apoi, când se încredinţă bine care era partea gardului împletit de-alde Ghira, începu să smulgă pleture întregi.
— Na, dacă e-aşa! na! na! na!

Până la Fiorii, una rupând, cealaltă smulgând, din gard nu mai rămăsese decât parii, înşiruiţi ca dinţii unui pieptene rar.
Toate bune. Ajunseseră bătrânele la cuţite, da' ce stricau copiii?
O viaţă întreagă înpreună. Copilăria cu desişul ogrăzilor, cu fluturii, cu zarzărele crude, cu ghicitorile, cu basmele, cu spaimele care îi ghemuiau unul într-altuL. Naivitatea că ar fi „nevasta şi bărbatul" când Răducanu venea c-o troacă cu nisip, ca şi cum ar fi venit cu grâu de pe drumurI. Şi ea, legându-se la cap, îl aştepta la umbra deasă de măturică, de poala Maichii-Precistei. Răducanul i-aducea crăiţe, calomfir şi busuioc, busuiocul şi foile de calomfir să le bage în sân, iar crăiţele să le puie la ureche. Greu să trăiască unul fără altul. Şi aşa, făcându-se din zi în zi mai mari şi mai tăcuţi, se iubiră din ce în ce mai mult. Câte nu le spunea primăvara cu florile, vara cu poamele şi cu păsăretul vesel? Câte nu simţeau, fără să înţeleagă, simţind, lămurit, unul lângă altul, că le ard umerii lor lipiţi! Şi când, la şaisprezece ani, Răducanu încălecă rotaşul din stânga şi pocni şarpele de bici pe deasupra cailor, luându-şi ziua
166 bună de la Irina, fu mândru, deşi ar fi dat şi cai şi căruţă, numai să nu se despartă de Irina, care-l privi până îl perdu din ochi într-un nor de praf şi într-un bălăngăit depărtat de clopote.
Păcat de Dumnezeu!
Copiii, de la un cârd de vreme, îşi pierduseră veselia. Cap greu, inimă grea, ochi galeşi, obraji păliţi.
— Răducane mamă, îi zise Ghira în ziua de Pasti, de ce nu te piepteni? Şi ce-ai tu de eşti ofilit la faţă?
El tăcu, iar bătrâna furişă o privire spre alde Iana şi bombăni înghiţind în sila un ou răscopt.
Mama Iana se pârpălea cu Irina la soare.
— Irino mamă, ţi-ai pus rochia cu gura sucită, şorţul şoldiu, coadele pe ceafă şi mărgelele ale mai urâte tocmai în ziua de Pasti? Şi te jigăreştI. Să juri că cu tot dinadinsul.
Irina tăcu. Mama Iana fulgeră o privire spre alde Ghira, dădu din cap şi oftă. „Ei! he!"
Frumoase şi blânde nopţi! Luna argintie plutea în văzduhul plumburiu şi limpede.
— Răducane, ce tot ieşi nopţile afară? Nu eşti bine?

Aşa mormăi Ghira la un miez de noapte. Băiatul se strecură pe uşă, în vârful picioarelor, uşurel, ca o pisică.
— Irino mama, un' te duci? Întruna ai ieşit nopţile afară.
N-ai fi binE. Ai?
Aşa întrebă Iana, trezită din somn, iar Irina, tresărind, răspunse încetinel:
— Ei, şi dumneata.
Nu trecuse săptămâna luminată. Ghira şi Iana se treziră din somn. Pipăiră locurile goale şi calde ale copiilor. Le săgetă la inimă acelaşi gând. Îşi făcură cruce, se îmbrăcară grabnic şi ieşiră în vârful picioarelor, căutând cu ochii în toate părţile. Intrară în ogrăzile lor. Pitiş-pitiş, se strecurară prin ramurile înţesate ale prunilor. Cum ajunseră în mijlocul ogrăzilor şi aruncară ochii la gardul din care nu mai rămăseseră decât parii înşiruiţi, înmărmuriră de ce le văzură ochii. Pământul li se învârti sub picioare.
Între doi pari, Răducanu şi Irina stăteau unul lângă altul şi unul pe altul se rugau să nu mai plângă. Luna, deasupra lor, ca un taler de argint, le înflorea veşmintele albe.
— Spune drept, Răducane, ţi-e frig ţie?
— Mie nu. Dar ţie?
— Nici mie.
— Irino, vrei să te duci, spune drept.
— Eu? Dar tu?
— Nici eu.
Bătrânele pândeau ca doi câini, încremeniţi cu gâtul întins în faţa vânatului. Se văzură una pe alta şi nu îndrăzniră să se mişte niciuna, nici alta.
Răducanu şi Irina scoaseră din sân câte un ou roşu şi ciocniră.
— Hristos a înviat, Irino!
— Adevărat c-a înviat, Răducane!
Răducanu sărută pe Irina.
— Sa ciocnim şi cu vârfuL. Zise Răducanu.
— Vrei înc-o dată?
— Hristos a înviat!
— Adevărat c-a înviat!

Şi Răducanu încolăci braţele pe după mijlocul ei subţirel şi o sărută.
— Irino, tu ieşi din cuvântul mamei Iana?
— Nu, Răducane, ferească Dumnezeu.
— Nici eu! Dar de nu s-or împăca.
— Niciodată? M-arunc în fântână.
— Şi eu în picioarele cailor.
Bătrânele tresăriră. Fiorul morţii le cutremura pe-amândouă şi plecară năbuşindu-şi plânsul, de teamă „să nu-şi sperie copiii”.
Toată noaptea au plâns. Cum, să rămâie făr' de copii? „Eu sunt de vină!„ „Capul meu ăl sec!„ „Fudulia mea!„ „Mă duc eu la dânsa”.
„Eu? Mă spânzur în uşa ei”. Şi nu-nchiseră ochii pân' se lumină de ziuă.
Copiii dormeau obosiţi. Ele, pocăite, cu capul în jos, porniră una spre alta, gândindu-se cum să înceapă vorba. Când ridicară ochii din pământ, se întâlniră, faţă în faţă, tocmai lângă parii unde copiii îşi vărsaseră focul.
Fără vorbă îşi dădură mâna şi se priviră multă vreme.
— Cumătră Ghiro, cine are mai multă minte, noi ori copiii?
Ghira-şi făcu cruce.
— Nu-ţi spuneam eu d-tale, că toate se potrivesc pe lume când vrea Ăl-de-sus să le potrivească? Necuratul ne îndemna: „Rupeţi-vă gardul”, iar Dumnezeu, bunul: „Bine, împeliţate, tu rupi gardul, şi eu voi face din două curţi o singură curte.”
După zece ani, bunicile, cu părul alb ca zăpada, sorbeau din ochi pe nepoţii pletoşi, cârlionţaţi şi nebunatici.
— Ba, Cioca seamănă mă-sei ca două picături de apă.
— Ba, Udrea buflei e tat-său gol, leit-poleit.
Aşa îndrugau, torcând la umbra salcâmiloR. C-aşa fusese să fie.
MILOGUL Vântul de toamnă, rece şi umed, ţiuie în rămăşiţele frunzelor risipite în crăcile copacilor din lunca Vitanului.
În albia sa încovoiată, Dâmboviţa îşi mână liniştit apa tulbure, galbenă şi pe-alocurea pătată cu şuviţe de sânge închegat, supte din talpa zalhanalei. Duhoare grasă năbuşeşte aerul îngreuiat de-o bură rece şi deasă.

Stolurile de ciori se răsfiră, se amestecă, se gonesc, croncăie şi se-abat păcură pe hârcile albe de bivoli şi de boi, împrăştiate pe netezişul ruginiu din faţa zalhanalei.
De-a stânga apei, cam cât prinde ochiul, dincolo de hanul din răscruci, stă casa lui Căliman potcovarul, mai mult fâşii şi petice 169 de pământ galben decât văruială. Pornită pe spate, cu olanele de pe acoperiş zobite şi mucede, împănate cu muşchi, şi mai sus îi cresc două urechelniţe cu solzi groşi şi verzi. Pe prispa ferită de streaşina lată, plină cu scule, cu troace, şade în colacul picioarelor Căliman potcovarul. Negru, uscat şi ars în obraji, cu ochii mari şi albi, cu luleaua stinsă şi pleoştită într-o parte a gurii, când pifăie aruncă scrumul în sus şi-şi dezveleşte, din buzele mari şi din barba şi mustăţile cărunte şi îmbâcsite de cenuşă, dinţii laţi şi petrecuţi pe din două c-o largă strungăreaţă. Părul, muiat în untdelemn, cârlionţează pe grumajii soioşi. Cămaşa, petic de petic, strânsă la mijloc într-o curea împodobită cu nasturi, îi cade pe umărul drept.
Raluca, ţiganca lui, stă ghemuită într-un colţ al prispei. Goală puşcă, îşi cocoloşeşte gleznele sub o pătură murdară. Sânul, slab şi moale, i-atârnă în gura unui copil, ce suge cu sete, umflându-şi bucile galbene.
Căliman, înfigându-şi pipa în brâu, scoase din poala cămăşii un clondir cu rachiu şi-l aduse la gură.
— Iar gâlgâi, Călimane, zise Raluca, şi iarna vine, şi copiii-s goi.
— Eh, las' să vie, las' să fiE. Răspunse Căliman, şi-şi scutură pletele şi începu să râdă.
— O să-ţi bei cămaşa din spate, o să-ţi bei pielea de pe oase, o să-ţi bei minţile, mormăi Raluca, şi-şi zgudui copilul, rupându-i ţâţa din gură.
— Ale mele sunt toate, las' s' le beau.
— O să ajungi râsul ţiganilor.
— Fă Ralucă, te rup în două bucăţi, azi, de duminică! răspunse mâniat Căliman, şi scoase din mâneca largă o mână numai muşchi, vine şi păr.
Apoi o aduse cu binişorul pe clondir, mai înghiţi zdravăn de două ori şi-l întinse Răluchii, zicându-i blajin:

— Na şi ţie, bea şi tu, căţea, bea şi tu, scorpie cu pui, că eu te bat şi tu mă sorbi.
Raluca apucă clondirul şi, după ce bău, iar bombăni:
— De n-ar fi ologul ca să cânte din mahala în mahala şi să-ţi milogească mămăliga şi saramura, ai piei, ticăloşia lumii.
— Eh, să milogească, că eu l-am găsit, eu l-am crescut.
— L-ai crescut, da, dar i-ai luat picioarele, răspunse Raluca închinându-se.
— Să taci, Ralucă, strigă Căliman, sărind în sus. Dar cât era de mare se clătină pe picioare, se rezemă de zid, supse cea din urmă înghiţitură de rachiu, oftă şi, uitându-se lung în ochii ţigăncii, îi zise repede: Uite-aşa, măcar să crăpi, o să-ţi zic p-a lu' Sotir: Nelăută, nespălată, bat-o Dumnezeu s-o bată, da nu doarme, sa îmbată, Şi e groasă şi umflată, bat-o Dumnezeu s-o bată; ziua zace, noaptea fată, mai bine rămânea fată, bat-o Dumnezeu s-o bată.
Ochii lui Căliman se tulburară. Ca o pieliţă gălbuie i se poşghi pe albul lor. Se lăsă moale şi, după ce bolborosi câteva cuvinte, izbi cu piciorul clondirul gol şi-l făcu cioburi. Şi deodată începu se dârdâie pe picioare în chip de joc şi de veselie. Şi-şi pleca capul în jos, aducând capul într-o parte. Ş-o învârtea mărunt, apăsând mai mult pe un călcâi. Se pleca de mijloc. Bănănăia cu mâinile moi în jurul trupului, turuindu-i gura într-un cântec mărunt, parc-ar fi fost o tobă care bate în depărtare.
Dar glasul îi scăzu. Cântecul îşi micşoră repeziciunea. Răsuflarea îi pufui greoaie. Picioarele îi depănă zăpăcit un soi de joc fără nici o noimă.
Raluca-şi privea ţiganul înmărmurită. Îl apucase din băutură.
Şi era rău de nu vedea înaintea ochilor, da cu ce apuca, spărgea 171 pe orice punea mâna. Într-o zi a dat de-a azvârlita cu copilul.
Într-altă beţie a înghiţit doi cărbuni aprinşi ş-a vrut să s-arunce în puţ, strigând cit îl lua gura că i s-a „aprins burta”.
— Hai, măi Călimane, şi te culcă, nu mai zobi pământul de pomanĂ. Îi zise Raluca cu sfială.

— Să dorm, ai?! să dorm? răspunse el. Să te scoli, căţea, şi s-aprinzi jarul în vatra foalelor! Ai să munceşti cu mine, că te zvânt!
— Poi, e păcat, Călimane, că e Sfânta duminică. Te trăsneşte Ăl-de-sus, îngână Raluca, punând câteva boarfe peste copilul ei, care adormise cu un deşt în gură.
— Nu e păcat! Şi să te scoli, mamorniţo, că te ia „iaca-cine”, strigă Căliman, înhăţând un baros, pe care abia-l ridică în sus.
Nu e păcat; ar fi păcat dacă rachiul şi mămăliga ni le-ar da SântIlie şi Dumnezeu.
Şi-şi petrecu mâna pe după mijlocul Raluchii şi, neizbutind s-o ridice în braţe, o ciupi de câteva ori şi, cu ea de mijloc, jucând întruna, se afunda în întunericul fară fund al fierăriei.
Fumul de bură se dezlegă într-un cernut de ploaie măruntă şi deasă. De la pământ la cer întunecimea era una, adâncă, neagră, că n-ai fi zărit la doi paşi, că nu ţi-ai fi găsit ochii şi gura. Numai către miazănoapte scăpăra tremurător câte un fulger liliachiu, şi copacii, în şiruri negre, se zăreau jucând o clipă acolo unde lunca rotocolită a Vitanului părea că se împreună cu bolta cerului.
Întreg pământul, după aceste slabe licăriri care desfăceau perdelele întunecimii, se cufunda în nemărginirea neagră şi mută.
Pe aşa vreme, foalele din şatră pufniră în grămăjuia de cărbuni care rânjiră roşu şi începură să joace, aruncaţi de suflarea greoaie, regulată şi somnoroasă ce ieşea pe ţevile de fier. Scânteile, în cârduri de steluţe, trosneau şi, plutind în neştirea întunericului, se stingeau una după alta.
Ai fi crezut că întreaga lume s-a dus pe copcă dacă, în ropotul ploii ce cădea de astă dată nemiluit, nu s-ar fi auzit ocările lui Căliman şi scârţâitul ascuţit al unui cărucior ce se apropie de pragul potcovăriei.
— Vine, săracul de el, ş-o fi rebegit de ploaie, că e gol ca un deşt.
Aşa îngână în fundul întunericului Raluca, atârnându-se de lanţurile foalelor.

— Deh! mai bine să vină mort decât cu mâna goală, răspunse răguşit Căliman, botezând cu praftoriţa cărbunii care îşi aţâţau din ce în ce flacările lor albăstrii. Ş-atunci s-auzi lângă prag o jale de vioară ş-un glas de cerşetor. Parcă ar fi fost un om care cânta în vis. Ai fi zis că e vântul, care-şi colinda vuietul. Aci se întuneca glasul, ce tremura ca de fiori, şi vioara s-auzea limpede şi puternic, aci glasul se deştepta şi încurca cuvinte ciudate, iar vioara-şi zbârnâia coardele ciupite.
Când căruciorul se opri în pragul fierăriei, târât de o fată ca de 12 ani, cântecul se stinse. La flăcările cărbunilor ce se încinseseră se zări în dricul căruciorului, înfăşat în scutece de zăblău, o frântură de om, un om de la mijloc în sus, ţinând într-o mână uscată gâtul lung al unei viori.
Şi într-o clipă Căliman se repezi în prag şi îl întrebă pripit, şi rău, şi vesel, de nenumărate ori:
— Ehi? hai? Ce-aţi adus? Cum v-a fost ziua? V-a mers în târg?
Aţi dat de oameni? V-a luat gura? Ce mormăiţi? Deh! Vă ţineţi mari cu banii în pungă! Umpleţi mâna, colea, la bâcu! Orbul Olănitei a adus de la târg trei sfanţi, şi e cu fluierul, nu cu vioara, şi nu ştie decât două cântece!
Iar după aste vorbe, Căliman, împleticindu-se pe picioare, îşi încordă mâinile, luă pe sus căruciorul şi-l trânti jos, în şatră, în dreptul cărbunilor din care ieşea o pară ţuguiată şi argintie.
Raluca încremenise. Nu i se vedea decât jumătate faţa, poleită de lumina jerăgaiului. Căliman sări în groapa din care bătea la nicovală drept în ochii milogului şi, ştergându-şi năduşeala neagră de pe frunte, înhăţă coada unui baros, bolovăni ochii săi roşii şi se răsti, aruncându-şi un pumn în pieptul său păros:
— Ce bani ai căpătat, spune, că-ţi bat limba pe nicovală!
Capul milogului atârna într-o parte a căruţului. Tot trupul lui e o mână de carne galbenă-vineţie. De la coşul pieptului la vale îi înnumeri coastele. Picioarele îi sunt tăiate de sus, iar în locul lor, două răni cârpite petic de petic. Nişte beţe subţiri îi sunt mâinile cu degetele ascuţite, lungi şi murdare. În tot acest monstru nu trăia decât capul. Şi ochii săi mari, negri şi plânşi, cu genele sumese până la frunte, priveau adânc şi blând. Pe fruntea sa ca

sideful i se rotocoleau inelele părului, negru ca păcura. Pe buze îi încremenise un surâs îndurător.
— Spune – strigă Căliman aprins de beţie, de dogoare şi de o ură ce-l ardea de-a lungul pieptului – cum ţi-a fost cântecul ăl nou? Cum ţi-a mers târgul?
Spida, fetiţa care se înhăma la cărucior, văzând pe tată-său ridicându-se din groapă, o şterse la fugă. Milogul oftă, închise ochii şi întinse mâinile pe dricul căruciorului. Lacrimile i se rostogoliră pe obrajii săi albi-gălbenii. Un chip turnat în ceară. Părea un Christos oacheş în nişte zdrenţe murdare.
— Oh! târgul e rău! zise blajin Milogul. E rău de tot, că oamenii sunt bine îmbrăcaţi. Trebuie să fii frumos, voinic, întreg şi bine, ca să-ţi dea de pomană cei bogaţi. Şi deschizând ochii mari şi băşicaţi de lacrimi, îşi rezemă vioara de piept şi urmă cu un glas bun: Oamenii din târg trec repede. Au treburi multe. N-au vreme să-şi desfacă punga. De-a surda le cânţi. Am cântat, am plâns, am întins mâna, şi oamenii au trecut. Care nu te văd se duc, care te vad spun câte ceva, şi-acopăr ochii, se-abat în lături, dau din umeri şi se duc – cârduri vesele pe două picioare. Am milogit până mi s-a stins glasul. Am răbdat zgârcenia şi vorbele până n-am mai putut. Treceau doi inşi, unul din ei şopti: „Să nu-l crezi. Are picioarele în paie.” Şi i-am spus cu amarul în gât: „Vino de răscoleşte, vino de caută”. Trecea o cucoană. A băgat mâna în buzunar şi a scos-o goală: „Ah! ce murdar!” I-am răspuns, cu lacrimile în ochi: „Cine n-ar vrea sa fie curat?” Un tânăr spunea cu scârbă tovarăşului: „Uh! cum cere!” „Cer fiindcă n-am. Dacă
174 aş avea, aş da!„ O fetiţă, gătită ca o sorcovă, a şoptit măsei: „Ce ochi negri! ce ochi mari!„ „Ţi-i vând pe-un ban”. Şi un domn voinic şi rumen, jucându-se cu un lanţ de aur, mi-a zis în faţă: „Ce urât e!” „Închide ochii şi dă-mi.”
În Căliman s-aprinseră mânia şi rachiul. Faţa sa arsă îngălbeni. Scrâşni dinţii. Aduse barosul cu amândouă mâinile şi, învârtindu-l pe deasupra Milogului, strigă năuc:
— Mai bine-ţi zdrobeam capul decât gionatele!
Raluca lăsă foalele, care pufniră lung cea din urmă răsuflare, se repezi asupra lui Căliman, îl înhăţă de-o mână, pe când el, cu cealaltă, repezi barosul în dricul căruciorului, strigând:

— Ce-mi foloseşte stârvul ăsta?
Căruciorul se răsturnă, şi Milogul se rostogoli cu faţa în jos.
Raluca se lupta cu Căliman.
— Se ceartă cu oamenii. Nu ştie sa ceară. Lasă-mă, uite, lasă-mă, să-mi murez inima. Măcar o datĂ. Măcar o dată să dau.
După câteva îmbrânceli, Raluca izbuti să îl dea pe uşă afară.
Ţiganul se împletici în noroi, ajunse la talpa prispei, se împiedică şi căzu lat, cu faţa în sus. Bolborosi de câteva ori: „Măcar o dată să dau”, apoi, părându-i-se că cade casa pe el, de frică, închise ochii şi adormi.
Raluca lungise iarăşi pe bietul Milog în căruciorul său şi plecase repede să-şi vadă de copil, căci se speriase din somn şi ţipa cât îl lua gura.
Milogul era singur, pe roatele care-i călcau inima când se învârteau, în adăpostul său obişnuit în care-şi trudea mintea şi-şi plângea chinul. Capul lui mare, slab şi frumos se învârtea, ca prins de friguri, în fusul subţire al gâtului. Şi cât de sfânt şi de frumos pare la lumina galbenă a jarului care se stinge! Cu ochii închişi, cu nasul subţire şi cu nările curmate de durere, cu buzele mici şi strânse una într-alta, cu cele două şiroaie de lacrimi curgând de sub pleoape până pe piept, ai jura că e un cap de moaşte care plânge. În mintea lui de nefericit toate s-amestecă, s-afundă, se
175 sting, pe lângă dorul de-a putea umbla. Ah! cum ar pleca de cum ar miji ziua! Cum ar fugi! Cum s-ar duce ca vântul, fără a se mai uita îndărăt. Ş-ar sui munţi, ş-ar coborî văi. Şi n-ar mai cânta cu vioara. Mâini nu i-ar trebui. Cu mâinile nu umbli. În goana lui de nebun, ar închide ochii. Ochi nu i-ar trebui. Cu ochii nu umbli!
Şi aşa de vie-i fu închipuirea, că surâse, deschise ochii repede, se zbuciumă pe loc şi bănănăi mâinile întocmai ca picioarele unui om care ar fugi. Apoi se pipăi grabnic la şolduri şi, năbuşindu-ş i o adâncă şi caldă oftare, îşi trânti cu dezgust mâinile în lături şi sparse între pleoapele ochilor lacrimile, care începuseră iarăşi, înghiţindu-şi durerea, simţită ca un nod în gâtlejul sau.
Ah! dar fie şi nişte picioare strâmbe. Şi şchiop. Un singur picior şi altul de lemn. Nişte picioare zgârcite şi să poată să-şi legene

trupul în două cârje, numai să scape odată de cele patru roţi! S-ar mulţumi să sară ca o broască, să se târâie ca o şopârlă.
Mâinile şi rămăşiţa de trup îi îngheţară. Se rumeni în obraji.
Toată viaţa, la cap. Buzele îi tremurară şi strânse aşa de tare din ochi, încât îi fulgerară scântei şi se stingeau într-o negură fără fund. O mânie de foc, închisă într-o ţeastă de os. Cui poartă Dumnezeu de grijă? De cine are milă dacă nu de nenorociţi?
Cum de nu aude şi nu vede ceea ce surzii şi orbii ar auzi ş-ar vedea? De ce să nu-l zideascâ din nou şi pe el, ca pe ceilalţi oameni? Oh! dacă ar fi întreg, n-ar mai întinde mâna la trecători. Ar scăpa de ruşinea de-a cânta cu vioara şi de-a boci: Fraţi în Hristos, surioare, nu treceţi p-un biet olog, făr' de trup, făr' de picioare.
Ar scăpa de ruşinea de-a zice după vioară: „Bogdaproste! bogdaproste!”
Ar scăpa de ticăloşii care-l iau în râs şi-i pun pietricele în mână. Ar scăpa de cei care-i spun fără milă: „Ce urât e!” „Ce
176 murdar!„ „Ar trebui să-l culeagă comisia.„ „Ne sperie copiii. „ „Ne strică pofta de mâncare!”
Dacă ar fi întreg, ar scăpa de bătăile care nu mai au în ce izbi şi de scuipatul lui Căliman. Şi vara n-ar mai privi cu jind, din arşiţa soarelui, pe cei care se veselesc la umbra deasă a nucilor.
Cui, cui, cui poartă de grijă Stăpânul lumii? E mai rău ca un om, căci poate şi nu vrea.
O amintire îi licări ca dintr-un vis dureros şi depărtat. Parcă auzi două lovituri de ciocan căzând pe nicovală, şi-şi simţi carnea picioarelor ruptă şi oasele trosnind. A fost dar şi el, copilul găsit la răspântii, om ca toţi oamenii. Ba chiar a umblat de-a buşile.
Ar fi trebuit să aibă şi el picioare, să meargă fără roate, să alerge, să fugă, să muncească, să nu ceară, să nu-l scuipe, să nu-l bată, să nu-i fie ruşine, să nu întindă talerul, să nu cânte cu vioara.
Milogul se zgudui. Roatele scârţâiră şi, înhăţând vioara de lângă dânsul, o trânti cu mânie şi o făcu ţăndări. Întinse repede mâinile şi se agăţă de nicovala care lucea în ochii săi tulburaţi.
În întunericul fierăriei nu s-auzi decât un oftat şi o izbire îndesată, scurtă, fără răsunet.

Cărbunii măcinaţi de foc s-au stins în gura foalelor.
A doua zi, când Căliman, trezit din somn şi din beţie, se duse alene ca să lucreze, văzu pe bietul Milog odihnind de veci, c-o tâmplă înfiptă în colţul ascuţit al nicovalei. Un lac de sânge închegase pe cioburile viorii.
Căliman, spăimântat, fugi bătându-se cu pumnii în cap. În pragul uşii întâlni pe Raluca şi se opri văitându-se:
— Fă, fă, s-a omorât Milogul. Cine o să mai cerşească.
Unde o să mai găsim altul?
Şi privi lung la copilul slăbănog şi galben, care sugea cu bucile umflate din sânul moleşit al Raluchei.
Raluca îşi strânse copilul la sân şi-i zise, scuipându-l în obraz:
— Aş! ăsta e-al meu, Călimane! Te mănâncă viermii în fundul ocnei. Eu sunt ţigancă, nu-mi lepăd copiii.
HAGI-TUDOSE I
Dincolo de „Crucea de piatră”, de-a stânga Şoselei Vitanului, se ridică biserica „Sfânta Troiţa”. Mândreţe de biserică. Ce zugrăveli, pe dinăuntru şi pe dinafară, cum arar se mai pomenesc numai la bisericile din vechime. Dar de asculţi la troiţeni, mai cu seamă la cei bătrâni, te apucă ameţelile când încep ei să-şi ridice biserica în slava cerului. Mă rog, nu au atâtea degete la amândouă mâinile câte minuni se află în sfântul locaş. Şi când se încurcă, se fac foc bătrânii troiţeni; ba îşi muşcă degetele la numărătoare, căci iată cum au apucat ei să numere minunile: ridică amândouă mâinile în dreptul ochilor, ţi le vâră sub nas cu degetele răsfirate, apoi la fiece laudă zic „una la mână” şi moaie câte un deget în gură. La înfierbinţeală, uită că degetele sunt ale lor, şi le muscă, şi vorba se preface în supărare, supărarea în ceartă şi cearta în gâlceavă. Cum să cadă ei la învoială? Fiecare vrea să laude şi să numere numai cum vrea el, iar nu cum laudă şi numără ceilalţi.
De cumva nu eşti din partea locului, trei-patru bătrâni – care de obicei ascultă, cu gurile căscate şi cu şepcile pe ceafă, la cântecele copiilor din şcoala vestitului dascăl Nicuţă – cum te-ori zări, te simt, ca nişte copoi, că eşti străin, că n-ai mai văzut biserica lor. Îşi freacă mâinile; tuşesc; îşi dreg glasul; apoi, rara-rara, cu nişte paşi lungi şi semeţi, îţi ies înainte, îţi caută prilej

de vorbă, toţi cu aceleaşi cuvinte, cu aceeaşi tărăgănire de glas şi cu capul dat pe spate:
— Ei, flăcăule, de pe unde? Ce vânturi? Pe la noI. Ai?
Şi de ce? Ce zici de biserica noastră? Nu, mă rog, ce crezi d-ta, că n-o să-ţi tăiem capul.
De te împinge păcatul să spui ceva de sfinţii uscaţi şi drepţi – unii cu suliţe, alţii cu paloşe, unii călări, alţii pe jos şi cu mâinile
178 aşa de încrucişate pe piept, că palmele le ies afară din trup, – pe loc bătrânii îşi ridică pulpanele giubelelor în cingătoarea de plisă roşie şi-ţi suflă cuvântul din vârful limbii:
— Ei, puişorule, mai sunt zugravi, grozavi de tot. Am văzut şi noI. Am prea văzut cum o dau în păgâneşte şi-ţi toarnă la sfinţi cu ochi de om, cu mâini şi picioare ca şi ale noastre. Da' de, vezi d-ta, sfinţii ăştia, aşa cum i-am apucat noi, de când am deschis ochii, sunt adevărat sfinţi. Voi, tinerii de astăzi, la legi umblaţi cu şoalda, la scris cu şoalda şi la sfinţi tot cu şoalda.
II Aşa m-au judecat şi pe mine, şi n-oi mai uita mai ales ochii mici şi vărgaţi ai ctitorului, care-mi tălmăcea zugrăvelile, înfigând degetul arătător asupra sfinţilor şi oftând parcă ar fi voit sa plângă vremile apuse şi credinţele de odinioară.
Erau patru. Trei – cu giubele lungi, cu şepci cu cozoroace de lac, crăpate şi şterse de lustru. Jupân Hagiul purta pe umeri o scurteică de lastic, galbenă, spălăcită, pătată de untdelemn şi picată cu ceară.
Ctitorul vorbea mereu, iar ceilalţi trei îmi râdeau în obraz, ca şi cum mi-ar fi spus: „Dă-te prins, dă-te bătut, nu te pune cu ctitorul nostru, c-a văzut multe ş-a păţit şi mai multe".
— Uite, îmi zicea ctitorul mâniat, ce pofteşti? Nu-ţi place Sfântul Gheorghe? Ce vitejeşte stă pe cal! Şi cum omoară balaurul spurcat, parcă ar ucide un vierme, nici nu se sinchiseşte. Iată şi mucenicul Mina cum îşi bate joc de Necuratul. Dar capul archiereului NicolaE. Ce mândreţe, ce curăţel şi frumos bătrân! Ei, nenişorule, o să trăiţi, şi cu de-alde astea n-o să vă mai întâlniţi!
În ziua de astăzi? vardie naţională cu cozi de cocoş muiate în băcaN. Şi barabancE. Şi triu-liu-liu-triu-triU. La dreaptA. La stânga dreeeepţi! Iar sfintele locaşurI. Ruşine!

Ctitorul abia răsufla, roşu ca para focului. Mă hotărâsem să
179 tac. În uşa amvonului: draci cu gheare de trei ori mai lungi ca degetele, oameni cu părul vulvoi, îngeri slabi şi lungi şi, mai presus de toţi, bunul Dumnezeu, pe nori cenuşii, rotocolit cu un curcubeu.
Ctitorul nu se mai putu stăpâni. Ridică mâinile. Mânecile i s-adunară în umeri şi începu, ascuţindu-şi glasul:
— Nu vezi cum s-agaţă dimonii de talerul drepţilor, dar ei tot mai sus, tot mai sus la cântar, căci o faptă bună ridică de la pământ doi draci şi mai bine. Nu vezi că ăştia-şi apasă degetul pe un şir de oameni dezbrăcaţi şi albi ca varul, care o porniseră spre rai – au fost buni, milostivi, şi n-au râvnit la ale altuia, şi n-au zavistiit, şi n-au furat, şi n-au luat numele Domnului în deşert, şi n-au avut nouă băieri la pungă, ca în ziua de azi.
Hagiul plecă capul în jos, strângându-şi poalele scurteicii.
Doi din bătrâni iar zâmbiră şi iar înţeleseră cu zâmbetul lor şiret: „Bine mai vorbeşte ctitorul! Dă-te prins, dă-te bătut, nu te pune cu ctitorul, că te face puzderie!”
— Iată, urmă ctitorul, iată şi bogaţii nemilostivi cum se duc în focul gheenei cu sacii în spinare, deşelaţi de aur şi de argint!
Hagiul tuşi, trase cozorocul şepcii pe ochi şi întoarse spatele „judecăţii de-apoi”.
— Strângeţi-vă vouă comori în cerurl. Strigă ctitorul, ameninţând cu pumnul pe bogaţii nemilostivi, care se duceau liniştiţi în iad.
Strângeţi-vă vouă comori în ceruri, căci mai lesne va trece funia corabiei prin urechile acului decât bogatul în împărăţia cerurilor!
Ctitorul rămăsese cu pumnul încleştat asupra zidului; ceilalţi doi îşi descoperiră capul, îşi făcură cruce, îngânând: „Doamne, Doamne, mare şi milostiv eşti, Doamne!”
Jupân Hagiul o şterse binişor-binişor şi se făcu nevăzut.
— Fugi HagiuL. Fugi. Nu-i vine la socoteală. – începu iar ctitorul – nu dă un sfanţ la cutia bisericii (ctitorul ţinea mult la cutia bisericii), şi acasă – nămol de galbeni bătuţi şi ferecaţi!
Îngroapă mereu cazanele, şi n-are decât o nepoată, pripăşită pe lângă dânsul de când a plecat la agialâc, ca să-i păzească

180 coştoroaba. Şi nu mărită fată mare, nu sleieşte un puţ, nu dăruieşte un crâmpei de salbă iconostasului unde se miruieşte, caiafa de el!
Şi vorba se încinse ca focul.
— Să dea Hagiu? Hagiu să dea?
— Dar nu l-aţi văzut cum mişună prin cârciumi şi băcănii?
Zise ctitorul. Intră într-una, ia binişor o măslină, o aduce la gură ş-o strecoară printre gingii. Foi, foi, foi, o mestecă. „E, cum dai măslinele, dragă cutare?„ „Atât„. „Scump, scump de tot la aşa vremuri. Vremuri grele!” Şi pleacă. Intră peste drum. Şterpeleşte icrele de cosac. Rupe o bucăţică, îi face vânt. Pleasc, pleasc.
„Cum petreceţi icrele?”. „Atât”. „Scump. Scump. Vremuri grele!” Şi pleacă. Se duce la pastramagiul din colţ. „Ia să vedem, vericule, cum ţi-e marfa, că nu mai dau pe la cutare”. Ia o feliuţă, îi face de petrecanie. „Cum o daţi?” „Pe parale şi atât.” „Aş, v-aţi scumpit de tot! S-au dus vremurile alea. Vremuri grele!” Şi pleacă, îi e sete. Intră într-o bragagirie. „El. Să gusT. Ce başibuzuc aveţi?„ Suge un fund de tinichea, ghiorţ, ghiorţ, ghiorţ. „Zeamă de aguridă. Cin' s-o bea? Cin' s-o plătească? Vremuri”. Şi pleacă.
Aşa mănâncă şi se răcoreşte, şi pe el îl dau banii afară din casă.
Şi bătrânii – hi-hi, ho-ho, hi-hi – râd cu lacrimi, năpustinduse în vorbă, care mai de care mai şiret la cuvânt şi mai subţire la coada ochilor, răsucindu-şi stropii de mustăţi, întorşi ca nişte colţi albi împotriva nasului.
— Carâmbii cizmelor? De când era flăcău.
— I se scâlcie tocurile? Le bate singur câteva fleacuri.
— Pe mine, de câte ori mă vede: „Dă-mi o pustie de ţigară, că-mi uitai păpuşa acasă”.
— Aş! ce-a uitat acasă? Bea peliniţă. O adună vara, o usucă, o freacă în mâini ş-o aşează în lacră. Bea toată iarna şi tuşeşte să-şi dea sufletul.
— Da' v-aţi uitat pe sub scurteica Hagiului? zise ctitorul, râzând şi ciupindu-şi mustăţile. Nu? Bine. Sa vă spun eu.
Într-o zi, după slujbă, stăm de vorbĂ. Mai mulţi inşi şi câteva

181 cucoane. Hagiul se uitase într-un jeţ. Pândea o prescură. Paracliserul, un drac şi jumătate, îi arătă, jos, înaintea noastră, o firfirică de paisprezece şi-i zise: „Jupân Hagiule, mi se pare că dumitale ţi-a căzut la miruială”. Hagiul sări în capul oaselor. Se apropie de firfirică. O ţintui cu ochii, că să-i fi dat cu piciorul n-ai fi mutat-o din loc. Întinse mâna. Când se aplecă de jumătate, pe noi, din spatele lui, bărbaţi şi cucoane, ne bufni un râs straşnic, şi râzi, şi râzi. Hagiul îşi uitase acasă turul pantalonilor. De râsul nostru, neîndrăznind să se aplece până la firfirică, se uită lung la dânsa şi, cu lacrimile în ochi, ieşi din biserică, mormăind: „A mea era! era a mea!”
Paracliserul ştia de la nepoata Hagiului că Hagiul de zece ani taie din turul pantalonilor ca să-i cârpească pe unde se cosesc.
Scurteica fusese încă pe-atât de lungă, dar o scurtase mereu din poale, ca să încăputeze mânecile.
III Fum pe coşul Hagiului nu s-a pomenit. Ridice viscolul nămeţii până la streşini. Apele să îngheţe tun. Treaba lor! Hagiul nu vrea să ştie de crapă pietrele la gerul Bobotezei, nici dacă în iulie turbează câniі de căldură. Iarna tremură, vara gâfâie.
Toată viaţa lui, de câte ori nepoată-sa – trăind aciolată pe lângă dânsul – îi pomenea, la Crăciun, să taie şi ei un porc, ca tot creştinul, bătrânul răspundea:
— Îmi face rău, nepoată, s-aud guiţând. Îmi face răU. C-aşa sunt eU. Milos.
— Cumpără-l, nene, tăiat gata.
Dacă aşa îl aducea din cuvânt Leana, înghiţind în sec, cu gândul la şorici, bătrânul răspundea liniştit:
— Un porC. Carne multă. Se strică. Două guri suntem.
Veneau Paştele.
— Nene, să înroşim şi noi ouă.
— Ce prostie! Ouă roşii? Nu e mai bine să le mănânci proaspete? Ouă roşii, ouă stătute.
— Să roşim puţintele.
— De roşim puţintele, ardem focul degeaba, cumpărăm de-a surda băcanul. Cheltuială zadarnică. Vremuri grele!
— DA. O ciosvârtă de miel.

— Miel? Ce fel miel? Cum miel? Miroase a oaie. Paştile prea sunt în vară.
— Ce pustia de vară, nene Tudose, nu vezi că plouă şi fulguieş te?!
— Ei, fulguieşte, fulguieştE. Tu nu vezi că nu ţine? Unde ţine? Cum cade, se topeşte. Eu mor de căldură. Uf! uf!
— Şi eu mor de frig.
— Mori de friG. Crăpi! Aşa te-am pomeniT. Lacomă. Nemulţumitoare!
Leana tace şi înghite în sec. E săracă. N-are pe nimeni. Tace, că bătrânul, de se mânie, strigă, trânteşte uşile, apoi se aruncă în pat şi se vaietă până la miezul nopţii, uitând să-i dea şi de pâine.
De mic copil Hagiul fusese copil cuminte şi aşezat. Nu i s-auzea guriţa, nici paşii. Nu rupea pantofii. Nu-şi hărtănea rochiţa. Pe ce punea mâna punea bine.
Ajuns calfă la găitănărie, vorbea frumos şi cu patimă în mijlocul tovarăşilor săi.
— De când eram d-o şchioapă pricepusem lumea, le zicea el. Înţelesesem bine de tot că o cârpă din gunoi este o muncă de om pe care te faci stăpân dacă o pui deoparte. Şi dacă mama îmi dădea un ban de trei ca să-mi iau un simit, eu mă uitam în ghiozdan: de aveam felia de pâine, sănătate bună, aveam ce mânca. Nu te saturi cu pâine? Ce-ţi trebuie simiţi? Şi puneam banul bine. Şi un ban peste altul fac doi, peste doi dacă pui altul, fac trei. Râdeţi voI. Râdeţi. Da', vânturaţi banii în mâini şi veţi simţi ce răcoare ţine când vă e cald, şi ce cald când vă e frig.
E destul să te gândeşti ce poţi face cu banii, ca să şi guşti bucuria lucrului pe care nu l-ai cumpărat. Ai simţit bucuria? De ce să-l
183 mai cumperi? Râdeţi voi, râdeţi. Ce lucru poate fi mai luminat ca un jăratic de galbeni întinşi pe o masă? Voi râdeţi.
Râdeţi cu hohote. Nişte risipitorI. În viaţa voastră n-o să gustaţi adevărata bucurie.
Într-o zi, o calfă, văzându-l cum tremură şi cum i s-aprind ochii când vorbeşte de bani, i-a zis în glumă:

— Strângi tu, băiete, strângi, şi într-o zI. FiuT. FiuT. P-aci li-e drumuL. Şi ia-i de unde nu-s.
Tudose, la aşa nelegiuire, s-a ridicat în vârful picioarelor, a încleştat pumnii, i-a adus la gură şi a strigat, închizând ochii:
— Numai de veţi vârî tot pământul în buzunaR. Numai atunci veţi fura şi banii mei! Aşa să ştiţi! Aşa! Că n-am bani. N-am chioară lăscaie. P-aşa vremuri nu poţi să ai.
În sfârşit, Tudose muncea; strângea; nu bea; nu ochea prin mahala; mânca pâine cu bragă. După zece ani, ajuns la parte, după alţi cinci, tovarăş pe din două cu stăpânul său.
În primii ani de tovărăşie slăbise, îngălbenise, îmbătrânise la 30 de ani. De frică şi de griji, bolea pe picioare. Fostul său stăpân îl luă la masă la el ca să-l mai îndrepte. Şi ce frumos mânca!
Oscior peste oscior şi nimic pe oscior.
Se mai întremase. Erau cu toţii pe iarbă verde, sărbătorind şi udând cu pelin ziua de întâi mai. Jupânul i-aduse vorba:
— Tudose, nu vrei tu să-ţi găsesc o fată bună, de treabă, cu ceva zestre? Ei, şi ştii, un copil, doi, ai pentru ce trăi.
— Nu se poate, jupâne, nu se poate! Femeia, copiii cer de mâncare, veşminte, învăţăturĂ. Şi n-am de unde. Ce brumă am sunt în negoţ, şi banul din negoţ este al oricui ar voi să te înşele.
— Tudose, băiete, nu vorbi cu păcat, să nu-vorbeşti într-un ceas rău.
Ceas rău? Îşi strânse fermeneaua la piept, apoi mormăi pe gânduri:
— Nu se poate, jupânE. Copiii cer pâine, îmbrăcăminte, învăţătură, şi femeiA. RochiI. PlimbarE. Scurteică de tibet.
Fuste în gherghef. Nu se poate, jupânE. Să mă crezi că nu!
IV Oh! ce fericire pe Hagiu când rămase singur stăpân în prăvălie!
În prima zi l-apucară căldurile. Obrajii îi ardeau; capul i se încinsese; ochii îl usturau. La ceas, la ceas, ieşea din prăvălie s-o privească pe dinafară. Îi da târcoale. Îi cerceta încăperile şi zidurile cu de-amăruntul. Se ridica în vârful picioarelor ca să-şi arunce privirile până peste acoperişul ei. Prăvălia? Era copilaşul rumen şi frumos. El? Părintele fericit că are pe cine mângâia.

Prăvălia? Femeia fermecătoare. El? El, nebunul care-i da în genunchi, cu ochii închişi şi cu inima speriată.
I s-a izbândit visul, singurul vis pe lume! A rămas singur. Ale lui sunt sculurile, jurubiţele şi ghemurile de găietane; ale lui războaiele, rodanele şi maldărele de lână; numai el singur deschide tejgheaua; numai el singur tocmeşte, face preţul şi primeşte, numai în mâna lui, banii frumoşi şi rotunzi.
În prima seară, zăvorând uşile şi obloanele, ochii îi jucară în toate părţile, mustrând pe ucenici la fiece mişcare.
— Încet, încet, încetinel, că uşile nu sunt de fier!
— Ia seama, trândavule, să nu spargi geamurile, că nu sunt de fier!
— Nu trânti obloanele, ponivosule, că nu sunt de fier!
— Încet, încet cu lacătele, mototolule, că nu sunT. Şi dacă sunt? au broască, au meşteşug, costă parale!
De zece ori se întoarse din drum ca să mai privească o dată, încă o dată, prăvălia. La urmă o privi lung, îi surâse, i se umplu ochii de lacrimi şi plecă, mormăind:
— MititicA. Tristă şi eA. Cu obloanele în jos, cu uşa închisă.
Ca un om care a închis ochii! Se crapă de ziuă? Face ochii mari, cât geamurile ei, şi parcă vorbeşte, momind pe trecători să intre, să-i dea o bună-ziua şi să-i târguiască câte ceva. Linguşitoarea.
Cu capul în jos, ciulind mustăţile, ştergându-şi sudoarea de pe frunte, iuţind şi muind paşii, mestecând şi tuşind, se duce
185 acasă. Vorbeşte. Se vede în luptă cu ceilalţi: cu ucenicii, cu calfele, cu muşteriii mărunţi şi cu toptangiii. La unii surâde, unora le strânge mâna, cu alţii se ceartă, la urmă se împacă cu toţi, îi atrage, îi momeşte, îi înşeală.
Obosit, ajunge acasă.
La răspântia din care se desface drumul înspre Calea Vergului, se pituleşte căsuţa Hagiului, în mijlocul unei grădini stufoase.
Deschide uşa tinzii; o încuie grabnic; intră într-o odaie mică şi întunecoasă; aprinde o lumânare de seu; se aşează pe pat; îşi ia capul în mâini şi-şi reazemă coatele de genunchi.
Pereţii sunt cojiţi şi galbeni; grinzile tavanului, negre şi prăfuite; icoanele, cu sfinţi şterşi; patul de scânduri, acoperit cu o pătură

lăţoasă, vărgată cu alb şi vişiniu. Două perne de paie la perete şi una de lână îmbrăcată într-o faţă soioasă. Pe jos, pardoseală de cărămizi reci. Odaie tristă, întunecoasă, un mormânt pe ai cărui ochi de geam, ca un sfert de hârtie, ţi-ar fi frică să priveşti, de frică să nu vezi morţii odihnindu-se cu feţele în sus.
Hagiul tresări şi suflă în lumânare.
— Costă parale. Mă gândesc eu şi pe întuneric. Oh! Doamne, Doamne, ce bun eşti, ce înţelept eşti! De n-ar fi soare, câte lumânări mi-ar trebui să ard ziua în prăvălie! Ce cheltuială!
Abia se lungi în pat, şi gândurile începură, întâi blânde, prietenoase, ş-apoi îndoielnice, posomorâte.
Bine că a rămas singur stăpân în prăvălie! Jupânul era bun, era cinstit, da' dE. Două chei la o tejgheA. Două mâini în parale.
Douăzeci de degete în firfiricI. Patru buzunare şi două socoteli. Cine ştie! Din greşealĂ. Banii sunt micI. Uşor îţi scapă printre degetE. Ba în buzunaR. În pungĂ. În căptuşeala hainei. Stăpânu-său era bun, era cinstit, dar ierta de multe ori pe calfe, pe simbriaşi, pe ucenici, când rupeau şi spărgeau prin prăvălie. Venea un cerşetor, doi, douăzeci: „Să le dăm, că avem copii”. Da, dar el n-avea copii. Da, dar jumătate din acei bani aruncaţi era munca lui, erau banii lui, erau mângâierea şi fericiBarbu Delavrancea 186 rea lui. Unde pui hainele pe care i le cumpăra cu de-a sila, lumânările de Paşti, discurile, miruiala, căci îl ducea de guler la bisericĂ. Dar cutia bisericii, de care îi era spaimă. Socoteală limpede: masa, creditul şi numele stăpânului său produceau mai puţin ca mila stăpânului, hainele pentru masa stăpânului, evlavia stăpânului şi nepriceperea stăpânului la vânzarea găitanului.
Hagiul se rostogoleşte în pat. Prea e fericit. Nu poate dormi.
Râde şi oftează. E deştept şi visează. Ce vis! De nu s-ar sfârşi!
Dacă aci, în zăduf şi întuneric, ar sta în picioare, şi banii ar creşte, ca o revărsare de apă, de la tălpi în sus până peste creştetul capului. Oh! ce fericit ar fi Hagiul! înainte să-şi dea sufletul, ar vedea faţa şi veşnicia lui Dumnezeu. Moartea să aibă coasă de aur, el şi-ar înfige amândouă mâinile în tăişul ei!
Picături de ploaie bat în geamurile Hagiului. Hagiul tresare.

Nimeni. Se şterge pe frunte de năduşeală. Răsuflă greu, ca pe-un suiş de deal c-o povară în spinare. Îi bate inima: visul unei morţi fericite i s-a prefăcut într-o viaţă de spaimă. Picături grele izbesc în geamuri. Gândul că ar putea să-l jefuiască cineva îl face să sară din pat. Aprinde lumânarea. E galben ca ceara. Părul, nepieptănat şi lung, i-atârnă în viţioane pe ceafă şi pe frunte. Se uita la icoane. Se închină. Şi-aduce aminte de Dumnezeu. Fireşte că se gândeşte la el! Se gândeşte că suferă pe pământ din cauza leneşilor şi a tâlharilor. Lui nu i-ar fura o băşică cu zece mii de galbeni, îngropaţi sub cărămizile de sub pat, ci l-ar fura de zece mii de ori, i-ar fura sufletul turnat în fiece galben. El niciodată n-a priceput ce este zece, o sută, o mie. Astea sunt vorbe, sunt numere pe răboj ori pe hârtie. În zece galbeni este inima lui de zece ori; într-o sută, inima lui de o sută de ori; într-o mie, inima lui de o mie de ori. În zece mii, el nu vede un purcoi de galbeni, ci zece mii de copii ai lui, fiecare cu chipul şi cu viaţa lui. Iată de ce se gândeşte la Dumnezeu.
— S-aprind candela, deşi Milostivul ar trebui să vadă şi pe întuneric! zise Hagiul şi se ridică, tremurând, în dreptul icoanelor.
Scoase binişor paharul din candelă; îl puse pe pat; stoarse şi îndreptă firul de iască; turnă în păhărelul murdar untdelemn dintr-un ulcior; măsură cu ochii roata untdelemnului.
— Un deşt de untdelemn! un deşt! e prea mulT. Risipă.
Se revarsă de ziuă. Cum o să mai vadă Atotţiitorul o limbuliţă gălbuie când soarele o potopi lumea cu lumina lui?
Puse paharul pe un taler de pământ şi turnă apă. Untdelemnul se scurse în taler, rămânâd în pahar un rotocol de-o muchie Se vârî în pătură. Candela sfârâi şi trosni. Hagiul, ameţit, de cuţit. Mormăi în mustăţi:
— De ce-o fi trosnind? Semn rău! Am turnat destul untdelemn. De ce-o fi trosnind? De nu mi-ar arde prăvălia!
V Aşa petrecu viaţa Hagiul până la bătrâneţe. Un şir necurmat de chinuri fericite, nebăgând nimic în el, nepunând nimic pe el. Fără foc; fără fiertură; neiubind pe nimeni; tresărind când umbra i se încurca în picioare; închizându-se ziua cu zăvorul în casă;

robotind nopţile în odaie cu o lumânare de seu în mână, ca o stafie uscată.
La bătrâneţe, găitănăria nu mai mergea. Desfăcu prăvălia.
Vându tot.
— M-am ales şi eu c-o pâine, după o muncă câinească de la opt până la şaizeci de ani.
Dar în acest bătrân, pentru care prietenii, copiii şi nevasta erau banii agonisiţi şi ascunşi, un singur gând, mai presus de orice, îi tulbura fericirea:
— Dumnezeu vede toatE. Plăteşte toate. Vede toate! Cum vede? N-am furat pe nimeni. N-am luat banul nimănui!
„Vede toate, plăteşte toate”. Icoanele şi vorbele din biserică i se deşteptau în minte. Ce strică bogatul nemilostiv dacă nu fură
188 şi nu bate pe nimeni? Dacă bogaţii ar da în fiece zi la săraci, săracii s-ar îmbogăţi şi bogaţii ar sărăci. În ce ar fi D-zeu mai câştigat? Trupul lui n-a vroit femeie; buzele lui n-au avut copil de sărutat; pântecele lui n-a poftit la mâncări grase, şi o veşnicie toată să nu vadă faţa luminoasă a idolului său?
Într-o zi bătrânul, nemaiputând răbda aceste gânduri, s-a hotărât:
— Da, da, am să mă iau bine cu Dum. Să văd locurile sfinte!
Ce jertfă ar putea întrece jertfa mea?
Locurile sfintE. Lemn sfânT. Cei care nu se duC. Se poate vinde lemnul sfânT. Pe-acolo toate pădurile trebuie să fie sfinte.
Şi bătrânul s-a dus la hagialâc şi s-a întors aghios – „hagiu”
— Sfânt, dar mai soios de cum plecase.
Şi tuturor, de câte ori îl întrebau cum e pe-acolo, strecura vorba de minunile lemnului sfânt. Văzuse el, cu ochii lui, leproşi vindecaţi cu lemn sfânt. Le atingea rănile cu o bucăţică mică, mititică, de lemn, şi rănile se închideau, şi pielea se netezea pe unde fusese carne vie. Un pusnic a trăit zece ani, fără să bage nimic în gura lui, mirosind lemn sfânt. Unui nebun i-au venit minţile la loc cum l-a atins cu lemn sfânt pe frunte.
Povestind aşa minunile şi închinându-se, Hagiul a vândut lemn sfânt bătrânilor, babelor şi văduvelor.

De multe ori Hagiul, vesel că s-a pus bine cu Dumnezeu şi fericit că şi-a întors paralele cheltuite cu hagialâcul – ba a mai şi câştigat – bombănea, uitându-se în toate părţile:
— Ce negoţ, ce daraveri, ce bănet s-ar face! Lemnul sfânt merge găitan! Acum patruzeci de ani o prăvălie cu lemn sfânt ar fi fost un potop de aur. Astăzi lumea începe să fie reA. Credinţă puţină. Doamne! Doamne!
Şi Hagiul îşi făcu cruce că lumea se ducea la peire.
Pustiile de bătrâneţi sunt grele. Tusea îl apucă mai des şi-l ţine mai mult; sângele nu mai rabdă gerul; aducerea-aminte se împuţinează. Deseori se cearta el cu el:
— Ba sunt opt mii.
— Ba sunt zece!
— Ce fel zece?
— Atunci, dincolo, sunt opt!
— Aş! nu se poate, aseară i-am numărat.
Şi auzul îl cam lasă. De vorbeşte mai tare, se aude, se sperie şi se uită în toate părţile.
— Na, Hagiule, cap sec, strigi cât te ia gura, parcă cine ştie ce-ai fi având! Iaca, n-ai, n-ai, n-ai, eşti sărac lipit!
Iar în mintea lui: „Am, am ceva, dar e mai bine sa zic că n-am chioară para”.
VI Până la optzeci de ani nu i s-a întâmplat nimic serios Hagiului. Nu l-a durut un dinte măcar, i-au căzut toţi de bătrâneţe, pierzându-i pe unii în coajă, pe alţii în miez de pâine.
Tocmai în ăst an se puse o iarnă grea. Trosneau pomii în grădină. Pe geamurile Hagiului înflorise gheaţa cu frunze mari şi groase. Degeaba se încerca nepoată-sa să facă ochiuri în geam. Rotunjea biata fată gura, sufla din toată inima; se croia câte un rotocol, dar se prindea la loc.
— Suflă mai cu inimă, Leano, strigă Hagiul, cocoloşit într-un colţ al patului.
— Suflu, nene Hagiule, suflu, dar mă taie frigul şi mi-a îngheţat răsuflarea, răspunse nepoată-sa, tremurând c-o cergă în spinare. Ar trebui să-mi dai de lemne, că înlemnim până mâine.
— Cum? lemne acum? pe frigul ăsta? Pe-aşa frig o cioaclă de lemne costă un galbeN. Un galben!

Leana plecă bombănind în odaia de-alături. Hagiul rămase singur. Trist, întuneric şi frig. Vântul se repede pe coş, rece ca gheaţa, şi nu găseşte în vatră nici cărbuni, nici cenuşă. Hagiul tremură şi morfoleşte o bucăţică de pâine. Fiori reci îi trec prin şira spinării. Nu-şi mai simte picioarele din tălpi până la genunchi.
Zăpada se ridică până la geamuri, în toată mahalaua nu s-aude nici om, nici câine.
Hagiul adoarme, mâhnit că, dacă iarna va ţine tot aşa, n-o mai duce fără lemne. Şi ce scumpe trebuie să fie lemnele. Aşa e, o să iasă din iarnă sărac lipit. A adormit. Se mişcă. Se învârteşte.
Toată noaptea visează că se prigoreşte la un foc mare.
A doua zi nepoată-sa îl găsi pe jumătate îngheţat. Abia putu să zică: „Leano, foc, că mor”, şi îi întinse un bănuţ de aur, închizând ochii. Îi fu ruşine ca să nu-l vadă acel ochi de aur cu câtă uşurinţă îl aruncă în mâinile nemiloase ale lumii. Oftă dureros.
Focul pâlpâie în vatră. Mormanul de jăratic dogoreşte şi aruncă un polei cald şi rumen, pe peretele din faţă. Tavanul trosneşte şi zidurile asudează. Leana, cu picioarele goale până la genunchi, se pârpăleşte în gura sobei. Bătrânul a ieşit din pătură şi-i e cald, şi îl ia cu fiori. Picioarele îi tremură. E lihnit, îi cere inima a ciorbă, ca niciodată în viaţa lui.
— Ce pui atâtea lemne? Prea multe lemne! Leano, n-auzi? Şi tot mi-e frig. Prea multe lemne! Mi-e foame. O să dai foc casei! Ah! pâinea nu mă mai saturĂ. Picioarele nu mă mai ţin!
— Oi fi bolnav, răspunse Leana. Să chem pe cineva. Lângă spiţerie e un doftor.
— Să nu calce nimeni în casa mea! strigă Hagiul. Cât scrie doftorul pe hârtie nu plăteşti cu viaţa toată! Sunt sănătos, voinic, mai bine ca oricând!
Dar, voind să umble, căzu pe pat, zicând: „Oh! da, niciodată n-am fost mai bine!” ben, cu ochii duşi în fundul capului, cu părul lung şi ciufulit.
După trei zile de friguri Hagiul se sculă din pat, uscat şi galLeana îl întrebă încetişor dacă n-ar vrea ceva.
— Aş vrea, răspunse trist Hagiul, aş vrea o ciorbă de găină.

Cu niţică lămâiE. Lămâia e scumpĂ. Câteva boabe de sare de lămâie. Şi, vezi, găina să nu fie prea marE. Mică şi grea.
Pe seară, Leana întinse în mijlocul patului un ştergar. Pe ştergar o strachină cu ciorbă caldă. Aburii se ridică din strachină. O
191 aripă galbenă iese din zeama presărată cu steluţe de grăsime. Pe buzele străchinii, o lingură de cositor. Alături clondirul, cu două degete de vin, cu dop de hârtie. Hagiul privi cu lăcomie, se şterse pe frunte şi zise cu o nespusă părere de rău:
— Ce poftă de copil!
Se văzu topind, el, cu mâna lui, bulgări de aur, turnându-i în strachină şi sorbindu-i cu lingura.
Se apropie de pat. Începu să mănânce. Plescăi; îşi supse gropile din obraji; se încruntă; şi-acoperi ochii cu sprâncenele; se răsti la Leana, aruncând lingura:
— Una de lemN. Asta e coclită!
Leana, râvnind la ciorbă şi înghiţind în sec, ieşi afară şi-i aduse una de lemn.
Hagiul începu iarăşi a sorbi zgomotos. Se scutură şi scuipă de mai multe ori.
— Ia ciorba de-aci! M-am săturat. Simt pe gât o coclează acrĂ. SăratĂ. Un miros nesuferit. Ia-O. Fugi cu eA. Nu vezi?
Îmi sorb viaţa!
Leana luă strachina şi ieşi.
Hagiul îşi trânti capul pe o pernă de paie. Trupul lui, o flacără.
Ce friguri! Sub el se deschisese ca o mare fără fund. Şi se ducea adânc, adânc, tot mai adânc. Şi pe gât gustul aurului, sângele viu al aurului! Nefericit părinte, gustase din carnea copiilor lui. Ciorba îi mirosise a aur!
Când Leana intră în odaie, el se ridică în coate şi-i strigă:
— Stinge focuL. Să dai cărbunii şi cenuşa înapoi!
Aruncă ciorbA. Şi să dai fulgii şi bucăţelele înapoi. Vreau banii pe jumătate, dacă nu toţi!
Şi începu să plângă cu hohote.
— Ucigaş! nebun! nelegiuit! în veci n-o să te saturi!

Leana, înmărmurită, se uită la el. Tocmai atunci se-auzi miorlăind la uşă cotoiul, tovarăşul ei de foame şi de tremurat, singura fiinţă care o mângâie şi pe care o mângâie.
Leana crăpă uşa. Hagiul se uită speriat şi, văzând cotoiul strecurându-se pe uşă, se răsti:
— Să-i tai coada! Să-i tai coada! O coadă d-un stânjen!
Până să intre, se răceşte odaia! Să cheltuiesc şi pentru el?
Unde e toporul? Am să i-o tai eu!
Se ridică în picioare. Picioarele tremurară, se îndoiră, trosniră din încheieturi. Hagiul se curmă de mijloc; deschise ochii, mari şi roşii; căscă gura şi căzu pe spate.
Leana, speriată, fugi afară, închinându-se.
S-a înnoptat. Ea pândeşte la uşă. Tremură şi inima i se bate.
Ar vrea să intre, şi spaima că e mort ori nebun o îngheaţă. Vântul fluieră în streaşina casei. Zăpada le-a troienit uşa pe dinafară. În tindă e frig şi întuneric.
Pe la miezul nopţii i se păru că în odaia Hagiului se târăşte cineva de-a buşile. Ascultă. Auzi desluşit un sunet de bani.
— El e. N-a murit, şopti Leana, banii îi prelungesc viaţa. Săracu nenea Hagiu!
Liniştită puţin, dibui pe întuneric clanţa de la odăiţa ei, deschise uşa binişor şi se duse să se culce, tânguind încet pe nen-său Hagiu:
— Săracu, ce bogat este!
A doua zi, de dimineaţă, Leana, intrând în odaia Hagiului, îl găsi numai în cămaşă, în cămaşa sa petic de petic, trântit cu faţa în jos, pe aur, îngropat în galbeni, cu fruntea pe-un purcoi de lire, cu ochii închişi.
Cum îl văzu, începu să plângă.
Dar, ca prin minune, trupul Hagiului se cutremură. Banii sunară de-a lungul, de la picioare până la frunte. Săltă capul; deschise ochii stinşi şi-i îndreptă, ca nişte sticle reci, asupra Leanei; bolborosi câteva cuvinte nedesluşite; muşcă în vânt cu gingiile albe şi izbuti să slomnească:
— Nu te uitA. Închide ochiI. Ochii furĂ. Închide ochii!
Căscă gura; limba i se mototoli în gât; capul îi căzu într-o Între vis şi viaţă LINIŞTE I parte; picioarele i se lungiră; mâinile i se

înfipseră în banl. Şi adormi de veci, cu ochii deschişi şi ţintă asupra Leanei.
Când l-au scăldat, pe genunchi, pe piept şi pe frunte se vedeau rotocoale de bani. Şi i-au rupt pleoapele de sus, şi ochii lui spăimântaţi nu s-au închis.
Leana l-a îngropat cu alai mare. Zece popi, archiereu, oranist, colivă, steagul Bisericii Troiţa, flori, lumânări, zăbranice.
Lumea, privind, zicea:
— Ce frumuseţe! Bine de el!
La capul lui mergea Leana; după ea, câţiva bătrâni, cu ctitorul în mijloc.
Unul din bătrâni întrebă pe ctitor:
— Ce bani a lăsat?
— Un milion, răspunse ctitorul.
— Cât face un milion?
— Un milion? De zece ori câte o sută de mii.
— Săracu Hagiu!
— Dacă ar vedea el cum se cheltuieşte cu înmormântarea lui.
— Ar muri! răspunse unul din bătrâni. Şi oranistul, clătinându-şi ceaprazurile de fir, intră în curtea bisericii. Mai multe glasuri s-auziră în depărtare: „Veşnica lui pomenire, veşnica lui pomenire”.
Mariei Delavrancea De trei ori l-am văzut în viaţa mea şi rămăsese neschimbat: aceeaşi faţă, aceeaşi barbă căruntă, acelaşi mers oblu şi capul plecat tot pe umărul drept.
Aceeaşi linişte adâncă.
Şi l-am văzut în mijlocul unei naturi aşa de mândre, că s-ar fi mişcat sufletul celui din urmă ticălos. Pieptul uriaş al Ceahlăului şi Dâmbovicioara, despicând în două creierii munţilor, pentru ca să-şi deşire trâmba apelor sale reci şi albăstrii, au descreţit fruntea veştezită a atâtor cartofori, au scăpărat în inima a atâtor zgârciţi o veselie străină de sunetul banului ş-au desfătat atâţi nerozi de negustori câţi brazi şi câţi mesteceni sunt pe ceafa de piatră a acestor ţinuturi fericite.
Apele se bat, rostogolesc bolovanii, umplu vultorile şi sar peste stâncile lustruite; şipotele ţâşnesc şi-şi azvârlă sulul apelor reci ca nişte arcuri de sticlă străvezie; munţii se încalecă grumaz

peste grumaz, până în slava cerului; călătorii admiră, râd, petrec, beau pe muşchiul moale şi blând ca o catifea verde. Numai el priveşte aşa de risipit, că parcă nu vede; ascultă zgomotul cascadelor şi glumele celorlalţi aşa de nepăsător, că parcă n-aude; şi se mişcă aşa de uşurel şi de încet, că parcă ar sta pe loc.
De trei ori l-am văzut şi de trei ori mi s-a părut că văd o maşină perfectă, alcătuită în chip de om, a cărei mişcare dinlăuntru ar fi taina vreunui mecanic de geniu, care ar fi voit să-şi bată joc de oameni şi de Dumnezeu: pe oameni înşelându-i şi pe Dumnezeu imitându-l.
II La ora mâncării m-am aşezat la o masă din apropierea lui.
Întotdeauna o linişte adâncă îl înghite ca într-un coşciug de plumb.
Respiraţia nu i se simte. Privirea îi e pironită în farfurie. Mâinile i se mişcă c-o îndemânare şi c-o precizie de spaimă. Furculiţa, cuţitul şi lingura nu i se simt. Când porunceşte servitorului, glasul nu i s-aude. Mănâncă şi te îndoieşti dacă mestecă. E cald. Sudoarea îi broboneză fruntea, îi picură pe veşminte; el nu se şterge; vântul răscoleşte praful şi gunoaiele – căci lumea mănâncă în
195 curtea birtului – vârtejul trece peste dânsul; lumea zărvăie; mulţi se supără că nu sunt bine serviţi; el tace. Şi de-o lună de zile de când stă la băi n-a vorbit cu nimeni, n-a salutat pe nimeni, n-a întins mâna nimănui.
Dar o fi trist, o fi nefericit, o fi bolnav, o fi nebuN. Nimeni nu ştie. E liniştit ca un obosit care doarme, nepăsător ca un mort şi nepătruns ca o peşteră fără fund. Ceilalţi îl privesc nemulţumiţi, căci liniştea lui le insultă zgomotul şi uşurinţa lor. Şi mulţi îl arată cu degetul, şoptindu-şi:
— Cine o fi acest domn care trăieşte cu duşii de pe lume?
— Nu ştiu. Mi se pare că e un străin.
— Ce limbă vorbeşte?
— Aş! niciuna!
— Ia priveşte la el: o ţuică, o sticlă de vin, trei feluri de bucate, pe care le înghite fără să le mestece. Încolo: nu vorbeşte, nu râde, nu se supără. Ce ciudat om!

— Vezi, zicea o doamnă frumuşică către un căpitan de tunari, ce galbenă şi ce întinsă piele are pe obraji mutul care mănâncă singur, care tace fără a se gândi, care mănâncă fără a mesteca, care mişcă buzele şi nu i se aude glasul? Nu-ţi poţi închipui, dragă Pol, cum îmi năspreşte nervii cu muţenia lui. L-aş săruta o dată dacă i-aş auzi glasul, i-aş da în genunchi dacă mi-ar spune cum îl cheamă şi, dacă ar face o beţie, aş fi în stare.
— Ce? răspunse căpitanul, dând ochii peste cap şi râzând un râs guturăit şi gros. Ce-ai face dacă s-ar îmbăta? Spune-mi, Mimi, c-aş vrea să ştie şi maiorul când o veni. Maiorul o să râdă când şi-o cunoaşte bine giuvaierul de nevastă.
Şi înghiţiră câteva pahare de vin. Doamna se scobi în dinţi; râse pe nas; deschise ochii mari şi galeşi şi îl bătu pe picior.
Căpitanul îşi rezemase capul în mâna dreaptă, privind alene la masa acelui domn tăcut şi liniştit.
— Vrei tu, Mimi, să-i auzi glasul?
— Vreau, vreau, răspunse ea repede şi trânti un pahar cu fundul pe masă.
— Ce-mi dai?
— Ceva mai mult decât i-aş da mutului dacă ar vorbi.
— Bine, răspunse căpitanul.
Făcu semn unui chelner să vină şi, când se apropie de dânsul, îi şopti ceva la ureche, îi bătu din picior, îi zâmbi şi îi zise:
— Nu fi prost, mă, îţi dau un bacşiş bun.
— Şi eu, îngână Mimi, fără să ştie despre ce este vorba.
— Ce ţi-a cerut acum? întrebă căpitanul pe chelner.
— Tocană.
— Tocană? Foarte bine. O să vorbească. Chelnerul plecă, iar căpitanul făcu mâna copăiţă şi prinse o duzină de muşte. La unele le rupse aripile, la altele le strivi capetele şi, când chelnerul sosi cu tocana, le presără în sosul ei galben şi cleios, şoptindu-i:
— Du-i-o; e numa bună; acum o să vorbească. Doamna pufni de râs, îngânând:
— Ce nebun eşti, Pol! Ce haz ai când te cam chercheleşti!
Eram mâhnit de această cruzime, şi totuşi abia îmi stăpâneam râsul privind la scârboasa tocană, care începuse să alerge.

Necunoscutul privi lung în farfurie şi nu arătă nici scârbă, nici supărare. Luă furculiţa, scoase liniştit, una după alta, toate muştele, tăcu şi începu să mănânce, fără a se sinchisi de vecinii care râdeau cu hohote.
— Ce gugumănie rea! mormăii eu, revoltat de veselia căpitanului ş-a doamnei de lângă dânsul, dar aşa de încet, încât socotii că nimeni nu mă auzise.
Dar acel domn, singur şi închis ca printr-un blestem la orice impresie tristă ori veselă, ridică capul din farfurie, zâmbi o clipă uşurel şi nepăsător. Se uită ţintă la mine şi tresării când îi auzii glasul:
— De ce te superi, domnule, ar trebui eu să mă supăr. Eu însă am un câine cam hârbar: de câteva ori mi-a murdărit ghetele şi niciodată nu l-am bătut. Şi oamenii, ca şi dobitoacele, sunt mai adeseori murdari şi proşti, iar nu răi. Toată deosebirea e că oa-
197 menii, când sunt proşti, murdari şi răi, sunt mai proşti, mai murdari şi mai răi decât orice dobitoc.
Căpitanul îl auzi şi tăcu. Vroi să fumeze şi-şi băgă ţigareta cu focul în gură. Eu vrusei să răspund necunoscutului, dar el băuse cel din urmă pahar de vin, îşi luase pălăria şi bastonul şi, într-o clipă, se făcu nevăzut.
Fără voia mea, ca şi când m-aş fi sculat în mijlocul nopţii după un vis care te zăpăceşte, mă sculai de la masă, fără să-mi plătesc mâncarea, şi mă repezii după acel domn ciudat, fantastic, al cărui glas rece, despreţuitor şi totuşi blând şi bun îmi aţâţase atâta curiozitate, că nimeni şi nimic nu m-ar mai fi stăpânit locului.
Răsturnai scaunul, mă izbii de o cucoană bătrână, care trânti în urma mea un „Hei! ce, eşti chior, domnule?”, şi-o rupsei la fugă, simţindu-mă fatal atras de acel necunoscut bizar.
Cu toată graba mea şi tâcâiala inimii, îl vedeam lămurit în minte: galben, cărunt, tăcut, despreţuitor, singur în mijlocul lumii ca într-un pustiu, şi glasul lui, care mă tăiase adânc, ca o limbă de oţel rece, îl auzeam necontenit bănănăindu-mi în creier.
În acest om simţeam o fatalitate care te ameţeşte. O prăpastie adâncă care te ţintuieşte pe buzele ei şi-i priveşti fundul adânc

şi înecat în negură. O melancolie frumoasă şi înfiorătoare, ce te înduioşează, te zguduie şi îţi risipeşte orce idee de viaţă, înfigând în tine numai patima oarbă a necunoscutului.
L-am ajuns. Cu bastonul, cu mâinile în buzunar, cu capul plecat în jos, adus de spete, tresărind din vreme în vreme, el mergea încetinel, fără să i se-audă paşii şi fără a arunca privirea în lături. Dar cum dete de şoseaua ce mână, suind cotiş, către Nămăeşti şi Rucăr, iuţi paşii, scoţând mâinile din buzunarele bluzei. Ridică capul în sus, ca şi cum ar fi fost furat de blânda frumuseţe a caselor mici, albe, curate şi înconjurate cu ogrăzi de pruni şi cu porumbişti verzi şi fâşâitoare; îşi plimbă în neştire privirea uimită din platoul Bughii în albia largă şi pietroasă a Râu-Târgului.
În dreptul unei case mici, pusă cam sub şosea, îngrădită cu laţe 198 şi ocolită cu măturică, cu crăiţe, cu fasolică şi cu flori-domneşti, abătu din drum, coborî pe-o potecă, deschise poarta şi, fără a se uita îndărăt, intră în curte, se urcă în pridvor şi se făcu nevăzut în casă, trântind uşa după el.
Fireşte, mă hotărâi să pândesc în şosea.
Dădui târcoale în jurul casei, până când văzui ieşind din curte o ţărancă voinică şi frumoasă; mă luai după ea; intrai în vorbă: „Ba un' te duci, ba ce-ţi pasă; ba ce să iei de la cârciumă; ba o fărâmă de untdelemn, că mâine e Sfânta duminică". La cârciumă, mai dă-i o ţuică, mai dă-i alta, mai dă-i şi pe-a treia, şi vorba se dezleagă.
— Leliţă, îi zisei eu, cum cheamă pe boierul găzduit de d-ta?
— Că zău, să mă crezi, domnişorule, nici eu nu ştiu. Unde te-apropii de dânsuL. Toată ziua tace; noaptea doar ce-l mai auzi bolborosind, singur în odaie, cu perdelele lăsate şi cu uşa încuiată. Da', de, n-am ce zice, e om bun şi plăteşte bine. Ce nu mă împacă sunt nişte cărţi ale lui cu capete de oameni morţi, cu picioare jupuite. Doamne fereşte!
Ţăranca veselă, vorbă lungă şi hazlie, căzu la învoială că-mi închiriază odaia de alături de acel domn, pă „nu mai jos de doi poli, că la ea e curat, că e odihnă bună, că sunt ţoale să te îngropi în ele până în gât; şi, unde mai pui, umbră deasă şi prune de tot felul; mă rog, la câte râmneşte inima omului".

A doua zi, pe vremea prânzului, luai geamantanul şi mă aşezai la noua gazdă.
III În prima noapte nu putui dormi. Vecinul meu se plimbă în lungul odăii până la miezul nopţii, apoi îl auzii cum se încerca să puie zăvorul încet-încet, şi către unu-două din noapte oftă aşa de lung ca şi cum ar fi scăpat din mâinile cuiva care s-ar fi încercat să-l năbuşească. Mărturisesc că frica m-a apucat când l-am auzit că începe să vorbească: la început câte-o vorbă nedesluşită,
199 apoi fraze întregi, la urmă mi se păru că citeşte şi, în sfârşit, această scenă tainică se încheie cu un mare zgomot, făcându-mă să sar din plapumă. Desigur, trântise nişte cărţi.
Mă lungii din nou în pat, cu ochii deschişi în întunericul odăii.
Câtva timp nu mai auzii nimic afară de şuietul jalnic al râului.
Nu trecu mult, şi zgomotul de-alături se auzi iarăşi, dar de astă dată vecinul meu mi se păru apucat de furii. Se răstea, ofta, înşira cuvinte fără înţeles, rupea şi mototolea la hârtie, ca şi cum ar fi smuls foi din vreo carte, îl auzii bine cum râcăi de mai multe ori nişte chibrituri şi dete foc la ceva care ardea repede.
Se desluşea bine pălălăile supte de coşul sobei.
După acest foc, ce nu ţinu decât câteva minute, el începu să se plimbe în lungul odăii, zicând cu nespusă mânie:
— Da, da, foarte bine! încă unul! încă unul! încă un dobitoc care nu ştie ce vorbeşte! Aşa le trebuie. Şarlatani! Oamenii sunt proşti!
Niciodată n-am înţeles ca în noaptea aceea cum un om poate muri de frică. Vecinul meu plângea. Eu nu puteam închide ochii.
Desigur, vecinul meu e nebun. Dacă zăvorul de la uşa lui ar fi crâcnit, în neştire, atins de el din greşeală, eu aş fi îngheţat în acea clipă, aşa cum mă aflam, c-un pumn încleştat şi c-o mână pe frunte. Toate lucrurile în casă, masa, perdelele, scaunele şi soba se clătinau din loc, îmbrăcau forme de monştri, de câte dihănii toate pot să treacă printr-o închipuire smintită de spaimă, şi dănţuiau, şi săreau, şi se strâmbau la mine, ca şi cum nebunia de-alături le-ar fi dat suflet şi plan de-a mă cuprinde în vârtejul ei fantastic.

Inima începu să mi se bată; răsuflarea mi se împiedică de câteva ori şi, fără să ştiu de unde mai aveam putere, mă răsturnai cu faţa în jos. La ziua albă, somnul, bunul somn, mă fură cu odihna lui mângâietoare.
M-am deşteptat după amiază. Nu-mi mai era frică. Mă întremasem.
Odată închipuirea liniştită, mă simţeam, ca şi în ziua de mai înainte, legat de paşii acelui necunoscut.
— Nu se poate, nu e nebun. Un nebun aşa de cuminte e cu neputinţă. Mi-e ruşine mie de mine. Ce laş am fost!
Nu sfârşisem bine de mormăit aceste cuvinte, şi luai nişte foarfece de pe masa mea, intrai binişor în casă la vecin şi, măsurându-mi depărtarea ochilor pe-o perdea de la fereastra lui, tăiai două rotocoale prin care puteam privi de-afară înăuntrul odăii ca prin două sticle de ochelari.
Toată ziua am umblat încotro m-au dus picioarele. Am jucat popice la Crasan, m-am suit pe platoul Bughii, m-am dus până la Măţău. Toate câte le admiram cu două zile mai înainte nu mai însemnau nimica. Natura mi se părea o secătură şi aşteptam cu nerăbdare ca noaptea să înghită farmecele priveliştilor, absorbit de aceste întrebări: „Cine o fi acest om? De unde o fi venind? Ce fel de viaţă duce? Ziua liniştit şi noaptea în prada atâtor chinuri. Ce om este acest nefericit?”
Pe la miezul nopţii, văzând că şi-a aprins lumânarea, am intrat binişor în curte.
Luna mi-era nesuferită, căci lumina din creştetul cerului să fi zis că este ziuă.
În vârful picioarelor m-am apropiat de fereastra odăii lui. Mă suii pe prispa care ocolea de jur împrejur casele şi, abia respirând de emoţie, îmi potrivii ochii pe cele două rotocoale tăiate în perdeaua de la fereastră.
Vedeam bine în odaia lui.
Ca la un minut închisei ochii.
Era o crimă purtarea mea. Spionam un om atât de bun şi de liniştit. Despecetluiam o scrisoare plină de taine, care nu-mi era adresată mie. Intram hoţeşte într-o conştiinţă închisă şi nefericită.

Dar când deschisei ochii, toate grijile şi gândurile omeneşti, curate şi înalte, se risipiră. O putere mai mare decât voinţa şi cinstea mea mă ţintui la fereastră.
El îşi lepădase bluza şi vesta. Deschisese pe-o masă mare de
201 brad două volume groase, cu figuri negre şi tablouri colorate.
Desluşit nu vedeam cam ce reprezentau.
La gura sobei era un morman de scrum de hârtie.
Se uită puţin pe una din cărţi. Citi liniştit o pagină, apoi începu să se plimbe în lungul odăii, cu nişte paşi din ce în ce mai largi şi mai apăsaţi. Obrajii lui, galbeni şi fără pic de viaţă, se deschiseră, se luminară, se rumeniră puţin, dar aşa de repede, încât înţelesei că acea căldură nu le era firească, ci, ca şi cum l-ar fi dogorit un foc străin de sângele lui, o gură de sobă încinsă, o izbire de soare în creştetul capului. Ochii lui, stinşi şi adormiţi în orbitele întunecoase de sub fruntea lată şi albă, se deschiseră mari, aprinşi, scânteietori şi începură a-i juca în toate părţile.
Buzele i se dezlipiră, tremurară, apoi îndrugară câteva vorbe pe care nu le auzii.
Mersu-i închis între cele două ziduri era o goană furioasă; şi nu se întorcea din mers decât numai când era aproape să se izbească cu capul de pereţi.
Se opri în mijlocul casei, se frecă pe frunte. Când ridică ochii în sus, erau încărcaţi cu lacrimi. Dădu din mâini, ca şi cum ar fi vorbit cu cineva, şi zise cu dezgust şi cu revoltă:
— Of! of! să nu crezi în Dumnezeu, bine, dar să nu crezi în noroc? Idiot şi ateu e acela care nu crede în soartă, în soarta care te încinge cu cercuri de fier de la naştere, în soarta pe care ţi-o fată oamenii şi împrejurările, lumea şi moravurile ei. Viaţa nu e liberă; viaţa e o sclavie şi un joc de cărţi; o carte fatală te prigoneşte zece generaţii întregi, dacă vitalitatea bestiei dintr-un neam nu se curmă mai degrabă!
După aceste cuvinte făcu de câteva ori pe nas „hî-hî” şi se aşează pe un scaun de lângă masă, îşi cuprinse tâmplele în mâini, plecându-se pe-o carte.
Înmărmurisem privind şi ascultând fără să înţeleg nimic din câte vedeam şi auzeam.

După ce întoarse câteva foi, o mână îi căzu moleşit şi greu pe tomul de alături şi începu să plângă ca un copil. Lacrimile îi
202 picurau una după alta, repede ca o ploaie caldă, pe foile cărţii, până când, nemaivăzând, desigur, rândurile, se sculă de la masă, oftă adânc, ca şi în noaptea trecută, şi îngână cu ochii în sus, ca şi cum ar fi fost o femeie care se roagă la icoană:
— Dar eu tocmai aşa am făcut, tocmai. Tuburile n-au răsuflat. Sângele a avut tocmai căldura unui om pe deplin sănătoS. Şi sânge mai curat ca al meu era cu greu de găsit. Nici-o boală n-am avut care să-şi fi vărsat şi plămădit în el elementele morţii, acele milioane de atomi vii care se revoltă şi tulbură şi înfrâng tainica goană şi primenire a vieţii. Aş vrea să-mi dovedesc mie însumi că am greşit, numai astfel poate mi-aş birui laşitatea şi mi-aş zdrobi viaţa ca pe-un pahar din care ai băut până te-ai îmbătat şi nu mai ai ce bea.
Şi începu iarăşi să se plimbe. De astă dată obrajii lui erau un amestec de galben, alb şi vânăt. Mi se păru că tremură. După câteva învârtituri prin odaie, se repezi la cartea pe care citise, o zvârli cu scârbă de pe masă, o mototoli, îi smulse foile, răsuflând pe nas aşa de puternic încât îl auzii cum auzi din depărtare un cal speriat.
Adună toate foile, le îndesă în gura sobei, aprinse un chibrit şi le dădu foc. Casa se lumină de vâlvătăi. El, după ce arseră cele din urmă petice, se întoarse la masa de lucru şi zise cu mulţumire rea:
— Da, aşa le trebuie! încă unul care nu ştie ce spune! Încă unul care nu se mulţumeşte pe ce ştie şi scrie volume întregi despre ce nu ştie şi nu-i este dat să ştie!
Poate că erau trei ceasuri după miezul nopţii. Luna scăpătase mult la vale. Mi-era răcoare, dar nu-mi venea să părăsesc locul de pândă.
Era obosit; sta adus de mijloc, întors cu spatele la mine şi rezemat în mâini de masa albă. După câteva minute de gândire se duse la un geamantan; îl deschise; scoase o cutie; se aşează pe un scaun; aruncă un picior peste celălalt; puse cutia pe masă; o deschise; luă din ea o lupă şi un cuţitaş de oţel; îşi sumese mâneca

203 stângă până-n cot; îşi rezemă vârful cuţitului de pulpa mâinii şi zise liniştit:
— Desigur, sângele meu n-a fost bun. O moştenire de la moşi, de la strămoşi, un faliment de sânge pe care l-am primit în vinele mele fără să ştiu, fără să vreau şi fără ca ei să fi ştiut şi să fi vrut.
Cum sfârşi aceste cuvinte, apăsă cu mâna dreaptă pe plăselele negre ale cuţitului, a cărui limbă subţire şi sclipitoare îi pătrunse carnea. Când îl trase în sus, sângele ţâşni, îi alunecă la vale înroşindu-i cămaşa strânsă ca un covrig în jurul cotului.
Şi privea liniştit.
Pe mine m-apucară nişte fiori reci de-a lungul spinării. Văzând cum picura sângele de la cot la pământ, îmi simţii ochii calzi de lacrimi. De osteneală şi de spaimă îmi veni ameţeală. Închisei ochii şi zguduii puţin cele două vergele de fier, de care mă înhăţasem să nu cad.
Când mă desmeticii, dădui să privesc prin rotocoalele din perdea, dar nu mai văzui nimic. Clipii din ochi. Mă frecai bine pe frunte, în casă era lumină şi totuşi nu mai văzui nimic.
Deodată, începui să tremur. Două fâşii de ger mi se strecurară prin amândoi ochii. Tocmai în dreptul lor întâlnisem o altă pereche de ochi care scânteiau ca doi ochi de pisică, uitându-se adânc într-ai mei. Eram prins. Mă simţise. Şi îl auzii că râde, zicându-mi:
— Nu e aşa, vecine, că sângele meu e roşu şi bun? Nu e aşa?
Un mort, dacă, printr-o minune, ar fi râs şi ar fi vorbit, n-ar fi râs şi n-ar fi vorbit mai rece, mai uscat şi mai sinistru ca acea fantomă neagră care-mi bătu în geam.
Am rupt-o la fugă. Pe la poartă mi s-au tăiat picioarele şi abia m-am târât, câţiva paşi, pe malul şanţului de la şosea.
Răsăritul bătea în profir. Cocoşii cântau, lipăind din aripi.
Brâiele de muşcele se zăreau într-o lumină leşioasă. Râul Târgului venea cu şuietul său din depărtare. Iarba era udă.
Poate că de frig, ori de frică, adormii şi nu mă deşteptai decât
204 numai la scârţâitul asurzitor al unui car încărcat cu scânduri, coborând de la herăstraiele din Rucăr. Soarele era sus.

Vegheasem toată noaptea în picioare; nu mâncasem; mă dureau coastele; mi-era frig; răcisem; ameţeam. Mă prinseră frigurile.
Intrai în odaia mea. Mă tolănii pe pat. Unde picai, acolo adormii.
Cât oi fi dormit nu ştiu, dar visam că se făcea că un prieten, cum arar se mai găsesc pe lume, mă mângâia pe frunte şi pe mâinile mele îngheţate.
Mă deşteptai. Deschisei ochii şi rămăsei încremenit cu ochii ţaglă, aşa cum eram, trântit de-a curmezişul patului, cu gâtul strâmb şi cu vinele de la gât supuse. Vroii să strig. Căscai gura, dar n-auzii nimic, în faţa mea sta nemişcat acel om necunoscut.
Privirea lui mi se părea că mă judecă, mă osândeşte şi mă execută.
— Nu fi copil, n-ai de ce să te sperii, îmi zise el blajin şi mă potoli. Ai dormit în şosea; ai răcit; o să-ţi treacă; nu e nimic; de tot te poţi lecui, afară de dezgust şi de îndoială.
Şi văzând că dau să vorbesc fără a izbuti, îmi luă o mână într-ale sale, mă mângâie, apoi începu să-mi vorbească, zâmbind:
— Am să-ţi dau o sticlă de vin; s-o bei toată, să mănânci bine ş-o să-ţi treacă. Sunt doctor, adică am învăţat medicina şi nu mai cerc să vindec pe nimeni. Deseară ai să afli tot ce ai vrut să afli.
La toate am fost osândit pe lume, dar să mă creadă oamenii şi nebun, după ce sunt nefericit, ar fi mai mult decât mi-este dat să rabd şi să tac.
Mi-aduse o sticlă de vin, pe fundul căreia se vedeau mănunchiuri de ţintaură.
Şi plecă.
Am băut tot vinul. M-am dus la birt; am mâncat zdravăn, m-am rătăcit de-a lungul râului până la podul care taie aproape pe la jumătate calea dintre Câmpu-Lung şi Nămăeşti. Ţărancele, cu fotele roşii şi cu cămăşile albe, sumese într-un şold, nălbeau pânzele, copii desculţi şi numai în cămăşi groase şi ridicate până la burta lor, doldora de prune şi de mere, bălăceau prin şuviţele de apă ce se coteau din matca râului iarăşi în matca lui.
Eu băteam cu bastonul pietricelele şi mă gândeam cum, fără de voie, furam tainele unui suflet atât de bun ca al vecinului meu.

Morile vuiau de-a lungul apei, vânturând prin spiţele lor late talazurile limpezi şi clăbucite de spumă. Pivele îşi bocăneau cracii groşi şi grei, bătând, ghemuind şi strivind abalele.
IV Pe înnoptate m-am dus acasă. Toate câte îmi treceau prin minte despre acel om ciudat mi se păreau prostii şi nu-mi lămureau acea noapte fantastică.
Pe la zece ore uşa se deschise. El apăru în prag; îmi tică inima şi abia putui crede urechilor când îl auzii chemându-mă:
— Poftim la mine dacă vrei. Am ceai şi tutun bun. Şi-o să vorbim, mai ales că n-ai ştiut să-ţi stăpâneşti curiozitatea. Nu e bine să furi cu coada ochiului, nici să tragi cu urechea pe la geamurile oamenilor. Dacă te-ar plăti cineva pentru aceleaşi fapte, ţi-ar fi ruşine, ţi-ar suna în minte cuvântul de spioN. Deşi nu plata, ci faptul înjoseşte.
Mă luă de mână şi mă duse în odaia lui. Pe masa de brad erau două cărţi, două ceaiuri care-şi afumau aburii căldicei şi mirositori, şi cuţitaşul de chirurg pătat cu sânge închegat.
Cu frica în sân, m-aşezai pe-un scaun. El era în faţa mea.
Aprinserăm câte o ţigară. Sorbi de două-trei ori din ceai şi începu să vorbească, ca un om zăpăcit de gânduri, care nu ştie cum să şi le adune.
— Ei, ei, îmi zise el, oftând uşurel, omul de când se naşte vine cu jumătate de soartă în el. Când un copil rămâne nepăsător la zgomote, la ocări, la bătăi, şi nu se gândeşte decât la mâncare; când nu simte milă de cerşetori; când se îndoapă cu dumicatul din urmă, fiind sătul până în gât, mai bine decât să-l dea cuiva; când chinuieşte pisicile şi câinii; când strânge lucru peste lucru, jucărie peste jucărie, acest copil a sosit cu jumătate de noroc în lume. Dacă împrejurările nu l-ar suci din calea lui firească, el, Barbu Delavrancea 206 desigur, va fi, la mare, un calic, un nemilos, un necinstit, un egoist. Nu-i mai trebuie nimic ca să fie fericit, afară poate de puţinică deşteptăciune, pentru ca să-şi aleagă frizura bine, să-şi scuture hainele bine, să-şi lustruiască ghetele şi să mintă întotdeauna.
Ai putea, aproape cu siguranţă, de la un mic semn, să deosebeşti, cu douăzeci de ani înainte, care copil va ajunge un om procopsit şi fericit şi care va muri cum a şi trăit: sărac şi

nefericit. Dacă pe la vârsta de cinci-şase ani deschide nişte ochi blegi şi reci, nepăsători, mari şi uscaţi, nu mai rămâne îndoială că prostia simţurilor la el e în strânsă legătură cu prostia creierului, şi aceste două prostii sunt de ajuns ca să-l fericească o viaţă întreagă. Dacă, din contra, ochii lui se măresc şi se micşorează; dacă se strâng nervos în pleoape şi se desfac repede până la frunte; dacă clipesc fără ordine şi dacă mânia, ca şi bucuria lui i se aprind în luminile lor, e de ajuns ca să te încredinţezi că această viaţă care-i scapără în priviri porneşte dintr-un foc de viaţă din aluatul aprins al creierului, şi aceste două vieţi sunt de ajuns pentru ca să-l chinuiască întreaga lui viaţă, mai ales în lumea noastră, şireată şi proastă, lustruită şi ignorantă până la sălbăticie.
Eu, neajungând nimic şi necunoscându-mă nimeni, pot, fără să crezi că mă laud, să-ţi spun că din întâmplare am sosit pe lume un copil viu, neastâmpărat, milos, necumpătat în toate, amestecând râsul cu plânsul într-o clipă, simţitor, dureros de simţitor, căci de mic nu deosebeam între o palmă ş-o vorbă rea sau urâtă. Un singur cusur aveam: eram sărac. Ş-a fost de ajuns. Aci se opri din vorbă. Sorbi din ceai. Ridică din umărul drept şi făcu pe nas de câteva ori „hî-hî”, ca şi cum ar fi râs. Apoi începu, clipind des:
— Nu ştiu dacă d-ta înţelegi pe deplin cuvântul să-ră-ci-e?
— Îmi pare rău că-l înţeleg.
— Nu e vorba de sărăcia-lipsă, ci de sărăcia care te alungă să-ţi slugărniceşti viaţa în casele bogate ale parveniţilor. Pâinea ţi se pare amară, vinul acru, hainele te ard, salteaua – umplută cu pietre, şi perna pe care-ţi pleci capul – înţesată cu mărăcini.
Între vis şi viaţă Toţi aceşti îmbogăţiţi prin şărlătănii şi furturi sunt convinşi că plătindu-ţi un serviciu îţi cumpără şi viaţa. O, Doamne, dar te uiţi cu scârbă şi cu milă la ei. Nu ştiu cum să-şi îndulcească viaţa măcar de-ar avea vistieriile împărăţiilor toate. Cu mult mai bine trăiesc câinii şi slugile la vatra lor bogată şi toantă. Sfârşisem bine liceul. Urmam la medicină. Dam lecţii la copiii unui falit milionar; copii răi, rău nărăviţi, leneşi şi gugumani. După trei săptămâni vorbeam despre progresele copiilor. Eram la masă. El, un om gros în pântece şi în ceafă,

închis şi ciupit în obraji, ţinea întruna că să-şi facă copiii militari; milităria e carieră sigură mai ales când ai cevaşilea cheag. Ea, o femeie uscată şi naltă, înfiptă la vorbă, încăpăţânată şi necăjicioasă, nu lăsa deloc cu deputăţia.
Deputăţia este o meserie care duce departe. M-am amestecat în discuţie, căci mi-era silă să-i ascult. Le-am spus cât de multe lipsesc copiilor şi cât de multe le mai trebuiesc.
— D-ta prea observi multe, prea ştii multe şi prea vorbeşti mult, îmi răspunse el, zuruindu-şi inconştient banii din buzunar.
Pentru prima oară vorbeam cu ei. Pentru prima oară vorbeau ei cu mine.
A doua zi, bineînţeles, mi-am luat cărţile ş-am plecat în voia întâmplării. La douăzeci de ani, pe pământ şi sub cer, lesne se încăputează un culcuş de trai.
După câtăva vreme mă pripăşisem la un mare funcţionar. Dam lecţii la o fetiţă de şapte ani, destul de frumuşică, destul de deşteaptă, şi destul de leneşă, şi destul de răsfăţată. Era primul şi singurul copil la părinţi. Aceşti oameni mi se păreau mai buni, mai de omenie.
El, om liniştit, nici prost, nici deştept, şi nu învăţase multă carte ca să-şi vatăme inteligenţa sa mediocră. Ea era frumoasă, tânără, vie, îi plăceau discuţiile; nebună după Rolla1, recita binişor Le Saule2 şi Steluţa lui Alecsandri, mai ales acel singur vers ge-
1 Vast poem al lui Alfred de Musset, publicat în 1833.
Una dintre cele mai cunoscute poezii ale lui Alfred de Musset, publicată în 1830.
 nial şi simplu: „Pe când eram în lume tu singură şi eu”, îl spunea minunat, cu toată melancolia, cu toată părerea de rău adâncă şi omenească ce i se cuvine.
Aci iar îşi tăie cuvântul. De astă dată surâse iar amestecat cu acel „hî-hî” trist şi obişnuit. Răsuci o ţigaretă, o aprinse la lumânare; mă îndemnă să-mi beau ceaiul şi începu să-mi povestească cu o ironie aşa de ciudată, că parc-ar fi rânjit la cineva.
— Doamna era foarte bună cu mine. Vorbea, râdea, discuta ceasuri întregi. Vroia să afle ce-mi place şi ce nu. Ne certam mai

pe toţi poeţii mari şi, după ce mă aţâţa la discuţie, mă asculta privindu-mă lung şi nemişcat, sfârşind mai întotdeauna prin a-mi da dreptate şi a-mi mărturisi că-i place grozav cum vorbeam şi cum citesc.
Eu mă înroşeam şi ea râdea.
Ne făcusem destul de prieteni, doar nu ne ziceam pe nume şi nu ne ziceam nici într-un fel.
Într-o zi discutam împreună dacă un vestit poet al nostru a iubit ori ba, ca un adevărat artist şi poet, şi dacă poeziile lui de iubire răspund la porniri adevărate şi profunde. Ea zicea că da, eu susţineam contrariul.
— Ce vrei, acele versuri uşoare, limpezi, bogate, acele comparaţ ii fericite, acea credinţă în dragostea lui sunt nişte dovezi puternice că poetul a simţit şi a ştiut să spuie ce simte.
— Nu, eu nu sunt de părerea d-tale, îi răspunsei eu. Versurile lui sunt uşoare pentru că nu spun nimic. O muzică de silabe nu poate fi decât uşoară. Limpezimea lor le vine nu din profunditate, ci din indiferenţă. Când spui lucruri pe care orice om de bun-simţ, tolănit fără grijă pe o sofa moale, le poate spune, ar fi şi păcat să nu fii limpede, mai ales când toată viaţa ai ciripit în versuri. Comparaţiile lui, în genere, ca toate celelalte figuri, sunt, după formă şi după cum tind să lumineze şi să învieze o idee, nefireşti şi şcolăreşte căutate. Bogăţia la el e lipsită de mişcarea şi de căldura vieţii. Tocmai felul acestei bogăţii dovedeşte că scriitorul nu vede, nu simte şi nu înţelege deodată. Când vede şi
209 simte, nu înţelege; când vede şi înţelege, nu simte. Şi când vede, simte şi înţelege, atunci desigur că este vorba despre ceea ce omului ordinar de tot nu i-ar trece prin minte. Atâtea diminutive, atâtea figuri căutate şi moarte, atâta nepătrundere în inima omenească, atâta cumpătare în vers, atâta blândeţe de simţire, atâta duioşie de cuvinte, toate acestea ţi-arată pe omul cu temperament molâu şi fericit. Aş putea zice că numai când descrie ce vede şi înseamnă ce umblă în gura poporului, numai în aceste cazuri e destul de bine, este chiar un artist desăvârşit. Iubirea, ca şi toate celelalte patimi ce nu se pot vedea, pentru el au rămas comori ascunse, pe care niciodată nu le-a putut găsi.

Cine iubeşte are căldura logică şi retorica temperamentului lui, nu se încurcă în imagini şi în cuvinte ce trec prin mintea oricărui şcolar bun şi moşier deştept.
Ea mă luă de braţ şi eu tresării. Mi-era cald. Mi-era silă. Nu înţelegeam bine. Mi-era frică. Toată vitejia de cuvinte pieri.
Amuţii, fără să-mi dau seama bine de ce. Şi nici acum nu-mi aduc aminte dacă, plimbându-ne prin odăi şi iarăşi întorcându-ne pe urmele noastre, am scos vreo vorbă.
Pentru prima oară prietenia ei mă umilea. Dacă ar fi fost o femeie de pe drumuri, dacă nu m-ar fi plătit şi nu mi-ar fi dat să mănânc, mi-ar fi făcut plăcere căldura braţului ei rotund apăsat într-al meu; aş fi iubit-O. Dacă n-aş fi apucat să cred că este cinstită.
Mă surprinsese. Mă uimise. Îmi răsturna toate credinţele mele.
Şi mai ales când a auzit clopoţelul de la uşă, şi-a tresărit la braţul meu, şi-a alergat veselă şi mângâietoare înaintea bărbatului său, îţi mărturisesc că am îngheţat în picioare.
Şi mi-a făcut un rău nespus când mi-am simţit naivitatea sângerată şi când curăţenia iluziilor mele mi s-a părut că este o curată prostie. Nu este simţire nobilă care să nu se zguduie când vrăjmaşul ei ţi-o surprinde dormitând şi ţi-o izbeşte repede.
Toată noaptea, un singur gând am tors în creier. Dacă a cercat să mă iubească, desigur că mâine mă va urî. Am fost atât de
210 neghiob şi de ruşinos cu dânsa, am văzut-o atât de înjosit prefăcută între mine şi bărbatul său, încât ea o să vadă în mine un frate nesuferit, care surprinde păcatele unei surori mai mari.
O săptămână nu mi-a vorbit. Ea tăcea, eu tăceam. Altă greşeală de care vedeam bine că-i pare rău. Nevorbindu-mi, ea simţea că se acuză de o vină care poate că nu fusese decât un capriciu uşor şi trecător, o pompare mai repede a sângelui spre creier, o ameţeală a închipuirii, o iluzie ce arunca pentru o clipă drepturile bărbatului asupra unui tânăr necunoscut.
După o săptămână, într-o sărbătoare, ea veni spre mine. Eram singuri. Zâmbi, dar trist şi răutăcios. Şi, ca şi cum şi-ar fi adus aminte de ieri, îmi zise:

— Vasăzică, d-ta susţii că ce admiră o lume toată sunt nişte copilării rimate, că lumea se înşeală şi că numai d-ta ai dreptate.
Nu ştiu cum – parcă nu mi s-ar fi întâmplat nimica – prinsei la vorbă, şi învârteşte la foi, şi despică la versuri, şi înhaţă figurile care mi se păreau mai ordinare şi mai nepotrivite şi, când socoteam, după vechiul şi prietenosul obicei, că ea o să mă aprobe, o auzii că-mi zice c-o mânie ascunsă cu mult meşteşug:
— D-ta prea citeşti multe, prea ştii multe, prea observi multe şi prea vorbeşti multe.
În acel minut, ca printr-o minune, mi se păru că văd sub pielea ei tot organismul brut al falitului. Aceeaşi frază, aceleaşi cuvinte, aceeaşi mânie şi acelaşi dispreţ.
Aş fi dorit să-i spun: „Puteai să mă dai pe uşă afară ceva mai puţin crud”. Curajul mă părăsi. Cine crede că dreptatea are şi îndrăzneală nu ştie ce spune.
A doua zi am plecat şi de la înaltul funcţionar. De astă dată trist, cu un început de îndoială, de dezgust şi de nu ştiu ce boală, ale cărei efecte fizice le simţeam pretutindeni, dar mai ales în creier.
Neputând sta la nimeni, m-am hotărât să mă fac copist, pentru ca să pot sfârşi medicina.
În secţia noastră trebuia să facem un raport ministrului de domenii.
Şeful de birou mi-a dat să-i copiez ciorna acestui raport, ciornă lungă de mai multe coale, fără nici-o ordine, fără nici-un înţeles; greşeli de fraze, de cuvinte, de punctuaţie; greşeli de logică, motive slabe; lipsă de studii; lipsă de fond, lipsă de formă.
Am arătat şefului câteva greşeli prea grosolane din sumedenia de nerozii.
— D-ta prea ştii multe, prea observi multe.
Desigur, toată lumea se învoise ca să mă tortureze cu aceleaşi cuvinte nesuferite.
Şeful meu fusese rău, dar înzecit de rău pentru mine, fără să ştie. Nemaiputându-mă stăpâni, cercai să-i dovedesc câtă dreptate am. Era nimicit în faţa mai micilor săi. S-a înroşit sfeclă,

a bătut cu pumnul în masă, căci avea ciudata manie de-a imita pe ministrul său, şi mi-a răspuns furios:
— Nu eşti bun de nimic! Te amesteci în toate ca mărarul. Ei, ce e? O să cadă cerul pe noi? Ce este un raport? Un raport. Un raport. Parcă o să-l citească dl ministrU. Că altă treabă n-are.
— Nu ştiam că dl ministru cere rapoarte pe care nu le citeşte, răspunsei eu.
— D-ta prea vorbeşti multe! Să-l copiezi aşa cum e!
Cu aceste cuvinte îmi întoarse spatele, mormăind: Poftim, tocmai cin' s-a găsit!
Am tăcut, deşi fierbea sângele în mine. Şi de câte ori, discutând cu prietenii mei, veneam cu vreo idee nouă, pe care nu o puteau afla în lecţiile nenorocit de mărginite ale doctorilor noştri, toţi sfârşeau cu o ironie rea şi înţestată:
— Mă, dar multe mai ştii şi mult mai vorbeşti!
La primul examen de anatomie răspundeam profesorului după acelaşi autor după care îşi jefuia el lecţiile. Asupra unei dezvoltări mă opri din vorbă:
— Ce autor susţine aceste lucruri? I-am spus numele pe care-l cunoştea destul de bine.
Barbu Delavrancea
— Nu e adevărat!
— Dle doctor, e aşa cum spun eu. În cea din urma ediţie are o notă de două pagini, care nu se găseşte în primele ediţii.
— Destul, n-o să învăţ carte de la d-ta! Aşteptam rezultatul examenului. Eram galben. Tremuram de necaz. Doctorul Marcovici1 tocmai ieşea din cancelarie necăjit, strigând cât îl lua gura:
— Bravo! are dreptate elevul, şi îl respinge! Profesor de buchi, iar nu de facultate!
Cum mă văzu, mă înhăţă de haină.
— Bine, nenE. Ai căzut la examen! Şi, după o înjurătură straşnică, zise răstit: Măi frăţioare, eşti băiat sărac şi ştiu că înveţi carte, dar de ce nu-ţi păzeşti gura? Când un guguman susţine că n-ai dreptate şi când acel guguman ţi-e examinator, închide gura şi taci. Cazi la examen pentru că ai citit pe-o ediţie nouă, şi el nu are decât pe aceea pe care a tradus-o pe de

margini când învăţa la şcoală. Şi nu ştiu ce i-ai mai zis, că ţine întruna că eşti obraznic şi că vorbeşti prea mult. El e ignorant şi afon. De, ce să-ţi fac!
Am rămas uimit. Pământul mi se învârtea sub picioare. De m-ai fi tăiat, n-ar fi curs picătură de sânge.
Mă dusei acasă.
Era noapte şi lumânarea mi se isprăvise în sfeşnic. În mine se hotărâse desăvârşit caracterul revoltatului. Stam lungit în pat, cu ghetele în picioare şi cu pălăria turtită.
Pentru ce toţi oamenii îmi impută că vorbesc mult? Pentru ce şi prietenii, şi cei pe care abia îi cunosc, şi ignoranţii, şi cei cu carte, şi perverşii, şi cei blânzi din fire, şi faliţii, şi şefii de birou, şi profesorii, şi copiii, sunt, toţi cu toţii, contra mea de cum oi deschide gura? Desigur, văd lămurit toate aceste nedreptăţi care mi se fac.
În capitala noastră de parveniţi, de negustori, de străini, de declamatori, de şireţi, de ignoranţi, inteligenţa în medie e mai Marcovici Alexandru (1835-1886), medic român; a făcut studii la Paris. Profesor de clinică medicală şi terapeutică la Facultatea de medicină din Bucureşti.
213 jos decât mediocră. Creierul e condamnat la adevăruri ordinare.
Gândiri personale nu se petrec în mintea leneşă şi slabă a oraşului.

Şi când ceea ce frământi şi arzi tu vreme îndelungată, în cutia de os a capului, izbucneşte afară, ca o lumină vie, cel care te ascultă e ameţit; ba, mai mult, creierul lui simte durere, căci e zguduit din acea adormire obişnuită şi fericită. Mintea ta taie cărările bătătorite şi ordinare ale minţii lui. O singură vedere personală, adâncită, spusă într-o formă mai energică, e de ajuns ca să-i ridici un stăvilar peste care nu poate sări decât cu o muncă grea şi cu o cădere şi mai grea de partea cealaltă, iată ce trebuie să însemneze că eu vorbesc prea mult. O singură frază sau două ore de vorbire e acelaşi lucru: dacă îi trezeşti din somn, dacă îi pui pe gânduri şi le tulburi odihna, vorbeşti prea mult. Ei însă pot să-şi spargă urechile zile întregi; ceea ce îndrugă e blând, trece prin mintea oricărui hidrocefal, e uşor, e liniştit, e copilăresc, e vechi, e ştiut, este în proprietatea tuturora, nu aţâţă viaţa moleşită din capul adversarului, nu o aprinde şi nu o arde mai grabnic decât în somn, deci ei vorbesc puţin, cuviincios şi înţelept.

Când mi-am desluşit acea prigonire a tuturora contra mea, era prea târziu, căci revolta era înveninată de dezgust şi de dispreţ.

Revolta te răscoală contra lumii, dezgustul te face să cazi în mijlocul ei, dispreţul te exilează din ea. Eşti străin şi singur între-ai tăi şi în mulţime. Vorbesc o limbă din care nu înţelegi decât cuvintele dezlegate. Duc o viaţă pe care nu o explici decât ca şi pe viaţa unui câine: nu mai e nici urât, nici frumos, nici cinstit, nici necinstit, nici bine, nici rău. Nişte maşini care sfărâmă, macină, moaie, dospesc, împrăştie, ard şi se mişcă: unele fac explozie, altele se odorogesc, altele se duc la treapăt, şi prea puţine aleargă în neştire, în goana vieţii, ţinând frunte tuturora, zdrobind tot ce întâlnesc în cale şi, totuşi, neştiind, în această vijelie a patimilor mici şi murdare, nici de unde vin, nici pentru ce, nici încotro se duc.

M-am închis în mine; am tăcut; mă uitam lung, zâmbeam, ascultam, închideam ochii.

Aşa de învrăjbit tăceam, încât prietenii au început să şoptească:

— S-a prostit savantul; decât „da” şi „nu” nu mai ştie să mormăie.

Şi nici n-aş fi înţeles ce fel de oameni şi ce fel de prieteni mi-ar fi fost dacă, când vorbeam, nu m-ar fi acuzat că vorbesc mult şi când tăceam nu m-ar fi acuzat de prost.
Mai târziu mi-au scornit una şi mai boacănă: „Vorbea prea mult, tace prea mult – de netăgăduit, fazele nebuniei”.
Şi când asemenea zvonuri mi-ajungeau la urechi, dam din umeri, mă gândeam când la fierea unuia, când la turtirea frunţii altuia, când la prea multul sânge al lui X, când la anemia cutăruia, şi sfârşeam socoteala îngânând liniştit:
— Fireşte, la început se purtau cu mine ca nişte cunoscuţi, apoi ca nişte prieteni, mai apoi ca nişte amici şi acum ca nişte fraţi.
V Am trecut doctoratul cu mult succes.
Teza mea era o lucrare deosebită. Grămădisem în ea multe observaţii şi multă citire.
La un consult, doctorul Marcovici – care mă iubea şi respecta în mine, el, vorbăreţul, pe omul tăcut, el, omul de geniu, care n-avusese unde să se dezvolte, pe omul de talent, sărac şi nebăgat în seamă. – m-a chemat şi pe mine ca să-mi dau părerea.
Era la un bolnav bătrân, văduv şi uscat de o ftizie lentă, nesimţită, împiedicată în drumul ei de bunul trai şi de desele călătorii în ţările calde.
După o lună l-am pus pe picioare.
Peste câteva zile am primit o scrisoare de la bătrân. Mă ruga să vin pe la el. Cum m-a văzut, m-a strâns de mână foarte prietenos.
Mi-a mulţumit de buna îngrijire în timpul bolii şi, mai nainte de a-i putea spune vreun cuvânt, îmi zise repede:
— Nu, nu, dle doctor, Marcovici m-a încredinţat că numai şi numai d-ta m-ai scăpat. Şi Marcovici e doctor mare, cinstit şi sincer.
Am mâncat la el. Şi-a fost de ajuns.
Mâncam de trei ori pe săptămână la bătrân.
Avea o singură fată, de 18 ani. Micşoară, delicată, blândă, sfioasă, uşoară la mers, nu i se auzea decât fâşâitul mătăsos al rochiilor sale învoalte. Palidă, cu nasul subţire, cu gura mică, cu buza de jos răsfrântă puţin, cu două gropiţe în obraji la orice

zâmbet, cu ochii albaştri migdalaţi, umezi, buni şi limpezi, puşi sub nişte arcuri de sprâncene subţiri şi pierdute în tâmplele ei albăstrii. Părul bălai, tremurând fir cu fir la fiece mişcare a capului, i se lăsa din creştetul frunţii în cosiţe mlădiate după urechile ei mici şi albe.
Niciodată n-am întâlnit o fiinţă a cărei viaţă dinlăuntru să se zugrăvească mai bine în mlădierea moale a trupului, în pielea străvezie a obrajilor, în privirea melancolică şi blajină a ochilor şi în glasul dulce, tremurător, prelung, ca un cântec ce se pierde în depărtare. Voinţă slabă, aproape moartă; simţire caldă, delicată, dar vagă. O impresie plăcută, primită prea repede, pentru ea era o adevărată durere; tresărea ca şi cum s-ar fi tăiat; se rumenea, îşi pleca fruntea în mâini şi ochii i se umezeau; plăcerea şi durerea în ea erau aşa de împletite, că niciuna, nici alta nu puteau naşte şi trăi decât împreună.
Surâsul ei era melancolic; veselia ei era tristă; mulţumirea ei adâncă o slăbea, o moleşea, o aşeza încetişor pe scaun, ca şi cum ar fi fost ameţită de friguri. Era o minune ciudată: tăcută, blândă, suferind şi neavând nimica, nevoind nimica, necăutând nimica, întotdeauna pe gânduri, privind liniştit şi departe, ca şi cum şi-ar fi desfăşurat ziua ceea ce visase noaptea.
Aşa cum era, te mişca, te atrăgea în atmosfera palidă şi tristă ce plutea şi se învârtea în jurul ei.
Neavând răbdare şi plăcere de a citi, cântând la piano rar şi încet, să fi zis că sub degetele ei piano era un pieptene de oţel care-şi zbârnâie dinţii de un mosor pătruns cu ace; fiindu-i silă să se gătească; neplăcându-i plimbarea, lumea şi zgomotul, mintea i se încheia cu câteva adevăruri aflate de ea singură şi spuse atât
216 de simplu, încât de multe ori mi se părea că nu spune nimic. Mai târziu m-am încredinţat că acest cap delicat, neavând nici un grăunte de cultură, neînvăţând nimic din discuţiile oamenilor, de care fugea prin instinct, brodea uneori adevăruri de o profunditate uimitoare.
Cunoştea viaţa, înţelegea natura printr-un soi de devinare1 învălmăşită în imaginile ce-i aprindea în creier. Şi în tot ce

văzuse i se părea că domneşte neclintit o armonie desăvârşită şi neînţeleasă.
Era dar o minte înaltă, dar săracă, o naivitate curată, dar bănuitoare, o mută care-şi vorbea sieşi prin gesturi, prin monosilabe, prin încremenirea trupului drept pe picioare ş-o goană de priviri ca două săgeţi care se duc alături, departe, departe, dincolo de zarea care-ţi joacă înaintea ochilor şi de care niciodată nu te poţi apropia.
O vijelie vine; norii se grămădesc; lumina se posomorăşte; fulgerele scapără lăncile lor de foc, frânte pe marginile negre ale norilor; ploaia de vară cade şiroaie băşicate. Ea priveşte lung, neclipind, apoi întoarce spatele acestei lupte înfiorătoare şi ridică din umărul drept. A privit, a înţeles în felul ei, şi-a desfăşurat gândurile şi-a vorbit prin ridicarea umărului.
Seara, la ceai, câţiva prieteni de-ai casei vorbesc despre cruzimile războiului cu Franţa, despre neruşinările sceptice ale politicii noastre. Femeile vântură intrigile obişnuite ale capitalei.
Ea ascultă fără să se mişte. Şi, după multă vreme, când ce a auzit s-a îmbucat într-un sistem al ei de a rândui lumea, zice blând:
— Oameni. Oameni. Bieţii oameni!
Şi în aceste crâmpeie de gândire îşi grămădea toată filosofia de un dezgust anemic, organic şi nevinovat.
Mintea ei rânduia imagini fără cuvinte, înţelegea şi dezlega ca o surdo-mută. Şi melancolia şi-o desfăşura prin gesturi întocmai cum un pianist şi-ar executa un capriciu pe un dactilion.
În cuvintele „Oameni! oameni!”, spuse de ea încetinel şi pe
1 De la deviner – a ghici (fr.).
217 gânduri, ca un copil care ar cere apă buimăcit de somn, eu simţeam cum vrea de lămurit să spuie că oamenii sunt răi, sunt proşti, sunt grosolani, nefericiţi şi fatal târâţi, din firea lor, în războaie, în intrigi, în calomnii, în brutalităţi, în veşnică neodihnă.
O înţelegeam pe deplin.
Şi niciodată nu mi-a dat de ochi ca doi oameni cu naturi deosebite, pe căi deosebite şi din cauze cu totul contrarii, şi

ajungă a se întâlni, a se simţi, a se înţelege, a se potrivi şi a se iubi fără voia lor, cum ni s-a întâmplat nouă.
Ea bogată, eu sărac; ea curtenită, eu izgonit şi dispreţuit; ea slabă, mică şi palidă, eu voinic, mare şi rumen; ea slujită de o familie întreagă de slugi, eu slugărnicind tocmai când viaţa are mai mult amor propriu şi mai curat entuziasm; ea ignorantă ca un copil ce abia se înalţă clătinându-se pe picioare, eu obosit de-atâtea tomuri, de-atâtea experienţe, de-atâta ştiinţă de carte şi de meditaţii, cât abia poţi înghesui într-o bibliotecă; ea trăind o viaţă de vise, eu reducând lumea la o maşină care se mişcă şi se cumpăneşte pe picioare şi porneşte în tăria unei mişcări iniţiale care nu se stinge decât atunci când oasele se usucă, muşchii seacă, nervii se apătează şi arterele se îngroaşă. Astfel ne întâlnirăm pe aceeaşi cale.
Şi totuşi, câtă asemănare: ea tăcând şi dispreţuind din lipsă de viaţă, din cauza unui sânge subţire, sărac de acele milioane de globule roşii, vii, calde, sărac de focul vieţii care arde şi se aprinde tot atât cât arde; eu tăcând şi dispreţuind din cauza unei vieţi colosale, izbită, strânsă, închisă, neînţeleasă, ghemuită şi insultată de prostia neumană a lumii în care mă învârtisem.
Într-o zi – venisem cam devreme pentru masă – îmi întinse mâna. Mâna era rece, slabă, moleşită, ca o blană de pisoi mic.
I-am strâns-o într-a mea.
— Ce mână caldă ai, îmi zise ea. Ah! şi ce bună căldură! o simt cum mi se ridică până la gât, până la cap.
Nu ştiam ce să-i spun. Pentru întâiaşi dată o auzeam vorbind mai mult.
— Da, urmă ea, ai o căldură care-mi dă viaţă. Numai şuviţele de soare ce se strecoară în odaia mea mă fac să simt aceeaşi plăcere.
Tăcu. Începu să tremure, fără să-şi ia mâna din mâna mea.
— Poate că nu eşti bine.
— Ba nu, sunt bine, dar poate că nu sunt întreagă. Nu sunt ca cealaltă lume. O gălăgie îmi face rău. Un râs nestăpânit îmi face rău. O vorbă rea spusă pe socoteala altuia îmi face rău.

Cum îşi bate ceaiul cu linguriţa bancherul cel pleşuv şi cum şi-l soarbe de lacom şi de gras îmi fac rău. Glumele necuviincioase ale cucoanei Eugenia îmi fac rău. Graba tânărului moşier, cu care vroieşte să mă slujească, îmi face rău. Laudele mincinoase ale prietenelor mele îmi fac rău. Iată de ce sufăr. Încolo, când sunt singură, mă simt liniştită. Sunt bine fără a simţi acest bine.
Lumea se învârteşte în minte ca un haos de umbre rele. Numai d-ta îmi faci bine, fără să ştii, ascultând, tăcând şi câteodată speriind cu câteva cuvinte prostia fricoasă a celorlalţi.
Mă înroşisem.
M-am uitat apăsat la dânsa. Rumenise în amândoi obrajii, şi ochii ei albaştri şi mari, pironiţi în jos, erau încărcaţi cu lacrimi.
Nu ştiam ce să-i spui.
Îmi venea s-o mângâi, îmi venea s-o sărut. I-am întins o mână pe umăr, apoi, fără să vreau, am apropiat-o de gâtul ei alb, am ridicat-o mai sus şi-am lăsat-o să alunece uşor pe rotunjimea obrazului până sub bărbia palidă şi străvezie ca un măr de ceară.
A trecut o lună de zile. În tot acest timp nu mi-a vorbit.
Dar mă privea lung, mă căuta, mă îngrijea la masă, la cafea şi la ceai, mă ruga din ochi să mai stau serile când ceilalţi oameni se risipeau pe la casele lor. Când slujnica îmi aducea dulceaţă, se uita cercetător la linguriţă, la paharul cu apă şi mai ales la dulceaţă, poruncind întotdeauna numai din dulceţurile care, după cum băgase ea de seamă, îmi plăceau mai mult.
Îmi dădea mâna.
Mă îngrijea.
Se uita la mine.
Se gândea.
Tăcea.
Atâta tot.
Eu nu cutezam să cred nimic. Şi mărturisesc că mie, celui izbit şi dezgustat, că mie, celui obosit, sceptic şi mort înainte de a trăi, îmi plăcea atât de mult, încât mi-era spaimă de ideea că i-aş fi indiferent.
Mi-era dragă ca un caz rar, de o stare patologică ce putea trece drept stare fiziologică. Puţinătatea de viaţă îi ucisese toate

pornirile brutale, lăsându-i neatinsă puterea de abstracţie şi de idealizare. Chiar la trup, această sărăcie de viaţă o oprise la acele mărimi, cumpăniri şi forme delicate şi naive peste care natura, de regulă, pune apoi carne, carne şi iarăşi carne, pentru ca prăsila ei să poată birui toate vrăjmăşiile ce se ridică contra vieţii.
Îmi era dragă ca un suflet rar aruncat în neştire în lumea nesimţitoare, mojică, fudulă, putredă de mici vicii care se înnoadă mai mult cu prostia decât cu marea destrăbălare a nervilor.
Mi-era dragă pentru că pălmuia cu dispreţul tăcerii toată nerozimea guralivă şi înţepată ce mişună pretutindeni, în saloane, la mese şi mai ales acolo unde ordinea firească ar avea nevoie de mai multă sfinţenie şi tăcere.
Mi-era dragă pentru că la nimeni ca la dânsa senzaţiile nu se ridicau şi nu se topeau, în stare de sentimente, mai curat, mai nobil.
O iubeam şi mi se părea o cumplită ruşine de a-i mărturisi că o iubesc.
Pe la începutul lui iulie, într-o zi, bătrânul mă deşteptă din somn fără de veste.
— Doctore, îmi zise el zguduindu-mă de braţ, fata mea e bolnavă.
Am sărit din pat.
M-am îmbrăcat înaintea lui într-o clipă.
Neputând să-mi potrivesc legătura, am rupt-o. Când m-a luat de mână ca să mă sui în trăsură, m-am suit, dar am sărit dincolo.
Dorinţa de a pleca, de a mă duce, de a o vedea mă zăpăcise. Mi 220 se părea că trăsura nu mai porneşte, deşi nici bătrânul n-avusese vreme să se suie alături. Am ajuns. Eu cel dintâi am pus mâna pe clanţa uşii de la odaia ei.
— Doctore, n-ar fi bine s-o vestim, ca să ştie, ca să.
M-am înroşit.
Ea era întinsă în pat, cu ochii închişi, cu tâmplele înrourate de sudoare, c-o mână pe frunte şi acoperită până la gât c-o velinţă albă.
Am rămas singur cu dânsa. Mi-am apropiat un scaun de pat.

I-am luat o mână într-ale mele. La toate întrebările îmi răspunse galeş şi blând:
— N-am nimic, n-am dormit astă-noapte. N-am nimic; m-am gândit. N-am nimic. Oh! Aş fi dorit să nu te întâlnesc niciodată, şi doresc să te văd totdeauna! Dacă îndrăznesc atât de mult, e tocmai fiindcă mi se pare că mi se va sfârşi viaţa, că nu mai pot trăi, că nu m-aud decât dintr-o depărtare nedesluşită. Visez, visez.
Poate că sunt bolnavă, dar n-am nimic.
Înmărmurisem. Mâinile îmi tremurau. Gângănii câteva cuvinte idioate. Mă plecai să-i sărut mâna şi, stând cu buzele pe mâna ei, nu izbutii s-o sărut.
— Nu e aşa, doctore, întrebă ea oftând, nu e aşa că lumea şi viaţa sunt aşa cum ţi se par ţie? Nu e aşa că lumea şi viaţa sunt în cap la noi? Că dacă sunt rele sau bune, sunt la noi în închipuire rele sau bune? Nu e aşa că dacă iubeşti pe cineva îl iubeşti fiindcă ai găsit un om care intră ca într-un calapod în omul-iluzie care s-a născut şi trăieşte în cap la tine? Nu e aşa că dacă urăşti pe cineva e că acest cineva îţi poceşte iluziile tale, intrând în ele tocmai ca un cocoşat care s-ar îmbrăca cu veşmintele unui om bine făcut?
— Da, da, i-am răspuns eu, minunându-mă de atâta adâncime de minte într-un cap ignorant ca al unui sălbatic.
— Doctore, eşti omul care mi se născuse în minte şi pe care mi-era frică să-l caut. Dacă crezi că n-o sa mor, iubeşte-mă.
Dar numai dacă crezi că o să trăiesc. Oh! aş vrea să trăiesc! Aş vrea să trăiesc! Acum, aş vrea să trăiesc.
Plângea fără zgomot, ca şi cum şi-ar fi adus aminte de-o fericire uitată. Lacrimile i se spărgeau între gene, alunecând la vale şi pe-un obraz, şi pe celălalt. Îi sărutam mâna, repetând întruna:
— O să trăieşti! O să trăieşti!
Apoi îşi retrase binişor mâna de sub buzele mele, zicându-mi:
— Du-te, te rog, aş vrea să dorm. După un somn lung, odihnitor, o să mi se pară că tot ce ţi-am spus ţi le-aş fi spus de un an de zile. Altfel, mi-ar fi ruşine să te privesc drept în faţă.
Bătrânul mă aştepta în pragul camerei.

Cum mă văzu, mă luă de mână, mă târî la el în odaie, mă aşeză pe un fotoliu, întrebându-mă pripit:
— Ce are? E bolnavă greu? Ce are? D-ta ştii că eu numai pe ea o am! Ce are?
— Nimic. N-are nimic. Şi dacă ar avea ceva, nici doctorul n-ar putea să-i dea vreo reţetă, nici farmacistul n-ar putea să prepare reţeta, dacă doctorul i-ar da-o.
— Vasăzică, poate fi primejdie mare, zise bătrânul, ţintuind ochii spăimântaţi asupra mea.
— Da, pentru că iubeşte.
— Pe cine? întrebă bătrânul tresărind.
— Mai bine ar fi să-ţi spuie ea.
Bătrânul se uită în ochii mei.
Când am plecat, mi-a dat mâna de trei ori; de trei ori m-a dus până la uşă şi iarăşi m-a întors; apoi mi-a şoptit:
— Aş dori să fii d-ta.
Am plecat. Mă împiedicam de pietrele de pe stradă, deşi mergeam cu capul în jos. Când am intrat în casă, un client mă aştepta, voind să mă consulte. I-am scris o reţetă.
— Ah! n-o să mai fiu singur! N-o să mai fiu singur!
Acel domn mi-a luat reţeta. M-a privit ciudat, a plecat şi când a ajuns în mijlocul drumului a rupt reţeta şi-a aruncat-o în vânt.
Bucăţelele de hârtie pluteau legănându-se. Clientul şi-a mai aruncat privirile încă o dată îndărăt. Desigur, credea că sunt nebun.
Eu am râs cu poftă şi m-am tolănit pe-o canapea. Am adormit.
VI Aci îşi tăie povestea. Sorbi de pe fundul paharului ceaiul rece şi gălbui ca chihlimbarul, îşi trecu mâna peste fruntea asudată, oftă, făcu de câteva ori pe nas „hî-hî-hî” şi dădu din cap.
— Mă îngrozeşte acea fericire de un an de zile! Când mi-amintesc că pacea şi blândeţea ei s-au stins, durerea care mă încinge e ca un foc ce mi s-aprinde din tălpi până la creştet; gura mi se amărăşte, ca şi cum mi s-ar sparge în ea o băşică de fiere; apoi, un fior rece, ca un şarpe umed, mi se încolăceşte în sus pe şira spinării. Să nu te înţeleagă şi să nu te rabde, să nu te îmbrăţişeze şi să nu te iubească decât o singură fiinţă, şi această fiinţă să te părăsească de veci! Şi în veci să n-o poţi

uita; să-i auzi glasul în urechi; să-ţi stea ţaglă înaintea ochilor nişte ochi albaştri, care se închid a moarte; să simţi pe pielea mâinilor urmele slabelor şi recilor ei strângeri de mână; şi, privind un munte, ascultând lăutarii ori gonind în fuga zvăpăiată a drumului de fier, în toate şi oriunde, s-aud necontenit dorul ei: cel de pe urmă: „Ah, şi cum aş vrea să trăiesc!”. „Spune-mi d-ta dacă n-aş avea dreptul să cer socoteală lui Dumnezeu şi să-l insult, ca pe-un câine, căci a născocit lumea asta numai ca să-şi sature răutatea sa eternă! Spune-mi d-ta dacă n-ar trebui să-mi strivesc ochii, ca să nu mai văd înaintea lor cea din urmă cădere a pleoapelor peste frumoşii săi ochi!
După ce se şterse de sudoarea care-i brobonase fruntea şi tâmplele, trânti cât putu mâinile pe masă. Paharele răsunară. Eu tresării speriat. Ochii lui erau roşii şi aşa de căscaţi, că păreau gata a se spinteca. Se sculă de pe scaun, începu să se plimbe prin odaie, făcând nişte paşi largi şi apăsaţi.
— În sfârşit, domnule, zise el c-un glas sălbatic, eram cu dânsa în Italia, la Pisa. Oh! frumoasa Italie, cu cerul ei vioriu şi adânc, cu soarele ei – potop de lumină şi de viaţă – cu pământul acoperit cu vii, cu iasomie şi cu portocale, pământ care te ameţeşte cu aburii săi de vin, cu miresmele sale de flori şi de fructe; Italia, cu
223 nopţile argintii, cu năprasnicele clădiri, cu cântăreţii şi tragedienii săi zvăpăiaţi şi nemuritori; fericita Italie, grădina lumii, visul Nordului, basmul popoarelor; pentru mine va rămânea mormântul în care mi-am închis de vecie marea mea iluzie, căci era cea dintâi iluzie fericită a unui nefericit dezgustat deodată cu laptele pe care l-a supt, de la primul scutec sărac care l-a înfăşat! Nici aerul curat şi viu, nici căldura potolită şi încărcată cu viaţă, nici frumuseţea fără de pereche a priveliştilor care zguduie şi trezesc în organismele stinse pofta şi rămăşiţele vieţii n-o întremau din acea lâncezire funebră. Îngălbenise, apoi se albise solbă. În jurul obrajilor i se rotunjeau ape de marmură vineţie. Şi răbda liniştit, privind la mine blajin, fără vorbă, fără părere de rău, fără spaimă de moartea care se lăţea pe nesimţite şi îi sfredelea cele două mari centre ale vieţii: inima şi creierul. Aş fi vrut să plângă, să se răscoale contra lui

Dumnezeu şi a ştiinţei omeneşti. Aş fi vrut să-mi spuie ce-o doare, să mă blesteme, să mă urască, să întoarcă ochii de la mine şi să înceteze odată cu acele priviri de o blândeţe şi de o răbdare supraumană. Nu-i auzeam glasul decât rareori, şi îngâna:
— Ţi-am spus, ţi-am spus să nu mă iubeşti dacă ştiinţa ta te-ar încredinţa că n-o să trăiesc. Simt o milă adâncă, răpindu-mi cele din urmă nopţi de odihnă, când mă gândesc c-o să te las iar singur pe lume. Încolo, nu ştiu dacă mai simt ceva. Sunt aşa de slabă, că nu mai am putere de a iubi şi conştiinţă limpede de-a şti că iubesc.
Nu-i răspundeam nimic. Îi sărutam mâinile. Gândurile mele erau un fel de ceaţă care-mi obosea creierul.
În ziua când a născut eu am simţit o durere monstruoasă în adâncul rărunchilor. Am încremenit de spaimă privind chinurile de care natura are nevoie pentru a-şi descărca viaţa în proaspetele ei prăsile. Trei zile şi trei nopţi n-a deschis ochii. Răsuflarea-i era slabă; abia aburea pe o mică oglindă. Inima îi bătea rar, neregulat, şi câteodată îi năpustea sângele c-o mânie neînţeleasă; mâinile îi tresăreau; faţa i se lumina şi buzele cereau să se dezliBarbu Delavrancea 224 pească una de alta. M-am sfătuit cu unul din cei mai mari doctori italieni, un bătrân bun, un savant al cărui zâmbet dovedea că-n faţa problemelor mari, de la care atârnă moartea sau viaţa, rămăsese sceptic şi fatalist ca cel mai umil ignorant.
— Domnule, îmi zise el, după ce cercetă cu de-amănuntul pe bolnavă, ca şi cum i-ar fi făcut o adevărată disecţie cu ochii, iată un caz de boală care mă face din nou să cred că medicina, cu cât se apropie mai mult de o ştiinţă pozitivă, cu cât vrea mai mult să pipăie, să vadă, să guste şi să audă organismul omului, cu cât vrea să se închidă în anatomie şi fiziologie, cu atât câştigă şi pierde deopotrivă de mult. Nu aş vrea ca oamenii de ştiinţă să creadă în basmul unui suflet aşezat într-o hotărâtă parte a trupului, nici într-un suflet materie-eteriană, care tremură, şi pătrunde, şi circulă deosebit de om, în tot lăuntrul omului; dar aş dori să nu se dispreţuiască cu atâta uşurinţă o

stare psihologică care trebuie să fie cu mult mai subtilă, mai greu de studiat şi de înţeles.
Această stare psihologică trebuie să fie cauza, iar starea fiziologică
— Efectul. Eu socotesc că de multe ori buna stare, ordinea şi vigoarea fiziologică sunt zăpăcite, slăbite de un dezgust sufletesc ascuns, bolnăvicios, covârşitor, şi adesea scăpând din lumina conştiinţei bolnavului şi din inteligenţa dispreţuitoare a savantului.
Soţia d-tale, născută din părinţi bolnavi, de când a deschis ochii, de n-ar fi avut un cap predispus la gânduri, viaţa trupului nu i-ar fi fost răpită şi arsă numai de creier. Acum, după emoragia din urmă, slaba ei viaţă este o minune a sistemului nervos. Fii bărbat. Eu nu cred într-o scăpare. I-ar trebui nu să-i vindeci viaţa, ci să-i torni o nouă viaţă, să o naşti a doua oară. Încearcă, dacă vrei, transfuziunea. Un sânge curat ar putea face o minune. Dar un sânge ferit de boli, moştenit curat din mai multe generaţii, un sânge în stare de progres, în care viaţa să fie îndesată şi cu putinţă de a zămisli viaţă acolo unde moartea a început. În oraşul nostru, ca în orice oraş vechi şi cult, nu ştiu dacă vei găsi un astfel de om.
Apoi bătrânul doctor se uită peste ochelari, zbârci fruntea sa
225 albă şi mare, mă strânse de obraji, iar se uită lung la mine şi-mi zise trist:
— De, nu ştiu, fireşte, dacă d-ta te hotărăşti, dacă vrei, dacă crezI. Dacă-ţi iubeşti mult, mult soţia.
— Domnule doctor, o iubesc, o iubesc, o iubesc! Ea a dat iluzii de fericire unui dezgustat, eu îi dau tot sângele meu cu o plăcere pătimaşă şi fericită!
Aşa i-am răspuns şi într-o clipă mi-am scos haina şi vesta.
După ce bătrânul m-a pipăit şi mi-a frecat câtva muşchii de la mâini, a plecat să-şi aducă instrumentele trebuincioase la această operaţie, de care spânzura, ca într-un fir de păr, întreaga mea fericire, îngânând în pragul uşii:
— Bine, bine, ai un sânge care ar învia un cadavru putred de mai multe săptămâni.
Când doctorul s-a reîntors, m-a găsit plângând la capul ei.

Dormea, amorţise. Era cu putinţă să se mai deştepte? Plângeam, şi înaintea ochilor mei toate lucrurile păreau întunecate.
Ea zâmbea, întinsă şi străvezie ca o bucată de ceară.
Ah! şi ce plăcere sălbatică am simţit când doctorul mi-a deschis o vână de la cot!
Îndată ce sângele meu a început să intre şi să se împrăştie în corpul ei mic şi moleşit, buzele începură a-i tresări, a se rumeni, a învia. Pleoapele crăpară puţin şi ochii i se arătară ca două fâşii albastre şi umezi, apoi i se deschiseră mari şi încărcaţi cu lacrimi.
În privirea ei neclintită se vedeau mirarea, frica, dorinţa de a şti ce se petrece în ea şi în jurul ei. În privirea ei vie, tăiată de clipiri repezi, se vedeau o nouă viaţă, un avânt puternic, un dor de trai nemărginit, o senzaţie ciudată de căldură şi de fericire.
Mâinile i se încălziră; chipul i se lumină, i se aprinse de voinţă şi de plăcere. Eram fericit. Şi nu m-aş fi clintit din loc pentru nimic în lume, de spaimă ca nu cumva tubul care unea cotul meu cu vinele ei să se spargă ori să se mişte. O băşicuţă de aer de-ar fi pătruns în căile circulaţiei, mi-ar fi ucis sărmanul meu ideal, care începuse a se deştepta.
Dar când voi să spuie nu ştiu ce cuvânt de mulţumire, faţa i se albi din nou, buza de sus începu să-i tremure, dădu ochii peste cap, gura i se umezi, lacrimile începură a i se întinde în două şiroaie pe amândoi obrajii. O convulsie epileptică. Vărsă. Doctorul întrerupse operaţia.
Am căzut pe-o canapea. Pierdusem cunoştinţa. Auzeam ca prin somn paşii doctorului şi glasul lui.
— Se poate. E de mirare. Ciudat. Nu se ştie.
Când a plecat, m-a zguduit şi mi-a şoptit în ureche:
— Mă întorc îndată. Nu pierde nădejdea. Vom încerca cealaltă transfuziune, transfuziunea mediată. Încep să nădăjduiesc.
Peste două ore m-am deşteptat.
Visasem şi nu-mi aduceam aminte nimic din câte-mi trecuseră prin minte. Chipuri urâte, crâmpeie de vorbe, zgomote, plângeri, coşciuge, bătăi de clopote, un vârtej amestecat, fără şir şi fără înţeles, îmi zbuciumase creierul. O viaţă monstruoasă de

chinuri, iată ce-mi fusese acea amorţire a trupului meu zguduit de dureri şi desfiinţat de neodihnă şi de vegheri. La urmă se făcea că plutesc în apa Arnului. Când m-am deşteptat, eram scăldat într-o sudoare rece din tălpi până la creştet.
Ea dormea cu faţa în sus. Nasul i se subţiase, ochii i se afundaseră în cap, închişi în nişte rotocoale vinete. O clipă mi-apăru ca moartă.
Durerea se prefăcu în nesimţire.
— Ei bine, a murit, a murit, nu face nimic! Şi eu oi muri.
Toată lumea moare. Natura întreagă moare. Cine poate opri în loc jocul fatal al legilor neîndurate din univers? Revolta noastră?
Ş-am început să râd.
Dar când am păşit pragul, cu gând de a-mi vedea copila, asupra căreia mărturisesc că-mi fusese scârbă să-mi arunc privirile, am ameţit, m-am rezemat de zid şi, fără să-mi simt durerea, am început să plâng.
M-am târât până la leagănul fetiţei, în odaia de-alături. Şi ea dormea cu faţa-n sus şi cu mâinile pe piept. Desigur, toată lumea
227 adormise în jurul durerii mele! Şi aşa de micuţă, abia sosind pe lume, era de mirare cum semăna mă-sei. Aceleaşi linii delicate şi frumoase, aceleaşi sprâncene negre şi subţiri, aceeaşi frunte, aceeaşi bărbie ca un merişor de ceară, acelaşi chip galben, acelaşi trup slab. Un adevărat triumf al slăbiciunii! O glumă crudă a naturii care dăduse la o parte pe cel puternic pentru a continua pe cel plăpând.
În această fiinţă stoarsă de viaţă vedeam bine năzuinţa haină a ei de-a stinge o spiţă din omenire. Ş-am întors capul cu dezgust de la ceea ce ar fi trebuit să privesc cu plăcere.
Această fiinţă vie mirosea a două cadavre!
Peste trei zile doctorul s-a hotărât la a doua transfuziune.
Mi-am deschis vinele ca şi întâiaşi dată.
În nesiguranţa mea eram fericit, privind ca fermecat la bătrânul doctor, care bătea sângele într-un vas de sticlă pentru a-i scoate fibrele.
Eram liber, îmi luase numai sângele. Puteam să iau parte la operaţie. Şi deşi mă simţeam aiurit, parcă creierul mi s-ar fi

ridicat în sus din ţeasta capului, totuşi, credeam că ajutorul meu va fi de un folos hotărâtor la izbânda încercării.
Ne-am apropiat de patul ei.
Mişca. Asudase la tâmple. Cerca să-şi deschidă pleoapele grele.
Încremenisem. Când doctorul a început să-i pompeze sângele, din nou a început să învieze. Buzele i s-au rumenit. Ochii i s-au deschis mari şi albaştri, umezi şi frumoşi ca nişte ochi frumoşi când zac de-o boală lungă.
„Oh! să nu-i închidă, că moare! În ochi i s-a grămădit toată viaţa!”
Aste gânduri îmi trecură prin minte ca un fulger şi îngheţai.
Mâna ei rece mă apucă de mijloc, mă atrase spre dânsa, mă apropie de gura ei, mă sărută şi-mi şopti:
— Degeaba! degeaba! Ah! şi cum aş vrea să trăiesc.
Mă sărută încă o dată, aşa de apăsat, că parcă ar fi voit să intre în buzele mele, oftă şi, când închise ochii, de s-ar fi stins
228 soarele, creierul meu nu s-ar fi înecat într-un potop de noapte mai neagră şi mai înfiorătoare!
Căzusem în genunchi.
N-am mai simţit decât cea din urmă zgârcire a trupului ei şi înţepenirea cumplită a mâinilor, care mi se împletiseră pe după gât.
Greutatea trupului meu moleşit mă dezlipi de acest cadavru scump şi mă rostogolii pe parchet fără cunoştinţă.
O săptămână întreagă mi s-a părut că m-am plimbat, c-am vorbit, că m-au certat oamenii, că m-au trântit în pat, că bătrânul doctor îmi pomenea de nu ştiu ce ştiinţă. Pe unde mă plimbam, ce-am vorbit, cine mă lungea în pat. Nu ştiu nimic. Niciodată nu mi-am adus aminte.
După o săptămână m-am deşteptat prins de friguri. Pe un scaun, lângă mine, sta doctorul citind un jurnal.
— Unde e, doctore, unde e?
Atât am putut să-i strig.
— Nu vorbi aşa de tare, îmi răspunse el, apucându-mă de mână. Trebuia s-o înmormântăm ca pe orice creştin, ca pe orice mort. E datoria noastră, a celor vii, să nu lăsăm ca putreziciunea, cu duhoarea şi lividitatea ei înjositoare, să insulte trupul şi chipul

unei fiinţe pe care am iubit-o. Lângă un cadavru un sentiment de ruşine şi de religiozitate ne cuprinde pe toţi deopotrivă. Care om corupt, sceptic, ateu ar îngădui ca natura să schilodească înaintea lui un trup odinioară cu voinţă, cu simţire, cu vicii şi cu virtuţi ca şi ale lui? Care om nu s-ar gândi că prin acea stare de nesimţire şi de pace veşnică va trece şi el? Cine, în faţa unui cadavru deformat şi sfredelit de viermi, nu şi-ar închipui trupul său în prada murdăriilor de care natura are nevoie pentru a-şi relua materia înstrăinată din sânul ei pentru o clipă? La ce-ţi slujeşte ştiinţa d-tale dacă ţipi ca un copil şi insulţi ca un sălbatic de mai multe zile, fără să ai conştiinţă? E o profunditate tristă, dar nobilă, în care trebuie să pătrundă un om ca d-ta, mai ales când ştie din ce e alcătuit omul. Noi, studiind legile naturii omeneşti şi cunoscându-le, le datorăm o supunere mai demnă
229 decât a celui din urmă nenorocit, care nu pricepe de ce mănâncă, de ce doarme, de ce se luptă, de ce se naşte şi de ce moare.
Mi-am cuprins faţa în mâini, m-am întins, parcă aş fi voit să-mi ies din piele şi, năbuşit de plâns, i-am răspuns revoltat:
— Ah! doctore, eşti mare şi drept, dar la ce sunt bune cuvintele tale? în urechi aud necontenit dulcele ei glas; înaintea ochilor, chiar de mi i-ai scoate, văd necontenit nişte ochi albaştri închizându-se a moarte; pe pielea mâinilor simt apăsându-se urmele slabelor şi recilor ei strângeri de mână; în fundul creierului mă arde cel din urmă dor al ei: „Ah! şi cum aş vrea să trăiesc!”
— Gândeşte-te că ai o copilă care îi seamănă întocmai.
— Atât mai rău! în capul celei vii voi vedea totdeauna un cap de mort, pentru care cu bucurie mi l-aş fi zdrobit pe al meu între două pietre de moară.
Şi cuprins de furia de a mă strânge de gât, am sărit din pat cu părul vulvoi şi m-am repezit la fiarele ferestrelor.
Acolo, vântul răcoritor mi-a liniştit mintea bolnavă.
Arnul, gălbui şi liniştit, alunecând fără vuiet pe sub arcurile podurilor de piatră, m-a ameţit. Pământul mi se învârtea sub picioare, vechile palate pisane se clătinau pe tălpile lor. Şi-am căzut în braţele bătrânului doctor.

— Cel puţin e frumos locaşul ei de odihnă?
Două săptămâni am stat lungit în pat, dormitând, aiurând, visând, cerând apă ziua şi noaptea, neînţelegând nimic, nesimţind nimic, părându-mi-se că umblu, că stau, că petrec, că râd, că plâng, că sunt într-o trăsură mare, că mă sui în turnul plecat al Pisei, că plutesc pe deasupra unei ape întinse, că mă ridică cineva c-o sârmă în sus, în sus, şi că plutesc în aer peste întreaga lume.
Când m-am sculat din pat, eram slab şi galben. Lumea mi se părea o minune din care nu făceam parte.
Mă simţeam azvârlit în prăpastia unei linişti fără fund.
Mă plimbam încet prin odaie. M-am oprit la fereastră. Pe Lungarno1 trecea un regiment de bersaglieri cu muzica în frunte.
Ei, ca nişte jucării de plumb, şi frumosul lor marş, ca şi cum un copil ar fi cântat printr-un pieptene acoperit cu foaie de ţigară.
Mi-am aruncat ochii spre Baptister. Maiestosul Baptister al catedralei din Pisa ca o oală răsturnată cu fundul în sus.
În odaia de alături ţipa un glas ascuţit.
— Cine plânge acolo?
O servitoare, o italiancă scurtă şi groasă, mi-a răspuns:
— Fetiţa d-voastră.
— Fata mea? Ce fată? AH. BinE. Las-o să plângă.
— Doriţi s-o vedeţi?
— Nu, nu doresc.
— Ce frumoasă şi ce delicată e!
— E frumoasă? E delicată? Bine. Nu face nimic.
— Şi seamănă cu doamna, aşa de mult! aşa de mult!
— Seamănă cu doamna! Bine. Lasă să semene. Şi eram liniştit, profund de liniştit. Desigur, altcuiva îi era milă în mine.
Altcineva se mai încerca să plângă în mine, un om din trecut, o conştiinţă adormită ori moartă, care tresărise ca prin minune, galvanizată de cuvintele „şi seamănă cu doamna aşa de mult!”
M-am însănătoşit, dar am rămas slab, galben şi liniştit.
Într-o zi m-am dus cu doctorul ca să-mi arate mormântul ei.
În camposanto (cimitir, cum îi zicem noi, popor nerespectuos şi sceptic), i-am văzut mormântul proaspăt, nebătătorit încă,

negătit cu flori, ars de soare şi neplâns de nimeni. M-am uitat la dânsul; l-am măsurat cu ochii; l-am deschis în închipuirea mea şi n-am văzut pe nimeni. Un coşciug gol, o pernă albă, de care nici un cap nu se rezema, un giulgiu alb, care nu înfăşura pe nimeni.
Am îngenuncheat din voinţa şi priceperea muşchilor de la picioare. Am plecat capul în jos, căci de la ea, fără nici o poruncă, junghietura s-a frânt din cauza instinctului muscular care apleacă capul când se îndoaie genunchii. Ochii mi-au umezit o
1 Bulevard principal în oraşul Pisa din Italia.
231 clipă, căci glandula lacrimală se contractă puţin când plecăm capul, când apăsăm sprâncenele pe ochi şi ridicăm în sus muşchii feţei de la rădăcina nasului.
M-am ridicat de pe mormânt: inimă moartă, cum venisem.
Am luat pe doctor de braţ şi-am plecat spre casă. În faţa unui atelier de sculptură m-am oprit. Am poruncit un monument frumos; am dat cât mi s-a cerut şi, pornind înainte, am întrebat pe bunul doctor, care mă privea lung:
— Nu e aşa că o să fie cel mai frumos mormânt? Aş vrea să ne întoarcem, să plătesc însutit, ca în toată Pisa să nu fie alt monument mai frumos!
— Ştii, îmi răspunse el strângându-mă de braţ, că eu cred în trecerea sentimentelor dintr-unele într-altele, întocmai cum lumina se poate schimba în mişcare, mişcarea în electricitate, electricitatea în căldură şi căldura în lumină? La d-ta durerea s-a schimbat într-o vanitate sinistră şi liniştită. Fereşte-te de linişte.
Liniştea în d-ta poate deveni organică şi te poate sorbi atât de mult, încât să nu-ţi rămână, spre deosebire de un cadavru, decât puterea involuntară de a nu te descompune şi libertatea fizică de a te mişca.
VII Aci se opri.
Îşi luă capul în mâini. Se odihni. Aprinse a nu ştiu câta ţigară.
Dădu din cap. Făcu pe nas de câteva ori „hî-hî”, ca de obicei. Şi începu iarăşi cu un glas înfundat şi obosit, parcă mi-ar fi vorbit dintr-un dulap închis:
— M-am întors în ţară. M-am retras la moşia ei părintească.

Şi aproape trei ani de zile n-am vorbit cu nimeni. În această vreme, nu s-a publicat nici o carte, nici o dare de seamă despre transfuziune, în nemţeşte, în franţuzeşte şi în italieneşte, fără să le fi citit.
Uram pe toţi doctorii care se ocupau de această operaţie, mai
232 ales pe de Belina, căci, după cum spun nişte „arhive de fiziologie”
1870, pagina 43, din 175 de cazuri a vindecat bine de tot
85. Şi am o manie care nu m-a părăsit nici până azi, să rup şi să ard la miezul nopţii toate volumele ce-mi vin din străinătate privitoare la transfuziune.
Îmi blestem sângele că n-a fost în stare să-mi vindece idealul.
Dar copila mea se făcuse de trei ani. Era slabă, cu ochii albaştri, şi umezi, şi frumoşi ca ai ei. Era ea, din tălpi până la creştet. Era ea, micuţă şi tristă. Era ea, de trei ani.
Şi-ţi închipuieşti eroare mai presus de răbdarea omenească când această fetiţă îmi zicea „tată” şi-şi împletea subţirelele ei braţe pe după gâtul meu, şi când eu mi-apropiam buzele de fruntea ei ca s-o sărut, buzele îngheţau tremurând, în frumosul şi nevinovatul cap al copilei eu vedeam capul uscat şi mort al ei.
Şi lăsând-o repede jos, îi ziceam fără milă:
— Du-te de te joacă, du-te, du-te.
Într-o zi am scăpat-o din braţe. A plâns.
Am deschis un volum sosit de curând, în care era vorba despre un nou aparat de transfuziune mediată.
Frumuseţea naturii mi-era indiferentă. Treceam prin holdele aurii, prin câmpiile înflorite, ori coboram o vale mocirloasă, mi-era deopotrivă.
Un singur gând: ce strică biata copilă? O iubesc eu ori nu? Ar trebui să-i dau în genunchi, tocmai fiindcă poartă frumosul şi nobilul ei chip. E cu putinţă ca durerea să fi făcut din mine un câine liniştit, fără pic de iubire şi fără pic de milă?
Oh! cât m-am silit, cât mi-am frământat mintea ca sa aflu dacă iubesc ori nu pe-acest copil, al meu şi-al ei, uşurel ca o umbră, blond şi auriu ca luceafărul, blând ca o sfântă, fraged ca un lăstar crud şi trist ca un ochi de mort care se închide!

Şi se uita la mine sfios, gata să plângă, gata să zâmbească, cerşindu-mi mângâierea mea adormită.
Mintea i se dezvoltase, singură de la ea, într-un chip surprinzător.
Era de şase ani trecuţi.
Într-o seară, după ce umblasem toată ziua, m-apropiam de pridvorul caselor, obosit şi fără nici un gând. Cui nu i-ar fi plăcut acea seară de vară, întinsă ca un zăbranic fumuriu peste toată aria nemărginită a câmpiilor? Cine n-ar fi admirat cerul fără pic de nori, cupolă uriaşă, în creştetul căruia câteva stele, ca nişte ochi de argint, începuseră a clipi? Cine n-ar fi ascultat cu plăcere întoarcerea vitelor de la păşune cu bălăngăitul lor depărtat, cu strigătele flăcăilor pierdute în orăcăitul broaştelor gălăgioase?
Cine nu şi-ar fi deschis inima toată la odihna acestei blânde seri?
Numai mie nu-mi erau date pacea şi bucuria sufletului. Abia suisem trei trepte de la pridvor când auzii glasul bun şi bolnăvicios al fetiţei mele. Vorbea cu doica parcă ar fi vorbit cu o mumă.
— Doică, mie nu mi-e bine, şi nu mă doare nimic.
— Ei, draga mamei, ai ostenit, toată ziua colo, colo.
— Aş, nu, toată ziua am dormit pe canapea.
— Cine ştie. Să văd fruntea. Cam arzi.
— Doică, dar nici tata nu e bine.
— De unde ştii?
— Dac-ar fi bine, ar fi mai vesel.
— Dar nu e vesel?
— Dacă ar fi vesel, n-ar citi atât de mult. Cine ştie ce caută în cărţile lui cu coaste, cu picioare şi cu capete de oameni tăiaţi.
Mie mi-e frică de cărţile lui.
— Dar nu citeşte, mamă, toată ziua.
— Când nu citeşte, ce folos, rătăceşte pretutindeni, parcă i-ar fi urâte lucrurile şi oamenii din casă.
— Ei, ce-ai vrea tu, dragă, să facă?
— Eu aş vrea, aş vrea – dar să nu mă spui – aş vrea să mă mângâie, să mă sărute şi să se joace cu mine. Eu nu ştiu cum sărută tata, şi ce mult aş dori să ştiu! Când vrea să mă sărute,

odată se întunecă şi mă scapă din braţe. Eu îl iubesc mult, mult, şi mi-e frică de el. Eu îl iubesc, dar el nu mă iubeşte. Îmi vine să-i dau toate jucăriile şi să-i zic: îmi plac foarte mult, dar ia-le şi
234 iubeşte-mă. Doică, mie mi-e cald. Şi mi-e sete. Şi mi-e silă. Aş vrea să mă culc.
A plecat spre odaia ei, oftând ca un om bătrân.
De mi-ai fi dat foc, nu m-aş fi încălzit mai mult. Acele vorbe bune şi nevinovate, acel oftat din fundul rărunchilor, acea melancolie bolnavă m-au zguduit şi m-au trezit din împietrirea mea fatală. Am plâns ca un copil când se pierde de mă-sa şi mi-am deşirat în minte tot trecutul nefericit. După ce m-am odihnit pe treptele pridvorului, cu capul în mâini, cu ochii închişi şi surd la auiala întinsă a satului, m-am sculat. Am făcut doi paşi, împleticindumă. Simţeam întreaga greutate a durerii mele, dar mă simţeam părinte. Învinsesem acea linişte mormântală. Mă simţeam om.
Eram sigur că-mi iubesc fetiţa. Şi ce altă fericire aş fi dorit mai mult? Mi-am şters năduşeala de pe frunte.
— Tot am pentru cine trăi!
Când pusei mâna pe clanţă, tresării. Când deschisei uşa, rămăsei în prag. Plecai umilit capul în jos. De astă dată mie mi-era frică de dânsa.
O iubeam.
M-apropiai de pat. Se culcase. Adormise cu o mână sub obraz.
Îi pipăii fruntea. Ardea; tresărea. Era slabă, străvezie; urechile, lustruite; zgârciul nasului îi albea pe sub pielea subţire; mânuşiţele deşirate; pieptul îngust şi cilindric. Doctorul cerceta şi părintele suferea la capul acestui copil de o frumuseţe vagă şi de o delicateţe plăpândă.
Pe o masă ardea o lumânare. Mă sculai să o dau la o parte din ochii ei. Şi când eram cu spatele spre dânsa am tresărit auzindo:
— Tata! tata!
Se deşteptase.
O sărutai până nu mai ştiui de mine.
Ieşii afară, de ruşine. Nu-mi mai putui stăpâni lacrimile. O idee îmi fulgeră: „Arde, arde, se mistuie înainte de a trăi! Oh! şi este

acelaşi obraz, acelaşi cap, aceeaşi fiinţă care îmi moare sub ochi de două ori.”
A doua zi când am văzut-o era tot în pat. M-a privit lung şi blând, ca şi mă-sa. Toată viaţa îi năvălise în ochi, ca şi mă-sei.
Privirile ei largi mă cuprindeau, mă ardeau, ca şi ale mă-sei. O sărutai de multe ori. Şi ea, mângâindu-mă cu mâinile slabe şi alunecoase, mă tortură, fără să ştie, cu aceste cuvinte:
— Ah! ce bine-mi pare! Ce bine săruţi tu, ce bine săruţi tu, tată! Ce bine îmi pare că sunt bolnavă!
O lăsai să doarmă.
Ieşii cu capul în jos, simţind pe grumaji piciorul neîndurat al soartei, care m-abătea la pământ. Intrai în bibliotecă. Privii repede peste toţi autorii de medicină. Căzui pe un scaun. Tot ce ştiam vântura prin minte. Nimic. Am răsfoit un vraf de tomuri. Nimic.
Contra unui rău atât de mare, înghesuit într-un piept atât de mic, cine putea să lupte? Şi-apoi nu era ea altă fiinţă care pierea, ci tot cealaltă: murise de anemie, murea şi de oftică. Un foc mare se stinsese, şi din el mai plutea în întunericul lumii o slabă scânteie. Trebuia să se stingă.
Mă întorsei în odaie ca să o văd. Voiam să încerc ceva, fie chiar de mi-ar fi murit în mâini.
Când deschisei uşa, mi se păru că se învârteşte în pat. Eram sigur că doarme. O privii mult stând în picioare şi, fără să vreau, mormăii cufundat în gânduri:
— O! ce buze albe! Ce buze albe! Ce obraji galbeni!
Plecai deznădăjduit, îmi trebuia aer, aer, aer. Apucai peste câmpi. Nu mă întorsei decât cu noaptea în cap. De-a dreptul la dânsa m-am dus. Era deşteaptă şi mă aştepta. O văzui şi mi s-a părut că mă înşelau ochii. Atâta viaţă în ochi! Şi gura ei atât de rumenă!
— Ce obraji frumoşi! Ce buze vii! Ce buze rumene!
Mă apropiai de dânsa ca să o sărut, ca să-mi vărs focul. Oh!
Cine m-ar putea crede fără a înmărmuri? Fusese deşteaptă, îmi auzise spaima de buzele ei albe şi şi le făcuse cu vopsea roşie de pe pereţi.

Atâta răbdare şi jertfă dumnezeiască de la un copil de şase ani îmi zdrobi toate puterile.
Căzui ca o cârpă lângă dânsa.
Corpul îmi murise şi capul mi să părea că are să sară în bucăţi de o revoltă oarbă.
Am plâns.
Am sărutat-o.
Am adormit lângă dânsa.
Vecinul meu se opri iarăşi din vorbă. Era alb ca varul. Oftă.
Se sculă în picioare. Se uită pe fereastră şi zise răstit:
— Ce proşti suntem! Soarele e de mult pe cer, şi noi cu lumânările aprinse!
În adevăr, afară era ziuă albă. Dar eu încremenisem uitându-mă la el cum se plimba de repede prin odaie. Un leu furios închis în zăbrele de fier. Se opri lângă mine şi mă strânse de braţ.
— Ce te uiţi la mine? Ce mai vrei? Nu mi-a fost destul? Nu ţi-e de ajuns? Fluviile n-au ieşit din albiile lor, munţii nu s-au prăvălit. A murit şi ea, ca şi mă-sa, iacă tot!
Mânia îi da un aer aşa de mare, că mi se păru că se izbeşte cu capul de tavan. Tremuram vargă. După cele din urmă cuvinte, ca prin minune, faţa i se linişti, ochii i se micşorară; mă lăsă de braţ; îmi întinse mâna prieteneşte şi îmi zise liniştit:
— Iartă-mă dacă te speriai. Un moment de mânie, care trecu şi nu va mai veni. În noaptea aceasta mi-am trăit din nou nefericita mea viaţă, şi desigur că va fi cea din urmă noapte din viaţa mea.
Liniştea mă va înghiţi din nou. A avut dreptate bătrânul doctor italian. Liniştea mea a devenit organică. Între un cadavru şi mine nu sunt alte deosebiri decât puterea involuntară de a nu mă descompune şi libertatea fizică de a mă mişca. Cred că de acum înainte chiar mania de a citi noaptea mă va părăsi. Cea din urmă tresărire de viaţă s-a stins cu această noapte, ca şi cum ar fi fost cel din urmă acord dureros cu care se încheie şi se stinge o simfonie tristă.
VIII Când am ieşit din odaia lui şi am dat de soarele cald, mi s-a părut că ies dintr-un mormânt la lumina bună a zilei.

Înşiruită de-a lungul şoselei, o ceată nebunatică de domni şi de doamne goneau călări spre Rucăr.
Eram ameţit.
Mă plimbai pe terasa din mijlocul oraşului, poreclită „Bulevard pardon” de mulţimea care se plimbă pe dânsa şi se izbeşte la fiece pas. Gândurile mi-erau împrăştiate. Peste trei zile am simţit o prietenie adâncă pentru acest nefericit doctor.
Vorbea puţin, rar şi despre lucruri neînsemnate. Şi nu vorbea decât cu mine.
Într-o zi, pe Podul Mogoşoaei, îl văzui întins, cu mâinile cruce pe piept şi clătinându-se între îngerii auriţi ai dricului negru, urmat de o mulţime de rude, desigur, cu batistele la ochi. Privirea mi se întunecă de câteva lacrimi.
Şi de nu l-aş fi văzut cu mâinile pe piept şi dus cu picioarele înainte, aş fi crezut că e viu, că se plimbă, într-o trăsură mai ciudată şi mai caraghioasă decât a unui oarecare prinţ grec.
Aş fi crezut.
Între liniştea lui de altădată şi liniştea lui de mort, nici o deosebire.
DOMNUL VUCEA Auzisem eu de turci, de muscali şi de nemţii cu coadă; ziua, la miaza-mare, îi vedeam înaintea ochilor cu paloşe late, cu suliţe lungi, călări pe cai, sărind gardurile mahalalei, ca şi cum ar fi sărit o dâră de bou; îi vedeam robind roate de copii şi de muieri, lăsând în urma lor jale şi nori groşi de pulbere.
Barbu Delavrancea Dar oricât m-ar fi spăimântat şi fericit lumea basmelor ş-a poveştilor, când mi-aduceam aminte că de la Sfântă Mărie o să trec la Şcoala domnească, din culoarea de negru1, uitam şi de turci, şi de muscali, şi de nemţii cu coadă, şi de „ţara cocorilor”.
Mă apropiam cu gândul, sfiicios, tremurând, de-acea vestită şcoală, ca de un urs împăiat, gata sa fug. Mi-era frică şi mi-era dragă. Şi mi-era dragă fără sa bănuiesc nici cum e, nici unde e.
Două lucruri aflasem: că e „domnească”, iar nu cum era a noastră din curtea bisericii, şi că dascălul e „profesor”, trebuind să-i zici „Domnul”, iar nu cum îi ziceam noi, la al nostru, „Nea Nicuţă”.

De pe la Sân-Petru eu îmi luam ghiozdanul, îi treceam băierile pe după gât şi colindam pe aceleaşi cărări din grădina noastră, zicând că am plecat la Şcoala domnească. Uneori îmi legam de mijloc, c-un crâmpei din frânghia mamei, tăiat pe furiş, şi pe Grivei, şi-l luam cu mine. Câinele căsca de căldură, repezea capul după muşte, clănţănind dinţii.
Eu îi vorbeam de Şcoala domnească:
— Hai, măi Grivei, măi, nu fi leneş. Acolo e şcoală, nu glumă.
Profesor mare şi învăţat, iar nu ca Nea Nicuţă, care se încurcă când zice cazania. Măi Grivei, este aşa de grozav profesorul că, de-ai vrea, chiar şi tu ai învăţa carte. Ci lasă muştele, nu fi prost. Să-i zici „Domnul”, că, de nu, îţi mănâncă coada. Şi să nu scoţi limba de-un cot, că-ţi mănâncă şi urechile, bunătat' de urechi, măi Grivei, măi.
Câte nu spuneam şi pisicii! Parc-o simt şi acum, ghemuită în sân, caldă şi moale. Torcea, cu capul pe gura cămăşii, cu ochii leneşi şi galbeni.
— He! he! MărtinicO. Hai la Şcoala domnească, că sunt profesori buni. Să nu-ţi fie frică. Dacă ăi învăţa adunarea, îţi dă un şoarecE. La scădere îţi dă doI. La fracţii te face împărăteasa Sectorul II Negru, în trecut, una din cele patru unităţi teritorial-administrative în care era împărţit oraşul Bucureşti.
239 şoarecilor. Dacă nu te-i sili, să ştii, dragă Martinică, te ia de coadă, te învârteşte de trei ori şi-ţi crapă fierea de pământ.
Voiam să sperii pisica. Pisica, sfârr-sfâr, închidea pleoapele leneş şi nepăsător, iar mie îmi treceau fiori reci de-a lungul spinării, căci eu credeam pe profesor atât de mare, că mi-l închipuiam mai mare şi mai tare ca tata chiar. Doamne, dar dacă, în loc să ia pisica de coadă, m-o înhăţa pe mine de-un picior?
Se ducea cheful pe copcă, şi mă întorceam acasă, înşirând pisicii vorbe de mângâiere:
— Lasă, Martinică, nu fi fricoasă, că Domnul e buN. Nu bate la palmĂ. Nu pune în cârcă ca să tragă la spetE. Nici nu te-aşterne cu tălpile la falangă, ca Nea Nicuţă, când bea ce-a strâns cu discul.

Mai erau cinci zile până la Şcoala domnească. Toate lighioile din curte aflaseră că va să mă duc la o şcoală mare. Câinele, pisica şi cei patru cai ai tatei ştiau pe de rost cum trebuie să fie în ochii Domnului: niciunul nu s-ar fi dus fără botini în picioare, căci desculţi nu i-ar fi primit decât Nea Nicuţă, c-un sfanţ pe lună.
Noaptea visam şcoala: un palat mare, mare şi frumos, ca în basme, cu porţi de fier, cu geamlâcuri, cu uşi de cleştar, cu ziduri vopsite ca nişte icoane, şi mai împodobite decât steaua lui Nea Nicuţă, încondeiată de Burghelea, zugrav vestit, căruia îi frecam vopselele între pietre numai ca să mă uit la el zile întregi cum din nimic scotea sfinţi, îngeri, draci, cai şi balauri.
Veni şi ziua de Şcoală domnească.
Abia se luminase. Mă deşteptă frate-meu, care învăţa la o şcoală şi mai naltă, şi citea pe cărţi cu oameni cu pantalonii scurţi şi umflaţi, cu pălării mari, cu funde la ciorapi, cu săbiile mai mult scoase decât în teacă. Mi-aduc bine aminte că unul sărea de la al cincilea cat, şi c-o mână îşi ţinea pălăria. Grozav îi era de pălărie!
De la Nea Nicuţă apucasem să citesc pe silabisite. Frate-meu mă învăţase să citesc ca pe apă în cartea de citire. La „când cu ciuma lui Caragea, se răspândeau orăşenii prin sate şi sătenii
240 prin pustii”, nu m-ar fi oprit nimeni din turuială. O ziceam dintr-o răsuflare. Ba uneori uitam să întorc foile şi tot nu făceam greşeală.
Frate-meu mă mai învăţase cele patru socoteli şi fracţiile. Ce ştiam mai bine era tabla lui Pitagora. Mă învăţase şi istoria cu şase domni vestiţi: Radu Negru, de care aş fi jurat că fusese român neam de arap; Mircea cel Bătrân, în capul meu, se încurca în barbă; Alexandru cel Bun, ala vodă, vezi; Ştefan cel Mare de care râdeam să mă prăpădesc, gândindu-mă că fusese aşa de pitic că aprodul Purice se pusese piuă ca el, Ştefan cel Mare, să încalece calul; Mihai Viteazul mă făcea să tai cu nuiaua vârfurile de ştir şi de urzici când îl spuneam pe dinafară; şi, în sfârşit, Constantin Brâncoveanu mă făcea să plâng de câte ori îl tăiau turcii pe el şi pe cuconii lui.
Şi spunea c-o să mă scrie de-a dreptul în clasa a treia.
Mă deşteptă.

Tresării. Îmi tâcâia inima.
Şi-mi zise:
— Să nu-ţi fie frică. Să spui tare şi desluşit.
— TarE. Da.
Şi nu vedeam înaintea ochilor de frică.
— Şi desluşit.
— Şi desluşit.
— Să nu tremuri.
— Să nu tremur.
Şi mie-mi clănţăneau dinţii în gură.
Mă îmbrăcai: mă spălai cu apă rece; mă încălţai cu nişte pantofi noi; mama mă pieptănă şi mă sărută pe frunte, aşa că o pricepui. „Să nu-ţi fie frică, să nu mă dai de ruşine”.
Ştiam eu în câte feluri săruta mama: altfel de eram bolnav, altfel când o ascultam, altfel când învăţam lecţia, altfel de plângeam şi voia să mă împace, şi cu totul altfel mă sărută când mă trimise la Şcoala domnească.
Pe drum, bonca-bonca, mă împiedicam de toate pietrele. Ini-
241 ma îmi zvâcnea cum îmi zvâcnea când alţii se încercau să-mi ia zmeul de coadă.
Şi tocmai departe, dincolo de Sfântul Ştefan, frate-meu se opri şi-mi zise:
— Aici e şcoala.
Şcoala!
Mi se opri răsuflarea. Făcui ochii mari. Nu-mi venea să cred.
Aceea să fie Şcoala domnească? Nişte case lungi, pitice şi dărăpănate. Dar n-avea porţi înalte de fier, căci n-avea deloc. În faţa şcolii, o veche pivniţă, plină cu gunoi; în jurul ei, o curte mare cu bălării.
Aşa case văzusem şi eu.
Frate-meu mă lăsă în curte. O sumedenie de copii ţipau, se zbenguiau, săreau într-un picior la şodron, se jucau cu sâmburi de roşcovă şi cu nasturi.
Păi aşa şcolari mai văzusem şi eu!
De nu m-ar trânti. Şi iată, frate-meu mă luă de mână şi-mi zise încet:

— Să mergem în clasa a treia. Directorul mi-a dat bilet să te înscriu.
Când intrai în clasă, văzui o vergea lungă, galbenă şi lucioasă, rezemată de masa profesorului, a Domnului.
Domnul – un om nalt, slab, cu barba rară şi înspicată.
Domnul era încruntat şi galben.
Domnul striga pe băieţi c-un glas ascuţit.
Băieţii stau ca sfinţii în bănci. Vreo trei, cu urechile roşii şi aprinse ca focul, în genunchi, lângă o tablă neagră; lacrimile le picurau în cărţile deschise şi aduse la vârful nasului.
Vergea, lacrimi, urechi roşii. Domn uscat şi nalt. Se dusese curajul! Dârdâiam. Şi frate-meu, după ce vorbi încet cu profesorul, îmi şopti:
— O să te asculte, să spui tare şi desluşit.
Şi plecă, îmi venea să mă iau după dânsul. Şi n-am plâns, nu de ruşine, ci de frică.
Domnul se uită la mine cu nişte ochi osteniţi. Intrasem în pământ. Când deschise gura, mi se păru că mă şi înghite.
— EI. BăietE. De câţi ani eşti?
— De opT. Am împlinit la Sân-Petru.
Glasul îmi tremura ca şi cum mi-ar fi bătut toaca pe beregată.
— Ştii să citeşti?
— Ştiu.
— Scoate „Lectura”.
Bag mâna în ghiozdanul făcut de mama dintr-o foaie de cuadrilat şi scot Lupul şi mielul. Aşa ziceam noi cărţii de citire, fiindcă începea cu: Lupul şi mielul.
Ceru şi el o carte ş-o deschise.
Mie-mi juca cartea în mâini şi-mi jucă până căzu jos.
Băieţii râseră.
Mă plecai să iau cartea. Domnul strigă aşa de tare „tăcere!”, că încremenii cum eram, adus de mijloc.
— Ia-ţi cartea! Deschide-o la foaia 50 şi citeşte!
Luai cartea. O deschisei. Eu o întorceam la foaia 50, ea se întorcea la foaia 80, la Ciuma lui Caragea. La 50 era Tentaţia.
— Ci zi odată, motologule!
Eu, de frică, începui:

— Tentaţia!
Cartea se deschise la foaia 80; şi eu, trage-i tare şi desluşit:
— Când-cu-ciuma-lui-Caragea-se-răspândeau-orăşenii prinsate-şi-sătenii-prin pustii.
Şcolarii pufniră de râs.
— Destul, văd că ştii. Ce-ai învăţat la aritmetică?
— Adunarea, scăderea, înmulţirea, împărţirea şi fracţiile vulgare cu adunarea, scăderea, înmulţirea şi împărţirea lor.
— Cât fac 25 de măgari şi cu 15 boi?
Mă gândii eu, mă răzgândii. Îmi dam cu socoteala: asta nu e adunare, că frate-meu îmi da să adun tot lucruri de un fel, şi aşa zicea el că este adunarea. Ei, trebuie să fie înmulţire. Dar fratemeu ar fi fost mai bun, mi-ar fi spus cât a dat pe un măgar şi pe
243 un bou, ca să pot spune cât fac toţi la un loc. Dacă văzui că nu se poate altfel, mă hotărâi să răspund:
— Domnule, nu pot face socoteala pe măgari şi pe boi, că tata n-are decât cal. La cai m-aş pricepe.
Eu ştiam că tata cumpărase un cal, pe Micul, cu 200 de lei.
Domnul râse, şcolarii pufniră, pe mine mă podidiră lacrimile.
— Fie şi pe cai. Ei, acum să te văd!
Mă duc la tablă; iau tibişirul; îl scap de vreo trei ori din mână şi încep să socotesc măgarii şi boii în cai, pe preţul Micului, adică pe 200 de lei. Adun 25 de măgari cu 15 boi, înmulţesc suma cu 200 de lei şi mă întorc spre profesor. El se uitase în jos şi nu văzuse nimic din socoteala mea.
Tuşesc bine şi strig:
— Opt mii, Domnule!
Râzi Domnul, şi râzi, şi râzi! Când se potoli, zise, privind în tavan:
— Auzi, 25 şi cu 15 să facă 8000! Monitor general, ia-l şi du-l în clasa a doua!
Monitorul general mă înhăţă de mânecă şi mă scoase pe uşă afară. Pe drum îmi spuse: „Te-a dat îndărăt”.
După câteva învârtituri, deschise o uşă. Intrai în clasa a doua şi dădui cu ochii de un profesor cu barba albă.
— Domnule Vucea, pe dumnealui l-a dat îndărăt domnul Petran.

— Ha, ha, tătarul, îndărăt tătaruL. Ha, ha, tătarule! bine, tătarule!
Aşa începui eu pe mâna Domnului Vucea.
După o lună de zile înţelesesem rostul învăţăturii şi cunoşteam bine pe domnul Vucea.
Mulţi ani l-am visat. Chiar acum îl văd înaintea ochilor.
Scund, grăsuliu, cu părul mărunt şi încărunţit, cu barba ascuţită, potrivită din foarfecă, mai mult albă, şi albă ca zăpada în vârful ei netezit; nişte ochi verzui, mici şi repezi; o faţă gălbuie, curată şi fără pic de sânge. Iarna se cocoloşea într-o bundă cu blană lăţoasă, vara însă îţi rămâneau ochii la el de frumos ce era
244 îmbrăcat: haină albăstrie, pantaloni negri, jiletcă de dril năutiu, călcată şi lustruită, un lanţ de aur, gros ca pe deget.
Şi ce curat! îşi ştergea ghetele cu batista, dădea necontenit bobârnace gunoaielor de pe haine, şi după bobârnac sufla de trei ori, scurt şi repede, şi după ce sufla făcea din gâtlej: „hea, hea”.
Dar când mergea, Domnul Vucea nu era defel ca ceilalţi oameni. Ne uitam la el de departe. Păşea iute, mărunt, uşor, ca un şoarece, şi scuipa în urmă când trecea pe lângă murdării; dacă era noroi, călca din piatră în piatră, tot în creştetul pietrelor, scuturând picioarele ca o pisică. La uşa cancelariei îşi cuprindea barba în mâna dreaptă, şi-o netezea, ridicând buza de deasupra în sus, ca şi cum ar fi mârâit; mustăţile şi le clănţănea între degete; deschidea mâna, sufla într-însa, tuşea şi intra pe uşă binişor, fără să i s-audă paşii.
Lecţiile mergeau strună. Nu învăţa nimeni nimic.
Clasa avea şaisprezece bănci; băncile aveau şaisprezece „primi” şi şaisprezece „monitori”; peste monitori erau trei „monitori generali„: doi de învăţătură şi unul de „ordine„. „Generalii” ascultau pe „monitori”; „monitorii” ascultau pe „primi”; „primii” ascultau pe şcolarii fără grad. Şcolarii dau „interes” primilor, primii monitorilor; monitorii ungeau pe generali; iar generalul de ordine, care nu punea note la învăţătură, ci numai însemna, cu o cruce, cu două şi cu trei, pe cei ce nu stau smirna, când îi venea lui poftă „să se audă musca în tavan”, lua ce putea de la

monitori, primi şi şcolari. Generalii băteau pe toţi; monitorii, de la primi în jos; primii, pe şcolari; şcolarii se târnuiau între dânşii.
Pentru nota „rău” nu dădeai nimic; pentru „binişor”: pâine, brânză, măsline; pentru „bine” făceai bogaciul, simitul şi plăcinta pe din două; pentru „prea bine”, pe lângă celelalte, mai dăruiai arşice şi condeie de fier noi; pentru „foarte bine”, ceva gologani, mai ales din banii noi care tocmai pe-atunci ieşiseră; „eminenţele”, „eminenţa mică” (e) şi (eminenţa mare” (E), cu ajutorul băncuţelor şi al jumătăţilor de sfanţ.
Generalii arătau monitorilor să înveţe „de-aici şi până aici”; monitorii, primilor; primii, şcolarilor.
De obicei, Domnul Vucea, când intra în clasă, noi fiind toţi cu ochii pironiţi în carte, începea să cerceteze notele. Pe „binişor” îi trăgea de urechi, lui „rău” îi trăgea la palmă cu linia lată, cu nuiaua sau chiar cu linia în patru muchi când se făcea foc.
Oh! atunci era nespus de rău! Se scărpina în barbă, repede de nu i se vedeau degetele, şi poruncea fără milă:
— Dă-i zece tătarului, dă-i zece! ha! tătarul! zece! cinci cum o fi şi cinci pe dungă!
Generalii trăgeau straşnic. De câte ori auzeam „jart”, auzeam şi „aoleo”! Inima noastră, cât puricele, deodată se umfla şi ni se poticnea răsuflarea.
Mi-aduc aminte că odată am strâns ban cu ban, din ce-mi da mama, până am făcut o jumătate de sfanţ. Două săptămâni nu luasem decât binişor şi rău. M-a zguduit de urechi, mi-a tras la palmă, iar în ziua când era să ajung la linia în patru muchi, la „cinci cum o fi şi la cinci pe dungă”, am dat monitorului o jumătate de sfanţ. În ziua aceea mi-a dat: foarte bine, eminenţe mici şi eminenţe mari.
Domnul Vucea, văzând aşa minune, s-a scărpinat în barbă ş-a râs, un râs necăjit.
— Ha, tătarul, vezi, tătarul, când vrea învaţă tătarul, dă-i trei pe dungă că poate şi nu vrea!
Lunea la Domnul Vucea, era de spus. Spusul era cronica mahalalelor.
Vucea sta pe catedră, cu capul rezemat în mâini, coatele pe catedră. Un şcolar repezea mâna în sus, cu două degete întinse.

— Ha, ce este? S-a întâmplat ceva?
— E de spus, Domnule Vucea.
— Bine, tătarulE. Spune, tătarule!
Şi începea.
— Un geambaş da la praştie un cal neînvăţat; un copil mic, jucându-se şi nebăgând de seamă, a intrat în aria calului; calul l-a
246 călcat în picioare şi l-a făcut praf; pe copil l-au ridicat mort, cu capul zdrelit şi leoarcă de sânge.
Domnul Vucea se cutremura, se îngălbenea şi, încheindu-se la haină, zicea:
— HA. Tătar de copil!
Se scula altul şi începea.
— Lângă noi au călcat hoţii. În casă erau cinci copii. Doi dormeau cu mă-sa şi trei cu tată-său. Mi-e frică să mai spun, domnule Vucea.
Vucea, tremurând, întreba:
— Pe copii i-au omorât?
— La trei le-au tăiat capul cu satâruL. Celorlalţi le-au băgat pumnul pe beregată.
— Oh! tătarii! Dar pe mumă?
— Mumei nu ştiu ce i-au făcuT. Ş-au strâns-o de gât cu ştergarul.
— Vezi, tătarii! Ce i-or fi făcut? Ş-au omorât-o blestemaţii.
Dar pe bărbat?
— Pe el l-au jupuit de la tălpi până la creştet, apoi l-au dumicat bucăţele şi l-au făcut morman în mijlocul casei; în vârful mormanului i-au pus capul cu dinţii rânjiţi.
— Oh! Oh! cu dinţii rânjiţi! Pripăşel, vin-aici, ticălosule!
Vin-aici!
Pripăşel era căţeluşul lui creţ, de care nu se despărţea.
— Vin-aici! striga Domnul Vucea, şi începea să se plimbe prin clasă.
Şi al treilea se scula, că el ştie una „mai frumoasă”. Apoi venea al patrulea ş-al cincilea, cu scorneli care mai de care mai încornorate.
Suna de ieşire. Rugăciunea. Se mântuia clasa.

După prânz, tot lunea, era cercetarea veşmintelor ş-a pălăriilor. Veşmintele să fi fost curate şi cârpite. Pălăriile şi căciulile cu băieri pe după gât atârnând pe spate.
Domnul Vucea ne lua pe rând. După el mergeau cei trei ge-
247 nerali: unul cu nuiaua, altul cu linia lată şi cel mai înfiorător, cu linia în patru muchii.
Până să cerceteze pe toţi, până să facă morală unora şi până să bată pe cei de cuviinţă, clopotul suna de ieşire. Cu toţii săream în picioare. Un general zicea Împărate ceresc, Crezul şi Lumină lină. Domnul Vucea umbla binişor şi pe furiş cu nuiaua în mână, ca să umfle pe cei ce n-ar fi stat drepţi şi smeriţi înaintea lui Dumnezeu.
Şi adeseori, când ajungeam pe la „şi iarăşi va să vie să judece viii şi morţii„, se-auzea câte un: „jart, trosc, pleosc, aoleo! ha! Tătarule!”
Iată lecţiile de lunea.
Joia după prânz nu învăţam, era odihna tradiţională de la mijlocul săptămânii. Dimineaţa era ordinea şi învăţătura practică.
Domnul Vucea, însoţit de generalii armaţi, întreba pe fiecare în parte o sumedenie de lucruri cu răspunsurile lor ştiute de mai nainte.
— Cum trebuie să vie şcolarul la scoală?
— Cu lecţiile învăţate.
— Cum trebuie să stea şcolarul în bancă?
— Drept, cu căciula pe spate şi cu ochii pe carte.
— Cum trebuie să meargă şcolarul pe uliţă?
— Liniştit, să nu asmuţă câinii, să nu înjure şi să nu se bată.
— Câte naţii sunt în Principatele Unite?
— Mai multe, dar cei mai mulţi şi mai deştepţi sunt cei patru milioane şi jumătate de români, căci românul păcăleşte pe toţi ceilalţi, pe turc, pe muscal, pe neamţ, pe tătar, pe popă şi pe ţigan.
— Cum deosebeşte românul pe grec de român?
— Îl pune să zică: „retevei de tei, mirişte de mei”.
— Şi cum zice grecul?

— Piţigăindu-şi buzele, pelticind şi stropind, zice: „retavela tela tin de la miliste mela”.
Se isprăvea şi cu joia.
Puneam cărţile în ghiozdan, ne rugam pentru „minte, învăţătură 248 şi sănătate, părinţi şi profesori” ş-o tuleam la poarcă, la arşice şi la zmeu.
Sâmbăta era rânduiala de duminică. Mâinile, obrajii, urechile, gâtul şi părul să fi fost spălate cu săpun, iar unghiile tăiate, începea inspecţia de dimineaţă. La palmă îţi trăgea cu linia, peste obraji lipea câteva tătarului, de urechi te încălzea, de păr te da căţeaua, la ceafă burduşea pe tătar.
Cu unghiile era învrăjbit rău.
Dacă nu erau bine tăiate, făceai mâna puică, strângând degetele floare, cu unghiile în sus, apoi, cu linia în patru muchi, judeca puica tătarului. Şi era judecată grea, că ţipam ca din gură de şarpe. Iar Domnul Vucea, jucând pe picioare şi scărpinându-se în barbă, ca şi cum ar fi cântat pe-o chitară, râdea, clipea repede şi zicea mereu:
— Fă puică, tătarule! Iată cum zvâcneşte tătaruL. Parcă-l omori. Dă-i bine, general! Mai unA. Mai cinci.
Şi în loc să scadă, suia mereu, de ce strigai mai tare.
Marţea, miercurea şi vinerea.
Scotea pe un general la tablă ori la hartă. Monitorul general bolborosea capitalele câtorva judeţe, făcea pomelnicul părţilor de cuvânt, încurca pe tablă un caz de înmulţire, la al cărui sfârşit n-ajungea niciodată.
Domnul Vucea căsca, se freca la ochi, se scărpina în barbă, până i se ura.
— Destul, tătarule. Văd că ştii. Bine, tătarule. Acum să prindem un tătar. Treci la loc. „Cuvântul de ordine.”
Monitorul general striga cu glas tare:
— Ochii pe carte, gândul la lecţie, linişte profundă şi făr' de mişcare. Cinci dintr-o dată şi oprit!
„Cinci dintr-o dată şi oprit” însemna că cel ce va mişca o mână sau va întoarce capul cât de puţintel va mânca cinci nuiele la palmă şi-l va închide la arest până noaptea.
Toţi încremeneau cu ochii în carte.

Domnul Vucea închidea ochii. Se prefăcea că doarme (uneori
249 dormea cumsecade). Îşi rezema capul în mâini, acoperindu-şi faţa cu degetele răsfirate, ca să prindă vreun tătar.
După un ceas de amorţire tâmpită, ne apuca ameţeala. Ne auzeam răsuflările.
Ideea de-a nu mişca ne obosea şi capul începea sa ne tremure.
Locul unde fundul ţestii se înjugă cu şira spinării ne durea.
De era vară, năduşeala începea să ne curgă pe obraji şi pe după urechi, în jos, de-a lungul gâtului. Cu neputinţă ca cei mai slabi să nu mişte o mână, un picior; sau, gâdiliţi de şiroaiele de năduşeală, să nu vrea să se şteargă.
Destul!
Nelegiuirea se pedepsea.
Domnul Vucea tresărea vesel de pe catedră, se scărpina în barbă şi striga mulţumit:
— Ha, tătarul! Am prins un tătar! General de ordine, cinci şi oprit!
Când nu era prinsul, era pârâtul de arşice.
— Ei, ce drăcos mai are arşice? întreba Domnul Vucea.
Şi copiii, unii răi, alţii din prostie, începeau:
— Cutare a spălat pe cutare de zece capre ş-o mială.
— Ha, tătarul!
— Cutare are un ciorap plin de solbe.
— Ha, tătarul!
— Cutare are cinci ichiuri plumbuite, trei din dreapta şi două din stânga.
— Ha, tătarul!
— Cutare a făcut un „pui-de-giol” de douăzeci de capre.
— Ha, tătarul!
Şi pe toţi îi însemna. A doua zi trebuia să aducă ichiurile, caprele, mielele şi solbele lucioase, căci altfel ar fi mâncat la palmă dimineaţa, după prânz, în toate zilele, până le aducea.
Cel care n-avea atâtea arşice plângea la mă-sa şi la tat-său ca să-i dea parale şi să cumpere câte îi lipseau.
După ce Domnul Vucea umplea cu oase toată cutia de la catedră, venea mezatul.
— Ei, acum să vedem, cum se vând „gioalele”?

Şi noi, gata:
— La Sfântu Ştefan, trei capre ş-o mială la trei parale.
— La Olteni, patru capre.
— La Delea-Nouă, trei.
— La Lucaci, trei ş-o mială.
— La Troiţă, ichiurile pe-un firfiric.
Domnul Vucea împărţea comoara la care jinduiam cu toţii, însemna ce da fiecăruia, şi în timp de trei zile trebuia să-i aducem banii, în ziua când primea paralele ne bătea fericeA. Nu bătea pe nimeni!
Dar când pierdea pe PripăseL. Ce noroc pe unii mai mari!
Câte zece se sculau să spuie că bănuiesc ei cam pe unde să fie Pripăsel.
— Eu ştiu o căţeluşă în cutare uliţă.
— Şi eu alta frumoasă, pe dincolo.
— Eu, una albă şi creaţă, a unui doctor.
— Ha, tătarul, e crai ticălosul! Să mi-l găsiţi, că mâhnesc pe cucoana. (Cucoana era femeia lui.) Ce crai de tătar! Mic şi-al dracului.
Şi îndată plecau câte zece după Pripăşel, dar numai din cei mari şi care dovedeau că au bani să cumpere salam, şuncă şi cârnaţi, ca să poată momi pe Pripăşel.
Dar şi noi, cei mai mici, aveam partea noastră.
În timpul verii, pe căldură şi zăpuşeală, Domnul Vucea asuda mult. Şi ţinea la viaţă ca un pusnic la Dumnezeu. Ne trecea pe toţi într-o odaie – clasa noastră avea două odăi despărţite la mijloc c-o uşă – se dezbrăca, scotea cămaşa şi trimitea pe unul mai mic să i-o usuce la soare. Trebuia să-i întindem cămaşa numai pe pelin, că altfel „cinci dintr-o dată şi oprit”.
Într-o zi mă trimise şi pe mine. Mărturisesc păcatul. Am trecut pe la putina cu apă şi i-am trântit pe cămaşă două căni, pline,

râse. Până la patru n-a fost cu putinţă să se usuce. Şi m-am plimbat de la cămaşă la Domnul Vucea, spunându-i întruna:
— Nu se usucă, Domnule, e asudată rău.
Domnul Vucea n-avea slugi. Afară de bucătăreasă, slugi eram noi. Pe cei săraci şi neîmbrăcaţi nemţeşte ne înşirase pe lista târguielii.

Când ne-a rânduit la piaţă şi la băcănie, a strigat catalogul.
— Cutare!
— Aici!
— Ha, tătaruL. Nu e buN. Cade cu coşniţa.
Nu era bun.
Fireşte că nu.
Era voinic, sănătos, rumen la faţă, dar cu pieliţă subţire, mâini albe, pălărie de pai, frumos împletită şi ghete lustruite.
— Cutare!
— Aici!
— Bine. Bravo tătarul, bun! pe listă.
Bun! Slab şi galben. Cizme groase şi mari. Zdrenţăros şi cu mâini crăpate.
— Cutare!
— Aici!
— Prost! Gură-cască. Uită-coşniţă. Prost!
Aşa. Prost! Cu haine fumurii de vânător, găitănate cu verde, cu pantaloni scurţi şi cu cizme de lac. Copil de moşier. Pe vreme rea venea cu trăsura la şcoală.
Şi, ciudat, aceştia nu erau buni nici pentru „cinci dintr-o dată şi oprit”.
Cei goi, cei flămânzi, cei din marginea oraşului, cei orfani, cei umiliţi, cei bătuţi – la coşniţă.
Ne alegea doi-doi. În fiece zi câte o pereche nu venea la şcoală decât ca să strige: „aici – aici – de rând la piaţă”. Şi plecau acasă la Domnul Vucea, în Lucaci. După ce târguiau, cucoana îi oprea toată ziua la deretecatul casei, bătutul saltelelor şi măturatul curţii.
Şi ce lucruri bune târguia Domnul Vucea din gura pieţei! Cum
 le mâncam cu ochii, înghiţind în sec! Jimblă caldă de la „OchiAlbi”, albă, prăjită şi cu coltuc revărsat. Mirosul, şi făcea paralele!
Dar salamul, dar costiţa afumată, dar halvaua, dar migdalele, dar calupurile de ciucalată, dar alunele mari şi năutul prăjit, dar stafidele galbene şi curmalele din cutii! Pe toate le duceam la încheietura cotului. Şi cât erau de bune, că mie-mi lăsa gura

apă, atât erau de grele. Şi o dată n-a zis Domnul Vucea: „Na şi ţie una, tătarule!”
Ce mă chinuiau, din piaţă până la cucoană, erau jimbla, salamul, alunele şi migdalele. Eu întorceam capul de la coşniţă, dar jimbla şi salamul miroseau, iar alunele şi migdalele sunau. Erau vii. Jimbla şi salamul mă luau de nas; migdalele şi alunele mă luau de urechi; toate mă întorceau spre coşniţa în care purtam greutatea unei fericiri străine.
Să fi furat?
Oh! tăceţi!
Nu ştiţi de câte ori m-a chinuit acest gând.
Şi nu m-a oprit morala creştină. Eram sigur că Dumnezeu ar fi ţinut cu mine. Dar de unde ştiam eu ce însemna băcanul într-un catastif mic?
Şi n-aţi cunoscut pe cucoana. Naltă, subţire, slabă şi cu nişte ochi. Doamne, ce ochi! Ce ochi ascuţiţi şi cum îi jucau în cap!
Ochii ei, de m-ar fi ţintuit un sfert de ceas, mi-ar fi găurit fruntea ş-ar fi trecut pe dincolo.
Cum îi aduceam coşniţa, deschidea catastiful, citea în gând, mişcând buzele, apoi se uita la mine: la mâini, la gură, la sân, la buzunare. Mi se părea că mă dezbracă, că-mi scutură albiturile, rând pe rând, una după alta.
După cum ne deprinsese să fim – laşi, mincinoşi, pârâtori, leneşi – ne-ar fi fost uşor să furăm, dar ochii cucoanei erau mai neînduraţi ca morala creştină.
Eram sigur că ochii ei, dintr-o aruncătură, cântăreau salamul şi numărau alunele şi migdalele!
Ce vise măreţe îmi sfărâmase mie Şcoala domnească! În loc de palatele închipuite, când mă plimbam cu Grivei şi cu pisica în sân, găsisem nişte case mici, murdare, cu tencuiala jupuită. În loc de un profesor învăţat şi blând, căzusem în gheara unui bătrân copilăros şi rău.
Îl uram, şi ura mea, de victimă nevinovată, n-avea nici o margine.
Să fi ars casa pe el, m-aş fi tăvălit de bucurie.
Acasă nu spuneam nimic. Mila mamei ş-a tatei mi-ar fi ucis cel din urmă pic de mândrie. Ei, care nu lăsaseră pe niciunul din

fraţii mei să se-apuce de negustorie, sub cuvânt că până la stăpân trebuie să fie „slugă”, să afle că eu, o dată pe săptămână, slugărnicesc?
Nu mă plângeam, dar în fiece seară, când mama mă punea să-mi fac rugăciunea, eu o sfârşeam cu cuvintele: „Doamne, îndură-te şi ia pe Domnul Vucea, că nu ne învaţă nimic, ne bate şi ne trimite cu coşniţa în piaţă!”
Cucoana, şi ea mi-era urâtă, dar mi-a făcut pe pofta inimii, m-a răzbunat de un an întreg de chinuri în cea din urmă zi de examen. Eu şi cu un prieten eram de rând. De dimineaţă ne-am dus acasă la Domnul Vucea.
Era în halat.
Îndată ce ne văzu:
— Bine, tătarilor, foarte bine, eminenţă mare, c-avem de lucru astăzi!
Într-un şopron, ne arată un maldăr de hamuri, verzi de muşiţă şi cu alămurile ruginite.
— Iată, tătarilor, până deseară e destulă vreme să curăţaţi, să spălaţi şi să ungeţi hamurile.
— Dar pe noi nu ne-ai ascultat la examen, Domnule, şi azi se sfârşeşte examenul.
— Bine, tătariloR. Nu face nimic. Ştiu eu că sunteţi băieţi buni.
Domnul Vucea avea o cabrioletă şi două perechi de hamuri.
Când venea vacanţa, cumpăra un cal; când începea şcoala, îl Amândoi, şi abia duceam hamurile. Noroc că, dacă eu eram vindea.
De 9 ani, prietenul meu împlinea 14.
Curtea era mare şi cu iarbă deasă, presărată cu pajuri galbene de păpădie.
Sub un nuc bătrân, o fântână.
Lângă ghizdurile ei, începurăm a freca cu moloz.
Domnul Vucea ieşise în pridvor, gata sa plece la şcoală. Deodată, se auzi glasul înţepat al cucoanei:
— Ascultă, unde pleci?
— La scoală, Bibiloi.
— Dar Pripăşel? E o săptămână şi nu l-ai găsit.
— Un tătar, Bibiloi, un craidon blestemat. O să-l găsim.

Am trimis cincisprezece şcolari.
— Şi vino încoa odată!
Domnul Vucea, tremurând, intră în casă. Cearta începu de la târguielile de ţară, căci a doua zi de examen trebuiau să plece.
— N-ajunge!
— Ba ajunge.
— Icrele n-ajung!
— Ba ajung.
— Castanele n-ajung!
— Ba ajung.
— Salam ai luat puţin!
— Ba e destul.
Atunci vocea cucoanei se ascuţi şi se ridică sus de tot:
— Ajunge? ai? E destul? ai? Când zic eu că n-ajunge şi nu e destul?
Şi, după ţipăt, se auzi „jart, jart, trosc, pleosc”. Iar Domnul Vucea, după fiece trosnet, zicea repede:
— Ce faci, Bibiloi? Stai, Bibiloi! Nu da, Bibiloi! Cumpăr, Bibiloi!
Coborî treptele pridvorului cu faţa roşie ca racul.
Ce minune! Ce bucurie pe mine! Eu socotisem că numai el dă altora „cinci dintr-o dată şi oprit”. Straşnice „cinci” mâncase Domnul Vucea!
Leşinasem de râs. Prietenul meu zicea necontenit:
— Ce faci, Bibiloi? Stai, Bibiloi! Nu da, Bibiloi! Cumpăr, Bibiloi!
Abia mă potolii. Îmi ştersei ochii de lacrimi şi întrebai pe prietenul meu:
— Cum se poate? Cucoana să bată pe Domnul Vucea?
El îmi răspunse cu un aer şiret:
— Îl bate. Cu a de astăzi, eu ştiu de patru ori. Îl bate. Ea e mai mică şi el e prea mare. Ea e tânără şi el bătrân.
Nu pricepui nimic. Mai mici ce eram noi, mai tineri ce eram, şi tot el ne bătea pe noi.
Şi frecând curelele:
— Dumnezeu să-i dea zile multe cucoanei, că tot ea, pân-o muri, o să fie mai mică ca dânsul.
Pe seară, sfârşind frecatul şi unsul hamurilor, trecusem în clasa a treia.

Când intrasem în Şcoala domnească eram de opt ani, ştiam cele patru operaţii şi fracţiile. Acum eram de nouă ani, trecusem în clasa a treia, şi nu mai ştiam decât adunarea şi scăderea.
Dar ce-mi păsa mie! Şcoală domnească.
Ş-am plecat vesel acasă.
Grivei, ca totdeauna, îmi ieşi înainte, dădu din coadă şi-mi linse mâinile.
— Măi Grivei, măi, să te ferească Sfântul de Şcoala domnească!
A doua zi mă simţii liber. Iertasem pe Domnul Vucea.
NEGHINIŢĂ A fost odată o babă, bătrână, bătrână. Abia zărea de bătrână ce era. Şi mâinile îi umblau la ciorap, iar în gândul ei se ruga la Dumnezeu s-o dăruiască cu un copil, că n-avea decât pe unchiaşul ei. Şi unchiaşul, ba la pădure, ba la arie, ba la târg, iar baba sta singură cuc, că toată ziulica i-ar fi ţiuit tăcerea în fundul urechilor dacă n-ar fi strănunat şi n-ar fi tuşit câteodată. Ba uneori, ca să-şi mai ţie de urât, tot ea vorbea şi tot ea răspundea. Şi râdea ea de ea, ca şi cum ar fi râs ea de altcineva, înşirând ochiurile pe cârlige.
— Ei, ei, ce n-ar plăti un flăcău la bătrânţile noastre!
— Cât, de? cât?
— Ihi, ihi, mult de tot!
— Adică ce, nu te-ai mulţumi şi c-o fată mare?
— Ba, ce să zic, bine ar fi ş-o fată.
— Da, dar la fată vrea zestre.
— S-ar găsi, că eu şi unchiaşul avem ce ne trebuie şi nu ne trebuie mult, trei coţi de pânză albă şi câte un coşciug; iar boii moşului, iar plugul moşului, iar casa moşului şi a babei, toate ar fi ale fetei.
— Bine, mătuşă, bine, da' de unde şi fată? Tu nu ştii că copacii uscaţi nu mai dau de la rădăcină?
Şi bătrâna începu să râdă şi să ofteze: „hi, hi, hi, ooof, of!”
— Ei, toate se întorc, şi apele se întorc de la Dumnezeu, numai tinereţile ba. Ce nu e la timp nu mai e niciodată. M-aş mulţumi eu şi pe un prichindel de băiat.
— Ba te-ai mulţumi şi pe-o codană. Tu să-nşiri, şi ea să deşire, tu să cerni, şi ea să risipească, tu să pui de mămăligă, şi ea să răstoarne căldarea pe foc.

— Dacă e pe-aşa, m-aş mulţumi şi pe-un copil cât ghemul, numai s-aud în casă „mamă”, că mult e pustiu când uşa se închide peste doi bătrâni.
— Da' dacă ar fi mai mic?
— Fie şi mai mic.
Şi bătrâna începu să râdă.
— Ce neroadă!
— Ba neroadă, nu glumă!
— Dar dacă ar fi cât un bob de mazăre?
Şi tocmai când da bătrâna capul peste cap de râs, odată tresări că, de după uşă, se-auzi un glas ascuţit şi înţepat:
— Dar dacă ar fi cât o neghiniţă?
Bătrâna se uită, se uită şi începu să se închine.
— Bine, bine, zise acelaşi glas, văd eu că nu-ţi trebuie copii.
Baba îşi luă inima în dinţi şi zise:
— Ba-mi trebuiE. Da' unde eştI. Cine eşti?
— Cine sunt? Neghiniţă, gândul lumii. De mic ce sunt, pătrund în urechile oamenilor şi-i ascult cum gândesc. Adineauri eram în urechea ta a dreaptă, apoi am trecut în a stângă, ş-am râs de m-am prăpădit când am văzut ce-ţi trec prin minte.
— Ei, aş! Ce mi-a trecut? Nimic!
— Nu e adevărat, răspunse Neghiniţă râzând, omul spune mai puţin decât gândeşte. Dacă nu-ţi şopteam eu că copacul uscat nu mai dă de la rădăcină, cine ştie ce-ai mai fi spus.
Baba se făcu ca para focului.
— Zău aşA. Nu te ruşina, mamă, nu zău. Aşa e omul. Când e mic face nebunii fiindcă e mic; când e la tinereţe face nebunii fiindcă e tânăr, iar la bătrâneţe se gândeşte la nebunii fiindcă nu le poate face.
Bătrâna pierdu sfiala şi răbdarea şi se răsti cât putu:
— Neghiniţă, ci tacă-ţi gura şi vin să te văd!
Şi pe loc se-auzi un ţâşt ca de lăcustă şi un bâzâit ca de albină.
Bătrâna simţi pe mână o picătura caldă.
— Iacătă-mă şi pe mine!
Biata femeie făcu nişte ochi mari cât toate zilele şi se miră toată de ce văzu pe mână, că cerul de i s-ar fi deschis nu s-ar fi minunat mai mult.

Neghiniţă era frumos ca o piatră scumpă; şi era mic cât o
258 neghină; şi avea nişte ochişori ca două scântei albastre, şi nişte mâini şi picioruşe ca nişte firişoare de păiajen.
Bătrâna dădu să-l sărute. Neghiniţă, ţâşti pe nas, ţâşti iar pe mână!
— Încet, mamă, încet, că mă striveşti, zise Neghiniţă.
— Să te sărut, că-mi umpluşi casa cu dragoste când îmi ziseşi mamă.
— Încet, să nu mă sorbi.
Îl sărută.
— Cum mănânci tu, Neghiniţă al maicăi?
— Eu? Eu mă satur din fum. Până acum am mâncat la mese împărăteşti fără să ştie nimeni. Şi ce-am mai râs când ceilalţi tremurau înaintea împăraţilor, iar eu mă plimbam prin urechile lor şi le aflam gândul.
— Bine o fi de ei, Neghiniţă mamă.
— Aş, binele focului! Săracii mor de foame, iar ei mor de mâncare. De săraci e rău că n-au cui să poruncească, şi de ei e rău că trebuie să poruncească la mulţi. Pe ceilalţi oameni când îi minţi te iau de guler şi te judecă judecată dreaptă; pe ei îi minţi şi dau din cap; ba şi mai şi: ei ştiu că-i minţi, şi tac, şi înghit, şi n-au ce face, ca să nu se strice trebile împărăţiei.
— Da' bine, Neghiniţă, ţie-ţi trebuie un an ca să umbli cât altul umblă într-o zi.
— Da? Ei, nu e aşa deloc. Eu mă las pe-o adiere şi plutesc ca pe apă, şi mă mlădii pe apa vântului ca pe valurile mării. Ba uneori întrec rândunelele ca o săgeată de argint.
— Ce bucurie pe unchiaşul meu, zise bătrâna, când o afla că are şi el un copil. Deseară o să se îmbete de bucurie.
— Ba e vorbă, răspunse Neghiniţă, eu vreau să văd pe tata acuşi-acuşic!
Şi bătrâna, când auzi cuvântul tată, se bucură de bucuria moşului şi îi zise:
— Aria moşului este cât vezi cu ochiul de departe, pusă pe-un
259 deal mare şi întins. Unde-i vedea şase cai murgi treierând grâu, acolo să te opreşti, că dai peste unchiaşul babei.
— Iată, plec.

Cum îi deschise uşa, Neghiniţă se aruncă, cu mâinile întinse şi cu picioruşele deschise, într-o undă de adiere. Şi se făcu nevăzut, ca un strop de lumină.
Pe drum întâlni o cireadă de vaci. De minunici ce era, se dete afund într-o urmă de vacă şi începu să strige:
— Măi văcari, măi, veniţi de mă scoateţi din inima pământului, că vă fac pe voia gândului!
Văcarii se luară după glas, până deteră peste Neghiniţă. Unul, mai rău şi mai prost dintre ei, vru să-l strivească şi-şi repezi călcâiul din băierile inimii. Neghiniţă ţâşti, şi sări alăturea, iar văcarul, lovind cu sete pământul, îşi scrinti piciorul şi începu să se vaiete. Ceilalţi începură cu măciuca şi, cum izbeau, rămâneau cu jumătatea în mână, iar ailaltă se ducea zbârnâind.
— Să nu vă păziţi vacile, cum vă păziţi minţile. Cruce latră, minte întunecată, urechi de văcar, urechi de măgar! le zise Neghiniţă, şi se dădu vântului.
Ajunse la unchiaş. I se sui pe nas, ca să-l vadă mai bine.
Unchiaşul se bucură, dar nu ca baba, iar Neghiniţă se întristă.
Dar ca să se-arate grozav, zise unchiaşului:
— Nu căta că-s mititel. Calul nu e mai mare ca copilul? şi-l încalecă copilul. Bivolul nu e mai mare ca omul? şi-l înjugă omul. Munţii nu-s mai mari ca oile? şi-i pasc turmele. Pământul nu e mai mare ca fierul plugului? şi-l despică fierul plugului. Codrul nu e mai mare ca un topor? şi-l culcă toporul la pământ. Tu nu eşti mai mare ca mine? şi te-au ostenit murgii în arie. Ia să vezi cum îi dau eu la arie, fără bici, fără nimic.
Unchiaşul, minunat, îl duse la arie. Cum ajunse, Neghiniţă sări pe-un cal şi începu să strige: „Hi, hăi, hi, hăi!” Ciupeşte pe unul, ciupeşte pe altul, caii începură să fugă, dar ce fugă, parc-ar
260 fi avut douăzeci de bice pe şalele lor. Şi cum se crucea moşul, iată şi un negustor care trecea la scaunul împărăţiei.
— Moşule, îi zise negustorul, cine mână caii aşa de grozav, că eu aud „hi-hăi, hi-hăi” şi nu văd pe nimeni!”
— Ei, tată, răspunse bătrânul, m-a dăruit Dumnezeu cu un copil ca o neghină, da' cu mintea cât zece ca mine şi ca d-ta.
Neghiniţă opri caii şi sări în palma unchiaşului. Cum îl văzu negustorul, se gândi să ducă împăratului aşa minune.

— Moşule, zise negustorul, îţi dau o pungă de bani pe el.
Neghiniţă, sfâr, în urechea moşului şi îi şopti ce să vorbească.
Şi moşul zise, crezând că de la el zice:
— Tu, care vinzi şi cumperi, ai cumpărat vreun suflet pe-o pungă de bani?
— Îţi daU. Două.
Şi iar moşul, după Neghiniţă:
— Două pungI. Pentru un suflet?
— Îţi daU. Zece.
Moşul îngălbeni şi zise, iar după şoapta lui Neghiniţă:
— Sufletele se dăruiesc Domnului şi se vând Necuratului.
— Îţi daU. Douăzeci!
Şi moşul, călcând în gura lăcomiei, tăcu, cu toate şoaptele bietului Neghiniţă.
Neghiniţă văzu lăcomia, da' tot el şopti moşului: „Fie!” Şi moşul zise:
— Fie!
Bătu palmă în palmă cu negustorul. Tocmeala se făcuse. Negustorul plăti şi luă pe Neghiniţă, vândut de bunăvoie. Negustorul plecă. Neghiniţă strigă moşului:
— Moşule, moşule, ai fost să n-ai copii, iar biată babă, da!
Împăratul era la mare şi la greu sfat cu toţi cărturarii, că bântuia seceta şi molima. Şi dacă negustorul îi spuse că are un copil ca o neghiniţă, împăratul rămase înmărmurit, învăţaţii împărăţiei căscară ochii mari şi se traseră de bărbile lungi.
— Nu se poate, măria-ta, aşa ceva nu scrie la carte.
— Ba se poate, zise Neghiniţă, sărind pe masa sfatului, că multe se pot şi nu stau în cărţi; şi mult mai multe sunt altfel de cum sunt ticluite din condei. Şi după ce se minunară cât se minunară, începu sfatul. Neghiniţă se sui pe mâna împăratului, pe umăr, apoi în creştetul capului, şi de-acolo zise râzând:
— Învaţă, măria-ta, că cei mai mici sunt cei mai mari.
Împăratul, cam de voie, cam de nevoie, răspunse:
— Aşa e, Neghiniţă, aşa e.
Iar cărturarii îşi deteră ghies pe sub masă şi plecară ochii în jos.

Împăratul porunci să-i toarne lui Neghiniţă o casă cu zece caturi, cât o nucă de mare, toată din aur-lamur şi împodobită cu pietre scumpe.
Neghiniţă rămase la sfat şi se pierdu din ochii tuturora, numai ca să se ţie de năzdrăvănii. Şi, încet-încet, pâşi-pâşi, până intră în urechea învăţatului care căuta în stele cu ocheanele.
Acolo ascultă ce ascultă, şi înţelese că acest vestit cărturar, în loc să se gândească la sfat, se gândea că împăratul are nasul cam mare. Se duse binişor şi intră în urechea cărturarului care zicea că ştie mărtuntaiele omului şi leacurile bolilor. Ăsta se gândea nu la sfat, ci că-i plăcea inelul împăratului. Aşa află, pe rând, că unul se gândea la o cucoană frumoasă, că altul se gândea cam ce linguşeală să cârpească împăratului, altul că ce n-ar da el pentru o sticlă de vin, altul că bine e să fii împărat, altul că împăratul e om ca toţi oamenii, numai unul, cu fruntea cât toate zilele, asculta cuvintele şi întrebările împăratului.
Neghiniţă, cum află gândul tuturora, zbughi în urechea împăratului şi îi şopti tot, din fir până în aţă. Împăratul, crezând că singur, el de la el, a citit în mintea lor, se mânie foc şi le zise:
— Ei, tu, care caţi în stele, ţi-ai făcut ochii ochean şi-mi vezi nasul cât un buştean. Astfel ţi-e gândul la sfatul domnesc?
Cărturarul se cutremură şi dădu în genunchi, cerând iertare.
— Tu, se răsti împăratul către doctor, dacă ai avea inelul meu, ai omorî mai puţini oameni?
Doctorul se cutremură şi dădu şi el în genunchi.
— Tu, zise împăratul necăjit ălorlalţi, te gândeşti la secături şi nu vezi că eşti cu un picior în groapă; tu îţi pregăteşti limba ca să mă minţi; tu crezi că într-o sticlă cu vin este mai mult duh decât în capul meu; tu nu ştii că un învăţat pe scaunul domniei ar face mai multe boroboaţe ca un neghiob; tu te pricepi că împăratul e om ca toţi oamenii, da' nu te gândeşti că învăţaţii sunt ca neoamenii; iar tu abia te ţii să nu caşti o gură cât să înghiţi împărăţia toată; numai ţie ţi-e mintea la sfatul domnesc.
Cu toţii căzură în genunchi.
— Acum ce să le fac, zise împăratul mânios, să le tai capul?
Cărturarii muriră şi înviară, iar Neghiniţă, care se suise în creştetul împăratului:

— Ferit-a Dumnezeu, măria-ta, fără învăţaţi cine să mintă lumea?
— Să nu fie decât adevărul pe lume!
— Ferit-a Dumnezeu! Ce-ai face chiar măria-ta fără minciună? Apoi măria-ta ţi-ai făcut socoteala vieţii? Mai multe ceasuri ai mâncat, ai dormit, ai vânat, ţi-ai socotit cazanele cu bani, ai petrecut, ba cu luminăţia-sa împărăteasa, ba şi fără ea, decât te-ai necăjit cu trebile şi cu nevoile împărăţiei. Cum ai sta măria-ta pe scaunul lumii când lumea ar afla adevărul?
Împăratul zâmbi, cu ciudă, nu e vorbă, dar zâmbi ca să dreagă treaba şi îi iertă pe toţi. Văzând însă că cel din urmă cărturar, care se gândise la sfat, tremura mereu, îi zise:
— Ei, dar tu, cel mai cuminte, de ce tremuri?
— Măria-ta, zise bietul bătrân, mai bine să spun şi eu decât să afli măria-ta. Iată, socotesc că nu ştiu nimic şi tot mă gândesc că mi-e leafa prea mică.
Împăratul râse cu poftă şi-i făgădui o leafă mai mare, apoi sparse sfatul cărturarilor şi plecă cu Neghiniţă în creştetul capului, nedomirit de cum ghicise gândurile tuturora.
Împărăteasa şi cuconii ei, văzând pe Neghiniţă, se minunară,
263 dar, când aflară că împăratul, la vreme de bătrâneţe, ghiceşte gândurile oamenilor, se cruciră şi tot nu le venea să creadă.
— Împărate, zise împărăteasa, zău aşa, ghiceşte-mi şi mie un gând.
— Să vedem, răspunse împăratul.
Împărăteasa se gândi şi începu să râdă. Neghiniţă o zbughise în urechea împărătesei şi-i aflase gândul: „Că ce bine-ar fi să mai fie o dată împăratul tânăr!” Şi într-o clipă intră în urechea dreaptă a împăratului, şi şopa-şopa-şopa. Împăratul – pace! Împărăteasa râdea şi zicea:
— Vezi că nu ghiceşti? vezi?
Pasămite, împăratul era cam tare de urechea dreaptă. Neghiniţă înţelese, şi ţâşti în urechea stângă, şi iar şopa-şopa.
Împăratul se lumină la faţă, dădu din cap, râse cu hohote şi zise:
— EI. Împărătească, împărăteasĂ. Da' tot muiere! De, bine te gândişi tu, da' nu se poate.

Împărăteasa se ruşină, plecă ochii în jos şi se gândi: „Dar dacă o ghici şi la ce m-oi fi gândit înainte, intru în pământ! De câte ori n-am dat dracului sfaturile împărăţiei când nu se mai isprăveau până după miezul nopţii.”
În sfârşit, ce-i veni lui Neghiniţă, vru să râdă şi de împărat; şi îşi zise într-o bună dimineaţă: „Vezi ce e omul! Spune-i orice, spune-i mereu acelaşi lucrU. Omul crede, că omul e prost. Ce nu crede întâi crede mai pe urmă. Am să-i fac una şi bună împăratului, să-l las fără sfetnicii cei credincioşi şi să-l încurc cu nebunii.”
Împăratul, de umbla în fruntea oştilor, de sta la sfat mare, de se culca, de se scula, de mânca, de-şi mângâia cuconii, un gând nu-l mai slăbea: „Nu vezi, omule de Dumnezeu, că ţi-au îmbătrânit sfetnicii şi împărăţia merge rău?”
Pasămite, Neghiniţă îi intrase într-o ureche.
Azi aşa, mâine aşa, până nu mai avu încotro. Sparse sfatul cel vechi şi chemă altul nou.
Tot unu şi unu!
Cum veniră, cum aruncară pe bietul împărat din scaunul neamului lui.
— Acu să-l vedem! zise împieliţatul de Neghiniţă. Împăratul ieşi plângând din cetate. Neghiniţă, sus pe umărul lui.
— De ce plângi, măria-ta? ţine-ţi firea, nu fi muiere.
— Ei, ei, Neghiniţă, cum să nu plâng?! Unde mi-e toiagul împărătesc?
— Ci taci, măria-ta! Ia taie un corn şi fă-ţi, colea, o cârjă.
Buzduganul e greu la bătrâneţe, te doboară. Cârja te sprijină.
— Ei, ei, Neghiniţă, unde mi-e scaunul împărătesc pe care au stat atâţia moşi-strămoşi ai mei?
— Ci taci, măria-ta! Întinde-te colea, pe fânul înflorit şi moale, şi să-mi spui drept care e mai dulce la oase? Scaunul cu scumpetea, sau fânul cu frumuseţea?
— I, i, Neghiniţă, unde mi-e coroana cu stemele şi cu luminile?
— Ci taci, măria-ta! Pune foaie lată de lipan pe deasupra pletelor albe şi spune-mi drept, care e mai uşoară, coroana cu grijile sau lipanul cu umbrele?

— Aşa o fi, Neghiniţă, mai zise împăratul, oftând tocmai din băierile inimii, aşa o fi, se potriveşte ş-aşa, fiindcă ştii tu să le potriveşti, dar când mă gândesc în ce slavă eram ierI. Îmi vine să scald tot pământul cu lacrimile mele!
— Ci taci, măria-ta! Adică ce slăvire? Toată viaţa, ba războaie, ba sfaturi, ba taie capul unuia, ba întinde la bice pe altul, ba citeşte jalbele, ba ascultă păsurile, ba câte şi mai câte, şi mai multe fără să vrei de câte pe vrute. Mărire să fi fost asta? Dar ia gândeşte-te măria-ta că un supus era supusul măriei-tale ş-avea un stăpân, iar măria-ta, purtând grija tuturora, erai sluga tuturora.
Vezi, de-aia măria-ta ai fost cel mai slugă, cel mai nevolnic din toată împărăţia. Curată socoteală: erai împărat, nu om; acum eşti om, nu împărat. Şi eşti mai mare, că unde-ţi spune gândul, acolo te duc picioarele. Ş-apoi, cine ştie? Socoteşti măria-ta că boierii pot ceva fără prostime? Să ceară prostimea pe vechiul lor împăraT. Şi să vezi măria-ta.
Se mai îmbună împăratul la cuvântul lui Neghiniţă şi se duse, în cruciş şi în curmeziş, în toată împărăţia, c-o foaie de lipan pe cap şi sprijinit pe-o cârjă de corn. Şi de ce vedea se minuna şi întreba pe Neghiniţă:
— Neghiniţă, de ce-l bat pe ăla, de răcneşte ca din gură de şarpe?
— Fiindcă împăratul e surd şi n-aude, răspunse Neghiniţă.
— Neghiniţă, de ce-or fi atâţia oameni goi şi desculţi?
— Fiindcă împăratul e orb şi nu vede.
— Neghiniţă, de ce bătrânul ăla s-o fi muncind să roadă în gingii o cojiţă uscată?
— Fiindcă împăratul mănâncă prea mult.
— Neghiniţă, de ce-o munci unii şi noaptea, de dau pe brânci?
— Ca să doarmă împăratul şi ziua, de i-o veni poftă.
— Neghiniţă, atunci de ce să vie pe scaunul meu un împărat şi surd, şi orb, şi lacom, şi somnoros?
— Ei, poi, înainte de-a fi împărat, vedea, auzea, muncea, cumpătat la mâncare şi la băutură.
Bietul pribeag stătu pe gânduri, în mijlocul unui oraş mare, mare şi zise:

— I, i, Neghiniţă, mult cuvânt ai! Acum s-ajung împărat, şi aş şti eu să fac cum e bine.
Şi, ca din senin, abia sfârşise vorba de pe urmă, ş-auzi o gălăgie, un vaiet, o duduitură, că parcă se cutremura pământul. Când colo, ce să fie? Ştafetă mare. Nişte voinici, cu suliţi lungi, aduceau vestea că norodul a băgat la dubă pe împăratul ăl nou, cu sfetnici cu tot, şi că cheamă iarăşi pe adevăratul împărat. Cum auzi bătrânul, zise voinicilor:
— Staţi, că eu sunt!
Şi-l cunoscură toţi, şi îi deteră în genunchi. Iar Neghiniţă, de colo, de pe umăr:
— Măria-ta, mai vezi, mai auzi, ori ţi s-a făcut foame şi-ţi vine să dormi?
La toate vine rândul, după cum se întoarce roata, că de-aia e
266 roată, să se întoarcă, iar nu să stea locului. Şi-i veni rândul şi lui Neghiniţă, gândul lumii.
Într-o zi vru să glumească cu împăratul, să mai facă vreo drăcie. Îi intră în urechea dreaptă, crezând că e în a stângă. Cu stânga n-auzea de loc. „Nu face nimic. Mi-e lene să mă mut, se gândi Neghiniţă. În loc să şoptesc, voi striga.” Şi începu să strige din toate puterile în urechea cu care împăratul auzea de minune.
— Un împărat dacă n-a şti el de la el adevărul, nu-l mai află de la nimeni!
Împăratul, auzind acest glas tare în fundul urechii, îi zvâcni inima şi-şi trase o palma cât putu peste ureche, zicând:
— Iiiii, să ştii că ce credeam eu că-mi trece prin minte era numai în ureche!
Şi când îşi scutură urechea în podul palmei. Neghiniţă căzu leşinat.
— Tu mi-ai fost? Tu m-ai făcut să cad din scaunul împărăţiei? Bine! Am eu ac de cojocul tău!
Împăratul, înfuriat, porunci să-l lege de gât cu un fir lung de mătase şi-l coborî de-l înecă în puţul din curtea domnească.
Aşa sfârşi bietul Neghiniţă.
POVESTE O, poveşti, poveştI. Lumea toată este o poveste, căci ce-a fost odată ca niciodată o fi fost ca şi astăzi, şi ce este astăzi va fi odată ca niciodată.

Câte focuri, câte lumânări şi câte văpaiţe n-ai ars, poveste, şi toate s-au stins, şi multe se vor aprinde ca să se stingă iarăşi, numai tu, poveste, nu te vei stinge decât cu cel din urmă oM. Şi 267 numai ăla va şti bine că lumea asta a fost o lungă şi aceeaşi poveste.

A fost odată un împărat. Împăratul avea o nevastă. Amândoi aveau o fată. Împărăteasa îşi iubea fata ca luminile ochilor, dar împăratul se prăpădea după ea.

Împăratul, bătrân, bătrân, de câte ori o lua pe genunchi, zicea:

— Tu mi-ai deschis pleoapele, că, p-aci-p-aci, era să le închid de veci, fata tatei!

Iar peste capul fetei cu cosiţe de aur cădea barba lui albă ca nişte şuvoaie de apă. Şi fata, despicând în două barba mai lungă ca ea, scotea capul, ca prin gura cămăşii, şi zicea râzând:

— Bau, tată.

Şi împăratul plângea de bucurie, şi lacrimile alunecau de-a lungul bărbii până la sfârcuri, şi de-acolo picurau, ca din nişte feştile, pe genunchii goi ai domniţei.

Iar împărăteasa avea haz, căci începea şi ea, adunându-şi lacrimile în pumni, şi-l certa că prea plânge ca o muiere de fiece şi orişicând.

Şi începeau:

— Ba iar ai plâns.

— Ba n-am plâns.

— Ba te-am văzut eu.

— Şi eu te-am văzut pe tine.

— Ba eu am râs.

— Şi eu am râs.

Iar domniţa, mică-mică, dar cu ochii în zece, îi da de gol pe amândoi:

— Tata a plâns că m-a usturat pe genunchi, şi mama a plâns că are ochii roşii.

Acum nu mai aveau ce zice şi începeau să râdă, mormăind, ca să nu se audă unul pe altul.

— Ce nătâng (sau ce nătângă), de azi înainte nu mai plâng, că plânsul nu e de-a bună.

Aşa au petrecut ei mulţi ani, până când domniţa a început a

268 nu mai fi mică şi barba împăratului de până la brâu i-a trecut peste genunchi.
Şi două lucruri necăjeau pe împărat: că nu-l mai răbdau puterile să-şi joace copila pe genunchi ş-apoi că prea se făcuse frumoasă din cale-afară.
— Unde să-i găsesc eu potrivă, zicea împăratul toată ziulica, dând cu toiagul de colo-colo o pietricică pe care căşuna în neştire.
Şi două lucruri necăjeau pe împărăteasa: că n-o mai ajungeau mâinile pân' la sfârşitul părului când îşi pieptăna fata ş-apol. Or ţine-o zilele să vadă un nepot şi o nepoată, frumoşi ca domniţa ei?
De se întâlneau, ea cu el, fiecare cu focul lui, se înţelegeau din ochi, deşi abia se mai vedeau, şi cu glas uscat se luau iute la harţă, parc-ar fi fost necăjiţi unul pe altul.
— Ei, ce mai ai şi astăzi?
— Măria-ta ce ai?
— Ce să am, ale pustii de bătrâneţi. Nu mă mai ţin genunchii ca să-mi joc copila. Ce n-aş da să-mi mai facă bau prin barbă!
— Da' eu, măria-ta, trebuie să mă sui pe-un scaun ca să-i ajung cu pieptenele în creştet, ş-apoi să mă grămădesc broască la pământ ca să dau de cârlionţii de la sfârcul pletelor.
— Ia vezi, nu glumi, să nu-i rupi părul, că te-ai topiiiit!
— Bătrâneţile, măria-ta, câteodată.
— Ce-ai zis?
— BătrâneţilE. Uneori îmi rămâne câte un fir lung, ca un fir de beteală, în dinţii pieptenelui.
— Nu, nu, să nu-ţi rămâie niciunul! Auzitu-m-ai tu, ori nu m-ai auzit?
Şi împăratul pleca mânios, tremurând, izbind cu toiagul în pământ.
Iar domniţa ajunse fată mare. Când îşi încingea talia cu betelie de aur şi pornea uşor ca o umbră, la toţi ai curţii li se făcea frică ca nu cumva vântul să-i ofilească lumina feţei, ori că mijlocul să se frângă sau că picioruşele, în conduri de argint, să nu-i scapete în crăpăturile pământului. Şi când împărăteasa o scălda, căci nu lăsa nici o altă mână s-o atingă, atât se rumenea faţa şi

269 cutele apei, că împărăteasa nu-i mai zicea „ai de te scaldă”, ci „ai de fă apa mărgean”.
Într-o zi, ce-i veni domniţei, că se strecură de lângă mă-sa şi se duse, pe un zăduf de foc, să bea, ea singură, apă de la puţul de piatră, din fundul curţilor împărăteşti. Acolo, o babă bătrână, uscată ca o scândură şi ciuruită în obraji ca un burete, ridica de pe colacul de piatră un ulcior cu apă proaspătă şi rece.
— Bunico, zise domniţa, să sorb şi eu o gură de apă pe gurguiul ulciorului, că mult ţâşnesc din el boabe ca de mărgăritar.
— Ei, măria-ta, unul scoate şi o mie beau! răspunse baba şi se încruntă. Altul ară şi altul cară; pe cine nu-l pârleşte soarele nu-l degeră nici gerul. Dar ţine şi bea, şi când ăi înghiţi să nu te îneci, că numai flămândul se îneacă la masa sătulului.
Baba rânji şi îi întinse ulciorul.
Bietei domniţe i se făcu frică; puse mâna pe gâtul ulciorului; mâna îi tremură şi, scăpând ulciorul de pe colacul de piatră, îl făcu praf şi fărâme.
Domniţa încremeni, iar baba oftă de i se subţie pântecele, se-nnegri ca boziul şi zise:
— Răpi-ţi-ar Necuratul minţile cum mi-ai răpit tu bucuria apei, şi orice ai face, orice ai drege, blestemul meu să te-ajungă cum ţi-ajunge umbra ta de călcâiele tale!
Aşa o blestemă baba şi, făcând cu mâna în patru părţi, plecă ca o vijelie.
Domniţa intră, podidită de plâns, în iatacul ei de cleştar. Se trânti în pat şi adormi cu genele ude şi cu mâinile încrucişate pe piept.
Când tresări din somn şi deschise ochii, şi mă-sa şi tată-său se uitau la ea cum se uită bătrânii la icoane. Împărăteasa tăcu, iar împăratul zise încet:
— Nu mă lăsa, lumina şi toiagul bătrâneţilor mele!
Şi nici o vorbă nu mai scoaseră tustrei, ci se uitară unul la altul până scăpătă soarele.
Şi tot acolo adormiră, fără să se mişte, parc-ar fi fost de piatră.
Împăratul îngenuncheat pe barbă, împărăteasa c-o tâmplă pe
270 dunga patului, iar domniţa aci fiartă de călduri, aci cutremurată de fiori.

A doua zi împăratul adună pe toţi doctorii şi le zise:
— Jumătate din împărăţia mea aceluia care-mi va vindeca fata!
Şi nici un doctor nu-i ghici leacul.
A treia zi adună pe toţi vracii şi pe toate vrăjitoresele şi le zise:
— Toată împărăţia mea aceluia care va tămădui pe domniţa!
Şi nimeni nu ştiu ce să facă şi ce să zică, numai o babă, uscată ca scândura şi ciuruită ca un burete, zise împăratului rânjind:
— Măria-ta, domniţei i-a abătut de măritiş.
— Mai ştii minune! zise împărăteasa.
— Da' unde să-i găsesc potriva? şopti împăratul în urechea împărătesei.
Şi pe loc porni vestea pe la toate împărăţiile cu feciori de domn care de mult râvniseră la fata cu păr de aur.
Până să s-adune feciorii de împărat, trecu vreme la mijloc, că unii porneau din revărsatul zorilor, alţii tocmai din scăldătoarea soarelui, şi alţii de unde noaptea se ridică ca un zăbranic negru, şi alţii chiar de pe unde pământul e drob şi piftie.
În ajun de-a-i trece pe dinainte şirul băieţilor de împărat, domniţa, care nu se mai mişcase din pat, pofti sa se scoale şi să se plimbe, singură-singurică, prin grădina împărăţiei.
Frumoasă şi galeşă şi rezemată c-o mână pe umărul împărătesei, iar cu cealaltă petrecută pe după gâtul împăratului, intră în grădină şi, cu toate rugăciunile părinţilor de-a-i lăsa şi pe ei, domniţa le închise binişor uşa în obraz şi-i lăsă cu inima arsă.
Cum rămase singură, cutreieră cărările cu naramzi şi chiparoşi, cu luminişuri de smarald şi cu bolţi umbrite şi răcoroase.
După ce umblă cât umblă, cu ochii pe jumătate închişi, oftă fără să ştie de ce, fără să ştie ce vrea, şi se lungi pe iarbă, la umbra unei perdele de chiparoşi.
Cum sta lungită, o apucă o piroteală şi, cum privea într-un
271 adânc fără fund, printre genele lungi, i se păru c-aude un cântec de chitară.
Tim, tam, tam, tam, tam, uşor, încet, prelunG. O adiere de sunete, o mângâiere dulce, un farmec de pe altă lume. Tim, tam, tim, tam, taM. Ca o licărire depărtată care s-apropie, şi iar s-afundă, şi iar se întoarce. Dar cântecul o gâdilă pe obrajii rumeni şi-i furnică din tălpile mititele până în creştetul luminos.

Şi i se păru c-aude un glas, un glas fericit care cânta şi vorbea după tremuratul uşurel al chitarei.
— Tim, taM. Adormi şi rămâi deşteaptă. Tim, tam, tam.
Care e adevăratul vis, ziua ori noaptea? Făt-Frumos vine noaptea şi pleacă de cu ziuă. Făt-Frumos este şchiop, da' nimeni nu cântă ca el şi nimeni nu mângâie şi nu sărută mai dulce ca el.
Tim, tam, tam.
Şi domniţa simţi nişte buze de foc pe amândoi obrajii. Şi tresări şi, sprijinindu-se într-un cot, privi speriată înainte, pe cărarea îngustă cu stropi de umbră şi de lumină.
Şi în fund, în fund de tot, văzu pe minunatul cântăreţ, care-i zâmbea şi-i făcea semn să se apropie. La şoldul stâng purta paloş lat, în mâna dreaptă ţinea o chitară cu gât lung şi ochii-i scânteiau ca doi cărbuni aprinşi.
Domniţa dădu să ţipe şi nu putu. Sări în picioare, vroi să fugă, da', ca şi cum ar fi fost prinsă de talie de nişte braţe lungi, începu să păşească spre cântăreţul care o aştepta cu mâinile întinse.
Când se apropie de el, deschise braţele şi, voind, fără să vrea, ca să-l strângă în braţe, mâinile îi trecură prin el, apoi simţi un sărutat sub bărbie şi, uitându-se înainte, văzu pe cântăreţ ca o umbră, o umbră şchioapă care se ducea cântând.
— Tim, tam, tam, tim, tam, tam. Făt-Frumos este şchiop.
Şi nimeni nu leagănă mai bine ca el, şi nimeni nu mângâie şi nu sărută mai dulce ca el. Tim, tam, taM. Umbra s-a topit, adormi şi rămâi dăşteaptă, fată cu plete de aur.
Domniţa, dreaptă şi nemişcată ca o făclie, se uită după umbra
272 şchioapă cum se ducea, se tot ducea, mică, mai mică, şi mai mică, până ce se înecă în ceaţa depărtării. Apoi, fără să mai simtă ceva, afară de un vuiet adânc, adânc, în fundul urechilor, intră în iatacul de cleştar, se trânti în pat şi începu să plângă.
Iar împăratul şi împărăteasa îi culegeau fiece lacrimă în năframele lor ş-o întrebau:
— Spune-ne nouă ce vrei, lumina şi toiagul bătrâneţilor noastre!
A doua zi, împăratul şi împărăteasa stăteau încremeniţi pe jeţurile lor de sidef presărate cu pietre scumpe.

Domniţa bolea, lungită în pat, cu ochii pe jumătate închişi, iar pe dinaintea ei treceau feciorii de împărat, ca să-şi aleagă unul, ea, dorita tuturor.
Trecu ăl dintâi, numai în zale de sus până jos, cu chivără de argint; şi când păşea, zalele sclipitoare zuruiau ca şi cum ar fi fost vii. Domniţa nu dădu nici un semn. Voinicul plecă ruşinat.
Trecu altul, cu parul lung şi negru corb, cu cămaşa uşoară, albă ca floarea şi cu chenare de găitan aurit, încins pe la mijloc cu un brâu de mătase verde. Şi când păşea, pletele i se legănau pe umeri, iar cutele albe, din şolduri până la călcâie, se îndoiau frumos după legănatul trupului.
Domniţa nu se uită nici la el. Şi drăguţul se duse cu inima secată.
Trecu al treilea, numai în fireturi şi steme, şi nici pe el nu căzură ochii domniţei.
Aşa, până-n deseară, se încheie şi se ruşină lungul şir de feciori de împăraţi.
Tocmai la isprăvit, şontâc-şontâc, veni şi un cântăreţ şchiop.
Pe şoldul stâng purta un paloş lat, în mâna dreaptă ţinea o chitară cu gâtul lung. Împăratul şi împărăteasa, cum îl văzură, se înfiorară. Ce gură mare şi strâmbă! Şi ochii din cap îi scânteiau ca doi cărbuni aprinşi. Nalt, deşirat, c-un picior mai scurt şi cu altul mai lung.
Şontâc-şontâc, şi, când ajunse în dreptul patului, domniţa tresări, deschise nişte ochi mari, sări drept în picioare şi-i întinse mâna.
Împăratul şi împărăteasa plecară ochii în jos, iar domniţa, dându-le în genunchi, le zise:
— Iată mirele meU. Nimeni nu cântă ca eL. Nimeni nu sărută ca el.
Împăratul îşi ridică mustăţile cu o mână, şi cu alta apăsându-şi barba, zise, ca şi cum şi-ar fi dat sufletul:
— Fie!
Împărăteasa se cutremură şi se duse să poruncească de masă.
Se puse masă împărătească, dar masă tristă, mai tristă ca întunericul.

A doua zi era să fie nunta, şi a treia zi era să fie război mare cu toţi feciorii de împăraţi ruşinaţi de cântăreţul şchiop şi deşirat.
În jurul mesei, lângă împărătească, se aşează fie-sa, lângă ea cântăreţul şi, mai departe de cântăreţ, oftă şi stătu bietul împărat.
Împăratul nu mai lua ochii de la el şi, dând din cap, îi zise:
— Ginere, de ce înghiţi carnea nemestecată?
— Mi-e foame, tată, mi-e foame. Aş înghiţi nouă suflete nemestecate.
Viu tocmai de la marginea pământului.
Aşa răspunse cântăreţul şi mai înghiţi o halcă de carne.
— Ginere, da' de ce-ţi scânteiază şi-ţi dogoresc ochii ca doi cărbuni aprinşi?
— În ochii mei vezi stemele măriei-tale, răspunse cântăreţul uitându-se în jos.
Împăratul îşi luă coroana de pe frunte şi o aruncă cât colo.
— Ginere, de ce c-o mână bagi pâinea în gura şi cu alta o scoţi? Numai carnea îţi place?
— Cine-a frământat azima îi mirosea mâinile a ceapă.
— Vezi, tată, vezi? zise fata înduioşată.
— Ginere, ce-ţi ţăcănesc dinţii şi măselele, ca şi cum ar fi de oţel?
— Din greşeală am strâns furculiţa în dinţi, răspunse cântăreţul şi trânti furculiţa pe farfurie.
— Ginere, dar de ce-ţi sunt unghiile aşa de lungi şi de ascuţite?
— Ce unghii? Şi parc-ar fi fost o pisică, aşa îşi trase unghiile
274 sub piele. Ce unghii, măria-ta? Ieri mi le-am tocit cu gresia, ca să nu zgârii mâinile albe ale drăguţei mele.
— Ginere, da' mult păr ai pe mâna dreaptă, parc-ai fi lup, aşa e de des şi de aspru!
Cântăreţul se făcu negru-verde şi răspunse, încheindu-şi banta:
— E un semn, un petic de păr, pe care-l avem din moşi-strămoşi.
— Ginere, mai zise împăratul tremurând, ce ai pe frunte, ca
— Socrule, răspunse el necăjit, într-o parte m-a izbit cu buzdar încolo sunt alb ca zăpada şi rumen ca răsura.
Două umflături de berbec tânăr?

Duganul un uriaş, şi în alta un zmeu. Ei au crăpat în luptă, iar eu am rămas cu două cucuie.
— Vezi, tată, vezi? îngână domniţa şi-şi înghiţi lacrimile, căci mult i se părea tată-său de rău. Cântăreţul se sculă de la masă.
— Sunt obosit de-atâta drum. Să mă iertaţi, mă duc să mă culc.
— Ginere, se răsti împăratul, dar nu faci barem o cruce după masă?
Cântăreţul îşi întoarse faţa, clănţăni din dinţi şi zise:
— Eu mă închin la mine, să nu mă vadă nimeni. Şi plecă pe Fata se culcă în iatacul ei de cleştar. Împăratul ceru împărătesei Împăratul se culcă şi avea la cap două sfeşnice mari de argint Trase un somn şi tresărI. Nimeni. Trase două şi iar tresări.
Uşă afară.
Crucea din paraclisul domnesc ca s-o puie sub căpătâi.
Şi la picioare alte două, câteşipatru cu făclii aprinse.
Iar nimeni. A treia oară, tresărind şi mai tare, văzu la capul lui o dihanie deşirată, cu păr ca de lup, cu ochii ca doi cărbuni aprinşi, clănţănind din nişte dinţi de oţel mai lungi ca piroanele.
Împăratul scoase crucea de sub căpătâi şi o ridică deasupra dimonului strigând:
— Piei, dimone, ucigă-te-ar crucea!
Împăratul văzu atunci ce nu mai văzuse în toată viaţa lui.
Dihania se cutremură, se lungi şi se subţie şi, ca şi cum ar fi
275 fost un fir de aţă, se strecură prin gaura broaştei. Dar cât de repede se strecură, împăratul tot văzu că are un picior mai lung cu zece coţi ca celălalt.
Şi când împăratul se uită pe jos, văzu o chitară cu gâtul lung şi cu coardele plesnite şi, înhăţând-o, răcni:
— El este!
Se repezi în iatacul fetei, trântind uşile ca o vijelie.
Pipăi patul. Fata nicăieri.
Atunci alergă la grajdul murgului care mânca jăratic şi strigă:
— Murgule!
Într-o clipă murgul rupse ştreangul, dărâmă uşa şi îngenunche înaintea stăpânului său.
— Împăratul încălecă şi porunci:
— Ca gândul!

Şi porni bidiviul mai iute ca vântul, în urma împăratului, barba, despicată în două, îi fâlfâia ca două steaguri albe. Văile şi dealurile i se pierdeau în urmă rotocolindu-se. Codrii îi păreau ca nişte ape tulburi fugind la miazăzi. Vântul pe care-l lăsa în urmă îndoia stejarii, frângându-i ca pe nişte nuiele.
Înaintea lor, cântăreţul gonea şi se lungea de ce-l apropiau.
Cât o beldie, cât un brad, cât un plop, aruncând piciorul ăl lung în văi şi p-ăl scurt în dealuri. În cârca lui, domniţa.
Când mai trebui o aruncătură până la dihanie, se revărsă de ziuă. Cocoşii cântară de trei ori. Pocitura se opri în loc, se răsuci ca un sfredel şi intră în pământ, lăsând pe iarbă pe domniţa fără simţiri.
Murgul îngenunche. Împăratul îşi ridică fata. C-o mână o luă de mijloc şi alta i-o înfipse în păr.
Încălecă şi porni.
— Încet, Murgule, să n-o deşteptăm.
Atât mai zise împăratul şi, dând ochii peste cap, căscă gura şi
276 fălcile îi trosniră din înche-ieturi, închise ochii, şi două lacrimi îi îngheţară sub gene ca două diamante. Împăratul încremeni pe cal, iar de-a curmezişul, în braţele lui reci, sta leşinată domniţa cu părul de aur, lung până-n pământ, ca o beteală lungă. Peste ea curgea barba albă a împăratului.
Încet-încet, îi duse Murgul zile şi nopţi, împăratul sta ţeapăn, cu ochii închişi, iar mâinile domniţei, albe şi moi, se clătinau, bătând uşurel coastele Murgului.
Când intrară în curtea palatului, împărăteasa, toţi boierii mari şi toţi curtenii le dădură în genunchi.
Iar când Murgul necheză, împărăteasa şi boierii, punând mâna pe împărat şi pe domniţă, înmărmuriră. Împăratul era rece ca gheaţa, domniţa, caldă şi i se bătea inima.
Şi voind să ridice pe împărat de pe cal, le-a fost cu neputinţă; şi voind să ia pe domniţă din braţele împăratului, mâna lui nu i se descleştă din creştetul ei.
Atunci au chemat popi mulţi şi mitropoliţi, câţi erau, şi au început sfintele slujbe ca să dezlege pe împărat din spinarea caluŞi isprăvindu-se slujba, o babă bătrână, uscată şi ciuruită ca
— Fetele, dacă îmbătrânesc la uşa părinţilor, înnebunesc, dar

— Amiiin! zise prelung un diacon care rămăsese în urmă cu Şi atunci, ca prin minune, împăratul alunecă la vale pe şeile Iar mulţi au auzit un oftat greu când împăratul căzu, lung şi Domniţa deschise ochii, începu să jelească pe tată-său, şi-l lui şi creştetul domniţei din mâna rece a împăratului.
Un burete, a zis în gura mare: şi dacă fug, le ia dracu.
Slujba.
Calului şi mâna i se dezlipi din creştetul domniţei.
Ţeapăn, la pământ.
Jeli ani mulţi, dar de frica dracului nu s-a mai măritat.
Cine ştie? ce-a fost odată ca niciodată o fi fost ca şi astăzi.
Şi ce este astăzi va fi odată ca niciodată.
IRINEL Aşa am fost eu: să scriu tot ce-mi trece prin minte şi să nu spui nimic oamenilor.
Oamenii sunt teribili. Privire grea şi vorbă cu atâtea înţelesuri.
Nu pumnul, ci ochii omului mă sperie; prin ei, ca prin nişte lunete, văd ce se petrece în adâncimea unei tăceri viclene.
Da, sunt nesuferite aceste supape de lumină. Mi-e cu neputinţă să privesc în ele fără să mă cutremur.
Aşa m-am născut. Sunt mulţi ca mine. Un singur lucru mă deosebeşte de ei: eu am priceput devreme de ce sufăr printre oameni, fără a-i urî, iar ei îi urăsc fără să ştie de ce.
După cum vedeţi, nu sunt curajos – ferească Dumnezeu! – dar nici poltron. În faţa unui revolver nu tremur.
Dacă m-aţi vedea cum mă reped printre muncitori – închizând ochii, bineînţeles. – desigur că m-aţi crede un erou şi n-aţi înţelege deloc cum un asemenea cavaler să fie aşa de timid în faţa domnilor liniştiţi şi galanţi.
Dar când vorbesc cu o femeie frumoasă? Ah, femeile, femeile!
Nu, nu, ele nu vorbesc ca noi, nu privesc ca noi, nu se mişcă ca noi.
Cuvântul lor e cald şi ameţitor.
Unei femei îi e de ajuns tinereţea şi deşteptăciunea. Şi, dacă e să vă spun drept, eu prefer deşteptăciunea frumuseţii. Frumuseţea este femeia dinafară, inteligenţa e femeia dinlăuntru. O frumuseţe prostănacă este un farmec mort. O

urâtă, ştiind să te taie cu o privire, se aseamănă cu o carte ale cărei scoarţe proaste ascund un cuprins fermecător.
Femei urâte nu există, ci numai femei, femei bătrâne şi femei proaste. Ba chiar cele bătrâne întineresc cu spiritul lor diabolic.
Să nu credeţi că voi povesti ceva imoral.
Timidul revoltat, de odinioară, acum e tot timid, dar liniştit, cu o vastă iubire de omenire şi mai ales de femei. Pesimistul de odinioară e astăzi un om blând, insipid de dulceag; şi acela – vă

cer iertare – care se trântea disperat în pat şi nu credea decât în pasiune şi frumos astăzi este un pu-ri-tan, bineînţeles un puritan carE. Trebuie sa vă spuN. A început să aibă mai multă îndrăzneală când priveşte în ochii unei femei.
Să revin.
Ceea ce mi s-a întâmplat mie, considerând evenimentul pe dinafară, s-a întâmplat multora; ceea ce însă se petrecu în sufletul meu, fără a fi un fenomen extraordinar, vă va interesa întrucâtva, dacă nu credeţi că nebunii şi oamenii sănătoşi se pot reduce la două formule, una cuprinzând pe cei care iau visul drept realitate şi alta cuprinzând pe cei care neagă realităţii orice părticică de vis.
Oamenii se deosebesc aşa de mult unii de alţii, că cea mai mare greşeală a filosofilor stă în reducerea omenirii la un tip sau chiar la mai multe tipuri.
Câţi oameni, atâtea tipuri, atâtea lumi, atâtea probleme. Şi dacă e ceva care aseamănă pe oameni între ei, e tocmai ceea ce-i aseamănă cu tot restul animalelor: a mânca, a dormi, a umbla, a se înmulţi.
Afară de această asemănare, alta nu mai există.
Iată de ce-mi vine să râd de mulţumirea părinţilor când văd că ochii copiilor seamănă cu ochii lor, fără a se întreba dacă prin acele sticle albastre şi drăgălaşe vor pătrunde aceleaşi impresii şi se vor răsfrânge aceleaşi imagini.
Mă iertaţi, clina copilărească a filosofiei a fost pururea patima capetelor slabe şi mai ales a oamenilor fără acţiune.
Sunt timid. V-am spus-o şi vă rog să nu vă îndoiţi.
Câte mi s-au întâmplat din pricina aceasta, nu vă pot spune.

Ar fi prea lung şi aţi râde prea mult de mine, fără ca să iau şi eu parte, privind, bineînţeles, cu ochii în jos.
Să încep.
Când îmi muriră părinţii, amândoi în acelaşi an, eram mic, mi se pare de şapte ani.
Am voit să-i plâng pe amândoi – pe amândoi îi iubeam. M-am apropiat de cosciugul lor. Nu eram singur.
Trebuie să ştiţi că tata a lăsat o avere frumuşică.
Erau dar la capul lui mulţi care nu-l putuseră suferi.
Se vorbea de un testament.
Mi-aduc aminte de unul din familie, despre care tata zicea: „Nu ne-a mai călcat pragul, nu mai ştiu ce este supărarea”.
E crud sa vă spun: fratele lui, unchiul meu. Un om foarte bun, cu un singur cusur: pierduse toată averea în cărţi. Am găsit în hârtiile tatei o sumedenie de poliţe de-ale lui, iscălite frumos, cu floare, dar neplătite.
M-am apropiat de catafalc, convins că voi plânge cum nimenea nu mai plânsese.
Casă părintească fără părinţi!
Cineva mă luă de mână şi-mi zise, sărutându-mă pe amândoi obrajii: „Iorgule, Iorgule, plângi, Iorgule, pe acela care nu se va mai întoarce!”
El.
Unchiul cu poliţele.
Şi când să mă podidească lacrimile, l-am privit. Mi-am întors ochii şi-am întâlnit atâtea perechi de ochi, cA. Mi-a fost ruşine şi n-am mai plâns.
O! e teribil lucru să-ţi fie ruşine să plângi când suferi!
Vedeţi ce timid sunt? Aţi înţeles? E greu de priceput. D-voastră sunteţi altfel. Niciunul nu vă asemănaţi cu mine.
Mai degrabă veţi înţelege de ce, ştiind perfect de bine lecţia, n-am răspuns nimic în faţa unui profesor vestit, cunoscut în toată ţara. O! un profesor mare!
La fiece lecţie începea:
— Un profesor trebuie să fie părintele vostru!
— Educaţie! Educaţie, pedagogie, sistem nou!
Şi când s-a răstit la mine şi mi-a strigat: „Educaţie! Pedagogie!

Sistem nou! Ochii-n sus!”. Am ridicat capul, dar, întâlnind nişte ochi pedagogiceşti, mi s-a-ncleştat fălcile şi, din lecţia cea mai bine preparată, m-am ales cu un zero la catalog.
Mă prind că asemenea timiditate o înţelegeţi.
Fiecare din d-voastre aţi păţit-o în faţa pedagogiei şi a profesorilor care v-au fost ca nişte adevăraţi părinţi.
Să nu credeţi însă că în toţi frica a fost la fel. Unii s-au gândit la nuia, alţii la notă, alţii la urechi, puţini la premiu, şi cei mai mulţi, la repetenţie. Unora le-a zvâcnit inima, multora li s-a împiedicat răsuflarea, la puţini li s-a ridicat sângele la cap, la câţiva le-a venit ameţeală.
Mie nu-mi păsa nici de bătaie, nici de premiu, nici de notă rea; simţeam însă doi ochi care mă pironeau drept în mijlocul frunţii. Fără ei aş fi spus toate regatele, marile ducate şi ducatele Germaniei, cu capitalele şi cu oraşele „cele mai principale”, ca pe apă, pe nerăsuflate.
Ce n-aş fi dat să mă lase profesorii în pace, ca sa învârtesc degetele cele mari, unul împrejurul celuilalt, din ce în ce mai repede, din ce în ce mai încet, după cum lecţia curgea mai repede sau mai pe gândite.
Pedagogia a fost duşmana mea. Mi s-a părut că această ştiinţă a fost inventată ca să mă chinuiască şi să mă facă de râs.
Tocmai târziu am înţeles că pedagogia s-a născocit pentru unii profesori neghiobi – există – şi pentru unii şcolari model, care nu există.
Eram aşa de bun şi de timid că, împlinind 21 de ani, n-am voit să ies de sub tutela unchiu-meu, fratele mamei, om blând ca şi mine, ruşinos ca şi mama.
Îmi vine să râd. Nu cumva vă spun vreo minciună? De ce v-aş spune? Nu vă cer nimic, nu-mi cereţi nimic, de ce să vă mint?
Şi adevărul e că nu v-am spus de ce n-am luat socotelile tutelei şi de ce-am rămas în aceleaşi case albe ca laptele – mai ales noaptea pe lună – cu pridvor, cu trepte de stejar, cu stâlpi cu flori la capiteluri şi cu brăţări pe la mijloc.
Îmi plăceau casele? Da.
Iubeam pe unchiul meu, care-mi îndoise averea? Da.

Mi-era ruşine ca, îndată ce ajunsesem vârstnic, să-i cer socoteală, ca şi cum m-aş fi îndoit de cinstea lui? Da.
Ei şir?
De aceea rămăsesem eu la epitropie? Dacă v-aţi uita cam la o parte, m-aş înroşi şi v-aş răspunde: da. Iar de m-aţi privi, chiar acum când mi-au răsărit multe fire albe, ca un copil vinovat, v-aş spune:
— Nu, nu e adevărat că iubeam aşa de mult casele în care crescusem şi pe unchiul meu care mă crescuse.
Mai era cineva pe-acolo, afară de un văr, cam de aceeaşi vârstă ca mine, afară de unchiu-meu (mătuşa mea murise), afară de case şi de un câine lăţoS. Mai era cineva.
Ei, acest cineva pe câţi ştrengari nu strânge de pe drumuri, pe câţi timizi nu-i ameţeşte, pe câţi negustori nu-i preface în poeţi, pe câţi filosofi nu-i scoate din fire, suflând în sistemele lor, ca în nişte pânze de păianjen!
E nespus de fermecător acest cineva, care te face să rămâi sub tutelă, când au trecut 24 de ore după ce ai împlinit 21 de ani şi ai un venit de 15.000 de lei!
Mi se pare că aţi ghicit secretul.
Oh! femeile, femeile!
Ce-or fi având ele cu timizii şi cu filosofii?
Nu era tot aceeaşi Irinel cu care mă jucasem de-a „cirip-cirip”?
Nu era aceeaşi nebună, cu rochiile până la genunchi, ai căreia ciorapi albi se înverzeau până seara? Nu era acelaşi drac zvăpăiat care îşi arunca cartea în pridvor când se întorcea de la şcoală şi mă prindea de gât cu amândouă mâinile ca să o duc în cârcă?
Copilul devenise femeie, în locul ochilor, de o infinită naivitate, se aprinseseră două văpăi de demon.
Şi acum Irinel mă lua de mână.
Dar era de 15 anI. Şi de mult mâna ei era alta: mai caldă, Barbu Delavrancea 282 mai nu ştiu cum. Veselia ei nu mai era egală şi continuă ca altădată.
Nu mai vorbea repede şi întruna.
Şi dacă-i ziceam:
— Irinel, ce crezi tu, o să plouă astăzi?

Sau:
— Irinel, mai sunt două săptămâni până la vacanţa mare, nu e aşa c-o să fii fericită, ca şi altădată, când om pleca la Slănic?
Irinel tăcea şi privea drept înainte. Eram sigur că nu se uita la nimic, că nu vedea nimic.
Tăcerea ei mă ameninţa şi îi ziceam, cu glasul pe jumătate, ca şi cum aş fi fost vinovat:
— Irinel, abia venişi de la pension şi ţi s-a urât?
Şi, drept răspuns, începea o veselie exagerată. Şi râsete, şi vorbă, şi istorii începute, dar nesfârşite.
— Tu nu ştii, îmi zicea ea, tare şi repede, ce scrisoare mi-a arătat o amică a mea. Numai eu am citit-O. Şi cu altă fatĂ. Şi cu sora eI. Şi mi se pare că a arătat-o şi altora. Am râs să mă prăpădesc.
Şi Irinel începea să râdă. Şi râdea, râdea, până ce lacrimile îi curgeau pe obrajii ei rumeni. Apoi, după ce ofta, începea:
— Îi scriE. TremurânD. De nişte stelE. Două numaI. Care ard şi îi vorbesc. Cum o să ardă stelele de care e vorba? sunt cărbuni? Cum să vorbească stelele? Nu pricep. Ş-apoi.
GheaţĂ. TopirE. MarmurĂ. Litere de foC. MânăstirE. Sinucidere.
Ah! Pauvre Marie! 1 Mi-e milă de ea. De câteva ori ne-am luat de gât şi ne-am sărutat, ne-am sărutat şi-am început să plângem. Trebuie să ştii, Iorgule, că ea-mi citeşte, în fiece luni, câte-o scrisoare pe care se văd urmele creţe ale unor lacrimi mari, şi eu, abia stăpânindu-mă să nu bufnesc de râs de „stelele gemene care-l ard şi-i vorbesc”, trebuie neapărat să plânG. Şi să mă crezi că plâng din toată inima. Pauvre chérie! 2.
Irinel, gata să plângă, după ce râsese cu atâta poftă, băga de Sărmana Maria! (fr.).
Sărăcuţa! (fr.).
283 seamă că eu plec ochii în jos, ca şi cum aş fi fost supărat, şi mă întreba răutăcios:
— Iorgule, ce crezi, azi plouă sau nu?
Asemenea scene se petreceau dimineaţa. Irinel, până seara, îmi zicea poftim, în loc de na, broda sau cânta la piano în loc să ne plimbăm prin grădină.

Toată ziua simţeam o ură teribilă, de timid, în contra „celor două stele care vorbeau”.
Trei ani am petrecut această viaţă de vise îndrăzneţe în timpul săptămânii, de frică şi de întristare, duminica, de planuri minunate, amânate din zi în zi, ascunse cu ipocrizia extraordinară a timizilor şi a inocenţilor.
În fine, după o vacanţă petrecută la Slănic, m-am hotărât.
Când plecă la pension, abia îndrăznirăm să ne sărutăm. Ce sărutare rece! Nu ne-am uitat unul la altul. Mi-aduc aminte că eu priveam la o canapea şi mi s-a părut că buzele mele au atins o stofă galbenă şi aspră în loc de obrajii pietroşi şi rumeni.
M-am hotărât.
Şi eram sigur că nimic nu putea să sfărâme hotărârea mea eroică.
Ca să prind curaj, în prima noapte m-am gândit la scena ce, neapărat, duminica viitoare, avea sa se petreacă. Toată noaptea n-am dormit, în întuneric vedeam grădina, vedeam pe Irinel, mă auzeam, o auzeam.
Cocoşii cântau. Stam lungit, cu faţa în sus, cu ochii închişi.
Asudasem de curajul din scena închipuită.
— Irinel, vrei să mergem în grădină?
— Nu, merci!
— Nu se poate, trebuie să ne plimbăm!
Înţelesese că sunt hotărât să-i spun ceva grav. Asemenea curaj impune.
Cocoşii cântau. Miezul nopţii. Ploua de vărsa. Fulgerele, ca nişte şerpi de lumină, prinşi o clipă în perdelele mele.
— Irinel, să mergi cu mine! Nu vezi ce zi frumoasă? Am găsit un ciorchine de corniţă coaptă. Toată săptămâna l-am păzit.
— Nu, merci!
— ImposibiL. Trebuie să mergi. Am să-ţi spun ceva.
— Ce?
Şi mă pironi cu ochii.
Atâta lumină cine să răbde? Mă uitai în jos. Revoltat de frică, simţii un curaj de erou. Ridicai capul.
— Trebuie să vii!
În viaţa mea nu poruncisem nimănuI. Ei îi poruncii!

Întuneric beznă. Ploua. Mă întorsei la perete. Închisei ochii.
Se făcea o Duminică minunat de frumoasă. Şi cu acelaşi curaj îi mai zisei o dată:
— Trebuie să vii!
Şi o luai de mână şi îi spusei ceea ce de doi ani voiam să-i spun:
— Irinel, te iubesc! Tu mă iubeşti? De ce taci? De ce pleci ochii în jos? Spune-mi: vrei să plec din casa unde te-am văzut crescând?
— Rămâi!
Ne-am îmbrăţişat.
S-a isprăvit.
Doamne, ce curaj are omul când iubeşte!
Năduşeala se răci pe mine când mă gândii că scena nu se petrecuse încă şi că trebuia să se petreacă întocmai. Frica de aşa curaj mă îngheţă în plapumă.
Se lumina de ziuă. Adormii încet-încetinel, reîncepând aceeaşi scenă.
— IrineL. Vrei să ne plimbăm.
— NU. Merci!
— Ba da. Trebuie.
Mă deşteptai pe la zece ore.
Unchiul meu mă întrebă:
— Iorgule, nu eşti bine de te-ai sculat aşa târziu?
Eu mă ştiam vinovat.
— Aş, nU. O cartE. Am adormit târziu.
Urechile mi-ardeau, ca şi cum le-aş fi fost lipit de o sobă ferbinte.
Pridvorul mi se învârtea sub picioare.
În minutul acela îmi trecu prin minte un gând care mă ameţi.
Irinel ca Irinel, dar cu unchiu-meu ce curaj să am?
Cum, el, om bătrân, cu obiceiuri sfinte, să vadă, la vreme de bătrâneţe, în neamul lui, căsătorie cu dezlegare domnească?
De ce sta în picioare înaintea mea? Şi cum mă privea! Mă înţelesese. Mă cântărea. Desigur că-i treceau prin minte cuvintele pe care eu le auzeam desluşit, ca şi cum cineva mi-ar fi şoptit la ureche: „Nu credeam, nepoate, ca tocmai tu să-mi

scoţi copila din minte! Ce-ar zice biată mă-ta de-ar trăi şi te-ar vedea?”
De ce nu pleca bătrânul dinaintea mea? Mă privea pe mine, sau se uita într-altă parte? Nu ştiu dacă vinovatul este rău, dar judecătorul e crud. Şi judecătorul meu creştea ca un zid între mine şi Irinel. În urechi îmi răsuna sentinţa pe care el, eram convins, o dăduse: „Ce tineret stricat! Bătrânii se duc, şi cu ei se duc şi bunele obiceiuri.”
Aproape să cad de pe scaun. Unchiu-meu îmi zise:
— Iorgule tată, tu n-ai luat cafeaua. Mi se pare că nu eşti binE. Ai?
Ce ironie!
Cuvintele lui, mai dulci ca altădată?
Degeaba. Îl înţelesesem.
Să te ferească Dumnezeu de un om bun care te osândeşte. Şi e destul să te simţi vinovat în faţa unui om bun şi drept.
De ce-ori fi născocit oamenii pedeapsa? Pedeapsa este alinarea vinovatului. Aş fi dorit ca unchiu-meu să şi-o pronunţe. Dar, nu; el mă prinsese, mă judecase şi, în loc de pedeapsă, plecă şi-mi trimise o cafea cu lapte şi două cornuri.
În viaţa mea n-am simţit o tortură mai mare.
Desigur că ne văzuse plimbându-ne tăcuţi, iar nu veseli ca altădată. Înţelesese de ce Irinel sta, unele duminici, închisă în casă. Ştia de ce adormisem tocmai dinspre ziuă. Şi, cine ştie, Barbu Delavrancea 286 poate că mă auzise strigând prin vis: „Irinel, Irinel, te iubesc! Tu mă iubeşti pe mine?”
Cum, unchiu-meu să vadă pe fata lui măritată după băiatul surăsei? Să se facă de râs la vreme de bătrâneţe?
Şi de ce?
Pentru capriciul unui băiat crescut şi îngrijit de el?
Dar cum crescuserăm noi, Irinel şi cu mine, nu eram veri buni, ci frate şi soră. Şi de-ar fi rămas vorba numai pe condica civilĂ. Dar cum era să calce el legile bisericeşti?
Toată săptămâna, dimineaţa, seara şi peste zi, la masă şi la cursurile universitare, acelaşi gând.
— E imposibil! Mă mir cum nu am înţeles. Imposibil.

Sâmbătă, pe la ora 6, văzui vechea noastră trăsură. În ea, unchiul meu, alături, Irinel.
Privind de pe treptele pridvorului la părul alb şi la buclele blonde, râsei, abia stăpânindu-mi lacrimile:
— Imposibil!
Irinel sări uşor din trăsură, se apropie de mine. Era veselă.
Ne sărutarăm. Să mă credeţi: mi se păruse că sărut în aer.
— Dar ce ai, Iorgule? Eşti aşa de palid! Ai slăbit, ori mi se pare mie?
Înainte de a-i răspunde ceva, unchiu-meu se grăbi, se grăbi:
— Nu ştiu ce are IorgU. Mi se pare că e bolnav şi nu vrea să spuie.
O! o! nu ştii ce am, unchiule? Nu ştii ce am? Ţi se pare că sunt bolnav? Nu vreau eu să spun? Şi d-ta spui ce ai? Sfânt om.
Dar de-o ipocrizie.
Credea că nu-l înţelesesem.
Lui Irinel îi răspunsei încet:
— N-am nimic, Irinel. Dar tu eşti bine?
D-aci înainte, un an de melancolie. De ce v-aş spune că slăbeam, că îngălbeneam, ca răceam cam des şi, cu o plăcere Între vis şi viaţă Şi eu am tăcut de la Sfântă Marie până la Sân-Petru.
— Ce ai?
— Nimic.
— Eşti bolnav?
— Nu, unchiule. Nu, dragă Irinel.
Mai mult un tic.
— Ce-mi dai să-ţi spun?
Ascunsă, exageram o mică tuse când mă plimbam cu Irinel? Aţi văzut atâţia oameni slabi şi galbeni şi aţi citit atâtea romane cu amanţi care ofticează, care se împuşcă sau se aruncă în mare, că a vă povesti eu cum slăbisem, cum mă apucasem de biliard, cum începusem să beau bere, ajungând uneori până la trei halbe, v-aş face să căscaţi.
Nimic extraordinar în iubirea şi melancolia unui timid. Cine se opreşte, fie măcar şi-o clipă, în faţa unui om care suferă şi tace?
În sfârşit, ziua grea şi mare sosi.

Irinel sfârşise pensionul. La 20 iunie îşi adusese tot de la scoală. Chiar în ziua aceea întrebă repede pe unchiu-meu la ce băi plecăm şi, aflând, intră la mine în odaie.
Eu citeam, trântit în pat, minunatul discurs al lui Kogălniceanu, tipărit în fruntea Letopiseţelor1.
Mă hotărâsem să las dreptul şi să învăţ literele şi istoria.
Cum o văzui, sării în sus. Ea se învârti repede într-un picior.
Rochia păru o imensă rochiţă-a-rândunicii. După ce se învârti, râzând şi bătând în palme, se opri înaintea mea, îmi făcu o reverenţă, întinzându-şi uşurel rochia de amândouă laturile, şi mă întrebă cochet:
— Mon cher cousin2, poţi să ghiceşti unde plecăm var-asta?
— Nu, Irinel, răspunsei eu, exagerând tusea care devenise
1 Documente istorice publicate de M. Kogălniceanu în 3 volume, în 1845,
2 Scumpul meu văr (fr.).
Şi după ce iar se învârti lovindu-mă cu rochia peste picioare, şi râse, şi bătu din palme, mă întrebă foarte serios:
— Îmi săruţi mâna cu respect, ca la o cucoană bătrână, dacă ţi-oi spune?
— Da, Irinel.
Şi tusea obligată îşi jucă rolul.
— Nu, mai întâi să-mi săruţi mâna.
Îmi întinse o mână, pe care o sărutai trist şi cu poftă.
— Şi p-asta.
— Şi p-aia, Irinel.
— La Mehadia! Mi se urâse cu Slănicu.
Se învârti prin casă, de astă dată aşa de repede, că rochiile i se-nălţară până la genunchi. Eu mă înroşii, ea se înroşi. Apoi, izbucnind într-un râs argintiu, se repezi la mine şi-mi zise:
— Să jucăm o polcă. Eu cânt. Eu să fiu cavalerul. Eu să te port.
Tocmai atunci auzii pe unchiu-meu.
— Irinel! Irinel! Unde eşti?
Ea dispăru într-o clipă.
Mă trântii în pat. Luai Letopiseţele. În loc să citesc, începui să mă gândesc. „Irinel! Irinel!” Cel dintâi, repede, aspru, răutăcios, cel de-al doilea, mai lung, mai dulce, mângâietor chiar. Desigur,

a voit s-o dreagă, să mă înşele. Să cred eu că nu s-a gândit la nimic. Dar ce-a însemnat acel „unde eşti”? Am înţeles cum a zis „unde”. Aci era tot înţelesul întrebării. Nu că avea să-i spuie ceva, dar dorea foarte mult să ştie: „unde” e. Adică nu care cumva e la mine în odaie? Atâta pază e umilitoare pentru un orfan de care a îngrijit o viaţă întreagă şi i-a îndoit averea, ca să aibă dreptul să-i zică, c-o singură vorbă, c-o singură privire: „Aşa ştiu eu să răsplătesc pe un ingrat, pe un tânăr care nu seamănă bătrânilor ce se duc şi înmormântează cu ei moravurile sfinte din ţara asta!”
Acest „unde eşti” prea fusese cusut cu aţă albă. Ce, nu ştia el unde era ea?
— Ah! unui orfan nu-i e permis să iubească!
Uşa de la odaie se deschise. Irinel apăru în prag.
Ce nefericirE. Să-ţi vezi fericirea în prag şi să ştii că nu-l va trece, că va rămânea acolo, aşa de aproape, şi totuşi infinit depărtat de tine!
Irinel se apropie de mine.
Ştiam eu că ea trecuse pragul, dar că fericirea mea rămăsese dincolo. Înţelesesem că bătrânul o trimisese într-adins, prefăcându-se, şi mai bine, că nu bănuise nimic.
— Ştii ce mi-a spus tata? În ziua de Sân-Petru o să ne vie un musafir. Un mare negustor.
Ce mai era ş-asta?
— Şi ce ţi-a mai spus?
— NimiC. A, ba dA. Să tăiem Curcanul cel mai graS. Să fie curat şi frumos aşezat în casĂ. Că musafirul e deputat, bătrân.
Că E. Nu ştiu mai cum şi ce fel.
După ce Irinel mă certă şi râse de mine că tuşesc ca fetele din pension care fac pe doctor să le dea fier şi vin vechi, mai mult pentru vin decât pentru fier, plecă.
— Uf! bine că e bătrân! Dacă ar fi fost tânăr?
În ziua de Sân-Petru mă sculai cu o frică care mă făcea să tresar la fiece zgomot.
CE. Nu s-au mai văzut bătrâni smintiţi însuraţi cu fete de 18 ani?
M-am plimbat trei ceasuri prin curte.

Aşteptam pe acest rival cu nerăbdarea cu care aşteptam uneori pe Irinel. Mă înşel sau nu? Aceeaşi senzaţie, identic aceeaşi se petrecea în mine, aşteptând obiectul urii ca şi când aşteptam pe acela al iubirii. Voiam să-l văD. Mai curânD. Într-o clipă.
Să-l cunosC. Sa aflu cine era.
Pe la zece ore, o trăsură se opri în dreptul porţilor.
A sosit.
Când îl văzui, începui să râd. Prea era slab, prea era bătrân!
Elegant, nu e vorbă: cu redingotă neagră şi cu legătură roşie. L-am
290 salutat cu respect şi, pot zice, cu dragoste. Căit că urâsem pe un astfel de bătrân cu părul alb ca zăpada, mă dusei liniştit în grădină.
Ce nepăsare în toate!
Uşa de la grădină se deschise ca şi cum vântul ar fi trântit-o.
Irinel apăru. Privi în toate părţile şi, văzându-mă, se repezi spre mine. Vântul îi flutură rochia de batistă albă cu bobiţe negre.
Era galbenă. Mă luă de mână. Mâna îi tremura. Vroind să vorbească, îmi zise de mai multe ori:
— StaI. StaI. Stai să răsuflu.
Apoi tăcu şi mă privi.
Ce privire!
Ochii ei scânteiau; albastrul lor mi se păru un ocean revoltat, fără fund, fără ţărmuri.
Privii în jos, prostit de o spaimă neînţeleasă. Îmi văzui ghetele şi mă gândii: „Azi mi le-a făcut ori nu? Fireşte că da. Nu mi le face în toate zilele?”
— Iorgule, ştii de ce-a venit bătrânul?
— Nu, îi răspunsei eu c-o linişte stupidă.
„Mi-a făcut ghetelE. Ori a fost rouă.”
— Iorgule, ştii ce mi-a zis tata?
— Nu.
— Să pui rochia de fulard.
— Rochia de fulard? A care-mi place mie?
— Dar ştii de ce să mă gătesc?
— Fireşte că da.
Ea tresări. Eu continuai, ştergându-mi o gheată cu batista.

— Fireşte că ştiu. Nu este azi sărbătoare mare?
— Ah! îmi răspunse ea trântindu-mi mâna de care mă ţinea, nu ştii nimic! Ce om indiferent şi nepriceput eşti!
Indiferent?
Înţelesesem tot din privirea şi emoţiunea ei şi cu o linişte care, desigur, nu era a mea, mă plecai şi-mi ştersei şi cealaltă gheată.
— Bătrânul a venit, a venit, Irinel.
Era albă. Buza de jos îi tremura. Lumina ochilor i se întunecase.
Între vis şi viaţă in-gi-ne-ria, şi cineva o să se ducă din casa asta!
— Doi se vor duce din casa asta.
Sub pretext că sufăr serios de plămânul stâng.
— Bătrânul a venit. Irinel. Ei, şi? O să dejuneze cu noi?
Atât mai bine. O să fim mai mulţi la masă.
Eu vorbeam? Nu eram decât eu şi ea în grădină.
— Bătrânul a venit, a venit! îmi răspunse ea, acoperindu-şi ochii cu amândouă mâinile. Bătrânul a venit, pentru ca cineva să se ducă din casa asta! El are.
Irinel începu să plângă.
— Ce are?
— Un băiat, inginer.
— Inginer? A învăţat ingineria?
— Da, a învăţat ingineria! răspunse furios Irinel. DA. A învăţat O văzui cum se opri în pragul portiţei, cum s-aplecă uşurel şi, luându-şi poala curată a rochiei, îşi şterse obrajii de lacrimi.
Mă uitai lung după ea, apoi mă lungii cu faţa în sus sub o boltă de pomi roditori.
Ce de viaţă în natură! Merele îndoiau ramurile groase; unele vrăbii ciripeau, scuturând din aripi; altele cădeau grămadă, încăierate într-o luptă desperată. Pe faţa mea soarele ploua rotocoale de lumină. Simţii lacrimile alunecându-mi în urechi, mă sculai în picioare, mă uitai spre portiţă şi zisei cuprins de o melancolie infinită: A doua zi prezentai unchiului meu o falsă recomandaţie în scris – a unui doctor – care mă obliga să mă duc la Bourboule1, Să trec mai repede peste acest moment.
Am sărutat mâna unchiului meu şi pe Irinel! Pe Irinel!

Trecusem hotarul ţării. Priveam pe fereastra deschisă a Staţiune balneo-climaterică în Franţa, în apropiere de cheile râului Dordogne.
292 vagonului la întinsele câmpii ale Ungariei. Începui sa mă gândesc.
Dar dacă nu m-ar fi privit aşa de adânc? O privire fixă mă ameţeşte. Dar dacă mi-ar fi spus ea mie ce-aş fi voit să-i spun eu ei? Timiditatea, în gradul acesta, să fie una din formele nebuniei?
Dar ce curaj mi-ar fi trebuit? Cum aş fi mărturisit unchiului meu? Irinel nu-mi era ca şi soră?
Imposibil! Fusese fatal!
Locomotiva gâfâi şi scoase un şuierat asurzitor. Câteva lacrimi pe fereastră. Căutai cu ochii încotro ar veni ţara şi cam încotro ar cădea casa şi grădina unde fusesem fericit. Un semn cu mâna şi zisei oftând:
— Adio, Irinel!
PARAZIŢII I
Cosmin aşteaptă pe doi prieteni. E singur, la o masa rotundă, în grădina „Costandin”. Cu capul rezemat în mâna dreaptă, priveşte fără a clipi. Nici „băieţii” care gonesc cu farfurii, sticle şi pahare, nici mulţimea zgomotoasă şi lacomă nu-i tulbură privirea melancolică.
În grădină se aud, din toate părţile, strigătele obişnuite: „Băiete, o baterie!”, „O idee!”, „La moment!”, „Un patrician!”, „Gaata!”, „Pârjoala, Mitică!”, „A sosit!”, „Un taifas, la a cincea!”, „SoseşteeE. Pe telegraf!” Peste zarva aceasta piruie naiul lui Dinicu. Maistrul muscalagiu cântă Ciocârlia, o scăpărare uimitoare de sunete.
Pentru Cosmin lumea, aşa de vie şi de apropiată, se proiectează într-o depărtare tăcută şi fumurie. La lumina felinarelor oamenii îi par ca nişte umbre nehotărâte în conturul lor. Cosmin închise ochii săi obosiţi şi, în întunericul de o clipă, îi licări Între vis şi viaţă 293 tremurând, ca într-un vis, o grădiniţă cu liliac, o scară răsucită ca un melc colosal, un pat murdar în care zace un bătrân cu capul mare, cu părul alb, lung şi rar, şi o femeie frumoasă, tânără încă, voind să-l mângâie pe el, care se

înfiorase de aspectul bătrânului. Tresări, parc-ar fi simţit furnicarul mângâierilor prelungindu-i-se până pe după umerii osoşi. În fundul acestei iluzii, două priviri, albastre şi triste, tremurară ca două flăcări de spirt când sunt aproape să se stingă. Cosmin deschise ochii, bătu în masă şi zise aspru unui chelner:
— Băiete, o ţuică!
Cosmin bău ţuica.
Rupse o bucăţică de pâine.
— Ce aveţi? Dă-mi o listă!
— Îndată, să vie, răspunse băiatul, plecând cu nişte paşi despicaţi.
Cosmin îşi netezi colţul părului de pe frunte. Chipul lui uscăţiv e obosit. Ochii negri şi mici se sting şi se aprind necontenit. Curat îmbrăcat. E oarecum elegant în nişte haine gata.
După câteva minute de nehotărâre începu să citească lungul şir de bucate. Ceru o ciorbă de perişoare. Şi pe când lungea buzele ca o pâlnie ca să soarbă, cineva îl bătu pe umăr. Era Candian, unul din cei doi prieteni. Tânăr, blond, cu ochii albaştri şi cu mustăţile învoalte. Ochelari legaţi în aur.
— Te aştept de-un ceas, zise Cosmin. Mănoiu nu vine?
— Mon cher ami1, răspunse pripit Candian, m-am încurcat la „Noua generaţie”. Era o bancĂ. Era o vijeliE. Băiete, şterge scaunul, nu vezi că este ud? uf! ce cârciumă infectă!
— Îndată, domnule!
— Era o bancă, continuă Candian, frecându-şi mâinile, monstruoasă.
Se ridicase de la o mie la douăsprezece. O razuară2 de primă ordine. Opt, nouă, opt, nouă, şi ponţii, şapte, cinci, bac, patru.
1 Scumpul meu prieten (fr.)
2 La jocul de cărţi, partida la care toţi jucătorii pierd în favoarea bancherului; de la fR. Rasera rade.
— Vasăzică, ai pierdut?
— Eu? din contrĂ. Am câştigat. Cine pricepe jocul ca mine?
Eu totdeauna voi câştiga, iar Mănoiu totdeauna va pierde. Îndată ce am văzut pe Titeanu tăind, l-am rugat să mă ia cu o

sută. Are un noroC. Idiot! E singurul bancheR. Mon cher ami, trebuie să fii be-bete1 ca să pontezi contra lui.
Candian avea obiceiul să spuie când câştiga că câştigă totdeauna, iar când pierdea că pierde totdeauna. Dar şi când pierdea, şi când câştiga, susţinea că nimeni, ca el şi ca Titeanu, nu pricepe „bacaraua". „Bacaraua e un joc de noroc la care proştii n-au noroc." Foarte mulţumit de axioma lui. Da, a lui, deşi a auzit-o de la un general, la „Jockey-Club".
— Mănoiu pierdea mult? întrebă Cosmin, făcând semn amicului său ca să vorbească mai încet.
— Era la al optulea bilet de o sută. Ce-i pasă! Avea trei mii de lei.
— Mă miR. Fără averE. Fără ocupaţiE. PăcaT. O viaţă pierdută.
— Viaţă pierdută? De ce? Te-i fi gândind la examene. Ei, mon cher, cartea şi facultatea sunt pentru cei slabi. Mănoiu este un filosof al secolului. Socoteala lui este mai profundă ca a naivilor de geniu. Ce poţi s-ajungi cu o licenţă în drept? Magistrat? Trei sute de lei pe lună. Avocat? Câţi ani să caşti gura pe la uşile tribunalelor? Şi cu câtă răbdare şi cu ce mijloace ajungi la o clientelă modestă? Şi-apoi samsarlâcul domina profesia. Ca să izbuteşti în avocatură, îţi trebuie tot atâta, cum să zic, tot atât de puţină conştiinţă ca şi când ai izbuti să faci bani fără profesie.
— Mai încet. Te aud oamenii. Se cunoaşte veselia omului care a câştigat la joc. O veselie nervoasă şi rea.
— Rea? de ce rea? Ba nu zău, aş vrea sa ştiu cu ce şi-a făcut milionul avocatul Pelea?! Şi tu nu ai atâtea degete la amândouă mâinile câte case are el în Bucureşti. Fiecare cărămidă din casele lui este un delict, fiecare zid, un testament forţat, fiecare casă, o
1 Bete – dobitoc (fr.).
 crimă. Şi plecându-se la urechea lui Cosmin: Administrează averea unei bătrâne cu istericale. Un altul stă patru ceasuri pe zi la tribunal şi la curte, fără nici un proces, numai ca să-şi justifice veniturile misterioase. Dar cel cu sindicatul falimentelor? De ce pledează numai la aceeaşi secţie? Şi cum pledează? Şi câştigă patruzeci-cincizeci de mii de lei pe an.

Cosmin nu mai mânca, ascultând la amicul său.
— Ţi s-au răcit perişoarele, îi zise Candian sugând un rac. Te surprinde ce-ţi spun? Aşa e lumea care triumfă. Tu eşti tânăr. Abia de doi ani în BucureştI. Puţin.
Candian mânca şi vorbea cu o repeziciune uimitoare.
— Peste câţiva ani vei înţelege de ce atâţia ramoliţi au cu miile de franci pe lună, de ce cutare militar scandalos a ajuns colonel, de ce un cartofor ordinar ne reprezintă ţara în străinătate şi de ce un falit, de trei ori simplu şi o dată fraudulos, se plimbă într-un cupeu cu coroană de marchiz. Şi eu am crezut în examene, dar acum sunt prea cuminte ca să mai râdă de mine nişte profesori ignoranţi şi leneşi. În marea luptă a vieţii nu este o lege fatală a meritului care să puie pe fiecare la locul lui. Oamenii de diferite valori, închişi în societate, nu se aseamănă cu lichidele de diferite densităţi turnate în acelaşi vas. Da, mon cher, în natură ştim de mai nainte care va fi deasupra şi care va fi dedesubt, în lume, însă, sunt nebuni care conduc pe oamenii cuminte, sunt pungaşi care împart dreptatea oamenilor cinstiţi, sunt arlechini care legiferează pentru popoare serioase. Ei, ce i-a făcut pe nebuni, pe pungaşi şi pe arlechini ca să se ridice şi să domnească? Examenele? Universităţile? E altceva, CosminE. E altceva. Este marea artă de-a nu roşi de nimic şi de nimeni!
— Prea bine, şopti cu asprime Cosmin, făcând semn amicului său ca să vorbească mai încet, poate să ai dreptate, dar noi vorbeam de altceva. De unde are Mănoiu atâtea parale?
Candian bău un pahar de vin, îşi îndreptă ochelarii şi răspunse zâmbind:
— Secretul vieţii este profund, şi arta ei, vastă.
Barbu Delavrancea
— O cafea turceascĂ. Cu rom! strigă Candian.
— Un tai-faS. Să viiiie! La mo-menT. PotrivitĂ. Cu caimac şi
— Nu pricep, răspunse Cosmin, plecând ochii în jos, ca şi cum s-ar fi ruşinat de ceea ce nu pricepuse.
Candian îl lovi, repede şi scurt, cu dosul palmei peste piept şi începu să râdă.
— Nu pricepi? Eu cred că de un an de zile ai priceput.
Cosmin tresări şi zise răstit unui chelner:

— Băiete, castraveţi acri! Cu ce să mănânc fleica?
— La momenT. Să viie!
Chitaristul cânta o romanţă de Cavadia1. Roşu, cu capul pe spate, pişca, patetic şi cadenţat, coardele chitarei. Banda îl acompania, uşor şi prelung. Dinicu, cu naiul la gură, sufla binişorbiniş or în ţevile groase şi înalte.
Cu romul eI. Să viiiie!
— Eşti la prima foaie a vieţii, continuă Candian, suflând în ţigară. Oh! ce bine ai s-o înţelegi! De unde are Mănoiu parale?
Nu ştii de unde. Apoi, după o pauză: Cu ce trăieşte versificatorul nostru? Cu versurile? Operele lui, la băcănie. Cu gazetăria? Abia se îmbracă. Marea artă, Cosmine, nemărginita artă pe care tu, oricât te-ai înroşi, o înţelegi, o bănuieşti cel puţin. Unii din tinerii de astăzi au înţeles-o pe deplin. Şi, după câtva timp, şopti, ca şi cum şi-ar fi vorbit sieşi: A meA. Mă costĂ. Chestie de noroc.
Cosmin se uită drept în ochii lui Candian, şi în privirea lui era întrebarea: „A ta, te costă? când n-ai de unde, cum te costă?”
— Numai eu am fost aşa de copil ca s-o iubesc sincer, pe când ea ar trebui să mă iubească. Şi, să-ţi spun drept, n-am de ce mă sfii, pe ea ar trebui s-o coste.
Cosmin se uită ţintă în ochii amicului său. Candian începu să râdă.
— Mon cher ami, reluă Candian după ce aruncă câteva rotoBariton şi compozitor român, autor al unui mare număr de melodii pentru voce şi piano.
Între vis şi viaţă 297 coale de fum pe care le risipi suflând în ele, capitalul tinereţii unora le dă femeie, altora le dă femeie, casă şi masă.
Cosmin, de felul lui palid, se aprinse în obraji; tuşi de câteva ori; răsuci o ţigare; sorbi din ceaşcă, deşi nu mai avea cafea; se căută în buzunare fără a şti ce caută; scoase batista; o puse pe masă; scuturâ fărâmiturile; aruncă jos şervetul şi batista.
— Mon cheR. Continuă vesel Candian după ce bău două pahare de înfundaT. Altora le dă femeie, casă, masă şi bani, şi la cei de geniu, femeie, casă, masă, bani şi poziţiuni sociale. Mănoiu a ajuns până la bani. Cei mai puţin deştepţi se opresc numai la

masă. Ce copilărie! Dar după femeie, casă şi masă absolut nimic nu se mai poate măsura cu ceea ce deja au comis.
Cosmin privi în tăişul cuţitului şi îngână:
— Da, da, ai dreptatE. Tot ce urmează după primul păcat nu se poate compara cu primul păcat.
— Şi până acum nu mă gândii decât la bărbaţii cinstiţi, bătrâni şi nenorociţi, care au greşit să se însoare cu femei tinere. Dacă e vorba însă de bărbaţii care se ridică şi se îmbogăţesc prin turpitudini.
O! în acest caz problema morală se schimbă, în acest caz păcatul comis contra lor este o dreptate, fiind pedeapsa păcatelor comise de ei; în acest caz crima chiar e mai de valoare decât virtutea, căci izbeşte acolo unde virtutea şi legile nu pot să izbească.
Banii unui cămătar, Cosmine, i-aş hrăpi cu amândouă mâinile. El a furat, eu fur. El scapă prin imperfecţiunea legilor şi eu prin slăbiciunea femeii. Pentru ce aş imita virtutea laşă, care-şi descoperă capul înaintea lui şi-i întinde mâna? Ş-apoi, el a furat numai pentru el, eu, risipind, fur pentru multă lume: pentru birjar, pentru Capşa1, pentru teatru, pentru croitor, pentru femei, pentru amici şi chiar pentru săraci când nu mi-e lene să bag mâna în buzunar; şi dacă fur pentru cineva mai puţin, este, desigur, pentru mine. Mănoiu are dreptate.
1 Cafenea bucureşteană, pe Calea Victoriei, loc de întâlnire al scriitorilor şi artiştilor.
Barbu Delavrancea
— Mănoiu are paralE. Răspunse Cosmin, şi ceru a doua sticlă de vin.
— Şi parale, şi dreptate. Xantup este un spoliator bătrân şi neruşinat. A fost toptangiu, a dat faliment. A deschis o prăvălie de albituri, a dat faliment. A făcut multe şi n-a scăpat decât graţie unui prelat prăpădit după graţiile nevestii-şi. A luat cu arendă un mare domeniu al statului şi n-a plătit arendă nici până astăzi. În sfârşit, a stat un an la puşcărie pentru al treilea faliment.
Acum are două milioane, avere trecută pe numele nevestei. Şi creditorii se uită lung la el, ba unii îl salută. Şi când legea este

neputincioasă faţă de Xantup, şi când cinstea întinde mâna lui Xantup, şi când virtutea salută pe Xantup, este cineva mai puternic decât legea, decât cinstea şi decât virtutea: Mănoiu. Madame Xantup trăieşte cu Mănoiu, şi Mănoiu cu milioanele lui Xantup.
— DA. Dar e dezgustător, e dezgustător, zise Cosmin trosnindu-şi degetele.
Dinicu cânta Miserere1 şi naiul lui izbutise să smulgă aplauzele mulţimii. De la o masă se auzi glasul răguşit al unui faimos beţiv, urmaşul degenerat al unei mari familii:
— Ah! aaah! la-să-mĂ. La-să-mă, DiniculE. Să mă vezi mort, DiniculE. Încă o dată Trovatorul2!
Un tânăr cu chef, bufnind de râs, strigă:
— Bravo, Prinţule, eşti nemuritor!
Câţiva ofiţeri aplaudară, râzând cu hohote.
Dinicu începu iarăşi Miserere.
— Iată cine, în felul lui, este un artist neîntrecut, zise Candian, arătând amicului său pe Prinţul de care râdea lumea. Aşa de mult bea, că nu mai mănâncă. Câteva măsline şi doi-trei ţâri, traşi prin spuză, şi încolo, toată ziua, ţuică, vin şi pelin. De unde Arie patetică din actul al IV-lea al operei italiene Il Trovatore de Giuseppe Verdi (1813-1901).
Il Trovatore, operă italiană; libretul de M. Salvatore Cammarano şi muzica de Giuseppe Verdi.
299 bea? De unde bani? N-are chioară lăscaie şi bea necontenit. Te rog, priveşte-l. Abia se ţine pe picioare. Nu vezi cum caută altă masă cu alţi cunoscuţi? Ce artist, mon cher, ce artist! Cu cât meşteşug se supără pentru ca ceilalţi să râdă şi el să aibă dreptul ca să le zică: „HaitI. Ai râs? o sticlă de peliN. Şi nici două, că te plesnesc!” Într-o zi Mănoiu i-a pus sare în paharul cu pelin. Prinţul a băut, a trântit paharul jos, a ridicat sprâncenele, parc-ar fi fost un bas în rolul lui Mefistofele, şi-a rânjit cei doi dinţi negri din gingia de sus şi a strigat răguşit şi satanic: „Mănoiule, mi-ai stricat şmahul, păcătosule! Băiete, să treci la domnul patru oca de peliN. Ai auzit? marş! marş! că te plesnesc!” Noi am râs, băiatul care ne servea a râs, dar Prinţul şi-a asigurat pelinul pentru o noapte. Ce artist, mon cher, ce mare artist!

Cosmin închise ochii, şi în acea clipă îi scăpără iarăşi tabloul de la început: un cap năuc, afundat într-o pernă soioasĂ. Şi mângâierile furişate ale aceleiaşi femeI. Şi cei doi ochi albaştri, melancolici, mustrători.
Vântul începu să bată. Frunze late se desprind din ramurile platanilor şi legănându-se în aer cad tremurând şi uşurel.
— Îmi pare rău că n-a mâncat şi Mănoiu cu noi. Sunt două luni de când nu l-am văzut. Poate să plec peste trei zile.
— Unde?
— La Câmpulung.
— Singur?
— Da.
— Şi madame. Saşa MaleriaN. RămânE. În Bucureşti?
Cosmin se răsti la băiatul care-i servea:
— Dumitre, socoteala!
— Nu mergi cu mine la „Noua generaţie”?
— Nu, n-am fost niciodată şi nu cunosc pe nimeni.
— Şi dacă nu-i cunoşti? Mai întâi că toţi sunt cu ochii la bancheR. Dar tu eşti încă fată mare. În curând te vei convinge că anii de modestie sunt ani pierduţi.
— Zece şi şaptezeci şi cinci, domnule Cosmin, zise chelnerul, Barbu Delavrancea 300 citind repede pe un carton roşu: „Zece bani ţuica, douăzeci pâinea, unul şi cincizeci înfundata, cincizeci supa, şaptezeci fleica, trei şi cincizeci ruginita”.
— Bine, bine, îi zise Cosmin, aruncând pe masă un bilet de douăzeci de lei.
Chitaristul, cu capul întins pe spate, cânta „doi ochi am iubit într-a-mea viaţă„, iar Prinţul repeta, scuturând din cap, „unul chior şi altul cu albeaţă”.
În stradă cei doi prieteni se despărţiră.
— Când ne mai vedem? întrebă Candian.
— Nu ştiu, răspunse Cosmin. Şansă bună dacă te duci la „Noua generaţie”.
— Nu cred, căci astă-seară avem o bacara spartiană.
Jocul de cărţi cu femei îl numeau cei din cercul lui Candian şi Mănoiu „academie liberă, palestre sau bacara spartiană „.
II

„Acelaşi, acelaşi cinic”, şopti Cosmin, apucând pe Strada Academiei.
Cerul era senin; stelele sclipeau ca nişte ochi de aur; un vânt uşor, în zăpuşeala acestei nopţi de iulie. Zidurile dogoreau. Cosmin mergea fără să ştie încotro. În capul lui, o adevărată răscoală.
Venise la birt ca să uite o mulţime de impresii, şi acum pleca mai tulburat de cum venise. Viaţa sa i se desfăşura cu o limpezime neîndurată. Scenele îi păreau atât de vii, că le trăia din nou în clipe repezi, întocmai cum le trăise altădată în zile şi nopţi lungi.
Când a venit din oraşul B. Şi s-a înscris la Facultatea de drept, era sărac, rău îmbrăcat şi hotărât sa înveţe carte. Ce vis frumos, primul lui vis: să rabzi, să lupţi, să învingi, şi înaintea învingătorului lumea să-şi descopere capul. Acum s-a dus sărăcia lucie, dar cu ea s-au dus şi iluziile.
Când a intrat în sala Facultăţii de drept, era cel mai rău îmbrăcat. Ce-i păsa? Va fi cel dintâi la examene. La început acest
301 „ce-mi pasă!” fu pentru provincial o supremă mângâiere. După câteva săptămâni însă începu să-şi piardă farmecul. Într-o zi, intrând în odăiţa lui săracă, deschise un volum de drept roman.
După câteva minute de citire ochii îi alunecară pe rândurile negre ca pe ceva luciu. Colegii săi, cu cămăşi curate, cu haine croite pe trupul lor, cu ghete lustruite, cu ceasornice şi lanţuri de aur, cu mănuşi, cu portofolii la subsuoară. El, cu o redingotă veche, neagră odinioară, cu pantaloni roşi, cu ghetele scâlciate, cu cămaşa mototolită şi de o culoare nehotărâtă. De astă dată, „ce-mi pasă!” îl întristă. Rândurile dreptului roman începură a juca. Pleoapele i se închiseră puţin, iar împrejurul literelor tremură fantastic o bură de scântei albastre. De ce când ceilalţi discută o chestie de drept, cum de obicei se întâmplă în anul întâi, nu se găseşte unul ca să-l întrebe şi pe el ce crede despre cutare controversă? De ce când ies de la cursuri ei pleacă discutând, iar pe el îl lasă singur, îndărăt, cu caietul de note în mână, un sul sărăcăcios de hârtie vânătă? Şi de ce cu toţii se

adună în jurul unui fleac, strâns încheiat într-o redingotă de postav fin? Chiar profesorii – unul care se încurcă la citaţiile latineşti, greşind necontenit timpurile, şi altul care citeşte pe nişte foi îngălbenite de douăzeci de ani – chiar şi ei nu se uită la el, ca şi cum nu ar fi în clasă. Ah! nu e de loc o copilărie. În liceu, acelaşi lucru. Cu cât erai mai rău îmbrăcat, cu atât observaţiile erau mai aspre şi mai nedrepte.

Şapte ani a luat premiul al doilea pentru că un coleg al său era bogat şi fiul vicepreşedintelui Camerei. Fireşte, „premiul întâi" venea la şcoală îmbrăcat ca o păpuşă, cu părul lins şi cu cărarea aleasă drept din creştetul capului. „Ce-mi pasă!" a zis şapte ani.

În facultate, în câteva săptămâni, se dezgustă ca de o jucărie potrivită numai cu o vârstă oarecare, în liceu „ce-mi pasă!" era puternic ca iluziile unui copil. Ş-apoi, cine înşira pe tablă mai repede ca el formulele algebrice? Cine desena mai corect maşinile din fizică? Cine răspundea la toate mai bine ca Iorgu Cosmin?

Acum lucrurile s-au schimbat. La facultate, proştii dau din cap; prostia este bine îmbrăcată şi are neamuri cunoscute; iar tu stai

 cu zdrenţele pe tine, sau iei serios note, pe când prostia continuă a da din cap, prefăcându-se că scrie. În facultate eşti deja în lume: judecat după aparenţă. Nimeni nu are vreme ca să te examineze şi să te cunoască. Of! ce n-ar fi dat Cosmin ca să-i fi pus o dată la concurs, o singură dată! Dar concursul este arma copiilor. În lume aparenţele hotărăsc, şi obişnuitul „ce-mi pasă!" devine ridicol.

Cu cincizeci de lei pe lună pentru casă, masă, îmbrăcăminte şi cărţi este cu neputinţă.

După două luni de la sosirea lui în Bucureşti, se hotărî să ocupe un loc de copist. La tribunale, la ministere, pretutindeni în sfârşit, cei mari şi-au aruncat de sus o privire rea asupra lui. Rău îmbrăcat, fără sprijin, nici barem o carte de vizită cu câteva cuvinte.

Două luni şi-a plimbat în zadar, pe la diferite autorităţi, redingota înverzită de soare, ghetele scâlciate, pantalonii cu cogemite genunchi, fruntea umilită şi obrajii aprinşi de ruşine. S-a hotărât să dea lecţii la vreun pension, fie şi de domnişoare.

Una dintre directoare, care de un an de zile anunţa continuu că-i trebuie „un profesor, bacalaureat, care să predea matematicile şi istoria la patru clase gimnaziale, şi gramatica, caligrafia şi desenul, la două clase primare”, când l-a văzut s-a uitat lung la el şi i-a zis: „Domnul meu, îmi pare foarte rău, domnul meu, că te-ai deranjat, dar mi s-a recomandat un alt tânăr, domnul meu”. O lună de zile a mai citit acel anunţiu în ziare. Fireşte, domnul meu fusese rău îmbrăcat. Avusese dreptate tatăl său, un bătrân grefier din oraşul B.: „Fătul meu, îţi dau tot ce pot să-ţi dau, dar n-are să-ţi ajungă. În Bucureşti viaţa este scumpă, şi tu eşti mare. Dacă ai vrea, te-aş trimite la profesorul Paul Malerian. Îl cunosc de mult.
Şi el şi nevasta lui sunt oameni buni şi stau bine. Cred că cu plăcere te vor găzdui. Voi plăti ceva, iar restul să-ţi fie de haine, cărţI. Eşti de douăzeci de anI. Nu mai eşti copil.” Cu câtă mândrie răspunsese atunci: „Ce-mi pasă! voi trăi cum voi putea!” După o jumătate de an de răbdare şi de luptă, Iorgu Cosmin se hotărî să ceară de la tat-său scrisoarea umilitoare cu care să cerşească
303 adăpostul unor necunoscuţi, al doamnei şi al domnului Malerian.
Dar cum or fi ăşti oameni? Buni? Atât nu e destul. Or fi având copii? Tatăl său nu-i spunea nimic în scrisoarea care se termina cu aceste cuvinte: „Te vor primi cu bucurie. Eşti mare, fii cuminte. Eu sunt bătrân, ca mâine o să închid ochii.”
Străzile i se clătinau sub picioare. Făcea un drum la sfârşitul căruia imaginaţia îi deschidea o prăpastie. Inima i se bătea cum numai la examene o simţise. Mândria inocentului de douăzeci de ani era învinsă. Nu făcuse nimic în viaţa lui, afară de premiul al doilea din liceu, şi totuşi, i se părea că se aseamănă cu un erou care întinde mâna şi cere de pomană.
Oh! prima scenĂ. Ce lumină! ce întuneric! A intrat în curte. Un câine lăţos îl latră. Câinii nu pot suferi pe cerşetori. I s-a bătut inima, apoi n-a mai simţit-o. A pus mâna pe telul clopoţelului. A sunat. În adevăr, a sunat. S-a sfârşit. Ce rău era îmbrăcat! O servitoare i-a deschis şi l-a întrebat pe cine caută.

Ce-a răspuns nu şi-aduce aminte. I-a dat scrisoarea. Servitoarea l-a poftit în intrarea de jos. „Domnu Paul nu este acasă. Cuconiţa e sus.„ Sus s-aud două glasuri fragede: „De la cine e, mama?”, „Cine-ţi scrie, mama?” Aude, sau i se pare? „Bătrânul Cosmin, un om de treabă, care a găzduit pe Malerian când a fost greu bolnav.„ „Când a fost tata aşa de bolnav, mama? Ce boală, mamă?” „Înainte de-a se însura. Acum bătrânul Cosmin se roagă ca să primim în casă pe fiul său, neputând altfel să urmeze la facultate.
E foarte sărac.” Iorgu Cosmin vroi să fugă, dar nu i se dezlipiră picioarele. „Săracul, să-l primim, ai? ce zici, mama?” „Bietul Cosmin, ne vorbeşte de plată, îi e ruşinE. VreA. Să ne plătească ceva. Băiatul trebuie să fie afară. Să-i dăm odăiţa din fund.
Tată-său a făcut un mare bine lui Malerian.”
Nu, săracul nu e afară, e în sală. A auzit tot. Oh! cei de sus să isprăvească odatĂ. O femeiE. Două domnişoarE. VorbesC. Le e milă de dânsul. „săracul”. „odăiţa din fund”. „Mama, o să mănânce cu noi?” Un glas rău. Desigur, nu este al aceleia care zisese repede „să-l primim, mama”. „Mama, la masă să nu-l pui Barbu Delavrancea
— Valeri, Gelina! strigă doamna Malerian.
Un glas rece şi ascuţit.
Să fi strigat altcineva în acest gât rumen şi rotund?
Uşa din dreapta se deschise binişor. Sunt ele. Şi în fundul
304 lângă mine.” Ce ruşine! Abia-şi stăpâneşte lacrimile. Un lung oftat umplu sala. L-or fi auzit? Conversaţia s-a oprit imediat. O femeie coborî scările, înaltă, mlădioasă, cu ochii negri, scânteietori, ca de pisică. O mână îi alunecă pe plimbul scării, iar cu cealaltă îşi ridică puţintel rochia, ca să nu se împiedice. Ce picior elegant!
Pielea ghetelor, ca elitrele de cărăbuş. Doamna Saşa Malerian.
Cosmin pleacă ochii în jos; îşi vede ghetele; cea din dreapta e ruptă. Mai bine şi-ar fi cumpărat o pereche de ghete decât pe Demangeaţ1. Cu tot dreptul roman nu poţi să cârpeşti o gheată.
Ce curios! Îi vine să râdă de ghetele lui. Când doamna Malerian se apropie, el nu mai simţi nimic.

Frumoasa doamnă îi vorbeşte blând. Totuşi, privirea ei parcă-l taie. Nu-i răspunde decât: „Da, nu, da”. Frumoasa doamnă i-a dat braţul. Se urcară pe scară. Se împiedică de cea din urmă treaptă. Ce bogată sală! Plante cu foi mari, ghivece cu zambile, două portrete, mărime naturală, ea şi, desigur, el, dl Paul Malerian.
Ce urât şi bătrân, pe lângă ea!
Urechilor le aude cuvintele. Care a fi zis: „Săracul, să-l primim, ai, ce zici, mama?„ şi care: „Mama, la masă să nu-l pui lângă mine!”
— Fetele mele, dle Cosmin, Valeri şi Gelina, aşa-i zicem noi, din Angelina.
Valeri, aidoma ca mă-sa. Aceiaşi ochi, acelaşi nas subţire cu nări mişcătoare, aceeaşi frunte, acelaşi par negru, aceeaşi talie, acelaşi glas limpede şi tăios. Desigur că la masă nu va sta lângă dânsa. Gelina e blondă, cu părul ca un fum, palidă, subţirică, foarte subţirică, şi uşoară ca şi rochia ei de fular alb cu bobiţe Joseph-Charles Demangeat – jurisconsult francez, profesor de drept roman la Facultatea de drept din Paris începând din 1862.
305 negre. Ce ochi! Albaştri, leneşi şi melancolici. Desigur, Gelina zisese: „Săracul, să-l primim”. Şi cuvântul „săracul” se scuturase de mila nesuferită cu care se încarcă pe buzele tuturora. Şi el putea să-i zică: „Săraca, ce puţin sânge! Săracii ochi, ce melancolic privesc!”
Şi de-aci încolo?
Cosmin se şterse de năduşeală. Ajunsese la Episcopie. Cinismul lui Candian îi răscolise viaţa, îi aprinsese imaginaţia, îi deşteptase conştiinţa. Se opri. Privi la trăsuri, la felinare, la oamenii care se plimbau ca să răsufle de căldura de peste zi. Se încercă să vadă, să vadă mult şi bine, ca să-şi oprească gândurile. Imposibil.
Dacă s-ar întoarce la birt? O idee. Ar putea bea, singur la o masă, deşi nu are obiceiul să bea.
Da, a scăpat de veşmintele sărăcăcioase. Paul Malerian nu-i ia nici un ban. Şi de ce l-a îngrijit ca pe-un copil al său? A aflat mai târziu. „Eşti marE. Să fii cuminte”. Parcă aşa se sfârşeau toate scrisorile tată-său. Era în adevăr mare, dar cumintE. Ce va să

zică a fi cuminte? Cât de cuminte îşi închipuia că mângâie obrajii palizi ai Gelinei când sufla în lumânare! Ce cuminte se adâncea în ochii ei albaştri şi misterioşi! N-aţi auzit niciodată de glasuri care mângâie cu orice cuvânt? Ş-apoi, frumuseţea este în noi, iar nu afară din noi. Dintr-o privire, dintr-o ridicare sfiicioasă a rochiei, dintr-o vorbă, dintr-un surâs, noi dregem nasul, colorăm ochii şi părul, dăm o voluptate fermecătoare formelor.
Ne batem joc de ochii noştri şi de perfecţiunea statuilor. Urâtă? Frumoasă? Despre toate acestea răspund iluziile fiecăruia. Ochii nu sunt de vină. Şi nimeni nu e de vină. Chiar acum, când se simte robit de altcineva, ce poate să zică despre acele licăriri albastre? Că sunt reci? Or fi, dar au adâncimea şi misterul unor prăpăstii.
Ah! Doamne, de ce nu i-a spus nimiC. Nici un semN. Absolut nimic.
În locul ei altcineva a vorbit. Eşti de carne şi de nervi, simţi şi
306 te naşti cu patimi, ş-apoi, de douăzeci de anI. Şi inocent! Nimeni nu-şi dă seama de puterea fatală a inocenţei. Este destul să-ţi şoptească: „Ce-o fi aceeA. Tu nu ştii, şi alţii sunt fericiţi”.
Îngerul rău este curiozitatea inocenţei. Saşa Malerian a suflat.
A stins cele două lumini albastrE. A vorbit aşa, că inocenţa lui i-a şoptit: „Ce fericire!” Cine ar fi rezistat la fericire? Ochii ei sunt verzi, cu scântei roşietice, ca de pisică lacomă.
La început a fost ca la toate începuturile. Un braţ care se încolăceşte de braţul tău, înfiorându-te. Un surâs neînţeles şi plin de înţelesuri vagi şi căldicele. O răsuflare apropiată de obraji. O mică greşealĂ. Să se rezeme cu pieptul de masă tocmai unde sunt mâinile talE. Şi să simţi pe mâini un piept rotund şi apăsaT. Tot din greşeală. „Ah! pardon!” Ş-apoi un surâs viclean, care-ţi spune clar: „Ce naiv! nu vezi că nu m-am înşelat?”. Apoi un vals în trei paşI. O încercare. Iarăşi o greşealĂ. A uitat uşa deschisă când îşi punea corsetul, şi pieptul i se mişca puternic.
Tot din greşealĂ. În sfârşit (inocenţa fiind prea sperioasă), o vorbĂ. Una singură. Cele două lumini albastre şi melancolice.

Fiind numai de şaisprezece ani, n-au avut curaj să o spuie. Şi lacrimI. Şi sărutărI. Frica de-a nu fi auzite le dau farmecul pe care niciodată nu-l vor avea în libertate deplină.
Cine nu s-ar fi convins? El n-a putut rezista. O pasiune violentă nu poate trăi în braţele unui bătrân urât, gârbov şi năuc.
Cum să n-o creadă? S-a uitat la ea şi s-a uitat la el! Ş-apoi, când Saşa i-a spus durerile vieţii, cu lacrimi care îi măreau ochii, i-a fost cu neputinţă să nu o creadă, să nu o înţeleagă, să nu o ierte şi să nu o iubească.
Paul Malerian a agonisit până la patruzeci şi cinci de ani, ban pe ban. Profesor, cărţi didactice, lecţii private, viaţă calică. A ajuns cu bani şi cu moşie, apoi a căutat o fată tânără, frumoasă şi săracă. Ce greşeală neiertată pentru un negustor! Pe când strângea un capital, risipea pe celălalt, şi tocmai pe acela care trebuia unei fete tinere şi frumoase. Bătrânul fusese maniac şi poate că e nebun. Cinci ani înainte ca să se însoare, l-a apucat o
307 furie, şi-a luat averea pusă în bonuri, s-a suit în tren şi, sosind în oraşul B., a intrat într-o casă din apropierea tribunalului, fără sa ştie a cui este. S-a culcat şi a adormit cu banii rispiţi prin odaie. Grefierul Cosmin, întorcându-se acasă, l-a găsit dormind astfel. Un necunoscut şi atâtea bonuri! După trei zile, i-a trecut, şi-a venit în fire şi, socotindu-şi avutul, nu-i lipsea nici un ban.
De unde ştia Saşa acestea? Furii i-au venit de mai multe ori.
Într-o zi, ea citise o scrisoare adresată lui Cosmin, grefier la tribunalul din B., uitată de Malerian pe birou, în bibliotecĂ. Acolo unde el a cerut acum să-i puie patuL. Unde geme cu capul afundat într-o pernă murdară.
Cum dar să nu te învingă acest corp care se mlădie şi te apasă, aceşti ochi măriţi de suferinţă şi de pasiune? Cum să nu cedezi unor sărutări care se sapă în obrajii tăi? Ce de viclenii, câte minciuni, câte curse întinse bătrânului! Cum s-a schimbat odăiţa din fund! La miezul nopţii, uneori şi mai devreme, s-aud nişte paşi uşori şi un fâşâit de fuste ca o adiere de vânt. Este ea. Ea cu mâna ei încuie uşa.
Mult timp n-a priceput nimeni. Nici el? Dar de ce adeseori, după miezul nopţii, se plimba cu paşi mari prin odaie? Spunea pe

dinafară versuri din Horaţiu. Nici cele două lumini albastre, care îi tulbură fericirea, n-au bănuit nimic? Dar de ce se uită aşa la dânsul, pironindu-şi ochii drept în ochii lui, până când îl învinge? Nu se poate, ea ştie, cel puţin el simte aceasta, este convins fără nici un fel de probă. Ce fericire dezgustătoare!
Numai atât? Ceva mai grav. De o lună, Paul Malerian a căzut la pat. Se vaietă că-l doare. Ce l-o fi durând? Nu spune. A gonit pe doctor şi a poruncit să-i coboare patul în biblioteca a cărei uşă dă în intrarea de jos. Nu vrea să-i primenească patul. Mâinile uscate îi cad ca nişte oase pe capul lui mare, afundat într-o pernă galbenă şi soită de năduşeală. Până acum trei zile înghiţea câteva linguri de supă, la dejun şi seara, pe care i le da Saşa cu mâna ei.
Şi după ce o mângâia, începea să plângă, repetând aceeaşi frază pe care o spunea de două luni de zile: „Saşo, iubita mea, omul
308 nu moare decât după ce-l uită ceilalţi”. Valeri plânge sus şi îi e frică să-l vadă. Numai Gelina îi vorbeşte de mai multe ori pe zi şi, când se urcă sus, se uită la mine şi mai lung şi mai neclintit.
Cea din urma fază. Aseară a strigat Saşei: „FugI. Du-te.
Odăiţa din funD. Să nu te vadă fetele!”
În sfârşit astăzi, pe la şapte ore, pe când cobora scara în vârful degetelor, o clipă i-a zvâcnit inima. Bătrânul vorbea tare. L-a auzit bine, şi cele din urmă cuvinte îi sună şi acum în fundul urechilor: „Mi-zera-bil grefier, mi-a lăsat banii şi mi-a răpit onoarea!”
Un hohot de râs şi-apoi nimic. El a fugit, da, a fugit, şi bătăile inimii nu i s-au potolit decât după ce a venit Candian.
E fericită sau nefericită asemenea viaţă? Iată întrebarea care-şi puse Cosmin reîntorcându-se la „Costandin”, hotărât să bea, să bea mult, să fumeze şi să uite tot.
E unsprezece ore, noaptea. Cosmin se aşează la o masă din fundul grădinii şi cere o sticlă de vin negru. N-au mai rămas decât prea puţini oameni, şi toţi beau, râd, discută, strigă. Prinţul n-a plecat. E la o masă între doi ofiţeri. O ţigară stinsă i-atârnă pe buza de jos. Din când în când strigă la

sublocotenentul care-l trage de barbă: „Lasă-mĂ. Uf! fugi! piei dinaintea ochilor mei, piei, scârnăvie!” Dinicu începu Ciocârlia. În grădină e un miros greu de vin, de tutun şi de bucate. Mesele sunt ude şi pătate cu cafea. Cei care au mai rămas cer „baterii”, ţigări, „taifasuri” şi „tararale” cu coniacul lor. Nu e unul care să nu soarbă din cafea sau să nu aducă la gură un pahar de vin cu borviz. Cosmin ceru a doua sticlă de vin. Băiatul care-l serveşte destupă sticla privindul mirat. Nu l-a văzut niciodată bând aşa de mult şi în neştire.
Aprinse o ţigare; o fumă repede; aprinse alta, şi alta, apoi ceru un pachet, cu carton, mare, de un franc”.
A treia sticlă. Cosmin bea repede, nervos; ochii i s-au înroşit şi-i lăcrimează. În fundul urechilor aude un vuiet depărtat. Niciodată n-a simţit aşa greutate la tâmple. Ei, dar ce să fie! Fireşte că nimic. Ce ciudat! Să se sperie el, tânăr şi viguros, de un bătrân bolnav şi nebun! Şi cum se sting culoarea şi puterea
309 ochilor albaştri. O copilărie. Farmecul lor nu e decât un capriţiu al imaginaţiei. Ce e iubirea? Capriciu? Boală? Ce vin rău şi prefăcut. Desigur că e prefăcut. Ce-a băut pentru ca să-i vie ameţeală? Nimica toată. O! el poate mai mulT. Este tânăr. Să mai vie a patra sticlă. Cât de ridicole i se par toate câte îi trecuseră prin cap. Adevărate nebunii. Este o artă a vieţii, o mare artă, pe care acum a priceput-o. Iată, colo, Prinţul, cu câtă artă lasă pe ceilalţi să râdă de el pentru ca să le bea vinul. Ce artist, în felul lui! Adică cum au făcut atâţia calici milioanele? Nu sunt oameni politici a căror înaltă poziţie bănească şi socială o datoresc femeilor? Legile sunt neputincioase în faţa acestor uzurpatori. Virtutea salută viciul. Şi un băiat care ar grămădi biblioteci întregi în capul lui naiv ce-ar putea ajunge decât „untreisute-de-lei-pe-lună”? Ce dracu, parcă aude glasul şi râsul lui Candian! Aş, vinul e prefăcuT. Încă un pahar, va fi cel din urmă, iar nu ca celalt. Candian e un cinic. Cum e cu putinţă să se sperie de un bătrân? Ş-apoi ce-a făcut? L-a înşelat? Nu.
E şi natural, şi drept. Nu se însoară cineva la cincizeci de ani cu o fată frumoasă, sănătoasă şi de şaptesprezece ani. Ai? Parcă de şaptesprezece i-a spus Saşa. Aşa e. Oare nu e revoltătoare această împerechere a şaptesprece ani cu cincizeci? Cincizeci

parcă i-a spus Saşa. Pe cine a înşelat? Şi mai întâi cine a înşelat? Bătrânul. El a înşelat natura, care pururea se răzbună.
El a torturat atâţia ani – şi ce ani lungi! – pe o femeie tânără, frumoasă şi voinică. În acest caz viciul este mai nobil ca virtutea.
Virtutea ar fi monstruoasă. Păcatul, dacă păcat este, a scăpat o victimă din braţele unui schelet. O veneră lângă un cadavru! Ce caraghios. E de râs. (Cosmin râse şi îşi aprinse ţigara.) Ba nu, zău, este de râs. Şi ce trebuie să fi fost în seara de nuntă! Zău că e de râS. Nu e trist deloc. Marea artă e de-a arunca la o parte scheletul şi de-a răzbuna natura insultată. Nu cumva acest gând l-a spus în gura mare?
— Ce poftiţi, domnule Cosmin? îl întrebă un băiat somnoros, cu şervetul aruncat pe umărul stâng.
— Socoteala!
A plătit. Nu ştie bine cât. În urma sa auzi glasul răguşit al Prinţului.
— Uf! ce păcătos! umblă drept! marş! drept, puică, să mă vezi mort!
— Cui o fi zis! mie? nu cred, bombăni Cosmin. Ce artist.
Ce mare artist în felul lui.
E hotărât să meargă drept şi repede. Nici vorbă că nu va fi aşa de laş încât să-i fie frică de un bătrân. Să îndrăznească! Scrâşni din dinţi, ridică pumnii şi îi repezi în jos, ca şi cum ar fi trântit pe cineva. Sângele îi năvăli la cap.
Pe la douăsprezece ore ajunse în dreptul porţilor. Puse binişor mâna pe clanţa portiţei. Se opri un moment, apoi o deschise cu zgomot.
— Ce laşitatE. Să-mi fie frică de un bătrân! Din cotitura străzii se auzi un fluierat ascuţit. Sergentul de noapte. A trântit prea tare portiţa? Întâiaşi dată a băut atât de mult. A fugit de-acasă?
A zis ceva bătrânul? Da, şi avea dreptate, ca proprietar însă, iar nu ca om. Trebuia să afle, era fatal. Vinul a fost prefăcut. O, marea artă îţi dă casă, masă, plăceri, bani şi poziţiune socială.
Cine se opreşte la mijlocul drumului este un prost care răpeşte tot şi nu se alege cu nimic. Când a plecat de la „Costandin” lui trebuie să-i fi zis: „Drept, păcătosule”! Ce artisT. Ce neruşinat!

Sergentul fluieră a doua oară. Cosmin tresări, aducându-şi aminte că s-a oprit în poartă.
Vasăzică, îi e frică? Marea artă cere curaj, şi el este poltron.
El, şi poltron!
Cosmin se opinti, ca şi cum ar fi fost înhămat la o căruţă încărcată, făcu doi paşi şi se clătină. Pământul i se învârti sub tălpi. Vinul a fost prefăcuT. Dar lampa din bibliotecă de ce-o fi arzând aşa de târziu? La bătrân e lumină. Poate că-l aşteaptă pe el. (Un fior rece îi trecu de-a lungul spinării şi începu să vadă mai limpede.) Dacă ar merge încet, încet, ca o pisică, ca să nu-l simtă nimeni, până sub fereastra luminată?
Binişor, în vârful picioarelor, stăpânindu-şi răsuflarea, se ap-
311 ropie de zid şi înaintă, oprindu-se la fiecare pas ca să asculte.
Da, nu-i e frică, ideea însă că bătrânul l-ar aştepta e mai presus de forţele lui. Uşile care dau în balconul de la al doilea etaj pocniră. Cosmin tresări şi se lipi de zid. Cineva ieşise în balcon.
Şi nu este o părere. Îl întreabă şuierat: „Tu eşti?" E glasul ei, e Saşa, ca un sul alburiu. Cosmin tresări şi răspunse încet, abia îndrăznind să se dezlipească de zid: „Da, eu, am venit târziu".
„Te-am aşteptat, şopti Saşa. Ca să nu vorbim mult, caută în batista aceasta, du-te, vezi, citeşte. Să nu pierzi nimic." O batistă căzu sub balcon, lângă treptele de piatră, şi Saşa dispăru, închizând uşile încetinel.
Pe unde să treacă? Pe lângă ferestrele bibliotecii? E lumină.
Doarme bătrânul? Îl aşteaptă pe dânsul? Înlăuntru e lumină, afară e întuneric, desigur, n-o să-l vadă. Şi totuşi, e mai bine să se târască pe brânci. În întuneric păru o broască colosală. Luă batista şi se întoarse. În dreptul ferestrei luminate se opri. N-ar putea privi măcar o clipă, măcar cu un ochi? E cevA. O greutate care-l trage la pământ şi o sfoară nevăzută care îl ridică în sus, în sus, până la fereastră, măcar o clipă, ş-apoi, p-aci ţi-e drumul! Nu se mai gândi. Ca şi cum şi-ar fi luat vânt ca să sară o prăpastie fără funD. Privi numai o clipă. Colţul perdelei ridicat. Desigur, pe el îl aştepta. Bătrânul izbutise să se scoale din pat. E în mijlocul odăii, c-o bluză peste cămaşa de ziuă, cu picioarele goale, curmate de la genunchi, ca doi pari strâmbi. Îşi mestecă

limba şi priveşte la un revolver de pe măsuţa de noapte, în loc de ochi, două rotocoale vinete, două gropi întunecoase. A deschis gura.
Şi-auzi numele destul de bine. O! e înfiorător!
III Cosmin se repezi pe poartă. Dacă nu s-ar fi temut de sergentul care dormea în colţul străzii, ar fi rupt-o la fugă. Emoţiile şi, mai ales, acei ochi înfiorători i-au zguduit conştiinţa. Beţia însă îi stăpâneşte trupul. Mâinile îi tremură; picioarele – slabe, şi de
312 pe la genunchi în jos parcă ar fi încăputate. Pe Strada Doamnei îi e aşa de greu. Se rezemă cu fruntea de nişte uluci. „Ai băut prea mult, domnule”, îi zise un sergent ieşind din întuneric. Cosmin tresări. O năduşeală rece îi brobonă fruntea. S-a uşurat. E mai bine, un fel de bine ca după friguri. După ce pipăi buzunarul de sus al redingotei şi se încredinţă că n-a pierdut batista Saşei, plecă repede, fără a răspunde sergentului, care-l întreba mereu: „Ţi-e mai bine, domnule?”
Pe bulevard, la lumina unei lămpi, scoase batista, o desfăcu.
În ea, un plic. Rupse plicul. O scrisoare şi două sute de lei. Citi repede rândurile strâmbe cu litere mari. Saşa îi scria ca să nu vie acasă. Pe Malerian îl apucase furiile, strigase, rupsese mai multe scaune, luase un revolver, se încuiase în bibliotecă, strigând că „odată cu el a venit şi rândul altuia!” L-a aşteptat mult timp prin curte, neştiind ce să facă cu „nebunul”. Valeri are spasmuri de frică. Scrisoarea se termina spunându-i ca să se ducă la un otel, să închirieze o odaie şi să-i trimită adresa a doua zi de dimineaţă.
După mii de îmbrăţişări venea un postcriptum. „Te împrumut cu 200 de lei.” Cosmin mototoli scrisoarea şi vârî banii în buzunar.
Îl „împrumuta”. Al doilea „împrumut”. El ţine socoteala, ştie tot ce i-a dat, şi neapărat că va plăti aceste datorii. ToT. Tot.
Afară de parale! Banii nu sunt ai ei, ci sunt munciţi, para cu para, de acela care zace în bibliotecă. N-a putut lupta contra pasiunii unei femei, unei nefericite, dar simte că nu trebuie să cadă în rândul lui Candian şi al lui Mănoiu. Nu cumva şi ei vor fi început prin a se „împrumuta”?
A ajuns în Calea Victoriei.

Poate că dacă Saşa nu întrebuinţa cuvântul „împrumut”, l-ar fi scăpat de un scrupul de conştiinţă. Ea a voit să nu-i atingă amorul propriu, şi tocmai această evidentă voinţă îl supără. Alt cuvânt nu găsea? Uneori cuvintele sunt mai puternice decât faptele. Câte nu fac oamenii ocolind să-şi spună ceea ce fac.
Bunul trai l-a schimbat, l-a prefăcut. Se simte slab, fără curajul 313 de odinioară de-a se îmbrăca oricum şi de-a trăi cum o da Dumnezeu.
Orice-ar face, nu crede ca a doua zi să fie aşa de energic ca să-i trimită banii înapoi însoţiţi de cuvintele: „Am înţeles cuvântul împrumutat şi mă grăbesc de-a-mi plăti datoria.” Şi chiar dacă ar avea curajul ca să se arunce în voia soartei, cu Saşa cum rămâne? Iubirea ei, oricum ar fi, e nemărginită. Cine nu a văzut-o cum îl îngrijeşte când se întâmplă să-l doară vreo măsea, nu-şi închipuieşte cum îl mângâie, cum tremură şi cu câtă delicateţe îi pune pe obraz o perniţă caldă, cu sare, bineînţeles după ce l-a sărutat, cu lacrimile în ochi, în locul unde-l doare. Într-un rând Gelina era bolnavă de friguri tifoide şi pe el îl durea capul. Pentru Saşa nu era decât un bolnav în casă, şi încă bolnav greu, îl durea capul. „Ce e mai mare rău pe lume decât durerea de cap?”
Şi Gelina tocmai acum se bolnăvi! Nu face nimic; îi trece ei, că n-are decât friguri. Durerea de cap însă. „nu e nimic mai rău pe lume ca durerea de cap!” E ceva monstruos în iubirea Saşei, dar el s-o judece? El e singura ei speranţă şi mângâiere, el e fericirea şi idealul unei fiinţe pentru care tinereţea a fost un lung şir de amărăciuni.
La Biserica Creţulescu bătu, lung şi lugubru, două ore după miezul nopţii. Câţiva măturători târşâiau leneş lungile lor târnuri. Unde să se ducă? La ce otel? Ar fi cutreierat toată noaptea dacă tăcerea şi pustietatea străzilor nu l-ar fi obosit. Simte însă că nici în pat, într-un hotel, n-ar putea dormi.
În dreptul palatului un cupeu se opri. Cineva sări pe trotuar, întinzându-i mâna. Era Candian.
— Tu, şi noaptea, la ora asta? O fată mare aşa de târziu?
— Am fost la un prieten, îngână Cosmin, dar tu?

— Ţi-am spus că avem la mine „academie liberă” cu dame foarte cumsecade şi cu şampanie. La unu m-am pomenit cu cupeul ei. Mă chema, spunându-mi că e bolnavă. Ştii, nu pot să aduc la academie o cucoană mare, cu nume ilustru. Sunt oarecare forme, mon cher. M-am dus şi n-avea nimic. M-a primit 314 râzând şi cu ceai. De câte ori petrec o seară acasă, mă pomenesc cu cupeul. E de-o gelozie! ho! ho! Dacă ar ştI. Dar pe fecior şi pe vizitiu îi plătim şi eu, şi ea. Abia scăpai. Şi, dacă vrei să-mi faci o mare plăcere, nu te mai duce acasă, ai cu mine, să vezi şi tu „palestrele”. Sunt vro câteva femei adorabile, şi avem un diavol de nouăsprezece ani neîmpliniţi, un diavol. A moştenit două milioane. Să vezi ce elegant taie băncile. E şi o blondină, o nemţoaică adorabilă, e cu el, şi nu ştie decât să râdă, să bea şampanie şi câteva cuvinte, obt la Manoi, apataş bancher, pun, pun la Lizi sau praafo, Lizi! Când bate, căci joacă şi ea contra amantului ei. E o frumuseţe. O petrecere. Te rog să vii cu mine. Acasă nu, la otel e nehotărât, pe stradă e prea trist şi prigonit de atâtea gânduri, mai ales de imaginea fioroasă a bătrânului. Ei, şi dacă s-ar duce? Poate că încercându-şi norocul va îndoi capitalul şi va putea plăti Saşei.

E ostenit, slab şi cuprins de o adevărată boală în acea parte a sufletului care voieşte şi nu voieşte.

— Merg, răspunse Cosmin.

— Te rog însă, mon cher, să fii mai vesel.

— Făgăduiesc, şi nici n-am de ce să fiu trist.

La cel din urmă cuvânt, îi trecu prin minte figura sinistră a lui Malerian. Cosmin se strânse în umărul prietenului său.

— Ce, ţi-e frig?

— Aş, nu, nu vezi c-am năduşit?

Dincolo de Episcopie cupeul apucă la dreapta şi, după câteva minute, se opri pe Calea Dorobanţilor, în faţa unor case cu două etaje. Candian şopti câteva cuvinte vizitiului, îi strecură o piesă de cinci lei, se întoarse către Cosmin şi-l întrebă, arătând spre etajul de sus:

— Îi auzi?

În adevăr, strigătele şi aplauzele lor se auzeau din stradă.

— Vesel, mon cher!

— Fii sigur, răspunse Cosmin emoţionat.
IV Candian îmbrânci uşa salonului şi zise cu o voce teatrală:
— Domnilor şi doamnelor, vă prezint pe Iorgu Cosmin, un tânăr non plus ultra1!
Mănoiu, un brun, cu părul creţ, cu mustăţile ascuţite, se ridică în picioare la masa de bacara şi strigă:
— Ura! Să trăiască Iorgu Cosmin!
După el cincisprezece guri repetară: „Să trăiască Iorgu Cosmin”.
Recomandaţia se făcu repede; erau grăbiţi; îi aştepta bancherul gata de-a porni, la dreapta, la stânga şi la mijloc. Mai întâi cu doamnele. Fireşte, „sunt oarecare forme în viaţă”. Madame Linica Theodorescu, madame Sevastiţa Pirigumenos, domnişoara Lizi Gottlib, cea cu „prafo, Lizi”, domnişoara Laura D., pe numele de artistă, Loradonna, căci în curând „va vorbi lumea de o nouă astră pe cerul muzicii când se va hotărî să studieze canto”, domnişoara Zozo, „un drăcuşor şarmant, o nebună delicioasă”, după expresiile lui Candian, şi coana Anica Mitulescu, o femeie ca de vro 45 de ani, atât de groasă că, pe scaun, pieptul i se uneşte cu pântecele. Coana Anica îngrijeşte de apartament şi de Candian.
Pe trei din domni îi cunoştea. Pe Alexandru Mănoiu, pe un student de la Drept din seria de acum şapte ani şi pe dnul N., revizor şcolar, doctor în litere şi filosofie de la Gand2.
Candian îi prezentă pe ceilalţi. Domnul Pantazi, gros, lat şi înalt, cu favoritele lungi şi cănite, rentier, Georges Panicu, „diavolul”, clipeşte nervos şi vorbeşte pripit, „singurul lui cusur; încolo, inteligent, spiritual şi irrezistibil în faţa oricărei femei”, Mitică Fileanu, un tânăr ciupit de vărsat, cu părul roşu, cu ochii albaştri şi mici, ca două mărgele în fundul capului, are un unchi milionar în Craiova, şi n-are „nici atâtica altă rudă” (Candian îşi
1 Mai departe nu se poate merge (lat.) – fără egal.
2 Oraş în Flandra orientală.
316 arătase vârful degetului celui mic), Petre Leon, Mişu Popovici şi Ionel Ludoveanu, „trei tineri plini de talent”.
Candian, văzând graba cu care se pregăteau toţi ca să se aşeze la masa verde, îi rugă să bea mai întâi câte un pahar de şampanie în sănătatea noului prieten, Iorgu Cosmin.

— Coană Anico, leagănă-te, te rog, şi prezintă-ne trei sticle extrasec.
Coana Anica se legăna în mers, parcă i s-ar fi scurtat, pe rând, când piciorul drept, când piciorul stâng. Coana Anica însă încremenise cu ochii la biletele de bancă din faţa lui Panicu. Pierduse mult şi de aceea auzea foarte cu greu. Candian vroi să schimbe rugăciunea în „paşol1, coană Anico”, dar Georges Panicu îl întrerupse, clipind repede. Vorbeşte diavolul? Se făcu tăcere.
— Ca-Candian, să trag taaa-lia-asta, ş-apo-poi sa şam-şamşampani-nizăm. Ce-cer scu-cuze don'lui Co-Cosmin.
— Să-i facem plăcerea, răspunse Candian (apoi mai încet la urechea lui Cosmin), e irrezistibil diavolul, taie băncile cu o eleganţă neîntrecută şi n-are decât nouăsprezece ani neîmpliniţi. E irrezistibil!
Panicu pierduse trei mii de lei cu o eleganţă neîntrecută. Toţi câştigau, şi revizorul, şi studentul în drept, şi Mişu Popovici, şi Mitică Fileanu, şi talentatul Ludoveanu, pentru ca să nu vorbim decât de acei care n-avuseseră cu dânşii decât douăzeci până la cincizeci de lei. Numai Mănoiu şi coana Anica Mitulescu pierdeau.
Ah! coana Anica? Nu mai auzea, nu mai vedea, nu mai mirosea, murise în ea tot, afară de o răsuflare grea şi de o idee fixă: „Dacă n-ar fi aruncat mult pe primele lovituri, ar fi avut acum cel puţin 1.000 de lei”.
Panicu începuse cu o înfierbântare războinică. Diavolul care nu împlinise încă nouăsprezece ani (ce talent!) trimitea cărţile la dreapta şi la stânga c-o iuţeală într-adevăr minunată: zbârnâiau răzând postavul, ca nişte săgeţi scăpate din arcuri.
1 Marş! (şterge-o) (rus., trecutul verbului itti, alterat).
Candian se retrase la o parte cu Cosmin şi începu să-i vorbească despre cei de la masa verde. Sunt numai pasiune. Oricare din ei, dacă ar fi studiat frumoasele arte, am fi avut şi noi „Renaşterea Italiei”. Să-i vezi dinspre ziuă, ce ochi scânteietori, „geniali” chiar, în figurile lor palide de „savanţi”. „Să se organizeze forţele productive şi creatoare ale României şi se va vedea de ce sunt capabili aceşti cunoscători profunzi ai vieţii moderne.

Revizorul este un savant în toată puterea cuvântului, dar ce vrei să facă în ţara românească? În Franţa de mult ar fi ajuns academician şi profesor la Sorbona.” Ionel Ludoveanu poate că e „primul condei” în ziaristica noastră. Acel cap tărtăneţ închide în el un talent excepţional. N-a trecut decât patru clase gimnaziale şi scrie articole de fond într-un ziar modern cu „aspiraţiuni de ordine şi de propăşire”. Mitică Fileanu e tot ce a produs Craiova mai inteligent. Au vorbit şi ziarele de modul strălucit cu care şi-a susţinut licenţa în drept la Paris. Profesorii „l-au strâns de mână”, numindu-l, după afirmaţiunea organului la care colaborează Ludoveanu, „notre cher collegue”1. Un singur cusur are, şi „poate că e o calitate„, e un fel de „socialist oportunist” în politică. Are un program de idei atât de personale, că nu e de părerea nici a radicalilor, nici a socialiştilor din ţară, şi de aceea nu s-a sfiit a iscăli trei programe în şase luni cu ocazia a trei alegeri, dar, după cum zice el, toate la un loc alcătuiesc programul lui, bazat pe patru idei fundamentale: „Patriot ca român, conservator în faţa diplomaţiei europeneşti, socialist în faţa capitalului şi democrat în faţa poporului„. Pantazi, un om serios „d'un savoir faire”2 şi de-o energie fără pereche. La cărţi e tipul cel mai tare. Priveşte câte o jumătate de ceas ş-apoi pontează. El e organizatorul seratelor noastre, şi revizorul, în limba lui de savant, îl numeşte „Solone al Fortunei, singurul care a ştiut să smulgă banda de la ochii norocului„. Rentier, e o vorbă. „E cel mai mare artist în

1 Scumpul nostru coleg (fr.).

2 Capacitate de a se descurca; abilitate, şiretenie (fr.).

felul lui.” Câştigă bani mulţi, dar îl şi costă. Cum să nu-l coste Linica Theodorescu? A trecut ea de 30 de ani, dar e neîntrecută în misterele sexului”. Dacă ochii ei, mari, negri şi galeşi n-ar bate-n galben, ar fi cei mai frumoşi ochi din România. Într-o seară revizorul i-a zis „ochi de bou”. Linica s-a făcut foc, el însă i-a dovedit că aşa zice Omer celor mai frumoşi ochi din antichitate.

E tare revizorul, nu e slab decât la pungă şi la joc. Aruncă toată leafa pe-o singură carte, şi dacă pierde, o lună de zile ne face „teoriile şansei”. Laura D. (niciodată nu i se spune numele de

familie, un nume glorios în analele noastre), Loradonna, e slăbiciunea lui Mănoiu. „Se mai consoală de Xantupinoaia.”. Ia priveşte cum se apropie Ludoveanu de Sevastiţa Pirigumenos!

Pentru el ar fi un mare noroc. Dintr-o dată ar ajunge acolo unde Mănoiu n-a ajuns decât după multă răbdare şi experienţă. Şi ea îl chinuieşte cu un surâs rezervat. E şi tânără, şi frumoasă. La palestre nu vine decât rar, şi „aşa, pentru un gust". Bărbat-său, un grec bătrân, a plecat la băi, bolnav „de stomah, de ficat, de rinichi şi, după cum spun unii doctori, şi de inimă". Ea s-a asigurat de un testament făcut de jurisconsultul B. Şi a rămas în Bucureşti „sub pretext, mon cher, că iar e însărcinată". Când aude grecul de aşa ceva – căci o apucă în fiece an în timpul când trebuie să plece el la băi – îl podidesc lacrimile de bucurie şi-i depune, regulat, 5.000 de lei la Maurice Levy. Scena se termină cu declaraţia solemnă a lui Pirigumenos: „Ţu, Sevasti, mu rog, şi mi-ngropa, eu porunţescu şi rumui". Şi Sevastiţa, cu câteva zile înainte de plecarea lui Pirigumenos, simte greaţă, oarecare ameţeli, n-are poftă de mâncare şi se desperează de scârba ce trebuie să rabde o mumă pentru copilul ei. Anul acesta Pirigumenos, sărutând-o, i-a zis: „Sevasti, ştii că acum un anu am avutu prisentimentu şi ci-am spusu, Sevasti, baga la capu şi nu lepăda„. „E convins, zise Candian, râzând cu hohote, că în fiece an Sevasti leapădă mai nainte de-a se întoarce el de la băi. Anul trecut l-am întâlnit la o serată şi l-am întrebat: „Ce mai faci, nene Pirigumenos?„ Ştii ce mi-a răspuns? „Cum, nu ştii?! în av-
319 gust am pierdut un buiatu, o minune de buiat! anu trecut o feta, anu ăsta un buiatU. Merga bine, merga binE. Nenea Pirigumenos!
Cosmin zâmbi, privind la Sevastiţa.
— Ai tras! Ai tras! strigă de la masa verde coana Anica c-un râs forţat. Nu se poate, diavolul mamei, ai tras!
Lui Panicu îi căzuse un trei-ochi din pachet, cu care, peste şapte al lui, făcea tocmai bac. Se puntase pe amândouă tablourile peste 1.500 de lei. Panicu clipi ameţit şi, mai încurcat ca oricând, dădu să spuie că nu trăsese, ci că-i alunecase cartea.
— Să mă, mă explic. Eu n-am atin-tins-o; a că-căzut, a alunecacat sin-gu-gu-ră. Să mă judece cu-cu-coane-le!
— Frumos, musiu Panicule, frumos de tot, adică ce, eu nu ţiu de cucoane?! zise Mituleasca, sculându-se după scaun.

Linica Theodorescu, Sevastiţa Pirigumenos şi Loradonna o apucară de mâini, mângâind-o fiecare cu câte o vorbă bună: „Coană Anico, dragă”. „Anicuţo, fata mea, ce-o să fii dacă nu cucoană? „Lasă, coană Anico, că trebuie sa se schimbe şansa diavolului; n-o să ţie până mâine; ce, eşti copilă?” Adevărul e că coana Anica, ca şi ceilalţi, şi mai mult decât ei, pierduse necontenit.
Domnişoara Zozo sări la gâtul coanei Anica, o sărută şi pe-o parte şi pe cealaltă şi, după ce-i şopti ceva la ureche, coana Anica se linişti. „Irrezistibilul” plăti amândouă tablourile, „fi-fi-fiin' că aşa e e-el”, spre bucuria tuturor, mai ales a talentaţilor Petre Leon şi Mişu Popovici. După ce se liniştiră, Lizi Gottlib trase paralele zicând: „Pun, pun la Lizi! praaafo, Lizi!” Georges Panicu o apucă de bărbie ş-o mângâie, vroind s-o imite: „Pra-pra-pra-fos, Lizi”.
Candian arătă lui Cosmin pe Zozo.
— Ea, mon cher, a făcut pace, ea, c-o vorbă, c-un sărutat. Ce drăcuşor şarmant! Priveşte-o, Cosmine, ce bărbie rotundă, ce ochi umezi! Dacă ar şti cealaltă cât iubesc eu pe Zozo! Numele ei? Zozo. Prenumele? Zozo. Din părinţi? necunoscuţi. Chiar ea ne spune râzând că, desigur, tată n-a avut şi se îndoieşte dacă a 320 avut şi mumă. Revizorul zice: „Zozo s-a născut ca Venus, din valurilE. Lumii”.
— Dar tânărul Panicu cine e?
— Dacă mă crezi, nici eu nu ştiu bine. O invenţie a lui Pantazi.
Solone are un talent extraordinar de-a descoperi asemenea tipuri. A moştenit de curând două milioane. Un an de zile a plimbat, pe la diferite petreceri de noapte, pe un alt tânăr, tot aşa de bogat. Acela a trecut frontiera cu o doamnă din lumea mare. Acum a găsit pe Georges Panicu. Toţi îl fac haz. Aruncă paralele cu atât sânge rece, că revizorul îi zice „forţa morală personificată”. Băieţii – Popovici, Leon, Ludoveanu şi alţii – se prăpădesc după el. Coana Anica îi zice irezestibelul. Pe Lizi Gottlib a luat-o dintr-un liceu de domnişoare; fusese profesoară de canto, de limba germană şi de pictură. Nu e urâtă nemţoaica. Şi are haz Panicu, o pune să joace contra lui, de cabulă.

— Pe cea din urmă lovitură, zise Pantazi c-o voce de bas profund, pun şi eu doi napoleoni.
— Joacă Solone? zise Candian. Pun şi eu o sută de lei pe tabloul lui Zozo. Nu zău, pune şi tu douăzeci de lei, e puntul lui Solone!
Cosmin se sculă de pe scaun.
— Bine.
— Stai, Georges, nu porni, Iorgu Cosmin te onorează.
— Aşa te vreau, Cosmine, strigă Mănoiu, frecându-şi mâinile.
Femeile se uitară curios la Cosmin. Juca întâiaşi dată. Se simţea cuprins de-o veselie neînţeleasă. Uitase tot în această lume gălăgioasă şi pasionată. Bancherul „dădu lovitura" şi pierdu pe ambele tablouri.
— E lovitura lui Cosmin! strigă Mănoiu. Să şampanizăm în onoarea lui Iorgu Cosmin!
Femeile, cu coana Anica în frunte, repetară: „În onoarea lui Iorgu Cosmin!„ Domnişoara Gottlib îşi înnumără paralele: „Pun, pun, Lizi, praaafo, Lizi!"
Coana Anica dispăru ca să facă rost de şampanie. Georges Panicu declară că nu pierde decât „ci-cinci mi-mii de lei în to-to-tal".
Până să aducă şampania, se împărţiră în mai multe grupuri.
Mănoiu luă de braţ pe Cosmin şi-l întrebă ce mai face, cum o duce cu studiile.
— Dar Saşa? E bine? Frumoasă femeie!
— Bine, răspunse Cosmin.
— Şi Malerian?
— Şi. Mă rog, Mănoiule, coana Anica e rudă cu Candian?
— As, rudă! Coana Anica a fost de pe vremuri cea mai vestită „procuristă". Acum trei ani cât p-aci sa deschidă un pension de.
Cum a văzut ea la Paris. La Paris se dusese anume pentru aceasta.
Întâlnind pe Candian la Şosea şi făcându-i cunoştinţa, i-a propus.
— Ce?
— Nu ce crezi. Să-l recomande unei doamnE. Doamnă cu care trăieşte astăzi. O văduvă de vro 40 de ani şi un venit de
150000 de lei. Cu o condiţie: coana Anica să-l supravegheze. Şi coana Anica, ca o femeie cu minte, ia din toate părţile şi lasă pe

băiat să-şi facă gusturile, ba chiar ea i-a găsit pe Zozo, o fată în adevăr delicioasă.
Cosmin se puse pe gânduri. Cum? Aşa, pe nevăzute? Numai după trup, după vârstă şi după bani? Şi el, Cosmin, cu atâtea scrupule! Ce a făcut în comparaţie cu ei? Este el vândut, ca orice carne proaspătă, după muşchi şi frăgezime? Ar putea să nu se mai gândească dacă n-ar fi acel cap mare cu ochii ca două gropi întunecoase şi dacă nu l-ar prigoni privirea albastră şi senină a Gelinei.
Ludoveanu, student în drept, Petre Leon şi Mişu Popovici vorbeau încet pe-o canapea. Ludoveanu le făcu semn:
— Tare e Solone! A găsit unul şi mai şi decât cel de anul trecut. Habar n-are de cărţi! Încă o şedinţă, şi ne scoatem lunile de băi. Ştiţi ce a făcut Zozo pe tabloul ei? I-a arătat acelaşi nouă de două ori.
— Şi n-a observat?
— Poţi să joci cu el cum vrei. E orb.
Revizorul se opri în dreptul lor şi, trecându-şi mâna prin părul lui lung, zise, încântat de el însuşi:
— La spartani, tinerii nu vorbeau decât între ei. Sunteţi demni de acea eroică cetate! Apoi, râzând: Cum v-a mers la „palestre”?
— Câteva sute de fiecare, răspunse studentul în drept.
Revizorul făcu semn lui Ludoveanu.
Tânărul publicist se sculă repede.
— Cum mergi cu Sevastiţa?
— Cam greu.
— Nu te-arăta prăpădit. Ar fi păcat, Ludovene. E frumoasă. E frumoasă, tânără, cu avere, şi-ţi spun eU. Îi place. DaR. Ceva mai imperial.
— Am înţeles.
Între revizor şi publicist, o veche prietenie.
Panicu povestea doamnelor cum, la vârsta de 16 ani, era să divorţeze pe femeia unui prefect dacă brutalul administrator al judeţului nu l-ar fi închis contra legilor şi nu şi-ar fi bătut femeia în „sec-secolul” nostru.

Pieptul coanei Anichii intră pe uşă, şi o salvă de aplauze o primiră în salon. După ea, o unguroaică cu şampania.
Se ridică toaste pentru toţi. După afirmarea lui Panicu, nimeni nu este în stare să bea mai multă şampanie „bu-bună” fără a se „a-me-me-me-meţi” ca el. Adevărul e că bea necontenit, ciocnind cu „ne-ne-ne-nea Pan-panta-ta-ta-zi”, care n-a isprăvit nici primul pahar. Bea, vorbeşte fără să-l mai înţeleagă nimeni, strigă, sărută mâinile „ge-ge-ge-gentil-lelor do'ane şi do-don'şoare”.
Coana Anica a prins limbă şi le mărturiseşte că pe cine a iubit mai mult a fost pe un tânăr care semăna aşa de mult cu irezistibelul PanicU. Îl vede înaintea ochilor.
— Şi să mă ierţi, musiu Panicule, continuă coana Anica, ştergându-şi lacrimile, să te sărut şi să-mi vărs focul de altădată. Râsete şi aplauze. „S-a aprins coana Anica!”, „Sa vie pompierii!”, „Focul de altădată care se varsă acum este o iubire şi virtu-oasă şi virtu-oală. Amor platonicoheghelian”. Observaţia 323 revizorului atrase felicitările lui Ludoveanu şi puse pe coana Anica pe gânduri. Mai târziu nu uită să-l întrebe încetinel: „Ce-o fi aceea? nu e vreo boală? Nu prea mă simt bine.”
Tinereţea, veselia, şampania, libertatea şi căldura răpiră pe Cosmin, ca un torent care smulge o rădăcină fără adâncimi. A fost destul primul pahar de şampanie, ca un curent căldicel să i se ridice de la ceafă în obraji, la tâmple, în sus şi profund, încurcând şi ştergând imaginile triste, pregătind, în conştiinţa lui obosită, alt câmp pentru alte grupări de impresii fermecătoare şi necunoscute până atunci. Şi al doilea pahar, al treilea. Lumea e cum eşti. Sigur, omul trist este duşmanul lui însuşi şi al omenirii. Impresiile trebuie să se şteargă una după alta, una pe alta; cine se gândeşte mereu la o nenorocire e mereu nenorocit; numai bolnavii suferă continuu de aceeaşi impresie. Dacă tu nu te vei ierta şi iubi, cum să te ierte şi să te iubească alţii? Numai nebunii refuză de-a lua parte la banchetul lumii. Uitarea este suprema mângâiere a tuturor, şi buni şi răi. Să nu ne împotrivim naturii: noi suntem jucăriile ei, iar nu ea servitoarea noastră. Ochii lui Cosmin scânteiară.

— La ce te gândeşti, Cosmine, îl întrebă Candian, întinzându-i un pahar de şampanie.
— De unde ştii că mă gândesc?
— Nu bei?
— Al patrulea, e prea mult.
Prea mult? De ce? Dacă măsori fiece lucru, ajungi la revolver.
Revolver? Ce-a fi făcând Paul Malerian? Nici el nu îndrăznea.
Privea la revolveR. Şi ce ochi! Prostii. Candian nu este atât de cinic cum i se păruse lui. El şi-a vândut tinereţea pentru mulţi, nu numai pentru el. Şi ce-ar fi câştigat omenirea dacă Candian, în loc să fi fost recrutat de coana Anica, ar fi ajuns un grefier sau un judecător de instrucţie? Nimic. Cealaltă probă. Ce pierde omenirea dacă Candian împarte banii unei văduve decăzute?
Absolut nimic. Ei, şi dacă Panicu aruncă banii, de ce n-ar culege 324 şi el? Numai aşa ar putea să scrie Saşei: „M-ai împrumutat şi mă grăbesc să-mi plătesc datoria”.
Se apropie de Candian şi-l întreabă:
— Dar Panicu ce are de gând? Nu ne mai taie o bancă?
— Monsieur Georges, strigă Zozo, destulă curte. Pe cine vrei să mai învingi? E timp de-o bănculiţă.
— Cărţi noi, musiu Panicu, zise coana Anica luându-l de gât, ori ţi-e frică de băieţi.
— Mi-mie? Nu mă cu-cunoşti, cu-cu-coană Anico, răspunse Panicu. Într-o-tr-o zi am pe-pe-pe-peR. Spu-ne ne-ne-ne PanPan-Pan-tazi.
— Rău, neică, răspunse Pantazi, ţi-am spus. Erai în casă la mine şi mi-a părut foarte rău. Aşa om energic şi liniştit vă declar că eu, unul, n-am mai văzut. A pierdut douăzeci de mii de lei în două ceasuri, şi râdea, făcea chef.
— Forţa morală personificată! zise revizorul.
— Aşa e, aşa e, beau acest pahar în sănătatea lui Georges Panicu, strigă Loradonna. Şi după ce bău paharul de şampanie, termină cu o scară: a, a, a, a, a, a, a, a.
Toţi se adunară în jurul ei, iar Panicu declară că „o asemenea sca-sca-ră merită o, o, o, o„. O „bancă”, vroi să zică, mişcând mâinile ca şi cum ar fi dat cărţi. Roşu ca para focului, cu ochii tulburi şi lăcrimoşi, se încurcă de toate scaunele până la masa

verde. Şampania şi tutunul lucraseră serios asupra „irrezistibilului”.
Domnişoara Lizi se aşeză la dreapta lui. Coana Anica îi prezentă două pachete de cărţi pe o tavă de argint. „Ca pe împăraţi te servesc, musiu Panicu!” Servise şi mulţi împăraţi coana Anica!
În câteva minute dete două mii de lei. „Ce dracu, se gândi Cosmin, care se aşezase la joc, când pierde, pierde numai bilete întregi, şi când câştigă nu se puntează decât jumătăţi.” I se pare lui, ori ceilalţi îşi retrag regulat jumătate din mize când pierd?
Coana Anica se sculă de la joc, dădu braţul lui Pantazi şi ieşi din salon. După câteva minute se întoarseră iarăşi la braţ. Se
325 crăpa de ziuă. O lumină slabă şi albicioasă pătrundea prin storurile ferestrelor.
— Dacă deschideţi un geam, vă tai şi eu o bancă, zise râzând Pantazi, şi începu să se plimbe cu mâinile la spate.
— Solone descinde în rândul muritorilor! exclamă revizorul.
— Ce mi-mi-mi. (Ce minune, vroi să zică Panicu, care obosise dând din mâini la dreapta, la stânga şi la mijloc.) Să mă răr-răr-răz. (Adică îi venise rândul să se răzbune.)
Georges Panicu era foarte respectuos cu nenea Pantazi. Avea şi de ce. Cui îi pare rău când pierde? Lui Pantazi. Cine îl sfătuieşte ca să nu joace oriunde? Pantazi. Cine-l introdusese în grupuri aşa de vesele, de culte şi de inteligente? Cine dovedise celorlalţi că este „irrezistibil” în faţa oricărei femei? Şi cine făcea istoricul „marilor lovituri” date de el, fără a păli, ca un adevărat erou al jocului? Fireşte, nenea Pantazi. Iată de ce Georges Panicu se grăbi să piardă şi cele din urmă lovituri şi dădu locul lui Pantazi.
Pantazi începu să amestece cărţile.
Puntatorii sa sculară ca să-şi întindă puţin oasele. Ludoveanu luă de braţ pe revizor. Cosmin începu sa se plimbe. Iar i se învârtea pământul sub picioare. N-ar fi fost nimic dacă nu l-ar fi durut capul. Din întâmplare, trecu pe lângă revizor şi Ludoveanu şi, fără să vrea, auzi câteva cuvinte: „Să nu puntezi mult la Pantazi”, zisese Ludoveanu revizorului. „Ştiu”, răspunsese revizorul. De ce să nu punteze mult? Şi de ce răspunsese celălalt „ştiu”? Ştia ceva? Cosmin mai avea 100 de lei. Îl doare capul. Îi e greaţă.

— Gata! zise Pantazi aruncându-şi favoritele pe umeri. Cine taie? Mon cher Panicu, vrei?
Panicu scăpă de câteva ori cartea cu care vroia să taie, o damă de treflă, „cu care, când taie el, pra-praf se alege de bancher”.
— O să te că-că-că.
O să te căieşti, vroi sa zică el lui nenea Pantazi, cu o evidentă părere de rău, căci tăiase cu dama de treflă. Aşa e el, nici chiar lui nenea Pantazi nu-i poate tăia decât cu dama de treflă. Nu mai joacă decât să taie cu altă carte. Cine se pune cu cabula?
— Gata, zise a doua oară Pantazi, şi fiecare îşi luă locul, având câte o cafea turcească în faţă.
În bancă erau 500 de lei.
— A che-che-cheval1, îngână Panicu, şi câştigă pe amândouă tablourile.
Pantazi surâse şi arozǎ2 banca. De trei ori pierdu, apoi strică cărţile şi ceru altele. Coana Anica se grăbi a-i prezenta un pachet, pe care Pantazi îl puse la dreapta, şi începu să vorbească c-o repeziciune neobişnuită, să râdă, să gesticuleze şi să glumească cu toate femeile. „Gata!” strigă Pantazi, şi întinse pachetul de cărţi lui Panicu. I se păruse lui Cosmin, sau în adevăr Pantazi nu se atinsese de pachetul pe care-l adusese coana Anica? Îl doare capul afară din cale, dar îşi va încerca norocul. Panicu ceru o damă de treflă şi tăie. Erau 1.000 de lei în bancă. De astă dată „a che-che-cheval” pierdu pe amândouă tablourile. Şi jocul începu tacticos. Toţi puntau puţin. Numai Panicu arunca zvăpăiat biletele, încredinţat că până la urmă dama de treflă va „so-so-ta”3 banca.
Abia ajunsese la jumătatea cărţilor, şi Pantazi îşi înzecise capitalul.
Cosmin pierduse tot. Candian îl împrumutase cu trei sute. În câteva lovituri le pierdu. Candian îl împrumută din nou şi-i recomandă să punteze mai putin, căci aşa se întâmplă uneori: „Sunt bănci razuare”. Cosmin nu-l ascultă. Cum e cu putinţă să aibă cineva aşa noroc? E ceva în hazard care-l revoltă, şi ar fi în stare sa se arunce şi el pe-o carte. Nu se poate, trebuie să câştige odată! Ah! şi capul! A băut prea multă şampanie. Cafeaua nu i-a făcut nici un bine. Îi vine ameţeală. Să nu i se

întâmple ca pe Strada Doamnei. Ce ruşinos ar fi! A mai rămas cu cincizeci de lei. Să-i arunce pe toţi. I-a aruncat. A pierdut. E galben ca ceara şi-i vine. Făcu semn lui Candian. Candian îl privi mirat şi, neştiind ce are, îl întrebă: Călare (fr.). La jocul de cărţi, a miza pe două tablouri deodată.
A distribui ce se cuvine jucătorilor (fr.: arroser la banque).
A câştiga toţi banii bancherului (fR. Faire sauter la banque).
— Să-ţi mai dau?
— Nu, răspunse Cosmin, strângând din fălci. AfarĂ. Afară.
— În odaia mea de culcare, îi zise Candian dându-i braţul.
— Unde vă duceţi? întrebă Zozo, râzând.
— Venim acum, răspunse Candian.
Dar nu s-a întors decât el, spunând celorlalţi că amicului său nu prea-i e bine, nu e obişnuit cu şampania şi cu nopţile albe, e „o fată mare".
— Unde şi-a făcut educaţia? întrebă Sevastiţa Pirigumenos.
— În pension la călugăriţe, răspunse râzând Loradonna, unde am învăţat eu să scriu scrisori cu chei.
— Ce, vă jucaţi cu cheile? zise coana Anica, bătând pe umeri pe musiu Pantazi.
Rezultatul acestei talii: Georges Panicu pierduse tot ce avusese în buzunar, mărturisind că rareori dama de treflă l-a trădat aşa de grozav. Dar, cum izbuti el să îngâne, va plăti Lizi pentru dama de treflă. Şi Lizi răspunse: „Pun, Şorjic, pun!"
— Aşa e? întrebă Ludoveanu pe revizor, într-un colţ al salonului.
— Da, răspunse revizorul, apoi, uitându-se la Panicu, care adormise pe un fotoliu: doarme ca Anibal după Capua!
Iorgu Cosmin e în odaia de culcare a lui Candian. I-a trecut greaţa, capul însă îl doare, mai ales în fundul ochilor. Tot e în mătase şi broderii. Pe masa de toaletă vreo zece sticluţe cu parfum, cu apă de Colonia, cu briantină. În odaie, un miros aromatic şi greu.
Uf! s-a mai uşurat! Îi venise rău. Şampania, fumul de tutun, gălăgia, jocul, mai ales jocul, îl făcuseră să-şi piardă conştiinţa. I se păruse că el e altul, şi ce curios este acest sentiment de-a te crede altul decât ai fost până atunci. Să vezi cum unul se stinge şi că în pielea celui stins o nouă viaţă s-aprinde. Apoi un vârtej

care te soarbe şi cineva care te scoate de braţ afară, afară, la spaţiu, la aer, la răcoarea tremurătoare a dimineţii. Prima impresie când te trezeşti pe un aşternut moale e neapărat plăcută, Barbu Delavrancea 328 după o lungă călătoriE. Ce călătorie? Patul, de la picioare, i se învârteşte încet şi lin, aşa de lin, că această dulce rotaţiune îl gâdilă de-a lungul trupului. A dormit? E bolnav? Cosmin nu ştie.

Bolnav sau nu, acum îşi dă seama de un secret al jocului şi se înfioară. Coana Anica iese din sală cu Pantazi. Ludoveanu previne pe revizor ca să nu punteze mult, şi acesta răspunde: „Ştiu”.

Pantazi vorbeşte, râde, gesticulează, glumeşte, cum nu e obiceiul lui, şi, fără să amestece noul pachet de cărţi, îl prezintă lui Panicu.

Candian, împrumutându-l a doua oară, îl povăţuieşte să punteze mai puţin. Şi toţi, până şi cel mai pasionat, Mănoiu, să joace aşa de cuminte, lăsând pe Panicu singur să azvârle tot ce avea în buzunar? S-a convins. Cărţi măsluite. Ce ruşine! Un tânăr milionar, înfumurat şi fără experienţă, aruncat în mijlocul acestor oamenI. Şi să nu se găsească unul care să-i strige: „Nu vezi că te înşeală?” Tuturor le trebuie bani şi iar bani. Lacomi şi fără milă, au căzut pe el ca nişte omizi pe un pom înflorit. Acum un an a fost în Muscel. Dincolo de Moşoroae a văzut un brad – cel mai nalt şi cel mai falnic din acest codru secular, dar trist, aproape uscat – acoperit cu un fel de scamă fumurie, ce curgea de la ramuri în jos. Un rucărean i-a spus că încă doi ani, şi vijelia va abate pe „Domnul brazilor” din cauza milioanelor de parazite care l-au supt, încetul cu încetul, de la rădăcina din stâncă până la vârful din nouri. Cum ar putea să se scuture de parazite un Georges Panicu, un cretinizat de noroc, care bea, fumează şi joacă, fără să fi împlinit măcar nouăsprezece ani? Şi după ce el va cădea sub mulţimea şi mâncărimea parazitelor, altuia îi va veni rândul, tot aşa de tânăr şi de bogat. Cât de luxoşi apar, la Şosea, paraziţii de ambele sexe! Parazit de parazit, de parazit, ca nişte ghirlande otrăvitoare se întind de la om la om şi-şi trec din mână în mână averile altora. Amanta lui Candian a moştenit pe bărbat-său, un mare proprietar. Candian îşi umple

buzunarele de la văduvă. Goana Anica scutură buzunarele lui Candian.
Domnişoara Zozo trăieşte în socoteala amândurora, şi cine ştie cine întinde de buzunarele domnişoarei Zozo. Parazit! Scârboasă 329 viaţă! Uşoară viaţă! Nu ţi se cere decât lipsa totală a simţului moral, încolo poţi să fii deştept, culT. De talent. Atât mai bine, vei fi un parazit mai armat, mai perfect şi vei ataca mai sus! Şi el e parazit? De mult simte că se duce în jos, în jos, dar cel puţin până acum cădea în lumină. Din noaptea aceasta a intrat pe gura unei prăpastii fără aer, fără lumină, fără funD. Cine-l mai poate reda luminii şi seninului? Ce senine sunt privirile Gelinei! Ochii ei sunt adânci ca cerul, şi părul, când se piaptănă, îi cade, uşor şi luminos, ca aureola Fecioarei de pe icoana la care se închina el când era mic. Când era mic? O grădină mare cu pomi înalţI. Dealuri cu vil. OraşuL. CasA. Fără mumă. Ce rău e să nu ai mumă. Cine să te mângâie? Ah! Ah! Nu mai simte nimic.
Ce vis frumos! Era cu Gelina la un şipot rece din coastele cu vii ale oraşului său natal. Să te întorci la copilărie, aducând cu tine tot ce-ai găsit mai divin, iată un vis fericit!
Cosmin se freacă la ochi. Nu e copil, nici pe dealurile cu vii stufoase, şi nici nu are lângă dânsul pE. Ci pe Candian.
— E douăsprezece ore, mon cher!
— Da? Aş vrea un pahar de apă, mi-e grozav de sete!
— Dar ce ai?
— Sunt dezgustat.
— Ei, ce-ai făcut?
— Am băut, am jucat, am jucat şi m-am convins de un lucru revoltător.
— Ce? întrebă Candian, şi se înroşi puţin, apoi privi la prietenul său cu un surâs milos.
— A! e ceva mizerabil!
— Ei, spune, ce e, ce-ai văzut, sau ce ţi s-a părut?
— Nu mi s-a părut, am văzut!
— Ce-ai văzut?
— Pantazi a jucat cu cărţi măsluite.
— Da, ai dreptate, răspunse liniştit Candian.

— Şi cărţile erau potrivite pentru Panicu.
— Da, aşa este.
— Şi voi ştiaţi!
— Se înţelege că da.
Cosmin, revoltat de atâta linişte, strigă, privind ţintă în ochii lui Candian:
— Este o crimă ce faceţi voi cu acel nenorocit!
— Convenţional, aşa e, ai dreptate, răspunse Candian, natural însă, nu. Te rog să crezi, mon cher, că Georges Panicu n-a muncit pe paralele lui nici cât au muncit, ast-noapte, Pantazi şi coana Anica. A moştenit.
— A moştenit, n-a muncit, dar e proprietatea lui, şi nimeni nu are dreptul să i-o fure.
Lui Cosmin îi tremura glasul de emoţie.
— Dar bine, mon cher, zise Candian râzând, după ce că e proprietar, tot alţii să-i păzească proprietatea?
— Candian! Candian! striga Cosmin apucându-l de umeri, voi nu vă daţi seama de ce faceţi?
— Nu, căci am trecut de criză. În curând şi tu vei fi mai liniştit ca mine.
— Eu?
— Da, Cosmine, da, mai liniştit ca mine.
Afară, în spaţiul fără tavan, Cosmin se simţi mai bine. Încă o dată se simţi liber înainte de-a-l înghiţi acea prăpastie fără aer, fără fund, fără lumină.
V Niciodată nu se va mai întoarce. Glasul lor, sitav de râs şi de băutură, îl aude în fundul urechilor. Privirile lor şirete, figurile lor obosite şi palide le vede încă, neştiind cum să şi le şteargă din minte. Dar încotro? Nicăieri! Fără casă, fără prieteni buni şi oneşti, fără mângâiere şi fără ideal. Îi e foame şi n-are parale. La cin' sa ceară? Nimeni nu-i va da, afara de ea, ea, care l-a obişnuit,
331 de doi ani trecuţi, să nu aibă nici o grijă, nici o mâhnire, nici o durere. Altădată putea sa rabde. Fusese bine armat contra tuturor împrejurărilor, suferind cu înlesnire, cu naivitate, cu eroism.

Acum se simte învins. Dacă cineva i-ar fi zis la timp „sărăcia nu dezonorează„, sau „sărăcia de-acum va fi gloria ta”, nu ar fi cerşit un adăpost străin, care l-a transformat, l-a moleşit şi l-a făcut să tremure la orice impresie neplăcută. Degeaba! Aşa s-a întâmplat, şi acum se simte neputincios în lupta pentru existenţă. Ce uşor e să faci planuri când altul ţi-aprinde focul iarna, când altul îţi face ghetele şi îţi întinde masa! E chiar plăcut. Fără griji, leneş, tot de-a gata, şi în fundul acestei odihne, un viitor iarăşi de-a gata, ca şi cum lumea n-ar merge fără asemenea monarh nepăsător. Nici o grijă, nici chiar grija bestiei. Şi după o asemenea viaţă? Obosit, înfometat, tremurând, fără bani, fără amici, întinzând pe Calea Victoriei, neştiind unde va mânca astăzi şi unde se va culca deseară. Să se reîntoarcă la viaţa de-odinioară?
Dar cu ce? Unde sunt vechile arme? Şi examenele nu şi le-a trecut. I-ar trebui o forţă extraordinară, şi el simte bine că din această forţă nu are decât o părticică: oroarea de-a nu ajunge ca un Mănoiu, ca un Candian, ca un Pantazi. Atât nu e de ajuns. A face, iar nu a nu face, a lupta cum trebuie, iar nu a te scârbi de lupta altora. Ce mult se cere. Îi e foame, cel puţin acuşi să aibă ce-i trebuie.
Ce curios l-au privit doi domni! Desigur, e descompus. Nu s-a uitat în oglindă. E şi ridicol. Mai bine rămânea la Candian. Dacă s-ar întoarce? Iar acolo? Să-i spuie că n-a mâncat, că n-are unde dormi, că nu se mai poate duce la. Imposibil. Nici o mână curată care să-l susţie, nici un cuvânt amical. Să scrie lui tată-său? Se caută prin buzunare. Nimic. Parcă i-a dat un rest de la birt. Unde l-a pus? După o noapte ca aceea cum să-şi mai aducă aminte? Se uită la ceasornic. Unu. Ceasornicul i l-a dat tată-său. Cât o fi scris bătrânul grefier pentru acel ceasornic! Să-l amaneteze. Dar dacă cămătarul va privi bine în figura lui? Te pomeneşti că-l întreabă de unde are ceasornicul! E uşor să
 răspunzi „E al meu”, cu un ton semeţ, când ai alt chip, dar după o noapte de ruşine nu e aşa de uşor.
Cosmin abătând pe Strada Clemenţei, cu capul în jos, cineva îl opri repede.
— Ce faci? de unde vii?

Saşa Malerian!
— Unde-ai dormit? Eşti bolnav? îl întrebă ea luându-l de braţ.
Braţul Saşei tremura.
Ce să răspundă?
— Ce ai?
— Nimic, răspunse el, abia îndrăznind să ridice capul.
Şi voind s-o întrebe şi el ce are, văzând-o cu cercuri vinete în jurul ochilor, nu avu destul curaj, neştiind cum să-i zică, tu sau d-ta.
— Tu ai ceva, Cosmine! Mâinile reci! Ai friguri! Oh! Doamne, toate odată!
— S-a întâmplat ceva? întrebă Cosmin, aducându-şi aminte de ceea ce văzuse în bibliotecă.
Saşa îl întoarse pe Strada Vămii şi, ducându-l în ulicioara strâmtă şi umbrită de salcâmi care dă în curtea Bisericii Bradului, începu să-i vorbească repede, privind în toate părţile:
— Să nu te sperii. Nu e nimeni de vină. Oh! Doamne, bine că te-am întâlnit. N-a trecut un ceas după ce te-ai duS. Eu nu adormiseM. Nu ştiam unde ai plecat. Am auzit o detunătură de revolver. Cum mi-a zvâcnit inima din loc. Dacă s-o fi întors? Şi m-am gândit la tine. Gelina a sărit din pat strigând: „S-a împuşcat!”. „De unde ştii?”. Ea nu mi-a răspuns. A aprins lumânarea şi s-a repezit pe scări. M-am dus şi eu. Am deschis uşa. Să nu te speriI. Zăcea întins în bibliotecă.
Cosmin îşi retrase braţul de la braţul ei. Se şterse de năduşeală.
— Săracu' Malerian! mormăi Cosmin şi, aproape în acelaşi timp, simţi stingându-se în el o frică adâncă.
— Să nu te sperii. Aşa a fost să fie.
Cosmin tăcu. Aşa a fost să fie! Şi totuşi, nu s-ar fi putut să fie altfel?
— Saşa, răspunse el, Saşa, mi-e frică. Cine l-a ucis?
— Mai încet! El singur, răspunse Saşa, cu mirare şi cu grijă.
Nu fi copiL. Nu fi copil! De ce ţi-e frică? Dacă nu te întâlneam! Ce-ar fi zis lumea să nu te vadă! Trebuie neapărat să vii acasă. Gândeşte-te.
— Ai dreptate.

În adevăr, ce ar zice lumea? Trebuie curaj, curaj mare în marea artă a vieţii. Candian are dreptate. Şi acest gând îi dădu curajul s-o întrebe:
— Un' te duceai?
— Am lăsat pe fete cu soră-mea şi vroiam să tocmesc doliul.
Te rog însă pe tine. Şade rău să-l las singur.
Îi dădu parale, îl strânse de amândouă mâinile, îi spuse încă o dată să nu se sperie şi se depărtă, privind îndărăt până ce dispăru.
Cosmin se întoarse în Calea Victoriei. Se opri, aşteptând o birjă liberă. E de mirare. De necrezut. Primul mort pentru care trebuie să cauţi pe ciocli. Tot el să-l îngroape? Care om a putut să zică: „Eu am fost mai tare decât împrejurările?" Omul e slab, e decăzut, e păcătoS. Foamea îl face să tremure. Trebuie să intre la „Costandin" să mănânce ceva. Dacă n-ar întâlni pe Prinţul. Ce ironie! Să-i mănânce şi din paralele de înmormântare!
În care autor citise o legendă stranie. O femeie, împreună cu amantul, şi-a ucis bărbatul şi pe doi copii vitregi. Scena se petrece într-un castel aşezat pe malul unui torent. Castelul cu turnuri înalte e cufundat în păduri seculare. Femeia plânse toată ziua de ochii servitorilor. După înmormântare, pe la miezul nopţii, se închide cu amantul ei într-o sală vastă, cu pereţii acoperiţi cu armuri şi cu portretele strămoşilor bărbatului ei. În mijlocul sălii, masă întinsă, cu bucate delicioase, cu vase de argint pline cu vin spumător. Se aşează unul în faţa celuilalt. Afară, vijelie. Fulgerele întunecă flăcările torţelor înfipte în felinare. Torentul se umflă şi rostogoleşte stânci mari, smulse din maluri. „A ce miroase carnea?" o întrebă amantul, scăpând furculiţa din mână.
„Mănâncă, îi răspunse ea, mănâncă, e de căprioară." „De ce e
334 aşa de roşu şi de gros vinul?" întrebă amantul, scăpând cupa de argint în mijlocul mesei. „Strugurii au fost prea copţi". Şi n-apucă să sfârşească, că vântul se umflă şi sparse ferestrele vechiului castel. Amantul se ridică în picioare şi, abia putând să vorbească, îi zise, arătând la portretele care se mişcau de vijelie: „Tu nu-i vezi? Se mişcă şi ne-arată! Nu-i auzi? Bătrânul acela, îmbrăcat numai în zale, a deschis gura. N-ai auzit cum ne-

a zis: „Mâncaţi din ei, beţi din ei şi nu ştiţi a ce miroase carnea şi vinul?”
Cosmin iuţi pasul. Îşi scoase pălăria. E nesuferit de cald. Ce închipuire sălbatică! Sfârşitul legendei: amantul înnebuneşte şi se aruncă pe fereastră în torentul de sub zidurile castelului, iară ea cade moartă la picioarele acelui bătrân fioros, îmbrăcat numai în zale. Dar ce are a face această istorie cu foamea lui? Închipuire de oameni bolnavi. Toată epoca feudală e plină de asemenea orori. „Pi! ce prostie!” Ştie de ce i-a trecut prin minte acel basm fără gust. „Mi-am închipuit că voi mânca din paralele de înmormâ ntare.” O copilărie! Tot atât de vinovat e el ca şi fabricantul care a făcut revolverul, ca şi acela care a inventat iarba de puşcă.
Abia îl mai ţineau picioarele de foame. „Trebuie să mănânc!” Şi dispăru în grădina de platani de la birtul lui „Costandin”.
VI A doua zi toate ziarele din capitală anunţau moartea tragică a „veteranului profesor Paul Malerian, unul din stâlpii culturii şi redeşteptării noastre naţionale„. Organul „moderat cu aspiraţiuni de ordine şi propăşire”, la care colaborează cunoscuta pană a lui Ionel Ludoveanu, descria pe larg viaţa „de virtute şi de muncă eroică a luceafărului cultural”. După ce pomenea toate operele didactice ale răposatului, încheia: „A trăit, s-a jertfit, a luminat.
Şcoalele noastre să-şi cernească drapelele. Unui suflet mare, un mare omagiu! Din viaţa lui a scăpărat lumina, din ţărâna lui va renaşte virtutea! Fenix pe care revoluţiunile nu l-au putut stârpi din mijlocul popoarelor. Ce martir! Când a crezut că naţiunea nu
335 mai poate aştepta nimic de la el, ca un alt Brutus, s-a străpuns cu un glonţ de revolver! Înainte de toate însă, noi, toţi elevi ai lui şi ai operelor lui, să imităm exemplul dlui ministru al instrucţiunii publice, care, şi astă dată, s-a grăbit a dovedi că-şi înţelege înalta misiune: d-sa a delegat pe eminentul revizor, dnul N., ca să salute la mormânt pe acela care a luptat pentru ordine prin disciplină, pentru propăşire prin lumină”. Se cunoştea pana lui Ludoveanu, în colaborare, desigur, cu revizorul şcolar, mai ales în partea privitoare la „ca un alt Brutus, s-a străpuns cu un glonţ de revolver”. Saşa rugase pe

Cosmin ca să dea notiţe pe la toate ziarele, pentru că (după cum recunoştea şi ea) bătrânul avea drept la toate onorurile. Cât pentru dric, nici vorbă, de clasa întâi. Douăzeci de popi, un archiereu şi un episcop vor oficia slujba în Biserica Sf. Gheorghe şi la Cimitirul Şerban-vodă. Colegii lui Malerian vor purta panglicele şi perna de catifea, încărcată cu toate decoraţiile: serviciul credincios, „Bene-merente", clasa a doua şi întâi, „Coroana" şi „Steaua României". Saşa Malerian, pentru ea şi pentru fete, a poruncit un mare doliu, rochii lungi şi zăbranice de la pălărie şi până în pământ. Gelina s-a împotrivit, susţnâind că „exageraţiile îi fac rău". Fireşte, Saşa i-a închis gura, aducându-i aminte că „se cuvine a fi mai respectuoasă cu sfintele rămăşiţe ale părintelui ei".
Cosmin e în odăiţa din fund. Şi-a pus coatele pe masă şi capul între mâini. E obosit, e nervos şi nu poate să urmărească un şir regulat de gânduri. Da, şi-a zis foarte bine la birt: tot atât de vinovat e el de ce s-a întâmplat ca şi acela care a inventat iarba de puşcă. Dar atunci era departe. Ce are a face distanţa?
Aproape sau departe, ori ai dreptate, ori nu ai. Şi cioclii care bat cu ciocanele în porţi nu mai isprăvesc? Putea să mai trăiască? E o întrebare. Când cineva e aşa de bolnav nu se poate zice că şi-a scurtat zilele. L-a apucat furia? Altădată n-a fost nebun? În adevăr a fost, şi nu s-a omorât. Saşa plânge? Se vede că povesteşte cuiva cum s-a întâmplat. A povestit de o sută de ori. Femeilor le trebuiesc impresii. Ah! să înceteze
336 odată! Ce nesimţire! Şi e nesuferit să simţi în tine o a doua persoană care te judecă. De ce s-a ucis? De ce i-au venit furii?
De ce s-a bolnăvit? De ce altădată, fiind în aceeaşi stare, nu s-a gândit să-şi curme zilele. Sunt unele cuvinte inocente care te prigonesc. După doi ani trecuţi, aude pe tată-său cum îi zice: „Eşti mare, să fii cuminte!". Dar îi aude glasul uscat, îl vede cum mişcă gura. Să fii cumintE. Să fii cuminte! E revoltător să auzi aceleaşi cuvinte. Când a început vina? Cum a început şi ce putea sa facă? Cum să reziste? Cine l-a îndemnat? Ah! e un demon în om care îşi bate joc de toate planurile lui, de toate hotărârile lui şi, după ce-l încurcă, se opreşte asupra faptelor, şi atunci e teribil de elocinţe, de clar, de neîndurat. Atunci îţi

spune: iată ce-ai făcut, iată ce trebuia să faci. Şi acestui demon oamenii îi zic conştiinţă! Acest demon se bucură de frica care-l cuprinde când se gândeşte să se ducă în bibliotecă. El e care-i zice: „Du-te să-l vezi, eşti dator să-l vezi, dar nu vei îndrăzni!”. Cine vine?
Un fâşâit de fuste, acelaşi fâşiit de acum câteva zile. Ce caută? Ş-acum? E dezgustător!
Cosmin sări în picioare. Saşa Malerian deschise uşa. Nu mai găsise pe nimeni ca să-i spuie cum s-a întâmplat? Iată o fiinţă care ştie ce vrea şi nici acum nu e în revoltă cu demonul din ea.
— Ce vrei? o întrebă Cosmin cu asprime.
— Cosmine, zise Saşa luându-l sfiicios de mână, te rog să vii până jos.
— Unde jos?
— În bibliotecă. Doi prieteni întreabă de tine, un jurnalist şi un revizor şcolar. Au venit să ia notiţe, unul pentru ziar şi celălalt pentru discursul de la cimitir.
— Şi ce să le spun eu?
— Te rog, mon ange1.
Cosmin îşi întoarse privirea spre fereastră. Saşa se opri din vorbă. Aştepta un răspuns. Ce va zice lumea care îi cunoaşte? Ce
1 Îngerul meu (fr.).
337 vor zice cei doi prieteni dacă Cosmin nu ar vrea să vie? Iacă ce o munceşte pe ea şi nu îndrăzneşte să-i spuie. I se păruse că e bolnav.
Cosmin mototoli un petic de hârtie. Ce să facă? FemeilE. Sunt nesimţitoare. Nu putea să-i zică altfel? Iorgule, Cosmin, altfel, altfel, dar „mon ange”? Ce este în el de înger? Ce om are vreo parte îngerească? „Mon ange” i-a zis în nopţile de plăceri şi de ruşine. Aceste cuvinte îi amintesc o fericire scârboasă acum, când celălalt stă drept, cu mâinile pe piept. De nu i-ar fi ruşine, ar întreba-o dacă rana i se vede, dacă a închis ochii, dacă i-a închis bine. Ce laş! Ea e bărbat, el e femeiE. Un bolnav fără voinţă.
— Te roG. Trebuie să vil. Zise Saşa mângâios.

— Aşa e. Trebuie să vin. Spune acelor domni că vin îndată, răspunse Cosmin fără a-şi întoarce privirea.
— Mă duc, zise Saşa mulţumită, aproape veselă.
Saşa plecă. Cosmin se uită în oglindă. Slab, galben şi cu pleoapele roşii. Se pieptănă şi ieşi din odaie.
Deschise uşa bibliotecii. Un miros greu de flori şi de lumânări.
L-a văzut! Da, s-au văzut unul pe altul! O năduşeală rece îl trece de la frunte până la genunchi. Ce nas enorm! Un ochi i-a sărit, şi în locul lui un rotocol de plasture roşietic. Celălalt nu e închis bine. E ceva în fund care licăreşte, sau i se pare? Acel ochi e teribil. Dacă n-ar fi nimeni, ar fugi. „Mi-ze-ra-bil grefier”.
Îi aude încă cuvintele din urmă. Ce cap poartă pe umeri? În el vorbesc toţi, şi morţii şi viii, şi acel demon triumfător. A înnebunit?
Acest gând îl scuturã, îi dădu curaj şi se îndreptă către prietenii săi. Le întinse mâna. De nu ar tremura! Nu, nu a tremurat, e un curaj în momentele supreme pe care-l simte orice om.
Câteva doamne, în picioare. O femeie bătrână apără pe Malerian cu un mănunchi de busuioc.
— Cum te simţi, dle Cosmin, după o noapte albă? îl întrebă încet Ludoveanu.
— Dragă dle Cosmin, îi zise revizorul şcolar, surâzând, am aflat de la Candian că d-ta cunoşti de doi ani pe bătrâN. Că ai trăit sub protecţia lui.
Da, îl cunoaştE. Aşa E. Sub protecţia lul. Ei şI. Unde vrea s-ajungă? Ce vrea să-l întrebe?
— Da, răspunse Cosmin, îl cunosc, de doi ani, relaţiuni între el şi tatăl meu.
Desigur, e cineva în el care vorbeşte. „Numai între el şi tatăl tău?” E bine să se stăpânească. Cu aceşti oameni îţi pierzi minţile!
— Foarte bine, domnule Cosmin, continuă revizorul. Îl cunoşti bine. Eu sunt delegat din partea dlui ministru ca să salut printr-un discurs pe valorosul profesor. Dacă eşti bun, să-ţi spun, încet şi pe scurt, planul discursului meu. Aş dori să-ţi dai părerea, fiindcă cunoşti pe acela care o viaţă întreagă a luptat „pentru ordine prin disciplină şi pentru progres prin lumină”.

Ludoveanu se uită lung. Îi luase fraza, dar, pentru un prieten.
Şi el profitase de la revizor de figura cu Brutus, cu toate că un personaj suspus îi atrăsese atenţia că Brutus este al demagogilor.
— Voi începe cu omul în sine, urmă revizorul, apucând pe Cosmin de un nasture al redingotei, cu omul în sine. Cine a fost, ce este azi şi ce va fi mâine? În această parte a discursului mă voi opri asupra virtuţii. Virtutea e nota dominantă a omului care se duce, lăsând o soţie neconsolată.
Dacă mi-o spune tot discursul? se gândi Cosmin. E o comedie nesuferită pe care o joacă în urechile lui acest cartofor pe care l-a văzut, o noapte întreagă, înşelând la cărţi.
— O. Soţie neconsolată, urmă revizorul, două fiici neconsolate şi neconsolaţi pe toţi aceia asupra cărora s-a întins generozitatea sa.
— Această parte e bine, îi zise Cosmin, năbuşit de căldură. A doua parte.
— Îndată. Pe bătrân îl voi compara cu un erou din prima epocă a republicii romane, cu Cincinat bunăoară. Pe soţie, cu o matroană al cărei ideal rămâne închis în larii casei. (larii fusese pronunţat gros şi cu gura rotundă.) puritatea vetrei şi creşterea în virtute a copiilor.
Cosmin citea prin geamurile bibliotecii: „Virgilius Maro, Mar-
339 cus Tullius Cicero”. Revizorul îl trase de mânecă. Puritate, virtute, lari, tot trebuia să asculte.
— Cred că e destul, zise Cosmin revizorului. Această parte va fi admirabilă.
— Şi de ce voi face aceste comparaţii? zise cam tare revizorul.
Pentru ca să ajung la concluzia că sub cerul modern se găseşte un templu antic, templul virtuţii: casa lui Malerian! Ş-apoi, într-o oraţiune directă, mă voi adresa la toţi câţi l-aţi cunoscut (revizorul se aprinse: intrase o doamnă tânără şi elegantă) cam astfel: amici ai lui, spuneţi voi ce este casa lui! Copii ai generozităţii lui, spuneţi voi: unde şi-a aşezat virtutea locaşul ei favorit? (Văzând că nu-l ascultă doamna elegantă, scăzu glasul.) Şi voi încheia rugând pe Dumnezeu ca toate căminele să fie ca

acela al lui Malerian, pentru mărirea şi gloria neamului românesc.
Cosmin simţi că răsuflarea i se opreşte. Dacă şi celelalte părţi ale discursului vor fi tot aşa, comedia va fi desăvârşită. Toţi vor insulta pe acest nenorocit? Ce crimă a comis ca să merite o asemenea batjocură? Cosmin simţi o milă caldă, care îi aduse lacrimile în ochi, şi începu să plângă, cercând în zadar să-şi oprească plânsul. Îşi cerea iertare prea târziu. Dacă ar fi avut destul curaj, ar fi dat în genunchi, i-ar fi acoperit mâinile cu sărutări şi i-ar fi strigat: „Iartă-mă! iertarea din urmă este divină, este eternă!”.
Revizorul, abia stăpânindu-şi mulţumirea, îl luă de braţ şi îi şopti amical:
— Aşa sunt toate inimile mari, ca a d-tale! Să ieşim, te rog.
Să-ţi spun drept, sunt momente când eu, pe mine, mă fac să plâng.
Cosmin îşi retrase braţul cu un „te rog” pe care revizorul nu-l înţelese. Ieşi din bibliotecă. Sui repede treptele scării. Pe la mijlocul coridorului se izbi de cineva. Ridică capul. Era Gelina îmbrăcată în negru.
— Plângi şi d-ta, domnule Cosmin?
Şi-l privi senin şi lung.
Ah! aceşti ochi vii se aseamănă cu ai mortului! Să răspundă?
Ce să răspundă? Sunt oameni care n-au dreptul sa plângă.
Lacrimile lui fac parte din comedia revizorului, din minciuna tuturor acelora pe care i-a văzut aseară jucând şi înşelând. Şi ea, ca o sfântă îndurerată, nu se mişcă, stă drept, nu clipeşte, aşteaptă un răspuns. Ce vrea? Ce vrea? Tăcerea ei judecă, osândeşte, execută. Sa fie rea, să-l insulte, să-l pălmuiască, dar să nu-l privească aşa. În sfârşit, s-a smucit din loc şi s-a repezit în odaia lui. S-a aruncat în pat, cu capul în pernă. Aci e liber să plângă, dar nu mai poate.
După ce Cosmin ieşise din camera mortuară, Saşa Malerian intrase, dorind să întâmpine pe soţia unui doctor cu renume.
Saşa Malerian primi politicos distinsele condoleanţe ale acestei doamne, care regreta că nu consultase pe „doctorul”, convinsă că l-ar fi scăpat. Nu doară că-şi lăuda bărbatul, dar a făcut

atâtea minuni! Pe unul l-a scăpat după ce-i pusese lumânarea în mână.
Sasa Malerian se şterse la ochi, mărturisind că îi pare rău de această greşeală, şi începu să-i povestească cum „s-a întâmplat cazul, când e să cadă nenorocirea pe om". Mi-nchipuiesc, dragă doamnă, câta suferinţă şi ce pierdere aţi încercat." Saşa însoţi pe doamna, „ce fusese atât de gentilă", până la scară, apoi se apropie de revizorul şcolar şi de Ludoveanu.
Ludoveanu îi făgădui că „dacă doamna va binevoi să-i dea, peste câteva zile, mai multe detalii", va scrie un studiu întreg.
— Negreşit, răspunse ea tânărului scriitor, să poftiţi când voiţi.
— Pierderea, doamnă, e deopotrivă de mare şi pentru d-voastră, şi pentru ţară.
— Oamenii mari, zise revizorul ascuţindu-şi glasul, sunt pentru popor ceea ce sunt părinţii pentru copiii lor.
— Oh! ai dreptate, domnule, răspunse Saşa, fără să fi înţeles bine două lucruri: cum sunt oamenii mari şi cum sunt ei pentru popoare?
— Să-mi daţi voie, doamnă, zise revizorul, ca să vă expun, în câteva cuvinte, planul discursului meu. Cred că e o înaltă dato-
341 rie ca să vă fac cunoscută esenţa celor ce voi avea onoarea de-a spune corpului profesoral, elevilor şi amicilor marelui profesor.
— Poftiţi, domnule, poftiţi, răspunse Saşa, făcând semn bătrânei cu mănunchiul de busuioc ca să apere figura alb-vânătă a lui Malerian.
Revizorul începu cu prima parte: omul. Nota caracteristică: virtutea; căminul: templu antic; concluzia: pentru gloria şi mărirea ţării aşa ar trebui să fie toate casele. Când ajunse la oraţiunea directă, „amici ai lui, spuneţi vol. Copiii generozităţii lui, spuneţi voi". Saşa începu să plângă, căzu pe un scaun şi ceru un pahar cu apă. În camera mortuară nu mai rămăsese decât bătrâna cu apărătoarea. Revizorul era încântat de efectul de mâine. Saşa felicită pe orator, asigurându-l că răposatul merită un asemenea discurs, rugându-l însă ca să-i permită o mică observaţie, privitoare la „înaltele feţe bisericeşti". Oratorul

se arătă fericit într-o îngânare curtenitoare: „O! doamnĂ. Cum de nU. Vă roG. Nimic nu e perfect”.
— Aş dori să scoateţi pe Brutus din discurs. Revizorul îşi reluase fraza din articolul lui Ludoveanu: „când a crezut că naţiunea nu mai poate aştepta nimic de la el, ca un alt Brutus s-a străpuns cu un glonţ de revolver”.
— Vă mărturisesc că nu cunosc viaţa acestui om mare. Îmi pare rău că s-a împuşcat, dar istoria aceasta ar nemulţumi pe episcop şi pe archiereu, care doresc să creadă că s-a împuşcat din greşeală. Altfel, legea i-ar opri ca să slujească.
Revizorul se uită lung la Ludoveanu, parcă ar fi voit să-i spuie: „Acea figură a rămas numai a ta, şi e genială”. Apoi făgădui că îl va compara cu alt roman, înlăturând pe „Brutus din chestie”. O idee minunată avu Ludoveanu: să scoată într-o broşură, frumos imprimată, studiul pe care-l pregăteşte, precum şi „clasicul” discurs al amicului său.
Va costa maximum o mie de lei.
Saşa Malerian, încântată, abia-şi stăpâni bucuria. Le mulţumi.
Îi însoţi până la poartă şi îi rugă să se ţie de cuvânt „oricât ar costa”.
— Frumoasă femeie! Femeie fără vârstă! zise Ludoveanu.
— Genial tipograf! răspunse revizorul. O mie de lei pentru cincizeci de pagini!
Şi începură să râdă.
VII S-au întors de la cimitir.
Cosmin s-a trântit cu faţa în sus în odăiţa din fund. O lumină tristă îi bate în geamuri: cele din urmă raze gălbui ale apusului, în pleoapele sale ostenite strivi două lacrimi. Un surâs melancolic i se opri pe buze. De-ar întârzia cu masA. De nu ar auzi pe nimenI. De nu i s-ar deschide uşa. Aşa cum stă, veşnic ar voi să stea. Sunt momente când sufletele ostenite nu mai pot răbda pe nimeni. Un cuvânt i-ar sfărâma acel echilibru estatic, acea linişte tristă prin care vede tot ce s-a petrecut de ieri până astăzi.
Faptele sunt aceleaşi, nici o iluzie nu le poleieşte. Dar, după cum tavanul i s-a ridicat, ca un cer înalt sub privirea lui neclintită, tot astfel şi faptele se afundă în timp, parcă s-ar fi petrecut acum

douăzeci de ani, iar nu acum două ore. Comedia a fost mai crudă decât şi-o închipuise.
În Biserica Sf. Gheorghe un profesor de istorie a discutat o jumătate de oră data când s-a născut „bătrânul dascăl al tânărului popor român”. Un volum, Primii noştri cărturari, încercare necunoscută şi nevătămătoare, punea data naşterei lui Paul Malerian, din satul Mălăereţi, la 1815, pe când istoricul, cu documente, cu notiţe de prin cele dintâi publicaţiuni periodice, cu autografele lui Heliade, Aricescu şi Laurian, dovedea că „nu se putea naşte decât în 1817„. Lumea vorbea încet despre alte lucruri. „Închipuieste-ţ i un moment că s-a născut la 1815, zicea un student vecinului său, ştii ce s-ar întâmpla?„ „Nu.„ „Malerian n-ar fi mort.„ „De ce„? „Dacă s-a născut la 1815, nu e mort, căci a murit cel de la
1817.„ „Doamne, şoptea o femeie care se plictisise, vecinei sale, sa vede că omul acesta ţine răboajele arhanghelului Mihail.” Când
343 oratorul ajunse la valoarea operelor didactice ale răposatului, geografii, istorii sacre, naţionale, universale, gramatici şi cărţi de lectură, episcopul întrebă dacă mai ţine mult. Pe drum, până la cimitir, în mijlocul mulţimii, câte n-a auzit! De ce s-ori fi înşirând oamenii după dricuri dacă e să vorbească de haine, de comerţ, de politică şi de scandaluri? Înaintea mortului, cântări ostenite, în urma lui, glume şi petreceri. Cei mai respectuoşi sunt aceia care se desprind de alai şi se furişează la cea dintâi răspântie.
La cimitir a venit rândul revizorului. S-a suit pe mormanul de pământ proaspăt. Capul lui mic predomina, ca înălţime, toată mulţimea de şcolari şi curioşi. După ce a aruncat mâna, căutând un gest eroico-sacerdotal, a pornit cu prima parte. Nimeni n-a plâns. Saşa îşi ţinea batista la ochi. Nici chiar când oratorul a ajuns la „spuneţi vol. Spuneţi voi”, n-a produs nici un efect. Din cauza aceasta, sau poate fără voie, n-a trecut cu vederea figura cu Brutus”. Afirma dar că răposatul s-a sinucis. Aci o adevărată scenă. Episcopul şi archiereul – alarmaţi. Saşa Malerian şi-a luat batista de la ochi, lucru de care se vedea că-i pare foarte rău. Degeaba însă fulgera cu privirea pe orator, oratorul îşi

terminase figura şi lumea aflase că „veteranul, ca un alt Brutus, îşi străpunsese creierul cu un glonţ de revolver”. După Brutus a urmat un lung şir de bărbaţi din antichitate, nici chiar Anibal n-a scăpat, căci şi el, „într-un moment suprem, a sorbit otrava eroilor”. Şi acela peste care cădea pământul, răsunând în pleoapa cosciugului, nu expia decât o singură greşeală care nu privea pe niciunul din acei comedianţi. Lumea se depărtează trist, fiind cald, praf şi cale lungă. E ceva însă de care îi e frică să se apropie cu gândul. Ce capriciu şi pe Saşa, la întoarcere, să-l puie pe el cu Gelina în trăsură! Pe drum nu simţea nimic, nici milă, nici căinţă, nici ruşine, nimic din lupta de până atunci. Aproape de casă a îndrăznit s-o privească. Peste figura albă a Gelinei, zăbranicul negru. O statuie de marmură vineţie. În clipa aceea, ea începu să plângă, fără a se mişca. Şi fără să vrea o întrebase: „Plângi, domnişoară Gelino?” Şi ea, cu o linişte supraumană şi
344 cu un glas ca din altă lume: „Dar ce, vrei să râd?” Şi acest răspuns îl deşteptase ca pe-un cloroformizat în mijlocul operaţiei.
Ah! da, el e autorul acestei oribile comedii. El a încoronat virtutea în templul antic de sub cerul modern! Ce ruşine!
Cosmin sări din pat şi încuie uşa. Când îl va chema la masă.
Să nu-i dea braţuL. Desigur, ea se va grăbi ca să-l cheme. Aşa e. Se aude cunoscutul fâşâit de fuste. Cel puţin acum ar fi trebuit să trimtă pe altcineva.
Bătu în uşă.
Cosmin strânse pumnii şi, după ce strivi între dinţi un „ah”, îi răspunse:
— La masă? Bine. Vin îndată.
— Georges.
— Da, da, du-te, te rog, sunt dezbrăcat.
Câtva timp o simţi stând cu mâna pe clanţă, apoi fâşâitul rochiilor se depărtă. De mirare că nu-i răspunsese: „Eşti dezbrăcat?
Nu face nimic, deschide, mon ange!” Cum n-o fi auzind glasul preoţilor: „Veşnica lui pomenire! veşnica lui pomenire”? Lui îi răsună în urechi ca nişte trâmbiţe. Ce curioşi ochi are, când

mângâie îi sticlesc ca la pisică. Ceea ce nu pricepe e că de ieri o vede altfeL. O simtE. O înţelege cu totul altfel decât până ieri.
Ce s-a schimbat în ea? Ce s-a schimbat în el? Şi despre bătrân alte gânduri. Altele? Dar până acum câteva zile nu se gândise deloc la el. De la revolta şi ura din seara de la „Costandin” până la mila nesfârşită de astăzi este o cale infinită. Când a străbătut-o?
La masă, Saşa l-a pus la dreapta. În stânga ei e sor'-sa, madame Firica Ghimbavu, văduva unui băcan. Lângă el, Valeri. În faţa lui, Gelina. La început nimeni nu vorbea. Gelina privea neclintit în farfurie. Saşa turna necontenit în paharul Firichii, care bea şi, după fiecare pahar de vin, zicea oftând: „Săracu nenea Paul! Dumnezeu să-l ierte!” Pe la friptură Firica prinse poftă de vorbă.
— Vai! Saşo dragă, când mă gândesc la câte spunea revizorul, îmi vinE. Săracu nenea Paul! Aşa E. A munciT. Nu putea să zică că vă lasă pe drumurI. Moşie, casă, vie, banI. Săracu ne-
345 nea Paul. Dumnezeu să-l ierte! Acolo, cu virtutea şi cu. Templul, a fost grozav de bine! Şi după ce mai bău încă un pahar de vin: Saşo dragă, cine erau ăia de care pomenea el, Brutus, Cinatu, Lanibal, pesemne alţi profesori ca nenea Paul, Dumnezeu să-l ierte! Mă apucă fiori când mă gândesc. Vezi d-ta? Dacă nu se-mpuşca, trăia şi astăzi. Ar fi văzut şi el fetele căpătuite. N-a avut parte, săracu nenea Paul!
Începu să plângă cu hohote, îşi suflă nasul şi bău un pahar de vin. Cosmin plecă capul în jos. Gelina se sculă de la masă, spunând că o doare capul.
— Ai dreptate, Firico, zise Saşa, revizorul a fost la înălţime. Ce păcat că a pomenit de Brutus! Episcopului nu i-a plăcut, încolo, minunat! Aşa e, domnule Cosmin?
— Da, răspunse Cosmin.
— Dar şi tânărul Ludoveanu a scris tot ce s-a petrecut. Amândoi vor scoate o carte despre Malerian, şi nu costă decât o mie de lei. Nu e bine, dle Cosmin?
— Da, răspunse Cosmin.
— Numai atât costă, mama? Întrebă Valeri.
— Da, ma chere, dar o fac aşa de ieftin pentru că tată-to a fost un om mare. Nu e aşa că e ieftin, dle Cosmin?

Saşei îi venea foarte greu să-i zică domnule, dar n-avea ce face, era Firica de faţă.
— Da, răspunse Cosmin.
Firica voind să zică ceva, îi căzu furculiţa şi, pe când o trăgea cu piciorul, Saşa se plecă repede spre Cosmin şi-l întrebă:
— Eşti bolnav?
— Nu, răspunse Cosmin.
Firica ridică capul de sub masă. Era roşie, sudoarea îi curgea de pe obrajii ei rotunzi.
— Dar cine era acela de la Sfântu Gheorghe, Saşo dragă?
Doamne fereşte! Îl apucase alte alea. Ei, şi dacă s-a născut la atâta şi nu la atât, ce-a ieşit de-acolo? Doamne, iartă-mă, că-ţi vine să râzi!
Firica începu să râdă şi să se închine. Bău un pahar de vin. Se întristă. Aduse şervetul la ochi. Începu să plângă, să suspine şi să vorbească.
— Când mă gândesC. La nenea PauL. Ce om, SaşO. Ce om!
Moşie, casă, vie, bani, bani munciţI. Şi când să se bucurE. Să-şi vadă fetele căpătuitE. Ooh! Valeri, oh!
Valeri plângea, deşi nu se gândea la nimic.
— Plângi, Valeri, plângi, fata mea, urmă Firica oftând, ce ai pierdut tu nu se mai găseşte!
Să pierzi ceva pe care să nu-l mai găseşti! Această frază emoţionă pe Saşa şi, văzând că soră-sa se uită la Valeri, întrebă pe Cosmin, încet şi mângâietor, ca în serile de fericire: „Eşti bolnav?
Spune-mi, ce ai”?
Cosmin se rugă să-i dea voie ca să se retragă.
În pragul uşii lui, Saşa îl apucă de braţ. Acest braţ îl făcu să se scuture. Parc-ar fi simţit un şarpe. Ea îl privi cu nişte ochi scânteietori.
— Eşti bolnav? Georges, ce ai? Să chem doctorul? Să-ţi fac un ceaI. Să ţi-l aduc mai târziU. Eşti bolnaV. Ai călduri!
Vorbea şuierat şi nu-şi dezlipea ochii din ochii lui.
Cosmin îşi scoase braţul din al ei şi-i răspunse deschizând usa:
— Te rog, te rog, să nu vie nimeni la mine astăseară. Sunt ostenit. Nici doctor, nici ceai, nimic, nimic, nimic!

Cosmin se închise în odaie. Saşa se uită lung în uşă. Niciodată nu fusese atât de nervos şi de aspru. Nimeni! Să-l ştie bolnav şi să nu-l îngrijească. Revizorul a spus atât de multe. L-a emoţionat.
Aşa E. Liniştea o să-i facă bine.
Cosmin aprinde lumânarea. Se plimbă prin casa. În capul lui se bat impresiile, se rup gândurile. Ar dori sa fie singur într-o câmpie nemărginită, să nu vadă om, să n-audă mişcare. În mijlocul pustiului să se culce, să doarmă şi să nu se mai deştepte. Să nu simtă, să nu dorească, să nu vadă decât o masă infinită de pământ.
„Toată lumea a râs de el, afară de o singură fiinţă!". Numai acei ochi albaştri şi senini au plâns de milă, de iubire, de durere.
Din ce vis nesuferit se trezeşte. N-a fost vis, ci realitate
347 şi ruşine! S-a încălzit în casa lui, s-a săturat la masa lui. Şi el, el, care trăieşte, ce-a făcut? I-a dat foc casei? I-a răpit averea?
I-a batjocorit viaţa, apoi i-a pus un revolver în mână şi i-a zis: ori te împuşti, ori să-ţi vezi casa casă de prostituţie! Nefericitul şi-a ales moartea, iar el, el, prostituatul, a rămas stăpân acolo unde n-a adus nimic, afară de ruşine! Sub ochii unui bătrân generos şi ai unei fiinţe divine niciodată nu s-a comis o crimă mai stupidă la început şi mai oribilă în urmă! A greşit? O datĂ. De două orl. De zece ori. Trebuia să se oprească. Trebuia să plece, fără să se uite îndărăt. Aş, nu, liniştit, nepăsător, petrecea, se simţea fericit, înfumurându-şi mintea că răzbună natura insultată de un bătrân. El, judecător suprem? El? Un moleşit, un nesimţitor, un decăzut, un beţiv, un parazit murdar!
Cosmin se opri în mijlocul casei şi, rotind o privire de om care-şi pierde vederea, se izbi cu amândouă palmele peste obraji.
O ploaie de stele scăpărară înaintea ochilor.
Aude sau i se pare? Cineva bate la uşă. Sa nu vină! Să nu vină! Ar fi în stare să-i spuie tot ce au făcut şi s-o întrebe: cum se numesc faptele lor? Bate la uşă. Prin cimitir răsună încă Veşnica lui pomenire! şi ea îi bate la uşă? Dacă e aşa, să intre şi să-i spuie dacă e nebunie sau crimă ceea ce au făcut ei! Cosmin se

repezi la uşă şi-o trânti de perete. Şi-a pierdut minţile? Ochii care-l privesc sunt ai lui Malerian?
Picioarele i se muiară. Se sprijini de colţul sobei, scăpă capul în piept şi mormăi:
— Poftim, domnişoară, poftim.
Era Gelina, îmbrăcată în negru, aşa cum fusese la cimitir.
— Domnule Cosmin, zise Gelina, şi glasul ei curat tremură ca glasul unui soprano într-o catedrală, aş dori să-ţi vorbesc, şi grabnic, şi desluşit. Mama s-a culcat. Valeri doarme.
Gelina se roşi, trecu o batistă pe la ochi şi se opri câteva momente. Cosmin, cu liniştea unui om care nu mai simte, îi dădu un scaun şi o rugă să stea şi să vorbească, că el „o ascultă, da, fireşte, cu plăcerE. O! cum de nU. Cu plăcere."
Era alb.
— Domnule Cosmin, reîncepu Gelina privindu-l neclintit, a fost un om muncitor, cinstit şi generos, şi acum nu mai este. Şi-l iubeam nu numai pentru că mi-era tată, ci pentru că, de când mi-aduc aminte, acest om mi s-a părut un martir. N-avea decât să mă privească, şi mi-era de ajuns: ştiam ce vrea, ştiam ce-l doare, căci ori de câte ori eram unul lângă altul, înţelegeam şi sufeream împreună. Într-o zi însă, este aproape un an, într-o zi de durere pentru mine, am rămas singură, am înţeles numai eu ceea ce el nu bănuia încă. Din acea zi am suferit pentru amândoi, pentru amândoi şi pentru un vis mare, stins într-o clipă de oroare.
De ce te uiţi aşa? Te gândeşti la altceva? Nu mă înţelegi, domnule Cosmin?
— Da, da, am înţeles, am înţeles! răspunse Cosmin, tresărind speriat.
— Multe zile şi multe nopţi am vroit să nu cred; am încercat să spun ochilor mei că mint, că nu văd! Într-un acces de friguri am vroit să mi-i scot, dar n-am avut curaj. El a avut. Eu n-am avut curaj, şi am văzut înainte. Oh! domnule Cosmin, domnule Cosmin!
Privirea lui aiurită căzu în jos. Strigătul ei plutea în aer, se învârtea pe lângă urechile lui, îl simţea sfredelindu-i conştiinţa.

Într-o clipă de revoltă ridică capul în sus, deschise gura, voind să-i zică: „Sfârşeşte odată şi dă-ţi veridictul!”
— Poftim, domnişoarĂ. ÎnţeleG. Da, de ce nu!
El a vorbit?
Ceea ce îl zdrobi fu conştiinţa limpede că spusese altceva decât voise, că era odios şi ridicol!
Gelina îl privi lung. Pe figura ei se coborî un văl senin şi blând.
— Doreşti să sfârşesc, domnule Cosmin? Să sfârşesc. Sunt aici trei fiinţe care nu pot trăi la un loc. Una din ele trebuie să plece. Eu, d-ta şi. Pe ea însă nimeni nu are dreptul s-o dea afară. Dintre mine şi d-ta, d-ta eşti acela care să hotărăşti. Cine vrei să plece, acum, îndată?
Pe Cosmin îl podidi plânsul, un plâns binefăcător.
— Eu, domnişoară! răspunse el acoperindu-şi ochii cu amândouă mâinile. Voi pleca îndată, dar, te rog, te rog să-mi spui dacă vreodată mă vei ierta!
— Da! răspunse Gelina plecând repede. În prag însă se opri, îl privi cu ochii plini de lacrimi şi-i zise: Dintr-un vis mare nu mi-a rămas decât o mare durere, dar cel puţiN. Oh! îţi mulţumesc.
Acum, mai mult, n-ai fi putut face.
Uşa se închise. Cosmin auzi în lungul coridorului nişte suspine năbuşite.
Se şterse la ochi. Îşi luă pălăria şi bastonul. Suflă în lumânare.
Se coborî pe scara cea mică, care da în fundul curţii. Deschise poarta şi se repezi în stradă.
O imagine dezgustătoare îi trecu prin minte: i se păru că se aseamănă cu un parazit greoi care părăseşte un pat străin, abia mişcându-se de gras şi de nesimţitor.
Cosmin iuţi paşii. E loC. E loc în lume când vrei să fii cinstit.
Dar încotro?
Oriunde!
NOROCUL DRACULUI
— Ba e noroc!
— Ba nu e noroc!
— Ba e noroc, muiere!
— Ba nu e, mă omule, nu!
— Adică, nu muncesc eu, femeie?

— Ba munceşti pentru unul, şi noi suntem opt guri, şi cu Plăviţa, nouă.
Şi Plăviţa mugi, şi patru copii mărunţi începură să strige:
— Mi-e foame!
— Şi mie mi-e foame!
— Şi mie!
— Şi mie!
Omul vărsă un ştergar cu mălai în copăiţa femeii.
— Scutură ştergarul.
— L-am scuturat.
— Copaie plină, copaie pe jumătate, copaie pe sfert, şi azi să lingi fundul copăii. Opt guri, opt, şi cu Plăviţa, nouă!
Şi Plăviţa, parc-ar fi înţeles, mugi de după casă, mestecând un cocean uscat, iar copiii începură să plângă.
— Că mie mi-e foame!
— Şi mie!
— Ba şi mie!
Omul se uită lung, se scărpină în cap, băgă ştergarul în sân şi plecă zicând:
— Ba e noroc, dar n-am eu noroc.
Iar femeia din prag îi strigă:
— Ba nu e şi nu e, omule! Dacă munceşti, e, dacă nu munceş ti, nu e.
Şi omul plecă să caute de lucru, dar se tot gândea: „Nu e, zice ea; cum nu e? dacă n-ar fi, n-ar fi lumea cum e. Eu n-am arat, n-am săpat, n-am prăşit, n-am plivit ca ceilalţi? Ba da, şi ogorul meu a ieşit sterp; piatra pe mine m-a bătut; şi, rămas numai cu mâinile, muncesc, şi nimeni nu mă crede; iar când la măsurătoarea muncii, lucrul meu scade, şi făina din copaie scade, şi foamea copiilor creşte”.
Se duse la arendaş.
— Nu e de lucru, omule.
Bătu la uşa popii.
— Nu e de lucru, omule.
Dete pe la un chiabur.
— Am destui argaţi, omule.
Se opri la cârciumar.

— Pe rachiu, ar fi ceva de săpat.
— Să fie pe mălai.
— Pe mălai nu e.
Şi omul, întorcându-se acasă, auzi de departe:
— Mamă, eu nu m-am săturat!
— Nici eu!
— Nici eu!
Şi nici Plăviţa, care mugea, colindând bătătura uscată, fără firicel de iarbă verde. În prag, muierea:
— Nimic în ştergar?
— Nimic.
— Copaia goală.
— N-am noroc, femeie.
— Nu e minte, omule.
Omul îşi şterse fruntea de năduşeală cu mâneca cămăşii. Ea se uită la el, el se uită la ea. Ea dete din cap, el dete din cap, apoi se duse după casă, îşi făcu mâna căpătâi şi închise ochii. Dar unde să adoarmă? Jos, pământul tare şi rece; sus, întuneric adânc; în casă, copiii adorm plângând; în curte Plăviţa pufăie pe nări a foame; şi el, prigonit de gânduri şi de nenoroc. „Dar mâine?
Dacă n-oi avea ce scutura în copaie? Ce mă fac mâine? Dumnezeu e sus, e sus, dar nu pe el îl întâmpină muierea în prag şi nici nu-i zice: „Opt guri, măi omule, şi cu Plăviţa nouă! Dumnezeu e sus, dar de n-oi găsi de lucru, de n-oi avea noroc nici mâine, beau câteva rachiuri şi mă duc la târg. Ei, şi dacă mă duc la târg? Fie ce-o fi, şi să nu mai aud: „Mamă, mi-e foame!” Mă duc la târg şi fuR. Ce-oi putea fura”.
Omul tresări. Cine-i zisese:
— Ce să faci, dacă n-ai noroc!
— Tu eşti, muiere?
— Eu, socoteam că dormi.
— Ai auzit ceva?
— Ce s-aud?
— Nimic.
Şi femeia intră în casă, şi omul închise ochii mormăind:
— Ce-o fi să fie! Să nu mai aud: „Mamă, mi-e foame!”

Dar cine i-a zis iar:
— Ce să faci, dacă n-ai noroc!
— Tu eşti, femeie?
Întuneric. Nimeni.
— Doar n-o fi dracul!
Şi omul adormi mormăind:
— Ce-o fi să fie!
Nu se crăpase bine de ziuă, şi o gură mare se auzi:
— A venit cu mălai, mamă, că mi-e foame.
— Şi eu nici n-am plecat, zise omul sărind drept în picioare.
Şi plecă fără să se uite îndărăt. Şi tocmai de departe îşi întoarse capul. Casa i se părea în spate, cu gura căscată, adică cu uşa dată de perete. Ce Dumnezeu sfântul, doar nu s-o fi ţinând casa după el! Ş-o luă la picior, iute, mai iute, până la curtea ciocoiului.
— Poate mâine, că azi nu e de lucru.
La taica părintele.
— Poate poimâine, că azi nu e de lucru.
— Mâine, poimâine, zise el oftând, dar astăzi cu ce potolesc eu opt guri şi cu a Plăviţei nouă? Ei, de-acum la cârciumar, la târg, ş-apoi, ce-o fi să fie, că cu mâna goală nu mă mai întorc acasă!
La cârciumă arvoni pe Plăviţa şi-i bău aldămaşul: cinci rachiuri unul după altul. Şi glonţ la târg.
La târg se uită în dreapta, se uită în stânga, la fasole, la pâine, la peşte, la pastramă, dar nu fu chip. Toţi îşi cuprindeau marfa cu ochiul. Şi negustorii, cum îl vedeau oprindu-se, îl întrebau râzând:
— Ce pofteşti, nea Sărăcilă?
După ce se învârti toată ziulica, plecă.
— Nici la furat n-am noroc!
Când să treacă streaja târgului, un creştin, beat mort, îşi târa punga după el.
Omul, după ce privi în toate părţile, puse mâna pe pungă, îi
353 rupse băierile, o înfăşură în ştergar, o băgă în sân, şi la picior.
Când ajunse într-o câmpie, întinsă şi pustie, vru să-şi vadă norocul.

Desfăcu ştergarul, întinse gura pungii, ş-odată zvâcni din ea un drac mic, c-o limbuliţă de foc ce-o scotea pe gură şi pe nări. Omul, speriat, aruncă punga şi plecă făcându-şi cruce şi scuipând îndărăt. Nu făcu însă câţiva paşi, şi ştergarul din sân începu să se umfle. Scoase repede ştergarul, îl desfăcu şi se minună văzând punga pe care o aruncase.
Deschise punga, şi dracul, ţâşti! tremurând limba în gură ca o văpaiţă albastră. Omul strânse bine punga la gură, o puse jos şi, potrivind călcâiul, îi trase una cu sete, că punga plesni ca o băşică de bou şi un foc pâlpâi sub opincă şi se stinse, risipind un miros de pucioasă.
Omul răsuflă.
— De-aia a zis cine a zis: să nu furi, că vezi pe dracul!
N-apucă să facă zece paşi, şi ştergarul iar se umflă. De astă dată îl trecură năduşelile. Scoase ştergarul; îl pipăi. Punga dracului tot în ştergar. O aruncă, cu ştergar cu tot, şi o rupse de fugă.
Cum ajunse acasă, toţi copiii îi ieşiră înainte.
— Tată, mi-e foame!
— Şi mie!
— Şi mie!
Omul se uită în sân, îngălbeni ca ceara. Punga în sân, ştergarul nu. Şi pe când se închina, femeia îl întreba:
— Ce mi te-nchini, mă omule? Ce te uiţi în sân? Ce-ai adus copiilor?
— Muiere, zise el, să arzi cuptorul, să-l arzi pân' s-o face roşu, că am să coc patru pite ş-un purcel. Apoi, mai încet: Acu n-ai să scapi, dimon împeliţat!
Duduia focul în cuptor. Omul se închina mereu, iar copiii săreau veseli împrejurul mesei, înghiţeau cu poftă şi ziceau pe rând:
— Patru pite ş-un purceil
— Patru pite ş-un purcel!
Când omul văzu că cuptorul e roşu ca focul, ceru o lopată şi goni pe toţi de lângă dânsul. Puse punga pe lopată, o vârî binişor până-n fundul cuptorului şi o răsturnă, trăgând lopata înapoi.
Luă capacul de pământ şi-l potrivi în gura cuptorului şi se dete la o parte, aşteptând sa vadă ce are sa se întâmple.

Nu trecu mult, şi-odată s-auzi o pocnitură ca de puşcă. Piatra din creştetul cuptorului sări în sus zbârnâind, şi o limbă albastră de foc ieşi pe gaură, flutură în văzduh şi pieri.
— A plesnit purcelul, strigă un copil.
— Ba vreo şoimană de pită, zise altul. Un miros de pâine caldă se împrăştie în toată curtea.
Femeia zise omului:
— Prea am ars cuptorul, să crap niţel capacul.
— Crapă-l, zise omul, ştergându-şi năduşeala şi tremurând de frică.
Femeia se uită pe gura cuptorului şi zise mirată:
— Vezi dumneata, a fost prea iute.
— Ce să văd, muiere?
— Ce să vezi? S-a copt şi purcelul, şi pitele.
— S-au copt?
— Dar ce ai, omule, de-ntrebi aşa, ca un copil speriat?
— Nimic!
Şi, pipăindu-se, dădu de pungă. Un fior rece îi fulgeră din călcâie şi până în creştetul capului. Apoi, văzând pe cel mai mic dintre copii cum se aşezase pe vine şi sorbea cu lăcomie mirosul cald din gura cuptorului, se uită la nevastă şi îi zise:
— Ce-o fi să fie, muiere! S-au copt purcelul şi pitele?
— Cum, ce-o fi să fie?! Vezi bine că s-au copt.
Şi vârând lopata în cuptor scoase purcelul, apoi cele patru pite.
— Omule, dă-mi ştergarul ca să ridic tava.
— L-am pierdut, muiere.
— Cum l-ai pierdut?
— Vezi că ce e al tău se duce şi ce e al dracului rămâne.
— Dar astA. Ce-o mai fi?
Copiii mâncară, se săturară şi adormiră cu feţele în sus, doi pe prispă şi cinci în casă.
Omul se dete după casă, puse mâna sub cap şi adormi, visând turme de oi, cirezi de vaci, herghelii de cai. Şi toate ale lui! Şi se făcea că zicea nevestei: „Vezi că e noroc?” Iar ea se făcea că-i zice: „Norocul e de la Diavolul”.

Se albise luna ca un rotocol de hârtie. O apă de lumină se revărsa de la răsărit. Omul se deşteptă speriat, căci se făcea că n-o să-i fie de-a bună până la isprăvit.
„Să mă uit încă o dată în ea, se gândi el, să-l apuc bine pe spiriduş şi să-l strâng de gât pân-o plesni.”
Scoase punga. Se uită în ea. Ce să vadă? În loc de dimon, bănuţi de aur, ce luminau ca jăraticul. Omul, şi speriat, şi necăjit, aruncă un pumn de bani la răsărit şi altul la apus, zicând:
— Duceţi-vă dracului, banii dracului!
N-apucă bine să sfârşească cuvântul, şi zări de la răsărit turme albe şi de la apus turme negre ce izvorau din lumină şi din neguri ca nişte ape creţe şi nemărginite. De behăitul lor se deşteptase lumea. Turmele cuprinseră casa, învăluiră curtea, încinseră satul şi nu le mai încăpea locul. Un cioban, cu plete lungi şi cu căciula ca o căldare, se apropie şi zise:
— Să trăieşti, jupâne, ale d-tale sunt toate de-aci până unde bate ochiul.
— Ale mele? Nu se poate! Eu n-am după ce bea apă!
— Ale d-tale, răspunse ciobanul, căci stăpânul lor, murind, ne-a zis nouă: „Porniţi, unii din răsărit şi alţii din apus, şi la casa unde se vor întâlni turma albă cu turma neagră, alei case să le dăruiţi”.
Omul uită tot de bucurie şi alergă la nevastă.
— Fă muiere, tot ce vezi este al nostru!
— Ei, minunea dracului! zise muierea.
— Minunea cui?
Şi omul cu noroc şi-aduse aminte de pungă şi se gândi: „Cum aş scăpa eu de ea şi să rămân cu turmele?” Se uită în sân. Punga, Barbu Delavrancea 356 acolo, umflată şi îndesată cu bănuţii de aur pe care îi aruncase el în două părţi ale lumii. Şi frica, frică, dar omul, om. Ce se socoti el? „Dar dacă aş mai scoate ceva din pungă până să scap de ea?”
Şi luă banii, şi un pumn îl aruncă spre miazănoapte şi altul spre miazăzi. Şi din miazănoapte porniră cirezi de vaci, şi din Când deschisese ochii n-avea un pumn de mălai, când fu să-i
— Asta trebuie să fie norocul: ba furi, ba te dai dracului!
Miazăzi, herghelii de cai.

Închidă, era cel mai bogat om din lume.
Zise norocosul, şi îl trecură năduşelile.
— Nu vii în casă, măi creştine de Dumnezeu, că ţi-am aşternut aşternut moale şi pernă lângă căpătâi?
— Nu, femeie.
— Apoi, pe-nserate e răcoare, noaptea se lasă frig şi dimineaţa
— Suflarea oilor e caldă şi clopotele berbecilor m-or deştepta cade brumă. Vino în casă, măi creştine.
Înainte de-a cărunţi bruma pe deasupra turmelor.
— Atunci să dorm şi eu cu tine, bărbate, zise femeia veselă, şi-l apucă de mâneca cămeşii.
— Nu, femeie.
— Ba zău aşa, bărbate, că ce-avem, şapte guri, nimica toată.
Zău aşA. Să fie cu soŢ. Că ce-a lăsat Dumnezeu fără pereche?
El nu vru. Femeia intră tristă pe uşă, bombănind: „Dar nu mă las, Doamne fereşte, pân' n-or fi cu soŢ. Mai bine paisprezece decât şapte!”
Omul cu noroc se duse după casă, îşi puse mâna sub cap, închise ochii şi începu a se gândi cum să scape de ăl din sân. Tot gândindu-se, şopti:
— Am să sap o groapă adâncă, adâncă.
Şi din întuneric auzi:
— AdânC. Adânc.
— Tu eşti, muiere? întrebă omul speriat.
În cireadă unele vaci mişcară clopotele: ting-tang-tâng.
— E clopotul vacilor.
Închise ochii.
— Şi după ce-oi săpa o groapă adâncă, adâncă, am s-o arunc în fund, în fund, ş-am să pun tot pământul peste ea, peste ea.
Din întuneric se auzi:
— Peste ea, peste ea.
— Tu eşti, femeie? întrebă omul sărind în sus.
Nimeni nu-i răspunse.
Din turma neagră se auzi: bea, beaaa.
— E behăitul oilor.
Omul cu noroc luă cazmaua, sapa şi lopata şi se duse după coşar.

Măsură ce măsură, apoi începu să sape. Toată noaptea săpă şi aruncă pământul. Pân' la genunchi, pân' la brâu, pân' la umăr.
Până a doua zi de dimineaţă, când veni muierea după el, groapa îi trecuse de cap cu trei palme. Curgea năduşeala din el ca dintr-un burete stors şi izbea mereu pământul umed, ce se desfăcea felii mari şi lucioase.
— Ce faci, omule? întrebă femeia mirată.
— Sap groapă Dracului, răspunse el fără să ridice ochii.
— Toată noaptea n-ai dormit.
— Toată noaptea n-am dormit.
— Nu te culci?
— Nu mi-e somn.
— Nu-mbuci ceva?
— Nu mi-e foame.
— Un pahar de vin?
— Nu mi-e sete.
— Dar ce faci, mă omule?
— Sap groapă Dracului, răspunse el necăjit, şi înfipse cazmaua atât de înverşunat, încât intră în pământ c-o palmă peste limba de fier.
Femeia plecă închinându-se.
— Să te ferească Dumnezeu de prea mult noroc!
Şi omul, încet-încet, se ducea în pământ.
Pe seară, femeia se plecă pe groapă şi strigă:
— Hei, omule, nu vrei nimic?
— Să baţi un ţăruş unde ai tu călcâiul drept, de ţăruş să legi o frânghie, frânghia s-o dai în groapă şi mâine până-n zori să frigi un berbec şi să iei o botă cu vin, c-am să mănânc tot berbecul şi să beau tot vinul dintr-o sorbitură.
Glasul lui ieşea ca dintr-un puţ adânc. Femeia bătu un ţăruş, legă de ţăruş o funie, dădu cu piciorul funia în groapă, apoi plecă să îngrijească de vin şi de berbec.
Se înnoptă şi nu se mai auzi nimic pe nicăieri. O umbră ieşi din groapă. Câinii începură a urla. Omul cu noroc se lăsă pe brânci şi privi în fundul gropii. Adânc, întuneric. Trase funia.
Vârî mâna în sân. Aruncă punga şi ascultĂ. Banii sunară.
Omul începu s-arunce pământ. Din fund se auzi strigând:

— Mai încet, ce-ai cu norocul tău?
Omul, speriat, aruncă mereu.
Din fund s-auzi râzând:
— Ha, ha, să nu cazi şi tu!
Omul căzu pe spate, se sculă repede şi aruncă, aruncă, până nu se mai auzi nimic. La răvărsatul zorilor umpluse groapa. Omul plecă urechea pe mormântul adânc şi auzi întunecat un plâns şi un râs năbuşit, ca de pe altă lume. Atunci se repezi vesel în casă.
— Mi-e foame, mi-e sete, mi-e somn!
Femeia aduse berbecul şi bota cu vin.
— Sa mănânci, să bei şi să dormi, bărbate, dar să ştii că şapte guri e nimica toată, eu vreau cu soţ, mai bine paisprezece decât şapte!
El luă un picior de berbec, îl aduse la gură, dar se opri. Se pipăi. Punga-n sân! Încremeni cu berbecul la gură.
— Nu mănânci, măi omule?! zise femeia dându-i ghes.
— Nu mi-e foame!
— Nu bei?
— Nu mi-e sete!
— Culcă-te niţel.
— Nu mi-e somn!
— Ah! ce norocul dracului! zise femeia închinându-se.
— De unde ştii? întrebă omul scos din fire. Şi se sculă de la masă şi plecă ca o vijelie pe uşă afară.
După ce se descurcă din turmele, cirezile şi hergheliile sale, se gândi, apucând spre biserică: „În foc nu, în groapă nu, am s-o azvârl în altar, doar de-o plesni fierea într-însul”. Dar cum puse mâna pe uşa bisericii, se opri tremurând. Cine îl înhăţase de păr şi-l trăgea înapoi? Se uită în toate părţile. Nimeni!
— Cine m-o fi oprind, strigă omul, ăl din pungă, sau ăl din biserică?
Se întoarse şi apucă câmpii, neştiind încotro s-apuce. Şi-i era foame, şi-i era sete, şi-i era somn, şi se tot ducea prigonit de norocul din sân.
Hei, departe, întâlni în mijlocul drumului un cerşetor.
— Moşule, zise omul, ia uită-te la mine.

Moşul îşi ridică sprâncenele cu mâinile şi se uită lung. Omul cu noroc scoase punga din sân. Şi aruncă un bănuţ de aur la răsărit şi altul la apus. Într-o clipă, de la răsărit veni o oaie albă ca zăpada, iar de la apus, o oaie neagră ca tăciunele.
— Vrei tu, moşule, să-ţi dau ţie punga asta?
— Cum de nu, taică, cum de nu?!
Moşul luă punga. Vărsă bănuţii de aur în mână şi aruncă un pumn la răsărit şi altul la apus. La răsărit şi la apus se încolăci două fulgere ca doi balauri, şi cu fulgerele pieriră şi oaia albă, şi oaia neagră.
Cerşetorul, speriat, se închină şi zise, lăsându-şi sprâncenele pe ochi:
— Piei, demone, bătu-te-ar crucea!
— Moşule, strigă omul cu noroc, la tine e punga?
— Nu, ducă-s-ar în pustii!
— E la mine-n sân, răspunse omul, şi începu să fugă.
Tălpile-i crăpaseră de fugă, când dete de o apă repede.
Deznădăjduit, îşi făcu vânt şi se aruncă cu capul în jos, în mijlocul ei. La un stânjen mai la vale, apa îl aruncă în sus. Şi pluti ca o băşică umflată.
— Nici să mă înec n-am parte!
Rupt de osteneală, sângerat de drum, înfricoşat de noroc, se întoarse la cârciuma din satul lui. Cum intră pe uşă, bărbaţii îşi scoaseră căciulile, femeile se ploconiră şi un bătrân îi zise:
— Cu sănătate şi noroc!
— Cu sănătate da, dar norocuL. Ducă-se dracului! răspunse omul, şi ceru o oca de vin.
Cum puse gura pe oală, o sorbi până-n fund, fără a se uita la ceilalţi, care îl priveau cu smerenie, ca pe cel mai bogat om din lume. Mai ceru încă o oca şi o bău şi pe-aia pe nerăsuflate.
— Dă la oameni să bea, să bea cât or vrea.
— Noroc! zise o femeie bătrână.
— Muiere, ducă-se dracului norocul! strigă el, privind-o cu nişte ochi roşii că parc-ar fi picurat sânge din ei.
Şi bău, şi bău, şi bău. Abia îl mai ţineau picioarele. Trânti căciula, aruncă zăbunul, scoase punga din sân, îi lărgi gura ş-o puse pe tarabă. Bănuţii de aur sclipeau parc-ar fi fost vii.

— Iacă, zise el râzând cu hohote, s-o bem toată. Un flăcău se apropie de pungă.
— Uf! ce frumos clipesc, parcă sunt ochi de fată mare!
— Aş! mormăi o bătrână cocoşată, banii sunt ochii dracului.
— De unde ştii? întrebă repede omul cu noroc, scăpând oala cu vin de la gură. Să-mi dea rachiu, o oca de rachiu, mie şi babei, că baba-i calul dracului!
— De unde ştii? zise baba, şi din buzele ei negre scoase, ca o gheară de pisică, un dinte ascuţit.
Şi bău, şi bău, şi începu să cânte, să dea chiote, să joace, până odată se opri şi privi lung la roata dimprejurul lui. Îi ardea capul.
— Măi oameni buni, zise el, aducând mâna la brâu, ştiţi voi una? Să te ferească Dumnezeu de noroc!
— Aş! ce vorbă! răspunseră toţi odată.
— Măi oameni buni, ştiţi voi una? Eu de-oi vrea să mă înec nu pot, că plutesc ca o băşică!
— Ei, aş!
— Măi oameni buni, ştiţi voi una? Eu de-oi vrea să-mi tai beregata nu pot, că nu intră cuţitul!
— Ei, aş!
— Să vedem! zise baba cocoşată, desfăcând o gură pân' la urechi.
Omul trase cuţitul din brâu şi se izbi în beregată.
Cuţitul intră ca într-o cârpă, de colo până dincolo. Sângele gâlgâi şi omul căzu, lung şi greu, ca un buştean.
Toţi înmărmuriră. Uşa prăvăliei se deschise şi se închise fără să fi ieşit nimeni. Afară s-auzi un râs ascuţit: „Hi, hi, hi!”. Apoi, un glas:
— Unde e punga?
Toţi îngălbeniră şi începură a se închina, şoptindu-şi speriaţi:
— Cine-a fi râs?
— Unde-a fi punga?
— Era aci şi ne pieri din ochi.
— Dar baba unde e?
— Care babă?
— A cu un dinte în gură şi cu cocoaşă în spinare?

— Eu am văzut-o – zise un flăcău, şi-i clănţăneau dinţii de frică – a intrat în perete parc-ar fi sorbit-o o vultoare!
Un bătrân trase cuţitul din gâtul omului.
— E rece ca gheaţa.
— A scăpat de noroc.
— Şi cui rămân toate bogăţiile lui?
— Altora.
— Ce, nu ştiţi, zise un moş cu barba până-n brâu, nu ştiţi că nimeni nu are noroc pentru el? Norocul e al dracului: îţi vine ţie ca să folosească altora.
Ş-a plâns muierea pe bărbatul său. Dar cu atâtea turme, şi cirezi, şi herghelii curând s-a mângâiat. Şi nu s-a lăsat până n-a ajuns de la şapte la paisprezece, că decât fără soŢ. Mai bine paisprezece decât şapte.
DEPARTE, DEPARTE.
Sub castanii din via părăsită. Mai mulţi copilaşi, în cămăşi albe, mă înconjuraseră. Stam pe pământul cald, cu mâinile sub cap, privind adâncul cerului albastru, şi povesteam.
O fetiţă îmi sorbea cuvintele, dând într-o parte şi alta, pletele negre ce-i acopereau ochii ei mari şi verzi.
Departe, departe, era odată un palat de marmură lângă un lac adânc, limpede şi liniştit; şi în lac tremura răsturnat palatul şi grădina lui cu naramzi şi portocali.
Şi nici o lebădă nu se lăsa pe lac, nici o privighetoare nu cânta în portocali. Nimic nu se auzea în curte, nimic în palat.
Uşile nu se deschideau. Porţile curţii, totdeauna încuiate. Vântul nu bătea pe-aici, oprit de cine ştie cine, departe de aceste locuri în veşnică odihnă.
Numai, hei, uneori, la miez de noapte, s-auzea pocnind în porţile de ştejar. Porţile se deschideau ţipând, ca şi cum ar fi fost vii şi le-ar fi bătut cineva.
Cine bătea în porţi la miezul nopţii?
Cine deschidea porţile la miezul nopţii?
Adormisem la umbra zidului. Pe la miezul nopţii, speriat de nişte lovituri înfricoşate, sării în picioare.

O umbră intră pe porţile înalte; şi porţile se închiseră în urma ei. Apoi auzii o uşă trântindu-se, şi alta, şi alta, încet, mai încet, mai încet, până nu ştiu bine dacă mai auzeam sau mi se părea.
A cui să fie umbra?
Vreo stafie?
Înăuntru plânge cinevA. Se roagă, a leşinaT. Nu se mai aude.
E întuneric. Mi se bate inima. De n-ar fi stafie!
Şi ameţii pe marginea lacului.
A doua zi mă deşteptai. Soarele ardea. În lac tremura răsturnat palatul de marmură cu grădinile sale. Începui să mă închin, fericit că era cald şi lumină. Mă gândeam acasă şi mi-era dor, mi-era dor de mama de nu mai puteam. Săraca, o fi crezând că m-am înecaT. Şi m-o fi plânS. Cât m-o fi plâns, săraca.
O rupsei la fugă.
Mă uitai îndărăt; văzui palatul mic şi fumuriu; apoi începui să-mi caut drumul cu ochii.
Eu ştiam nişte plopi înalţI. Aşa venisem, din plop în plop.
Unde să fie? Mă uit în toate părţilE. Nimic, nicăieri. Suisem nişte dealurI. Unde să fie? Mă uit în toate părţilE. Nimic, nicăieri.
M-am dus, m-am tot dus, până când palatul de marmură nu se mai vedea decât ca o jucărie de copii. Şi am căutat, am căutat, doar de-oi găsi o cărare umblată de picior omenesc, şi nici o fâşie de drum n-am întâlnit.
Şi când mi se păru că palatul se şterge de pe faţa pământului, o rupsei la fugă îndărăt, căci ce m-aş fi făcut în aşa pustietate? Şi de ce goneam, de ce palatul se ridica uşor din grădinile fumurii.
Lacul e roşu ca sângele. Apune soarele.
Mă rezemai de-o salcie scorburoasă şi începui să mă gândesc.
Mi-e foame. Ce să mănânc? Mă uitai în apă. Văzui până în fund.
În aer, nici o pasăre, în apă, nici un peşte.
Să sar zidurile grădinii ca să fur portocale? Dacă m-oi întâlni cu ea, cu umbra pe care o văzusem intrând, la miezul nopţii, în curtea palatului? Şi zidurile sunt aşa de înalte. M-am încercat, dar mi-am întors unghiile pe dos şi mi-am sângerat degeaba buricele deştelor.
Stele nu răsar.
Nici luna.

Şi nu e pic de nor.
Ce fel de cer se întinde pe deasupra acestui palat adormit?
Unde sunt?
De frică, mă hotărâi să mă duc pân' la porţile mari şi să bat în ele. Dibuind zidul, ocolii grădina şi ajunsei în dreptul porţilor.
Să bat sau nu?
Dar dacă îmi va deschide ea, umbra pe care o văzusem intrând la miezul nopţii?
Întorsei capul.
Din întuneric se desfăcură o mulţime de idoli uşurei, care goneau în văzduhul de cerneală. Atunci izbii cu pumnul în porţi.
Porţile sunară. Sunetul se duse departe, departe, şi în toate uşile palatului mi se păru că aud lovitura mea.
— Cine e?
Ah! ce glas!
— Cine e?
— Eu.
— Cine, tu?
— Nu ştiu.
— Cine te-a trimis?
— Nimeni.
— Ce cauţi?
— Nimic.
— Ce vrei?
— Mi-e frig, mi-e frică, mi-e foame!
Porţile se desfăcură în două.
O bătrână cu părul alb, galbenă ca ceara, c-o văpaiţă în mână.
Încolo, nimic.
Barbu Delavrancea Închisei ochii şi căzui mototol, ca o cârpă.
Când mă deşteptai, era ziuă.
Ce bine e într-un pat moale şi cald! Pe un scaun, lângă mine, bătrâna răsucea un fir de borangic. Cum mă simţi că deschisesem ochii, începu să mă mângâie. Mână uscată, uşoară, blândă.
— Eram cu părul ca păcura de când n-am mai văzut om ca toţi oamenii, şi azi sunt albă ca zăpada, zise bătrâna, şi mă sărută pe frunte.

Parcă-mi luase frica cu mâna.
Mă întorsei spre ea şi o întrebai:
— Cât e de-atunci?
— Nu ştiu, bunico, nu ştiu, că pomii nu s-au mai scuturat de frunze şi de rod; păsările au adormit şi nu s-au mai mişcat în frunzişul lor. În palat, de atunci şi până acum, nimeni nu s-a schimbat. Afară de mine, care am albit, tot ce vezi aici e ca o cadră pe hârtie: toate stau cum le-a prins ceasul somnului din urmă. Nimeni nu a intrat şi nimeni nu a ieşit pe porţile pe care ai intrat tu, dragul mamei.
— Nimeni nu a intrat?
— Nimeni.
— Nimeni nu a ieşit?
— Nimeni.
— Dar cine a bătut alaltăieri, la miezul nopţii, în porţile palatului?
— Nimeni, răspunse bătrâna, uitându-se în jos.
— Cine a deschis porţile palatului alaltăieri, la miezul nopţii?
— Nimeni, răspunse bătrâna, şi rupse firul de borangic şi aruncă fusul în fundul odăii.
Fusul se învârti în jurul măciuliei.
— Dar eu am auzit.
— Ţi s-a părut! zise bătrâna, sculându-se în picioare.
— Şi am văzut o umbră.
— Ti s-a părut! răspunse bătrâna, plimbându-se prin odaie.
— Pe urmă, cineva plângea şi se ruga, se ruga.
— Taci! zise bătrâna, taci! Ah! ce minut fericit îmi risipişi, dragul mamei.
Începui să tremur. Închisei ochii. Mi-era frig. Mi se păru că plutesc în aer. Mama o fi crezând că m-am înecat şi m-o fi plâns. Cât m-o fi plâns, săraca?
Aş fi crezut că văd nişte ochi roşii de stafiE. Şi ochii ei erau buni şi mângâietori, ca ai mamei. Se aşează lângă mine, îmi luă mâinile în mâinile ei şi-mi zise:
— Tu, dragul mamei, n-ai să te mai întorci de unde ai plecat, e atât de departe de-aici până acolo, că drumul e mai lung ca viaţa ta.

Începui să plâng.
— Plângi, dragul mamei, plângi.
Până mă făcui bine, bătrâna dormi la capul meu pe un jeţ vechi, negru de vechi ce era.
Mă dădui jos din pat. Ea mă luă de mână şi-mi zise:
— Să-ţi arăt palatul.
Ce coridoare lungi şi triste! Prin umbrele lor, săgeţi de lumină.
— Ştii, îmi zise bătrâna, că aici nimic nu se mişcă, ci stă aşa cum au apucat să stea.
În faţa noastră, o perdea.
Vrusei s-o dau la o parte; perdeaua era împietrită; vrusei s-o turtesc de perete; cutele ei, ca nişte drugi de fier. Pusei mâna pe un scaun nalt şi subţirel, degeaba; nu putui să-l mişc. La o scară de marmură mă oprii speriat: un câine mare sta cu ochii ţintă la mine şi cu gura căscată.
— Ce, ţi-e frică? zise bătrâna zâmbind. Aşa a rămas, tocmai cum lătra.
Bătrâna băgă mâna printre dinţii lui ascuţiţi şi lucioşi. Câinele nu se clinti, uitându-se înainte, lăsat pe picioarele dinapoi.
În vârful scării, o pisică neagră, cu laba aruncată după un
367 fluture alb cu bobiţe albastre. Fluturele plutea nemişcat în aer, cu aripile întinse. Pisica se uita cu nişte ochi vii şi lacomi.
— Câţi, zise bătrâna, nu se asemănă cu pisica asta!
— Cum?
— Între ei şi ceea ce vor, încă niţel, încă niţel, şi ăst niţel nu se mai isprăveşte.
Bătrâna vorbea şi eu râdeam de pisică: „Prinde-l, motane, ah! ce bun ar fl. Ce frumos E. Încă niţel, încă niţel, şi aripioarele lui vor curge ca nişte flori mărunte”.
— Vrei să vezi masa împăratului?
— Masa împăratului?
— Da.
— Vreau, dar mi-e frică.
— De ce ţi-e frică?
— Să nu fie oameni.
— A, nu! răspunse bătrâna dând din cap. Oamenii au pierit ca fumul, au rămas numai tacâmurile.

— Tacâmurile?
— Da. Tot este gata. Când s-or umplea locurile goale, cuţitele au să sune şi paharele or să se ciocnească, vinul are să curgă.
— Dar cine a întins masa?
— Cei care s-au dus.
— Şi n-au mâncat tot?
— Aşa cred oamenii, c-or mânca tot.
Şi, neînţelegând nimic, ajunserăm la nişte uşi poleite. Deasupra lor, o scorpie de aur, cu aripile gata să izbească.
Cum intrarăm pe uşă, mă minunai de ce-mi văzură ochii. O masă mare. În mijlocul ei, un cerb fript. Fusese cald, căci aburii închegaseră împrejurul lui. O mulţime de furculiţe cu bucăţi de carne şi de pahare cu vin stăteau aplecate în aer, ca şi cum cineva le-ar fi adus la gură. De la un pahar în jos, un şir de picături de vin ca nişte boabe de rubin.
— Acolo era locul împăratului. A fost cel din urmă pahar pe
368 care l-a băut, zise bătrâna, făcând cu deştul, capul, mâinile şi trupul împăratului.
Şi deştul ei parcă lăsa dungi în aer. Închisei ochii, o apucai de mijloc şi-i zisei tremurând:
— L-am văzut!
Ea se uită drept în ochii mei şi-mi zise:
— Peste zece zile, la miezul nopţii, o să-l vezi şi mai bine.
Mă înfiorai. O rugai să ne coborâm în odaia noastră.
Se întunecase.
În dreptul unor uşi cu lanţuri groase şi cu lacăte cât plosca auzii un oftat lung şi năbuşit.
— Cine-a oftat?
— Nimeni, răspunse bătrâna, iuţindu-şi paşii, nimeni, ţi s-a părut.
Nici vorbă că sărisem înaintea ei. Să mă fi tăiat, nu m-aş fi uitat îndărăt.
Mă întinsei în pat.
Ea aprinse o feştilă într-o scoică de argint. Flacăra galbenă juca în vârful feştilei. În fundul urechilor mi se oprise acel oftat năbuşit. Bătrâna trase jeţul şi se aşează la capul meu. Încet-încet, mă liniştii. Îi sărutai mâna. Era rece. Vroiam să ştiu unde mă

aflam. Ce s-a petrecut în acest palat de marmură? Cine oftase în odaia pecetluită cu lanţuri?
— Cine e închis acolo?
— Unde? răspunse bătrâna tresărind.
— Acolo.
— Ţi s-a părut, n-ai auzit nimic.
— Atunci, spune-mi unde sunt.
Bătrâna se plecă pe capul meu, mă sărută pe frunte şi-mi zise:
— Văd eu că nu adormi pân' nu ţi-oi spune o poveste.
Ridicai capul din pernă şi bătrâna începu.
A fost odată, când şi pe-aici bătea vântul şi se mişca apa, a
369 fost un împărat mare şi viteaz, dar rău, că moartea de om la el era jucărie. Şi bătrâni, şi femei, şi copii despicase în două. Când ieşea la plimbare, toţi cădeau cu frunţile la pământ îndată ce-l zăreau. Şi mergea cu capul în piept şi c-o mână pe mânerul paloşului. Privirea lui era cruntă şi zalele se scuturau pe el, lucind ca soarele la soare. În palatul de marmură era răcoare, dar când intra el pe toţi îi apucau fiorii. Şi avea o împărătească frumoasă, frumoasă, şi blândă, blândă, ca un miel plăpând. Doar de-o vedea pe ea se descreţea fruntea împăratului şi i se oprea în mustăţi un surâs de care ţi-era frică. Şi trecu un an, trecură doi de la cununie, şi n-avură copil.
Împăratul se posomorî. Chemă pe toţi doctorii şi le zise:
— Iacă o pungă cu diamante şi paloşul meu. Căruia o ghici leacul, ca să rămâie împărăteasa grea, punga, iar de nu, paloşul.
Trei ani de-a rândul izbi cu mâna lui câte zece capete de doftori, şi capetele se rostogoleau pe marmură.
Într-o zi era la chef mare. Şi bău, bău, că ochii din cap erau ca două picături de sânge, parcă să pice pe masa de borangic galben. Se ridică în picioare. Trase paloşul şi-l învârti pe deasupra împărătesei. Părul ei se lumină ca de fulger. Şi împăratul, băgând paloşul în teacă, zise:
— Muiere, mai aştept un an!
Mesenii înmărmuriră. Împărăteasa se făcu albă ca hârtia.

Până la isprăvitul mesei, împăratul tăcu şi bău, uitându-se drept înainte. Când se sculă de la masă, se opri în prag, se uită la împărătească şi zise:
— Un an mai aştept!
Împărăteasa oftă. Două lacrimi mari îi picară din amândoi ochii: pic, pic. Şi se duse în odaia ei de culcare.
Acolo îngenunche la icoane şi se rugă, se rugă, până când adormi în genunchi. Pe la miezul nopţii, trei femei bătrâne intrară la dânsa. Slabe, uscate, deşirate. Se pipăi să vadă dacă visează. Dădu să ţipe, dar nu putu. Babele o întrebară pe rând:
— Vrei un copil?
— Da, răspunse împărăteasa.
— Vrei un copil?
— Da.
— Vrei un copil?
— Da.
— Bine! ziseră tustrele, şi ieşiră pe uşă afară.
Dar s-au oprit.
Vorbesc între ele.
Împărăteasa le aude.
— Să fie fată.
— Să fie.
— Să semene mă-sii, că la 16 ani împăratul să creadă că e mă-sa.
— Să fie.
— Să fie muma ei şi fata ei, şi împăratul bunic fiului şi tată nepotului său.
— Numai atunci când fata îi va întinde două mâini, c-o mână.
— Şi tot ce-o fi rău să piară şi ce nu o fi rău să-ncremenească, iar el să fie umbră şi veşnic să ceară iertare, şi iertare să nu aibă.
Împărăteasa dădu un ţipăt şi căzu leşinată.
A doua zi când se deşteptă înmărmuri, văzând pe împărat lângă dânsa.
Împăratul începu s-o mângâie, iar ea îi zise plângând:
— Oh! Măria-ta, măria-ta, mai bine mi-ai fi tăiat capul decât să te fi culcat lângă mine! Împăratul începu să râdĂ. Şi ce râs!

Nu trecu mult, şi toată împărăţia află că împărăteasa rămăsese grea.
Eu, de bucurie, îi sărutai mâna şi îi zisei:
— Ai scăpat, măria-ta.
— De-o fi băiat, am scăpat, da' vai de mine de-o fi fată.
Şi-o podidi plânsul.
— Şi dacă ar fi fată?
— Va fi muma ei şi fata ei, şi împăratul bunic fiului şi tată nepotului lui.
Şi-mi spuse tot ce vorbise cele trei femei, iar eu mă gândii că femeile grele aiurează.
Când îi sosi ceasul, abia apucă să nască, şi întrebă pe împărat:
— Ce e, măria-ta, băiat ori fată?
— FatĂ. Şi ce fată! răspunse împăratul, şi se întoarse la împărăteasă.
Împărăteasa era rece ca gheaţa, cu mâinile încleştate peste amândoi ochii. Împăratul o pipăi. Se căută la cingătoare, şi, văzând că nu are paloşul, strigă de se zgudui palatul de marmură:
— Luaţi-o de-aci, că-i turtesc capul!
Eu înfăşurai copila într-un cearşaf cald şi fugii cu dânsa. Mă închisei în iatacul acela pecetluit cu lanţuri.
Împărăteasa oftă când căzu pământul peste ea. O auziră toţi, afară de împăratul, care privea cu mâna pe mânerul paloşului şi zicea celor care aruncau pământ: „Mai iute! mai iute!”.
Şi fata creştea şi nu vedea soarele decât prin gratiile ferestrelor.
Trecură zece ani ca zece zile.
Părul bălai şi lucios ca mătasea i se învolta în umeri; ochii ei ca smarandul priveau galeş, aşteptând ca din umbra portocalilor să răsaie mama ei, de care întreba necontenit.
— O să vie?
— Da, bunico.
— Şi un' s-a dus?
— Departe, departe.
— Şi când s-a dus?
— Demult, demult.
— O să vie?

— Vezi bine.
— Dar tata? De ce nu mă lasă prin grădină? El e când aud zale zuruind?
— El, îi răspunsei eu, şi începui să-i spun câte-n luna şi-n soare, până când o fură somnul cu capul în poala mea, întrebând necontenit prin vis: „0 să vie?”
Alţi şase ani, ca şase zile.
Împăratul se războise în patru părţi ale lumii. Se întorcea biruitor. Pe zaua lui, stropi de sânge. Mă chemă. Dădui în genunchi şi întrebai, cu fruntea lipită de pardoseală:
— Ce porunceşti?
— Mi-e dor de fată!
N-o văzuse de la naştere.
Într-o clipă mă repezii pe scări, deschisei iatacul, o luai de
— Te cheamă împăratul.
Cum o văzu, sări în picioare. Scutură zalele, şi de pe ele căzură
— Fata mea?
Semăna atât de mulT. Nu semănA. Era chiar mă-sa din cap mână şi-i zisei: câteva picături de sânge.
Până-n picioare.
— Fata mea? zise împăratul, ca şi cum l-ar fi sugrumat cineva.
Amândouă încremenirăm.
— Ieşiţi! strigă împăratul, şi căzu pe un jeţ de argint.
Cum intrarăm în odaie, fata îşi rezemă capul de fereastră şi începu să plângă. Eu mă ghemuii într-un colţ şi mă înfiorai aducându-mi aminte de vorbele împărătesei: „Va fi muma şi fata ei, iar împăratul bunic fiului şi tată nepotului”. Cum mă gândeam, fata tresări şi-mi zise:
— Vin' de vezi.
Privii pe geam.
Pe malul lacului un cioban cânta din fluier, şi cânta aşa de
373 duios, că oile se strânseseră împrejur şi ascultau, uitând să mai bea apă.
— Ce frumos cântă şi ce bine-mi face! Du-te şi-i spune că în fiece zi să cânte sub ferestrele mele.
Mă întorceam de la cioban. Pe scări, împăratul, galben ca ceara şi dus pe gânduri. Cum mă văzu, îmi zise:

— Ce face fata?
Şi, până să-i răspund, se făcuse nevăzut, trântind uşa după dânsul.
A doua zi, abia se crăpase de ziuă, şi fata, la fereastră. Ciobanul se zărea în depărtare, într-o ceaţă albastră. Turma, ca un nor târându-se pe pământ.
Fata îmi petrecu amândouă mâinile pe după gât, mă sărută şi-mi zise plângând:
— Ce am, bunico, ce am?
Şi ciobanul sosi pe malul lacului; îşi aruncă pălăria; îşi scuturǎ pletele şi începu să cânte aşa de frumos, că oile uitară să mai bea apă. Şi de la picioarele lui în jos, în lacul luminat, un alt cioban ţinea fluierul la gură.
Fata se rumeni şi nu mai zise nimic.
Într-o zi (tocmai îi desfăcusem coadele ca să o pieptăn) intră pe uşă o roabă, o arăpoaică, şi îi spuse că o cheamă împăratul.
Ea începu să tremure şi plecă.
Nu trecu mult, şi auzii un ţipăt ascuţit, apoi nişte paşi mărunţi şi repezi. Era ea. Dădu să vorbească şi nu putu. După ce răsuflă bine, îmi zise:
— M-a strâns în braţE. O! aşa m-a strâns în braţE. Dă-mi niţică apĂ. Aşa m-a strânS. Niţică apă, că nu mai pot!
Bău şi mă întrebă:
— Sunt fata lui?
— Da.
— Doamne! Doamne!
Începu să se închine.
Se trânti în pat. Mă chemă lângă dânsa şi mă rugă să-i spun adevărat cine a fost mă-sa, cum a sosit ea pe lume şi ce să facă ca să scape de împărat?
Îi spusei tot. Cele trei femei, la împărăteasa. Au vorbit la uşă.
A rămas împărăteasa grea şi a murit într-o clipă, îndată ce el i-a spus că e fată.
Biata domniţă şopti podidită de plâns: „Să fie muma ei şi fata ei, iar împăratul bunic fiului şi tată nepotului”.
Unde am apucat amândouă, acolo am rămas până-ntr-un târziu.
Aprinsei o văpaiţă. Ea sări din pat. Se uită la icoane.

— Cum să-i întind două mâini c-o mână? Ce clipă fericită ar fi aceea în care ar pieri tot ce se mişcă în acest palat de spaimă şi de moarte!
Apoi îmi spuse că altă scăpare nu e: să fugă cu ciobanul şi să-şi ia lumea-n cap.
A doua zi se sculă, mă sărută şi ieşi din odaie în vârful picioarelor.
Nu se luminase bine de ziuă, şi ciobanul era pe malul lacului, şi cânta, cânta să adoarmă apele. Nu ştia eL. Dac-ar fi ştiut!
Pasămite, împăratul nu dormise toată noaptea, frământat de urgia gândurilor. Şi auzind cântecul, deschisese fereastra, ca să vadă de unde vine. Tocmai atunci ajunsese şi domniţa la cioban. I-a văzut!
Nu cred ca împăratul la vreun măcel să fi răcnit mai înfiorător.
Mie mi s-a lăsat o perdea peste amândoi ochii şi m-am uitat, m-am uitat, dar n-am mai văzut nimic. Ca prin vis auzeam un freamăt în tot palatul. Nu-mi era nici frică, nici milă. Nu mai simţeam nimic. Uitasem tot.
Pe la prânz mă chemă împăratul. Sta încruntat pe un scaun.
Nu-mi aduc aminte dacă am căzut în genunchi. Ştiu că mi-a dat o cheie şi mi-a zis:
— Na, şi du-te de-i spune că, de-o vrea să-mi fie soţie, scapă şi ea şi el. Trei zile aştept. Iar de nu, pe el îl tai şi pe ea o zidesc acolo.
Doi gealaţi m-au dus la beciul de piatră. Intrai.
În întunericul beciului ea plutea ca o lumină.
Cum mă văzu, mă pipăi şi începu să plângă de bucurie că trecuseră atâtea ceasuri şi tot trăiam. Apoi mi-arătă un zid şi îmi zise liniştit:
— El e aici. La noapte o să cânte. Ascultă cum vorbim.
Bătu de trei ori în zid, şi de dincolo se auzi bătând iar de trei ori.
— Ce faci tu?
— Bine, dar tu?
— Bine.
— Vrei să cânt?
— La noapte, că ne-aud.
Şi n-apucă să-i spun porunca împăratului, că ea îi strigă:

— Pe tine or să te taie.
— Bine, dar pe tine?
— Şi pe mine.
— Să cânt?
— Nu, la noapte, că ne-aud.
Începui să plâng, şi ea zise:
— Nu, câinele de împărat nu va fi tatăl nepotului şi bunicul fiului său!
Când vrusei să plec, îmi spuse la ureche că au început să găurească zidul, ca până în trei zile el să-i sărute mâna ei şi ea pe a lui, ş-apoi. Dumnezeu să ierte păcatele împăratului.
Împăratul porunci o masă mare; la mijlocul mesei era să-i aducă, pe tipsie, mâna dreaptă şi capul ciobanului, cu fluierul în gură.
Împăratul se puse la masă, împreună cu sfetnicii săi. Mă chemă. Îmi dete o cheie şi o tipsie şi mă trimise, cu doi gealaţi, ca să aduc mâna dreaptă şi capul ciobanului cu fluierul în gură.
Împăratul îngălbenise, se uscase, râdea cu hohote, bea mereu, şi de pe barba sa zbârlită curgeau picături de vin roşu ca sângele.
Aiurită, mă coborâi cu gealaţii în beciul ciobanului. El, cum mă văzu, zise blând: „Ştiu de ce aţi venit”. Şi îngenunche. Frumos şi blând, mai blând ca mieii lui, care jeleau pe marginea lacului.
Gealaţii traseră paloşele.
În zidul de la mijloc se auzi bătând de trei ori.
Gealaţii se opriră.
Domniţa începu să vorbească.
— Tu eşti bine?
— Da, răspunse ciobanul, dar tu?
— Şi eu.
— Ţie ţi-e dor?
— Da, dar ţie?
— Şi mie!
— Da? ce aud zângănind?
— Nimic, ţi se pare.
— Nu e nimeni la tine?
— Nimeni.

— Ah! ce frumos vis am visat ast-noapte!
— Ce?
— Se făcea că ne iertase şi ne cununam.
— Drăguţa mea, ţi se izbândeşte visul.
— Când?
— Chiar acum.
Gealaţii ridicară paloşele şi îi cerură mâna dreaptă.
Eu închisei ochii şi auzii un vâjâit.
Mâna îi căzu din umăr pe tipsie, şi tipsia răsună.
Sângele ţâşni.
— Ce faci tu? întrebă domniţa de dincolo de zid.
— Bine, răspunse ciobanul şi se târî în genunchi pân' la zid.
Cu stânga izbi de mai multe ori şi desfundă o gaură şi vârî mâna până-n umăr. Într-o clipă, gealaţii îi tăiară şi mâna stângă, apoi capul i se rostogoli în tipsie bolborosind.
Căzusem în genunchi, ş-odată mi se păru că mâna stângă a ciobanului trece prin ziD. Şi auzii un ţipăt sfâşietor.
Domniţa săruta, săruta mereu şi striga:
— Spuneţi împăratului, spuneţi-i că vreau, vreau tot ce-o vrea eL. Să-i fiu tot, să-mi fie tot!
Alergai şi spusei împăratului ce zisese domniţa.
Împăratul porunci s-o gătesc ca pe-o mireasă şi s-o aduc la masă.
Fata nu vru să iasă din beci până nu s-o găti şi nu voi s-o ajute nimeni ca să se îmbrace. Eu aşteptam la uşă. Ea îmi ceru un fir lung şi gros de mătase. Îi adusei firul şi rămăsei iar la uşa beciului.
Ieşl. Luminoasă ca o sfântă.
Mâna dreaptă şi-o înfăşurase în cutele rochiei. Mi se păru că ascunde ceva.
— Ce ai, o întrebai eu, ţi s-a umflat mâna?
— Da, ast-noapte am bătut prea tare în zid, căci el adormise mai greu ca acuma.
— Acuma doarme?
— Da, acum doarme bine.
Când intrarăm în sala de mâncare, toţi se sculară în picioare şi ridicară paharele pline.

Împăratul făcu un pas, aduse paharul spre gură şi zise:
— Dă-mi să-ţi sărut mâna, fericirea celui mai viteaz dintre împăraţi!
Fata se apropie de împărat, scoase mâna dreaptă din cutele rochiei, i-o întinse şi zise:
— Na! sărută şi fii fericit!
Împăratul îi luă mâna, o aduse la gură, ş-odată începu să tremure.
— Sărută! strigă fata.
Împăratul scăpă paharul.
— Sărută!
Împăratul căzu pe scaun.
— Sărută!
Ca prin minune, toţi pieriră, ca şi cum n-ar fi fost nimic.
De pe scaunul împăratului o umbră se ridică cu o coroană neagră în cap şi se făcu nevăzută, văietându-se.
Şi tot, din palatul de marmură şi dimprejurul lui încremeni, aşa cum le apucă astă clipă din urmă, iar fata căzu jos.
Mă apropiai de ea.
Parcă era viE. Cu ochii deschişI. Privea fericit prin două lacrimi, prinse de gene ca două diamante.
Când vrusei s-o ridic, o scăpai din braţE. Avea două mâini în umărul drept.
— Cum avea două mâini în umărul drept?
Răsuflarea mi se oprise.
— Cu firul de mătase îşi legase de mâna ei mâna ciobanului, răspunse bătrâna.
— Şi ştii unde e acum?
— Unde?
— Nu ţi-aduci aminte de uşa cu lanţuri groase?
— Ba dA. Am auzit un oftat năbuşit.
Începui să tremur.
— Ei, da.
— Cine ofta?
— Ea.
— CinE. Ea?
Capul îmi căzu în pernă.

— EA. N-a murit.
— N-a murit?
— Nu, doarme, doarme de-a pururi, gătită cu rochia albă de mireasă, întinsă pe o fâşie de catifea neagră. La cap îi ard două lumânări de ceară, adică nu ard, ci au împietrit aşa, cu două flăcări galbene. Şi din când în când se încearcă să ridice mâinile, şi nu poate, şi oftează lung şi năbuşit.
— BrrR. Ce frig e aici! Mai e mult pân' să răsară soarele?
— Ţi-e frig? răspunse bătrâna, şi începu să mă mângâie pe obraji.
Mâinile ei erau ca nişte sloi de gheaţă.
Aş fi vrut să tac, dar gura mea, nu eu, o întrebă:
— Dar umbra împăratului? Ce face umbra pe care am văzut-o intrând aici?
— A. DA. Eu îi deschid. Cum intră, mă ia de mână şi ne ducem împreună până la poarta cu lanţuri. Îndată ce s-apropie, lanţurile cad şi răsună tot palatul. Usa se deschide. Umbra îngenunche înaintea miresei, şi se roagă, se roagă, şi plânge, şi-i cere iertare. Fata doarme, uneori vrea să ridice mâinile, şi nu poate, şi oftează lung şi năbuşit. Când cântă cocoşii, dinspre ziuă, umbra se repede pe uşă afară, urlând. Uşa se închide, parc-ar trânti-o cineva, şi lanţurile se prind la loc.
— Mai e pân' la ziuă?
— S-a făcut ziuă, răspunse bătrâna. Vrei să ne plimbam la soare?
Deschisei ochii şi începui să mă închin.
Era soare, lumină şi căldură.
Ce binecuvântată e lumina după o spaimă aşa de lungă!
Mă luă de mână şi plecarăm în grădina cu portocali.
Ce miros, ce căldură, ce lumină!
Înviorat, începui să mă gândesc la ceva, dar mi-era frică s-o întreb.
— Ştiu la ce te gândeşti, zise ea uitându-se la mine.
— Eu? Nu mă gândesc la nimic.
— Ba da, te gândeşti cum de eu n-am pierit ca ceilalţi.
— Aşa e.
— Dar de unde ştii că nu sunt o umbră?

— O umbră?
Începu să-mi zvâcnească inima.
Eram pe malul lacului.
— Da, o umbră.
— Nu se poatE. Nu m-ai mângâiaT. Nu ţi-am sărutat mâna?
— Vrei să vezi?
Şi până să zic „nu”, bătrâna mă luă în braţe şi sări cu mine
380 drept în mijlocul lacului. Ah! privii în suS. O mireasă, ca o năluca albă, se înălţa la cerurI. LuminĂ. ÎngerI. Apoi adânc. ÎntuneriC. Adânc.
Şi de-atunci nu m-am mai întors la palatul de marmură.
BUNICUL Se scutură din salcâmi o ploaie de miresme.
Bunicul stă pe prispă. Se gândeşte. La ce se gândeşte? La nimic. Înnumără florile care cad. Se uită-n fundul grădinii. Se scarpină-n cap. Iar înnumără florile scuturate de adiere.
Pletele lui albe şi creţe parcă sunt nişte ciorchini de flori albe; sprâncenele, mustăţile, barbA. Peste toate au nins anii mulţi şi grei.
Numai ochii bunicului au rămas ca odinioară: blânzi şi mângâietori.
Cine trânti poarta?
— Credeam că s-a umflat vântuL. O, bată-vă norocul, cocoşeii moşului!
Un băietan ş-o fetiţă, roşii şi bucălai, sărutară mâinile lui „tata-moşu”.
— Tată-moşule, zise fetiţa, de ce zboară păsările?
— Fiindcă au aripi, răspunse bătrânul sorbind-o din ochi.
— Poi, raţele n-au aripi? de ce nu zboară?
— Zboară, zise băiatul, dar pe jos.
Bătrânul cuprinse într-o mână pe fată şi în cealaltă pe băiat.
— O, voinicii moşului!
Şi zâmbi pe sub mustăţi, şi-i privi cu atâta dragoste, că ochii lui erau numai lumină şi binecuvântare.
— Tată-moşule, da' cocorii un' se duc când se duc?
— În ţara cocorilor.
— În ţara cocorilor?
— Da.

— Da rândunelele un' se duc când se duc?
— În ţara rândunelelor.
— În tara rândunelelor?
— Da.
— Tată-moşule, aş vrea să-mi crească şi mie aripi şi să zbor sus de tot, până în slava cerului, zise băiatul netezindu-i barba.
— Dacă ţi-o creşte ţie aripi, zise fata, mie să-mi prinzi o presură şi un sticlete.
— DA. HÎ. HÎ. Poi ce feL. Şi mie?
Fata se întristă.
Bătrânul o mângâie şi zise băiatului:
— Bine, să prinzi şi pentru tine, să prinzi şi pentru ea.
— Ţie două şi mie douĂ. Nu e-aşa, tată-moşule?
— Fireşte, ţie două, lui două şi mie una.
— Vrei şi tu, tată-moşule? întrebă băiatul cu mândrie.
— Cum de nu?! Mie un scatiu.
Ce fericiţi sunt!
Băiatul încălecă pe un genunchi şi fata pe altul. Bunicul îi joacă. Copiii bat în palme. Bunicul le cântă „Măi cazace, căzăcele, ce caţi noaptea prin argele”.
O femeie uscăţivă intră pe poartă cu două doniţi de apă. Copiii tăcură din râs şi bunicul din cântec.
E muma lor şi fata lui. Cum îl văzu, începu:
— I. Tată, şi d-tA. Iar îi răzgâl. O să ţi să suie în cap.
Bunicul ridică mâna în sus, aducând deştele ca un preot care binecuvintează, şi zise prelung:
— Lăsaţi pe copii să vie la mine!
— Biiine, tată, biiinE. Dar ştiI. O, bată-i focul de copii!
Femeia intră în casă.
— Să-i bată norocul şi sănătatea, şopti moşul ca şi cum ar fi

mustrat pe cineva, şi sărută în creştetul capului şi pe unul, şi pe altul.
Şi iar începu râsul, şi jocul, şi cântecul.
Se osteni bunicul. Stătu din joc. Copiii începură să-l mângâie.
Din vorbă în vorbă, copiii se făcură stăpâni pe obrajii bunicului.
— Partea asta este a mea.
— Şi partea asta, a mea!

— Mustaţa asta este a mea.
— Şi asta, a mea!
La barbă se-ncurcară. Bunicul îi împăcă, zicându-le:
— Pe din două.
Şi copiii o şi despicară, cam repede, că bătrânul strânse din ochi.
— Jumătate mie.
— Şi jumătate mie.
Şi după ce o împărţiră frăţeşte, începu lauda.
Băiatul:
— Mustaţa mea e mai lungă.
Fata:
— Ba a mea e mai lungă!
Şi băiatul întinse de-o mustaţă şi fata de alta, ba a lui, ba a ei să fie mai lungă.
Pe bunic îl trecură lacrimile, dar tăcu şi-i împăcă zicându-le:
— Amândouă sunt deopotrivă.
— Ş-a mea, ş-a ei!
— Ş-a mea, ş-a lui!
La obraji cearta se aprinse mai tare.
— Partea mea e mai frumoasă.
— Ba a mea, că e mai albă!
Bunicul zâmbi.
— Ba a mea, că e mai caldă!
— Ba a mea, că e mai dulce!
— Ba a mea, că nu e ca a ta!
— Ba a mea, că are un ochi mai verde!
— Ba a mea, că are un ochi şi mai verde!
Bunicul abia se ţinea de râs.
— Ba a mea!
— Ba a mea!
Şi băiatul, înfuriindu-se, trase o palmă în partea fetei. Fata ţipă, sări de pe genunchiul bătrânului, se repezi şi trase o palmă în partea băiatului.
Băiatul, cu lacrimile în ochi, sărută partea lui, şi fata, suspinând, pe a ei.
Mama lor ieşi pe uşă şi întrebă răstit:

— Ce e asta, viermi neadormiţi! Obrajii bunicului erau roşii şi calzi. Şi surâzând fericit, răspunse fie-sei:
— Lăsaţi pe copii să vie la mine!
BUNICA O văd, ca prin vis.
O văd limpede, aşa cum era. Naltă, uscăţivă, cu părul alb şi creţ, cu ochii căprui, cu gura strânsă şi cu buza de sus crestată în dinţi de pieptene, de la nas în jos.
Cum deschidea poarta, îi săream înainte.
Ea băga binişor mâna în sân şi-mi zicea:
— Ghici.
— Alune!
— Nu.
— Stafide!
— Nu.
— Năut!
— Nu.
— Turtă-dulce!
— Nu.
Până nu ghiceam, nu scotea mâna din sân.
Şi totdeauna sânul ei era plin.
Îi sărutam mâna.
Ea-mi da părul în sus şi mă săruta pe frunte.
Ne duceam la umbra dudului din fundul grădinii.
Ea îşi înfigea furca cu caierul de în în brâu şi începea să tragă şi să răsucească un fir lung şi subţire. Eu mă culcam pe spate şi lăsam alene capul în poala ei.
Fusul îmi sfârâia pe la urechi. Mă uitam la cer, printre frunzele dudului. De sus mi se părea că se scutură o ploaie albastră.
— Ei, ce mai vrei? îmi zicea bunica.
Surâsul ei mă gâdila în creştetul capului.
— Să spui.
Şi niciodată nu isprăvea basmul.
Glasul ei dulce mă legăna; genele mi se prindeau şi adormeam; uneori tresăream ş-o întrebam câte ceva; ea începea să spuie, şi eu visam înainte.
— A fost odată un împărat mare, mare.
— Cât de mare?

— Mare de tot. Şi-şi iubea împărăteasa ca ochii din cap. Dar copii nu avea. Şi îi părea rău, îi părea rău că nu avea copii.
— Bunico, e rău să nu ai copii?
— Fireşte că e rău. Casa omului fără copii e casă pustie.
— Bunico, dar eu n-am copii şi nu-mi pare rău.
Ea lăsa fusul, râdea, îmi dăsfăcea părul cârlionţat în două şi mă săruta în creştetul capului.
Câte-o frunză se desprindea din ramuri şi cădea legănându-se.
Eu mă luam cu ochii după ea şi ziceam:
— Spune, bunico, spune.
— Şi aşa, îi părea grozav de rău că nu avea copii. ŞI. Nu mai putea de părere de rău că nu are copii. Într-o zi veni la el un moş bătrân, bătrân, că-şi târa barba pe jos de bătrân şi de cocoşat ce era. Şi era mic, mic de tot.
— Cât era de mic?
— Poate să fi fost, aşa, cam ca tine.
— Vasăzică, nu era mic, mic de tot.
— Era mic, da' nu aşa mic de tot. Şi cum veni îi zise: „Măriata, ai doi meri în grădină, unul lângă altul, că nu ştii care sunt ramurile unuia şi care sunt ale altuia; şi când înfloresc nu ştii care sunt florile unuia şi care sunt ale altuia: şi ăşti doi meri înfrunzesc, înfloresc, se scutură şi mere nu fac. Măria-ta, să ştii că atunci când or lega rod ăşti doi meri, împărăteasa o să rămâie grea şi o să nască un cucon cu totul şi cu totul de aur”. Piticul se duse, şi împăratul alergă în grădină, şi căută, căută peste tot locul, până dete peste ăi doi meri. Merii se scuturaseră de flori, că sub ei parcă ninsese, dar rod nu legaseră.
— De ce nu legau rod, bunico?
— Ştiu eu? Dumnezeu ştie.
Era aşa de calD. Aşa de bine în poala bunichiI. O adiere încetinică îmi răcorea frunteA. Norii albi, alunecând pe cerul albastru, mă ameţeaU. Închideam ochii.
Ea spunea, spunea înainte, mulgând repede şi uşurel firul lung din caierul de in.
— Şi se gândi împăratul ce să facă, ce să dreagă ca merii să facă mere. Unii îl sfătuiau ca să-i ude mereu; şi i-a udat mereu; alţii ziceau să le dea mai mult soare; şi împăratul a tăiat toţi

pomii de jur împrejur. Şi merii înfloreau în fiece săptămână, şi se scuturau, şi rod nu legau. Într-o zi veni la împărat o babă bătrână, bătrână şi zbârcită, ca mine de zbârcită, şi mică, mică, ca tine de mică.
— Ca moşu de mică?
— Da, ca moşu.
— Atunci nu era mică de tot.
— Aşa mică de tot nu era. Şi zise împăratului: „Măria-ta, până n-oi mulge un ulcior de lapte de la Zâna Florilor, ce doarme dincolo de Valea Plângerii, într-o câmpie de muşeţel, şi n-oi uda merii cu laptele ei, merii nu leagă rod. Dar să te păzeşti, măria-ta, că îndată ce te-or simţi florile, încep să se mişte, să se bată, şi
386 multe se apleacă pe obrajii ei, şi ea se deşteaptă, că doarme mai uşor ca o pasăre; şi vai de cel ce l-o vedea, că-l preface, după cum or apuca-o toanele, în buruiană pucioasă ori în floare mirositoare, dar de-acolo nu se mai mişcă”.
— Dar ce, ai adormit, flăcăul mamei?
Tresăream.
— A, nU. Ştiu unde ai rămaS. La-a-a. Zâna Florilor.
Auzisem prin vis.
Pleoapele-mi cădeau încărcate de lene, de somn, de mulţumire.
Şi mă simţeam uşor, ca un fulg plutind pe o apă care curge încet, încetinel, încetişor.
Şi bunica spunea, spunea înainte, şi fusul sfâr-sfâr pe la urechi, ca un bondar, ca acele cântece din buruienile în care adormisem de atâtea ori.
— Şi împăratul a încălecat pe calul cel mai bun.
— Cel mai buN. Îngânam eu, de frică ca să nu mă fure somnul.
—. Ş-a luat o desagă cu merinde şi a plecaaat.
—. Ş-a plecaaat.
— Şi s-a dus, s-a dus, s-a dus.
—. S-a dus, s-a dus.
— Până a dat de o pădure mare şi întunecoasă.
—. Întunecoasă.
—. De nu se vedea prin ea. Şi acolo şi-a legat calul de-un stejar bătrân, ş-a pus desagele căpătâi şi a închis ochii ca să se

odihnească. ŞI. Pasămite pădurea cânta şi vorbea, că era fermecată.
ŞI. Cum îi aducea şoapte de departe, de pe unde ea era ca un fum, împăratul adormi, şi dormi, şi dormi.
Când m-am deşteptat, bunica isprăvise caierul.
Dar basmul?
Cu capul în poala bunichii, niciodată n-am putut asculta un basm întreg.
Avea o poală fermecată, şi un glas, şi un fus care mă furau pe nesimţite şi adormeam fericit sub privirile şi zâmbetul ei.
APRECIERI Delavrancea este, în literatura noastră, creatorul poemei în proză, pe care o intercalează necontenit în povestirile sale, mai ales în acele ale unei prime epoci (.)
Delavrancea a rămas mai tot timpul un autor reflexiv. Nu numai în Linişte, unde enigmaticul medic povesteşte lupta sa sfărâmătoare cu moartea care îi răpise fiinţele iubite şi cu ştiinţa care nu-l putuse ajuta, dar şi în nuvele de tip realist, ca Zobie, unde ne este descrisă figura unui idiot, prin a cărui noapte adâncă scânteiază lumina iubirii, povestirea faptelor este precedată de cugetările sugerate de splendoarea şi bogăţia naturii prin care coteşte cărarea nefericitului (.) Reflexivitatea eminesciană îşi găseşte astfel un continuator în Delavrancea, bucuros la orice popas să ne încredinţeze gândurile minţii sale frământate de enigma lucrurilor.
Dar peste tot ce-i dase timpul său şi exemplul înaintaşilor recenţi, Delavrancea rămâne el însuşi prin mai multe însuşiri ale imaginaţiei sale şi printr-o seamă de procedee ale realismului, pe care el le introduce mai întâi în proza noastră. Darul său vizual, adeseori remarcat, este incontestabil. Comparaţiile şi metaforele sale traduc o viziune totdeauna fragedă. (.) Delavrancea nu este astfel numai creatorul poemei în proză, dar şi iniţiatorul aşa-numitului stil colorat, bogat în cuvinte pitoreşti, în metafore şi imagini, în tot ce poate sălta relieful sensibil al expresiei: un stil care sub pana unora dintre scriitorii noştri mai tineri datoreşte, aşadar, atâta exemplului şi precedentului său (.)

În cele mai multe din nuvelele sale, chiar în acele de tip realist, Delavrancea se reprezintă pe sine, narează împrejurări de-ale sale sau încarnează conflicte sufleteşti proprii. Fondul inspiraţiei sale rămâne deci liric, deşi mijloacele sunt adeseori acele ale analizei şi ale observaţiei obiective. Chiar când i se întâmplă să pună în picioare o figură cu totul deosebită de sine, el o face din punctul de vedere al valorificărilor personale. În Sultănica, în Zobie, în Milogul participarea înduioşată a scriitorului la soarta eroilor săi creează atmosfera lirică a naraţiunii. În Domnul Vucea meschinăria abuzivă a institutorului de altă dată este resimţită din unghiul propriei copilăii care a avut să sufere de pe urma ei. Poate o singură dată Delavrancea a ieşit din sine însuşi, construindu-şi povestirea din date exclusiv obiective, fără amestecul materiBarbu Delavrancea TUDOR VIANU, Arta prozatorilor români, vol. I, Editura pentru literatură, Bucureşti, 1966, p. 146, 147, 148, 149.
ILARIE CHENDI, Pagini de critică, Editura pentru literatură, Bucureşti,
1969, p. 142-143.
Alelor furnizate de sentimentul şi aprecierea sa. În acel moment Delavrancea şi-a scris capodopera: nuvela Hagi-Tudose. Caracterul eroului este construit din dialogul personagiilor care au de a face cu ei sau din vorbele şi faptele sale. De la Alexandru Lăpuşneanul al lui C. Negruzzi nimeni nu mai aplicase cu aceeaşi consecvenţă norma impersonalităţii. Dar, spre deosebire de Negruzzi şi în acord cu noua estetică realistă, Delavrancea îşi vede personagiile în atitudini individualizate, pe care le descrie cu minuţie. Totuşi pictura lucrurilor nu cade în minuţie balzaciană. Omul şi conflictele lui domină cu hotărâre în Hagi-Tudose, care în 1903, data când povestirea apare în volum, reprezintă fără îndoială punctul cel mai înaintat al noului realism românesc.
Urmăriţl. Personajele din schiţele lui Delavrancea. Nu sunt ele atât de vii, atât de clar fixate, încât vi se imprimă în minte pentru totdeauna? Şi nu este oare acesta scopul pe care îl urmăreşte orice artist?

Iată Sultănica, în simplitatea ei naivă, cu mândria ei castă, căzând la cea dintâi adiere a iubirii. Urmăriţi-o până în momentul când, palidă ca o stafie şi sprijinită pe-o ramură de alun, urcă pieptul muscelului, părăsindu-şi vatra norocului şi a nenorocirii. În jurul ei – tabloul atât de melancolic, aerul atât de deprimant, ca după o înmormântare săvârşită undeva departe, în adâncul unei văi. Şi totuşi figura ei reală – o muribundă cu ochii frânţi, aruncând ultima privire spre satul din urma ei.
Tot atât de reali sunt acei bursieri şi studenţi universitari, reprezentanţi ai unei generaţii lipsite de voinţă şi de energia faptelor. Pe aceştia autorii îi studiază, îi disecă aşa-zicând anatomiceşte, nu însă pentru a-i expune vederii publice, ci totdeauna compătimindu-i şi tratându-i cu o oarecare iubire. El îşi deplânge eroii când se coboară în sufletul lor sau simte un dezgust pentru împrejurările ce i-au creat. Pe ici, pe colo îi îmbracă în haina umorului, ca pe naivul din Irinel, pe domnul Vucea, tipul dascălului unei epoci dispărute de curând, sau pe Hagi-Tudose, fenomenul de zgârcenie. E mai om cu oamenii, şi de aceea nu e nimic fals, ci totul simţit în personagiile lui, totul adevărat.
În nuvelistica lui Delavrancea, cerşetorii Zobie şi Milogul sunt înfăţişaţi ca victime ale dezumanizării unei lumi lacome şi corupte. Întrupându-şi propriul protest social în aceste personaje, Delavrancea contestă antiumana sentinţă a societăţii burgheze (.) Pentru caracterizarea unor asemenea tipuri, 389 pentru demascarea dezumanizării burgheziei, Delavrancea a folosit cu măiestrie procedeul contrastului romantic. Opoziţia dintre lumină şi întuneric, pe planul lumii sensibile şi al stărilor sufleteşti, dintre frumuseţe şi urâţenie, dintre bunătate şi răutate, constituie un mijloc deosebit de sugestiv pentru a pune în lumină ideea centrală a celor două scrieri (.)
În nuvelistică, arta de investigaţie a scriitorului se extinde şi asupra situaţiei intelectualităţii (.) Deşi numeroasele elemente autobiografice din Bursierul şi Domnul Vucea sunt verificabile prin documente autentice, Delavrancea nu dă acestor scrieri tonalitatea subiectiv-lirică din alte amintiri. Chiar dacă se înduioşează şi regretă uneori „paradisul” pierdut al copilăriei,

dominanta atitudinii scriitorului rămâne obiectivitatea, care face din Domnul Vucea una din piesele de rezistenţă ale operei lui Delavrancea (.)
Un loc aparte în nuvelistica lui Delavrancea îl ocupă Hagi-Tudose, cea mai obiectivă şi mai echilibrată dintre scrierile sale. Întemeindu-se pe observaţia realistă, scriitorul îşi individualizează personajul, încadrându-l în tablouri succesive, care cuprind cinematic aspectele caracteristice din viaţa hagiului: în biserică, în cârciumi şi băcănii, apoi – retrospectiv – la şcoală, în găitănărie – făcând apologia economiei – în familia patronului şi, în sfârşit, acasă: de Paşti, de Crăciun, întors din hagialâc, bătrân şi bolnav, în ultimele clipe de viaţă.
Prin acumulare şi condensare, Delavrancea precizează şi adânceşte treptat trăsăturile personajului său, până ce tipul omului dezumanizat de patima pentru bani atinge proporţiile personajelor din tragediile antice (.)
Bunicul, Bunica, Sentino şi Fanta-Cella – sinteze artistice ale amintirilor din copilărie sau din călătoriile scriitorului în Italia – reţin atenţia cercetătorului prin tiparele lor artistice deosebite de tot restul operei lui Delavrancea. După Cântarea României de Alecu Russo, Delavrancea este primul scriitor român care scrie poeme în proză reuşite.
EMILIA ŞT. MILICESCU, Studiu introductiv. În catea: Barbu Delavrancea, Opere, I, Editura pentru literatură, Bucureşti, 1965, p. LXXXI, LXXXII –
LXXXIII, XCI, XCIV.
Barbu DelavranceA. Trece în literatura română drept cel mai tipic reprezentant al naturalismului zolist (.)
În 1893 Delavrancea făcu să apară volumul, nu mult deosebit de celelalte, cu o înclinare aparte, poate sub înrâurirea romanului lui Zola, Le reve (1888), asupra mirajului oniric („De la viaţă la vis şi de la vis la viaţă, o punte de argint pentru fantezia umană”). Magia amintirii stă la
390 baza celor două compuneri în stil manierist, Bunicul şi Bunica, apărute în revista „Literatură şi ştiinţă” a lui Gherea, care le şi remarcă pentru gingăşia sentimentelor. Poveştile (Palatul de cleştar, Neghiniţă, Poveste, Norocul dracului,

Departe, departe.) au atmosferă feerică sau terifiantă şi subiecte alegorice.
Obsesia îmbogăţirii din Norucul dracului se înrudeşte cu patima eroului din nuvela lui Slavici Comoara. În Poveste dăm de tema zburătorului, în Departe, departE. De motivul Frumoasa din pădurea adormită. Ultima poveste, Stăpânea odată., (.), considerată capodopera lui Delavrancea, a fost delicios parodiată de Caragiale în Dă dămult, mai dă dămult.
AL. PIRU, Istoria literaturii române, Editura „Grai şi suflet – Cultura naţională", Bucureşti, 1994, p. 116, 117.
Temperament liric, asemănător celor mai mulţi prozatori de origine munteană, cu o înclinaţie spre reverie asemănătoare aceleia de mai târziu a lui Gala Galaction, facultatea dominantă a lui B. Delavrancea e, atât în teatru cât şi în proza narativă, imaginaţia, o imaginaţie prodigioasă, activă în direcţia pitorescului idilic, dar şi a insolitului monstruos, a patologicului. Predispus spre exagerare, scriitorul compune, de regulă, sau peisaje încântătoare, traversate de făpturi angelice, sau tablouri realiste bizare, unele de o rară virulenţă naturalistă, conţinând crâmpeie de viaţă dintre cele mai dezolantate şi penibile.
Titlul uneia dintre cărţile sale – – îi rezumă viziunea artistică. Vis, privelişti de eden, de o parte; realitatea oribilă, dezgustătoare, de alta. Un mediu eminamente sordid e cel din nuvela Paraziţii, în care, ca în viitoarea proză satirică arghezianăă, mişună trişori, întreţinuţi, avocaţi fără procese, dar cu mari venituri totuşi, ziarişti „geniali" şi sterili, femei uşoare, storcătoare de bani de la mai mulţi „admiratori" în acelaşi timp, excrocate la rândul lor de canalii. Moduri ale degradării umane sunt relevate şi în multe alte nuvele, inclusiv în Sultănica şi Trubadurul, ale căror personaje titulare se definesc tocmai prin neacceptarea lumii urâte din jur, sau în Hagi Tudose, unde personajul încarnează, dimpotrivă, o teribilă patimă, avariţia dementială.
Prozele al căror climat e „visul" (Bunicul, Bunica, Odinioară etc.) refac o lume patriarhală, cu bătrâni blajini, cu copii care zburdă fără griji pe câmpuri, cu izvoare şi fântâni, cu grâne, turme de vite, copaci umbroşi şi cu multe flori.

SFÂRŞIT